

The Project Gutenberg eBook of Jenkkejä maailmalla I, by Mark Twain

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Jenkkejä maailmalla I

Author: Mark Twain

Translator: Into Konrad Inha

Release date: March 5, 2015 [EBook #48415]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK JENKKEJÄ MAAILMALLA I ***

E-text prepared by Juhani Kärkkäinen and Tapio Riikonen

JENKKEJÄ MAAILMALLA I

Heidän toivioretkensä Pyhälle Maalle

Kirj.

MARK TWAIN

Suomentanut I. K. Inha

WSOY, Porvoo, 1922.

ESIPUHE.

Tämä kirja on kertomus huvimatkasta. Jos se olisi kertomus juhlallisesta tieteellisestä retkestä, olisi se tietenkin sen mukaisesti vakavakin, syvälinen ja niin vaikuttavan vaikeasti käsitettävä, kuin senkaltaiset teokset yleensä ovat, ja samalla yhtä puoleensakin vetävä. Mutta vaikka se onkin vain huviretkijuttu, on sillä kuitenkin tarkoituksensa, se näet tahtoo lukijalle kuvailla, miltä Eurooppa ja Itä *hänestä* näyttäisivät, jos hän katselisi niitä omilla silmillään, eikä niitten silmillä, jotka ovat noissa maissa matkustaneet ennen häntä. Minä en vähääkään väitä kykeneväni kenellekään osoittamaan, kuinka hänen *pitäisi* katsella meren takaisia nähtävyyksiä — sen tekevät muut kirjat, eikä se siis ole tarpeen, vaikka voisinkin sen tehdä.

En puolustele itseäni, vaikka minua voitaisiinkin syyttää siitä, että olen poikennut tavanmukaisesta matkakertomustyylistä, sillä luulen katselleeni asioita puolueettomilla silmillä, ja varmasti tiedän kirjoittaneeni rehellisesti, kirjoitinpa sitten viisasta tai en.

Olen tätä teosta varten osaksi käyttänyt kirjeitä, joita kirjoitin San Franciscon "Daily Alta Californiaan", tämän lehden omistajain luovuttua oikeuksistaan ja annettua minulle vapaan vallan. Olen myös käyttänyt osia niistä kirjeistä, joita kirjoitin New Yorkin "Tribunelle" ja saman kaupungin "Heraldille".

San Franciscossa.

Tekijä.

I OSA.

I LUKU.

Retki yleisenä puheen aiheena — Ohjelma — Tiketit kunnossa —
Kuuluisuudet jäivätkin kotiin.

Kuukausia oli suuresta huviretkestä Eurooppaan ja Pyhälle maalle kirjoitettu kaikissa Amerikan sanomalehdissä ja lukemattomien kotiliesien ääressä sitä oli pohdittu. Se oli uudenlaatuinen retki — semmoista ei kukaan ollut ennen ajatellut — ja niinpä se herätti semmoista huomiota kuin mielenkiintoisten uutuuksien on tapana herättää. Siitä piti tulla oikein jättiläis-piknikki. Nämäpä huviretkelijät eivät aikoneet vuokrata kömpelöä höyrylauttaa ja nuorikkojen ja kaunottarien, paistosten ja leivosten kanssa räpylöidä johonkin tuntemattomaan jokipahaseen ja purkautua siellä vihannalle nurmelle ja koko kesäisen päivän pitkän väsyttää itseään rasittavilla kisoilla siinä käsityksessä, että se on hauskaa, vaan heidän piti lähteä matkaan suurella valtamerilaivalla, liehuvin lipuin ja jyrisevin tykein, ja viettää ruhtinaalliset lomapäivät leveän valtameren tuolla puolen, monessa oudossa ilmanalassa ja maissa, jotka ovat historiassa kuulut. Heidän piti kuukausimääriä viilletää viileää Atlanttia ja päivänpaisteista Välimerta; heidän piti tallustella päivät laivan kansilla ja täyttää laiva huudoillaan ja naurullaan — taikka lukea romaaneja ja runoja savutorvien varjossa, taikka katsella meduusoja ja nautilusta parraspuulta, ja haikaloja, valaita ja muita syvyyden ihmeellisiä kummituksia; ja öisin, heidän piti tanssia taivasalla yläkannella, tanssia keskellä tanssialia, joka ulottui taivaanrannasta taivaanrantaan, kattoon taivaan kaartoa, lamppuinaan ei sen vähemmät kuin tähdet ja tuo uljas kuu — tanssia ja kävellä, ja tupakoida ja laulaa ja kuherrella ja etsiä taivaalta uusia tähtitarhoja "Suuren sukeltajan" (Otavan) sijaan, johon oli niin perin kyllästetty; ja heidän piti nähdä kahdetkymmenet sotalaivastot — kahdenkymmenen omituisen kansan puvut ja tavat — puolen maailman suuret kaupungit — heidän piti juoda maljoja ylhäisten kanssa ja tuttavallisesti keskustella kuninkaitten ja prinssien, suurmogulin ja mahtavain valtakuntain voideltujen hallitsijain kanssa!

Mainiohan se oli tuuma; mitä kekseliäimmistä aivokopasta lähtenyt. Hyvin sitä ilmoiteltiin, vaikka se tuskin olisi sitä tarvinnut, sillä rohkean omintakeisuutensa, harvinaisuutensa, houkuttelevaisuutensa ja suurenmoisuutensa ansiosta se oli kaikkialla puheen alaisena ja herätti mielenkiintoa joka perheessä kautta maan. (Me emme silloin tienneet, että tämänkaltaisten retkien aloite oli Englannista lähtenyt ja sieltä lainattu.) Ja kukapa olisi voinut lukea retken ohjelman haluamatta päästä mukaan? Painatan sen tähän. Se melkein käy kartasta. Ja tämän kirjan tekstinä se kerrassaan pitää paikkansa.

Retki Pyhään maahan, Egyptiin, Krimille, Kreikkaan ja välillä oleville mieltäkiinnittäville paikoille.

Brooklyn, 1 p. helmik. 1867.

Allekirjoittanut tekee tulevana matkailijakautena yllä mainitun retken ja pyytää saada Teille esittää seuraavan ohjelman:

Hän valitsee ensiluokan höyrylaivan, joka kokonaan on hänen komentonsa alainen ja johon mahtuu vähintään sataviisikymmentä hyttimatrustajaa, ja tähän ottaa hän mukaan valitun seuran, ei kuitenkaan enempää kuin kolmeneljännestä siitä mitä laivaan sopisi. On hyvä syy luulla, että tämä seura saadaan kokoon lähimmästä ympäristöstä, keskinäisistä ystävistä ja tuttavista.

Höyrylaivaan hankitaan kaikki tarpeelliset mukavuudet, muun muassa kirjasto ja soittokoneita.

Kokenut lääkäri mukana laivalla.

New Yorkista lähdetään kesäk. 1 p:n vaiheilla ja kuljetaan Atlantin poikki miellyttävää keskeisiä reittiä Azorien kautta; St Michaeliin saavutaan noin kymmenen päivän kuluttua. Siellä viivytään päivä tai pari nauttien näiden saarien hedelmistä ja jylhästä kauneudesta, minkä jälkeen matkaa jatketaan ja Gibraltariin saavutaan kolmen tai neljän päivän kuluttua.

Siellä vietetään päivä tai pari katsellen paikan ihmeellisiä maanalaisia varustuksia, johon lupa helposti saadaan.

Gibraltarista kulkee matka pitkin Espanjan ja Ranskan rannikkoa ja Marseillen saavutaan kolmen päivän kuluttua. Siellä suodaan runsaasti aikaa sekä tämän, kuusisataa vuotta ennen ajanlaskumme alkua perustetun kaupungin että sen keinotekoisien sataman katselemiseen, joka on laatuaan Välimeren kaunein, jota paitsi retkeilijät saattavat käydä Pariisin maailmannäyttelyssä ja kauniissa Lyonissa, joka on keskivälillä ja jonka mäiltä selvänä päivänä vaivatta näkyvät Mont Blanc ja Alpit. Matkustajat, jotka tahtovat viipyä Pariisissa kauemmin, voivat sieltä jatkaa Sveitsin kautta ja Genovassa taas tulla laivaan.

Marseillestä Genovaan on yhden yön matka. Retkeilijöillä on hyvä tilaisuus katsella tätä "palatsien uljasta kaupunkia" ja kaunista, Napoleon I:n rakentamaa tietä käydä Columbuksen syntymäpaikalla, joka on kaksitoista mailia kaupungin ulkopuolella. Täältä voidaan tehdä retkiä Milanoon, Lago di Comolle ja Lago Maggiorelle, taikka Milanoon, Veronaan (joka on kuulu suurenmoisista linnoituksistaan), Padovaan ja Veneziaan. Taikka voivat matkustajat kulkea junalla Firenzeen, jos haluavat käydä Parmassa, joka on kuulu Correggion freskoista, ja Bolognassa, sekä yhtyä sitten Livornossa laivaan. Täten he voivat viettää kolmisen viikkoa Italian kuuluisimmista taidekaupungeissa.

Laiva kulkee Genovasta Livornoon yhdessä yössä, ja viipyy se viimeksimainitussa paikassa niin kauan, että sieltä ehtii hyvin käydä tutustumassa Firenzeen, sen palatseihin ja taidekokoelmiin; Pisaan ja sen katedraaliin ja "vinoon torniin", Luccaan ja sen kylpylaitoksiin ja roomalaiseen amfiteatteriin. Firenzeen, joka näistä paikoista on etäisin, on rautateitse vain kuudenkymmenen mailin matka.

Livornosta Napoliin (poiketen Civita Vecchiassa, jos kuka mieluummin tahtoo lähteä sieltä Roomaan) kuljetaan noin kolmessakymmenessäkuudessa tunnissa; reitti kulkee pitkin Italian rannikkoa, aivan läheltä Capreran, Elban ja Corsican ohi. On pidetty huoli siitä, että Livornosta saadaan luotsi Capreraan ja siellä poiketaan Garibaldin kodissa, jos suinkin mahdollista.

Matkustajat voivat käydä Roomassa (rautateitse), Herculaniumissa, Pompeijissa, Vesuviuksella, Virgiliuksen haudalla ja ehkä Paestumin raunioillakin ja tutustua Napolin kauneihin ympäristöihin ja sen viehättävään lahteen.

Seuraava viehätyskohta on Palermo, Sisilian kaunein kaupunki, johon Napolista saavutaan yhdessä yössä. Siellä vietetään yksi päivä ja illalla lähdettäessä suunnataan kulku Ateenaan.

Matka käy pitkin Sisilian pohjoisrannikkoa. Aiolisten saarien kautta kahden toimivan tulivuoren, Strombolin ja Vulcanian ohi, Messinan salmen kautta, "Skylia" toisella puolella, toisella "Kharybdis", pitkin Sisilian itärantaa, Etna näkyvissä, sitten Italian etelärantaa seurailen, pitkin Kreikan itä- ja etelärantaa, näkyvissä muinainen Kreeta, kunnes saavutaan Ateenan mutkaan ja Piraioon. Kahden ja puolen tai kolmen päivän kuluttua saavutaan Ateenaan. Kun siellä on viivytty joku aika, kuljetaan Salamiin lahden poikki ja oleskellaan päivä Korinthossa, josta matkaa jatketaan Konstantinopoliin läpi Aigeian meren saaristojen, Dardanellien ja Marmarameren Kultaisen sarven suuhun, ja suoritetaan tämä matka Ateenasta lukien neljässäkymmenessäkahdeksassa tunnissa.

Kun Konstantinopolista lähdetään, käy matka ensin kautta kauniin Bosporon, sitten Mustan-meren poikki Sevastopoliin ja Balaklavaan noin neljässäkolmatta tunnissa. Siellä aiotaan viipyä pari päivää, käydä satamissa, linnoituksissa ja Krimin tappotanterilla; sieltä takaisin Bosporoon ja poiketen uudelleen Konstantinopoliin ottamaan matkaan ne, jotka ehkä ovat mieluummin sinne jääneet; alas Marmara-meren ja Dardanellien kautta, pitkin Aasian puolta, muinaisen Troian ja Lydian rantaa Smyrnaan, jonne Konstantinopolista on kahden tai kahden ja puolen päivän matka. Täällä viivytään sen verran, että halukkailla on aikaa käydä Efesosssa, jonne on viidenkymmenen mailin rautatiematka.

Smyrnasta Pyhälle maalle kuljettaessa käy tie Aigeian meren saariston kautta aivan Patmos-saaren ohi pitkin Aasian, muinaisen Pamfylian ja Kypron rantaa. Beirutin saavutaan kolmen päivän kuluttua. Beirutista voivat retkeilijät tehdä matkan Damaskoon, jonka jälkeen höyrylaiva lähtee Joppeen.

Jopesta käsin voidaan käydä Jerusalemissa, Jordanin virralla, Tiberiaan järvellä, Nasaretissa, Bethaniassa, Betlehemissä ja Pyhän maan muilla nähtävillä paikoilla, ja siellä voivat höyrylaivaan taas palata ne, jotka mieluummin ovat kulkeneet Beirutista maitse Damaskon, Galilean, Kapernaumin, Samarian, Jordanin joen ja Tiberiaan järven kautta.

Kun Jopesta lähdetään, on seuraava merkkipaikka Aleksandria, johon saavutaan vuorokauden kuluttua. Siellä ansaitsee käydä katsomassa Caesarin palatsia, Pompeijuksen patsasta, Kleopatran neulaa ja katakombeja sekä vanhan Aleksandrian raunioita. Muutamassa tunnissa päästään sieltä Kairoon, jonne on sadankolmenkymmenen mailin rautatie-matka ja josta voidaan käydä muinaisessa Memfiissä, Joosefin vilja-aitoissa ja pyramiideilla.

Aleksandriasta lähdetään paluumatkalle poiketen Maltassa, Cagliariassa (Sardiniassa) ja Parmassa (Mallorcassa), jotka kaikki ovat oivallisia satamia, luonnonkauniita ja hedelmistä rikkaita.

Kussakin paikassa viivytään päivä tai pari, ja kun Parmasta illalla lähdetään, saavutaan seuraavana aamuna Espanjan Valenciaan. Tässä Espanjan kauneimmassa kaupungissa vietetään muutamia päiviä.

Valenciasta jatketaan paluumatkaa Espanjan rannikkoa sivuillen. Alicanten, Carthagenan, Paloksen ja Malagan ohi kuljetaan mailin tai parin päässä ja neljänkolmatta tunnin kuluttua saavutaan Giblaltariin.

Siellä viivytään yksi päivä ja jatketaan sitten matkaa Madeiraan, jonne saavutaan kolmisen päivän kuluttua. Kapteeni Marryat kirjoittaa: "En tiedä maailmassa toista paikkaa, joka ensi näkemällä siihen määrään hämmästyttäisi ja viehättäisi kuin Madeira." Siellä viivytään päivä tai pari, mutta jos aika sallii, voidaan viipyä kauemminkin, ja Canarian saariston läpi menen, arvatenkin Teneriffan Pic näkyvissä, kuljetaan Atlantin poikki nyt eteläisempää suuntaa koillispuolelta leveysasteilla, joilla aina voidaan toivoa leutoa ja kaunista säätä ja tyyntä merta.

Vihdoin poiketaan Bermuda-saarilla, jotka ovat aivan tämän kotimatkan varressa ja jonne Madeirasta on kymmenen päivän matka, ja kun on vietetty vähän aikaa ystävämme bermudalaisten luona, käännetään kokka suoraan kotia kohti, jonne saavutaan noin kolmen päivän kuluttua.

Olemme jo saaneet tilauksia Euroopassa olevilta maanmiehiltä jotka siellä aikovat liittyä retkeen.

Laiva on kaiken aikaa oleva koti, jossa retkeläisiä ympäröivät herttaiset ystävät, jos he sattuvat sairastumaan, jossa he saavat kaiken mahdollisen hoidon ja myötätunnon.

Jos jossain yllä mainituista satamista sattuisi olemaan tarttuvia tauteja, niin sivuutetaan ne ja niiden sijaan poiketaan muihin mieltä kiinnostaviin paikkoihin.

Matkan hinnaksi on määrätty 1,250 dollaria aikuisilta. Hytit ja pöytäpaikat jaetaan sen mukaan kuin matkustajat saapuvat, eikä tilausta pidetä sitovana, ennenkuin kymmenen prosenttia hinnasta on rahastonhoitajalle maksettu.

Matkustajat voivat jäädä höyrylaivaan joka satamassa, jos haluavat, mitään lisämaksua suorittamatta; kaikki venemaksut suoritetaan laivasta.

Koko maksu on suoritettava etukäteen, ennenkuin matkaan lähdetään, jotta lähdöstä määrättyllä ajalla voitaisiin pitää mitä paras huoli.

Komitean tulee hyväksyä paikkatilaukset ennenkuin pilettejä annetaan. Tilaukset voidaan lähettää allekirjoittaneelle.

Mieltäkiinnittävät ja omituiset esineet, joita matkustajat ehkä matkalla hankkivat, he saavat tuoda kotia mitään rahtimaksua suorittamatta.

Viisi dollaria kullassa päivältä riittää runsaasti *kaikkiin* matkakustannuksiin maalla ja kaikkialla, missä matkustajat haluavat useammaksi päiväksi lähteä, höyrylaivasta.

Matkustajain *yksimielisen* päätöksen mukaan voidaan retkeä pidentää ja matkareittiä muuttaa.

Chas. C. Duncan 117, Wall Street, New York.

P.S. Retkeä varten on vuokrattu sangen kaunis ja vahva, siipihöyry "*Quaker City*", joka lähtee New Yorkista 8 p. kesäk. Hallitus on lähettänyt kirjeitä, joissa retkikunta ulkomailla suljetaan asianomaisten suosioon.

Mikä tästä ohjelmasta enää puuttui, eikö se ollut kerrassaan vastustamaton? Ei mitään, mitä äärellinen mieli saattoi keksiä. Pariisi, Englanti, Skotlanti, Sveitsi, Italia — Garibaldi! Aigeian meren saaret! Vesuvius! Konstantinopoli! Smyrna! Pyhä maa! Egypti ja "ystävämme bermudalaiset!" Maanmiehiä Euroopassa, jotka halusivat liittyä retkikuntaan — tarttuvat taudit vältettäisiin — venemaksut suoritettaisiin laivasta — lääkäri mukana — matkaa jatkettaisiin vaikka maan ympäri, jos matkustajat yksimielisesti halusivat — erityinen komitea, joka pitäisi huolta, että seura olisi mitä ankarimmin valittu — ja yhtä ankara asiantuntijain komitea vastaamassa siitä, että laiva olisi yhtä luotettavasti valittu. Ihmisluonto ei voinut vastustaa näitä viettelyksiä, jotka kerrassaan panivat pään pyörälle. Juoksin rahastonhoitajan luo ja maksoin kymmenen prosenttia etukäteen. Ilokseni kuulin, että vielä oli muutamia hyttejä vapaana. Minä tosiaan pelastuin tuon ankaran komitean kynsistä sen pääsemättä persoonallisesti ja kriittisesti luonteenominaisuuksiani tutkimaan, mutta minä kehoitin heitä kuulustelemaan kaikilta yhteiskunnan ylhäisiltä henkilöiltä, mitä mieleeni juolahti ja joista saatoin arvata, että he eivät ainakaan minusta mitään tietäisi.

Pian sitten julkaistiin ohjelmaan jatkoakin, jossa sanottiin, että laivalla käytettäisiin "Plymouthin virsikokoelmaa." Maksoin nyt loput piletin hinnasta.

Minulle annettiin kuitti ja niin olin virallisesti ja asianmukaisesti hyväksytty retkeilijäksi. Se oli hauska juttu, mutta vähäistä oli se hauskuus sen uutuuden rinnalla, että tiesi kuuluvansa "valikoituihin."

Tämän ohjelman jatko niinkään kehoitti retkeilijöitä ottamaan mukaansa keveitä soittokojeita, niillä ylläpitää laivalla rattoa; satuloita Syyriaa varten; viheriäiset silmälasit ja päivänvarjot: hunnut Egyptiä varten ja lämpöiset vaatteet vaivalloisia toivoretkiä varten Pyhässä maassa. Lisäksi viitattiin siihen, että vaikka laivan kirjastossa olisikin melko laaja valikoima luettavaa, olisi jokaisen matkustajan hyvä ottaa mukaansa muutamia oppaita, raamattu ja parhaita matkakertomuksia. Lueteltiin sitten varsinkin Pyhää maata koskevia teoksia, koska Pyhä maa sisältyi retken ohjelmaan, vieläpä näytti olevan sen pääosa.

Pastori Henry Ward Beecherin piti tulla retkelle, mutta kiireelliset toimet pakottivat hänet luopumaan tuumasta. Oli muita matkustajia, joita paitsi olisi tultu paremmin toimeen ja jotka olisi jätetty maalle paljon mieluummin. Kenraaliluutnantti Shermanin piti myös tulla mukaan, mutta intiaanisota pakotti hänet jäämään Mississippin taa lakeuksille. Muuan suosittu näyttelijätär oli kirjoittanut nimensä laivan kirjoihin, mutta sitten sattui jotain, joka esti häntä mukaan tulemasta. "Potomacin rumpalipoika" karkasi ja niinpä meille ei enää jäänyt ainoatakaan kuuluisuutta!

Mutta pitihän meidän ainakin saada meriministeriöstä "tykkipatteri" (niin seisoil ilmoituksessa), jotta voitaisiin vastata kuninkaitten kunnialaukauksiin; ja meriministerin antama suosituskirja, jonka piti tasoitaa "kenraali Shermanille ja hänen seuralleen" tietä Vanhan maailman hoveissa ja leireissä, senkin saimme pitää, vaikka sekä asiakirjaa että tykkipatteria luullakseni oli jonkun verran typistetty siitä mikä alkuaan oli luvassa. Mutta olihan vielä jäljellä houkutteleva ohjelma, Pariisi, Konstantinopoli, Smyrna, Jerusalem, Jeriko ja "ystävämme bermudalaiset". Eikö sitä jo siinä ollut!

II LUKU.

Suuria valmistuksia — Kunnioitusta herättävä suuruus — Kaikki lähtevät Eurooppaan — Mr Blucherin mielipide — Hytti n:o 10 — Nurkkakuntain kokoontuminen — Vihdoinkin merellä.

Silloin tällöin poikkesin seuraavan kuun kuluessa Wallstreetin 117:ään kysymään, miten laivan korjaus ja varustelu edistyivät; miten matkustajaluettelo täyttyi; kuinka monta pyrkijää komitea päivittäin oli hylännyt "epävalioida" ja täten jättänyt surun ja mieliapean omaksi. (Pian kyllä tuli ilmi, että jokainen oli riittävästi "valittu", joka vain kykeni matkan maksamaan.). Ilokseni sain kuulla, että meidän piti saada matkaan pieni kirjapaino, jotta voisimme painaa joka päivä oman sanomalehden. Ja ilolla kuulin, että pianomme, harmoniomme ja melodeonimme olivat parasta, mitä yleensä rahalla sai. Ja ylpeänä totesin, että retkeilijöihimme kuului kolme sanan julistajaa, kahdeksan tohtoria, kuusi- tai kahdeksantoista naista, monta sotilas- ja meriylläisyyttä kauniisti helähtävine arvonimineen ja runsas sato erilaisia "professoreja" ja eräs herra, jonka nimen perässä jyrisi "AMERIKAN YHDYSVALTAIN ASIAMIES EUROOPPAA, AASIAA JA AFRIKKA VARTEN" kammottavan mahtavasti! Olin varovasti aikonut tyytyä laivassa syrjäiseen paikkaan sen seuran erikoisen valittuun laatuun nähden, joka suosituksineen kykenisi kulkemaan tuon mainitun komitean kameelinsilmän läpi; olin totutellut itseäni näkemään peloittavan valikoiman sotilas- ja merisankareita, minkä vuoksi minun täytyisi syrjäisestä paikastani ehkä siirtyä vieläkin syrjemmäksi, mutta minun täytyy suoraan tunnustaa, että *tämmöistä* moukarin iskua minä en osannut odottaa.

Tämä arvonimivyöry nujersi minut aivan maan tasalle. Minä sanoin, että jos moisen mahtimiehen *täytyy* kulkea meidän laivassamme meren yli — varmaan hänen todella täytyi — että jos Yhdysvallat näkivät tarpeelliseksi lähettää meren poikki moisen tonniston virka-arvoa, niin olisi ollut hienotunteisempaa ja varmempaa hajoittaa hänet osiin ja kuljettaa osat erikseen, monella laivalla.

Ah, olisinpa vain silloin tiennyt, että hän oli vain tavallinen kuolevainen ja ettei hänen tehtävänsä ollut sen valtavampi kuin koota siemeniä ja tuntemattomia juuria ja erinomaisia kaaliksiä ja kummia ojakonnia tuolle köyhälle, hyödyttömälle, viattomalle, homehtuneelle vanhalle kivettymälle Smithsonian Institutille (Washingtonin kansalliselle tieteelliselle laitokselle), niin olisi se tuntunut *hyvin* keventävältä.

Tämän ikimuistettavan kuukauden kuluessa paistattelin itseäni siinä onnen tunteessa, että kerrankin elämässäni olin päässyt uimaan suuren kansallisen liikkeen kantamana. Jokainen aikoi matkustaa Eurooppaan — ja minä, minä myös aioin matkustaa Eurooppaan. Jokainen aikoi matkustaa Pariisiin kuuluun maailmannäyttelyyn — ja minäkin aioin matkustaa Pariisiin näyttelyyn. Höyrylaivalinjat veivät amerikkalaisia maan eri satamista summassa sanoen neljä tai viisi tuhatta viikossa. Mahdoinko koko kuukauden kuluessa tavata kahtatoistakaan ihmistä, jotka eivät aikoneet piakkoin matkustaa Eurooppaan, en varmaan muista. Kuljeskelin paljon kaupungilla erään nuoren mr Blucherin kanssa, joka niinikään oli lunastanut paikan. Hän oli luottavainen, hyväluontoinen, mutkaton ja seurasopuinen mies; mutta hän ei ollut niitä miehiä, joita mainitaan ruudin keksijöinä. Hänellä oli mitä liioitelluimmat käsitykset tästä kansainvaelluksesta Eurooppaan ja luuli lopulta koko Amerikan kansan säälivän kapineitaan kapsäkkiin Ranskaan muuttaakseen. Poikkesimme kerrankin erääseen puotiin Broadway varrella, josta hän osti kaulaliinan, ja kun myyjällä ei ollut antaa takaisin, sanoi mr B.:

"Ei tee mitään, maksan sen teille Pariisissa."

"Mutta en minä aio lähteä Pariisiin."

"Mitä — kuinka te sanoittekaan?"

"Minä sanoin, etten minä aio lähteä Pariisiin."

"Ette aio lähteä Pariisiin! Ette läh... — no hyvä, mutta minne ihmeeseen te sitten aiotte lähteä?"

"En minnekään."

"Ette ihan minnekään? — ette minnekään muuanne kuin tänne?"

"En minnekään muuanne kuin juuri tänne — olen täällä koko kesän."

Toverini otti ostoksensa ja sanaakaan sanomatta lähti puodista — lähti loukkaantunut ilme kasvoillaan. Kun oli kätää vähän matkaa astuttu, katkaisi hän äänettömyyden ja sanoi vaikuttavasti: "Se oli vale — se on minun vakaumukseni!"

Kun aika oli täytetty, oli laivakin valmiina ottamaan vastaan matkustajansa. Minut esitettiin sille

nuorelle herralle, jonka olin saanut hyttitoverikseni, ja huomasin hänet älykkääksi, rattoisaksi, epäitsekääksi, kaikin puolin jalomieliseksi, kärsivälliseksi ja ihmeteltävän hyväntahtoiseksi nuoreksi mieheksi. Ei ainoakaan niistä matkustajista, jotka seurasivat mukana "Quaker Cityllä", kieltäne näiden sanaini oikeutusta. Valitsimme hytin, joka oli tyyrpuurin puolella, siipien etupuolella, välikannella. Siinä oli kaksi vuodetta, murheellinen paksulasinen akkuna, pesukaappi astioineen ja pitkä, ylellisesti pehmustettu kaappi, joka samalla teki sohvan virkaa — ja osaksi oli kamssujemme säilytyspaikkana. Huolimatta kaikista näistä huonekaluista mahtui siinä vielä kääntymään, vaikka ei kissaa olisi mahtunut kieputtamaan, ei ainakaan isoa kissaa. Mutta olihan tuo kuitenkin melkoinen hytti laivan hytiksi ja kaikin puolin tyydyttävä.

Laivan lähtöpäiväksi oli määrätty eräs lauantai kesäkuun alkupuolella.

Vähän puolenpäivän jälkeen minä tänä merkillisenä lauaintaina saavuin satamaan ja lähdin laivaan. Pelkkää kiirettä ja sekamelskaa. (Olen nähnyt tämän huomautuksen jossain muualla.) Rantasilta oli täynnään ajoneuvoja ja ihmisiä; matkustajia saapui ja kiirehti laivaan; laivan kansi oli täynnään arkkuja ja kapsekkeja. Vihmasateessa kulki ja töllisteli retkeilijäryhmiä huomiota herättämättömiin matkapukuihin puettuina, ja he näyttivät niin lakastuneilta ja surkeilta kuin kananpoikaset sulkasadossaan. Uljas lippumme, saman surkeuden uhri, riippui märkänä ja alakuloisena pitkin mastoa. Se kaiken kaikkiaan oli noloin näky, mitä ajatella saattoi. Tämä oli huvimatka — sitä ei käynyt kieltäminen, seisoihan se ohjelmassa — olihan se piletissäkin mainittu — mutta ei totisesti se ylimalkaan siltä näyttänyt.

Kaiken tämän mäiskeen ja jyryn ja pauhun ja huudon ja höyryn pihinän jälkeen kajahti vihdoin käsky "irti maasta!"— äkillinen hyökkäys porrassillakkeille — saattajat purkautuvat maalle — siivet alkavat pyöriä ja olemme liikkeellä — matka on alkanut! Kaksi sangen mietoa hurraata kohosi rantasillalta vettä tiukkuvasta yleisöstä; me vastasimme yhtä siivosti livettävältä kannelta; lippu teki yrityksen liehua, mutta siitä ei tullut mitään; ja "tykkipatteri" vaikenä — ei ollut ruutia. Keksimme nyt, että tähän "patteriin", josta olimme niin riemuinneet, kuuluikin tarkalleen yksi tykki, kun kaikki luettiin, ja minä luin ne itse — yksi tykki, joka oli liian pieni kenttätykiksi, mutta kyllin pieni kynttilänjalaksi.

Ajoimme alas sataman suuhun ja kävimme siellä ankkuriin. Satoi yhä. Eikä vain satanut, vaan vielä myrskysikin. "Ulkopuolella", sen näimme itse, oli kauhea aallokko. Meidän täytyy pysyä alallamme tyynessä satamassa, kunnes myrsky asettuu. Matkustajia on viidestätoista valtiosta; vain harvat heistä ovat ennen olleet merellä; ilmeisestikin olisi varomatonta usuttaa heidät rintansa täydeltä puhaltavaa myrskyä vastaan, ennenkuin ovat ennättäneet päästä merijaloilleen. Meitä oli saatellut kaksi höyryhinaajaa, sillä laivalla oli vielä iloinen nuori newyorkilainen samppanjaseurue, joka oli lähtenyt mukaan asianmukaisesti ja vanhan kansan tapaan hyvästelläkseen erään heikäläisensä, ja nämä palasivat iltapuoleen takaisin ja nyt olimme yksinämme syvyyksillä. Viiden sylen vedellä vain ja pohjaan lujasti ankkuroituina. Ja kaiken lisäksi juhlallisessa sateessa. Huvia ettei paremmasta väliä.

Tuntui kerrassaan huojennukselta, kun malmirumpu kutsui rukouskokoukseen. Jonkun toisen huviretken ensimmäinen lauantai-ilta olisi varmaan omistettu kortinpeluulle ja tanssille; mutta jätän ennakkoluulottoman mielen päätettäväksi, olisiko *meille* sopinut tammoinen kevytmielisyys, siihen nähden mitä olimme kokeneet ja missä mielentilassa olimme. Hautajaistilaisuudessa olisimme loistaneet, mutta emme missään sen juhlallisemmassa.

Merellä kuitenkin aina on reipastuttava vaikutuksensa, ja yöllä, nukkuessani liekkuuni aaltojen tahdikkaaseen tuuditteluun ja etäisten hyökyjen pauhuun, vaivuin rauhallisesti täydelliseen tiedottomuuteen päivän ikävyyttävistä kokemuksista ja rankaisevista tulevaisuuden varoituksista.

III LUKU.

Matkustajat ylipäätään — Kaukana merellä — Ahdistusta patriarkkain kesken — Huvituksen etsiminen vaikeissa oloissa — Laivan viisi kapteenia.

Koko sunnuntain olimme ankkurissa. Myrsky oli laimentunut koko lailla, aallokko ei. Yhä kiipeili tuolla "ulkona" korkealle ilmaan vaahtoisia mäkiä, kuten kiikareillamme selvään näimme. Ei olisi ollut sopivaa alkaa huvimatkaa sunnuntaina; emme voineet viedä koettelemattomia vatsojamme noin armottomalle aallokelle alttiiksi. Meidän täytyi jäädä alallemme maanantaihin. Ja me jäimme. Mutta olihan meillä saarnat ja rukouskokoukset; ja niinpä me tietenkin olimme täällä yhtä hyvässä tallessa kuin missä muualla tahansa.

Sapatin aamuna nousin ylös ja aikaisin söin suurusta. Tunsin sangen luonnollista halua luoda matkustajiin pitkän, ennakkoluulottoman kunnan silmäyksen semmoisella hetkellä, jolloin he olisivat itsetietoisuudesta vapaat — joka juuri on aamiaisen aika, jos semmoista hetkeä yleensä on ihmisolentojen elämässä.

Hämmästyin suuresti nähdessäni niin paljon vanhanpuoleisia ihmisiä — voisin melkein sanoa kunnianarvoisaa väkeä. Kun loi silmäyksen päitten pitkään riviin, niin melkein teki mieli luulla, että ne olivat *paljasta* harmaata. Niin ei laita sentään ollut. Oli siinä seassa koko hyvä sekoitus nuortakin väkeä ja toinen melko hyvä sekoitus semmoisia herroja ja naisia, joiden ikä oli epämääräinen, he kun eivät olleet oikeastaan vanhoja, eivätkä ehdottomasti nuoriakaan.

Seuraavana aamuna vivuttiin ankkuri pohjasta ja lähdettiin merelle. Suuri ilo oli päästä matkaan tämän pitkästyttävän, mieltä lannistavan viivytyksen jälkeen. Minusta tuntui kuin ei ilmassa olisi koskaan ollut semmoista rattoa, auringossa moista kirkkautta, kauneutta meressä. Minä siis olin tyytyväinen piknikkiin ja kaikkeen, mitä siihen kuului. Kaikki häjyt vaistot olivat minussa kuolleet; ja Amerikan kadotessa taaksemme näkymättömiin tuntui minusta kuin olisi niiden sijan saanut armeliaisuuden tunne, joka, ainakin toistaiseksi, oli yhtä rajaton kuin aava valtamerikin, joka ympärillämme paisutteli aaltojaan. Minun teki mieleni purkaa tunteitani — minun teki mieleni korottaa ääneni ja laulaa; mutta minä en tiennyt, mitä laulaisin, ja sentakia täytyi siitä tuumasta luopua. Ei tainnut olla laivalle juuri vahinkokaan.

Vilpasta oli ja miellyttävää, mutta aallokko oli vielä aika tyy. Jos mieli käyskennellä, niin niskansa kaupalla; yhtenä hetkenä keulapuomi ampui suoraan päin aurinkoa, joka kaartoi keskitaivaalla, seuraavana yritti keihästää haikalan meren pohjasta. Kuinka kummalta tuntuukaan, kun laivan perä sukkelaan vaipuu alta ja samalla keula lähtee kiipeämään pilviin! Turvallisinta oli tuona päivänä takertua parraspuuhun kiinni ja pysyä siinä; käveleminen oli liian epäiltävää huvia.

Mikä lienee ollut onnen potkaus, mutta minä en ollut merikipeä. — Tässä oli ylpeyden syytä, en ollut sitä aina välttänyt. Jos maailmassa mikään tekee ihmisen ihmeellisen ja sietämättömän itserakkaaksi, niin ainakin se, kun huomaa vatsansa pitävän puoliaan ensimmäisenä päivänä merellä, kaikkien toverien ollessa merikipeitä. Pian ilmestyi peräkannelle salongin oveen eräs kunnianarvoisa fossiili, saalitettuna leukojaan myöten ja käärittynä kuin mummio, ilmestyi ja laivan seuraavan kerran kyljelleen kuukahtaessa ampui suoraan syliini. Minä sanoin:

"Hyvää huomenta, herrani. Kaunis päivä."

Hän laski kätensä vatsalleen ja sanoi: "*Voi, mun!*" ja sitten hoiperteli pois ja kukistui erään kailletin puurille.

Kohta syytää sama ovi sisästänsä toisenkin vanhan, herran, lujalla voimalla. Minä sanoin:

"Rauhoittukaa, hyvä herra — ei ole kiirettä. Kaunis päivä."

Hänkin laski kätensä vatsalleen ja sanoi: "*Voi, mun!*" ja hoippui pois.

Vähän ajan kuluttua purki sama ovi taas äkillisesti sisästänsä veteraanin, joka kynsi ilmaa kiinni pitääkseen. Minä sanoin:

"Hyvää huomenta, herra. Mainio huviretkipäivä. Te juuri aioitte sanoa —"

"*Voi, mun!*"

Sitä minä ajattelin. Ennätin ainakin ennenkuin *hän*. Taisin seisoa siinä tunnin, ja koko ajan minua pommitettiin vanhoilla herroilla; mutta minä en saanut heistä muuta lähtemään kuin "*Voi, mun!*"

Lähdin silloin pois, miettiväisenä. Ja sanoin, tämä on hyvä huviretki. Minä pidän siitä. Matkustajat eivät ole riitaisia, mutta siitä huolimatta he ovat seurallisia. Minä pidän näistä vanhoista herroista, mutta syystä taikka toisesta heidän "*Voi munsä*" näyttää olevan koko lailla epäkunnossa.

Tiesinhän minä mikä heidän oli. Merikipeitä. Ja se ilahutti minua. Meistä on kaikista hauskaa nähdä toiset merikipeinä, kun emme itse ole. Hauskaa on pelata vistiä salongin lampun ääressä, kun yöllä myrskyää; hauskaa on kävellä peräkannella kuutamossa; hauska polttaa tupakkaa keulamaston tuulisessa kopassa, kun uskaltaa sinne nousta; mutta kaikki nämä hovit ovat heikkoja ja jokapäiväisiä verrattuna siihen iloon, jota tuntee muiden väännellessä meritaudin kurjuudessa.

Iltapäivän kuluessa kokosin koko joukon tietoja. Kiipesin kerrankin peräkantta, juuri kun laivan perä oli korkealla ilmassa; poltin sikaria ja tunsin itseni tyytyväiseksi. Joku huusi:

"Te siellä, hei, *tuo* ei käy laatuun. Lukekaa kirjoitus —"

TUPAKANPOLTTO KIELLETTY SIIPIEN PERÄPUOLELLA!"

Se oli kapteeni Duncan, retken päällikkö. Lähdin tietenkin keulapuoleen. Yläkannella näin ohjaushytin takana eräässä hytissä hyllyllä pitkän kiikarin ja tavoittelin sitä — näkyi laiva etäisyydessä:

"Ah, ah — heittäkää se. Tulkaa pois sieltä!"

Ja minä tulin pois. Sanoin kannen lakaisijalle — matalalla äänellä tietysti:

"Kuka on tuo mittava huligaani tuolla, jolla on viikset ja niin soriseva ääni?"

"Se on kapteeni Bursley — toimeenpaneva upseeri — purjehdusopas."

Käyskelin taas jonkun aikaa, ja kun ei ollut parempaakaan tehtävää, aloin siitä veitselläni vuoleskella porraspuuta. Joku sanoi nyt vakavalla, varoittavalla äänellä:

"*Kuulkaahan* — hyvä ystävä — eikö teillä ole parempaa tehtävää kuin vuolla tuolla tavalla koko laiva piipuiksi? *Teidän* sentään luulisi enemmän ymmärtävän."

Palasin takaisin ja löysin kannen lakaisijan:

"Kuka on tuo silkonaama huhtova kuvatus tuolla hienoissa vaatteissa?"

"Se on kapteeni L——, laivan omistaja — se on yksi pääpomoista."

Ajan kuluessa ajelehdin lopulta ohjaushytin "tyyrpuurin" puolelle ja satuin siellä näkemään penkillä sekstantin. Tosiaan, sanoin, tällä kojeella ne "ottavat auringon"; enköhän minä sillä näkisi tuota laivaa. Tuskin olin saanut sen silmälleni, kun joku kosketti olkapäätäni ja sanoi nuhtelevalla äänellä:

"Minun pitää — antakaapa minulle tuo, hyvä herra. Jos teitä haluttaa tietää, kuinka aurinko otetaan, niin ei minulla ole mitään sitä vastaan, vaikka sanoisinkin — mutta tuota kojetta en mielelläni usko kenellekään. Jos tahdotte, että lasken — Kohta, kohta!"

Hän katosi, häntä kutsuttiin toiselle laidalle. Minä menin kannen lakaisijan luo:

"Kuka on tuo hämähäkinsääreellinen gorilla tuolla, jolla on tuo tekopyhä naama?"

"Se on kapteeni Jones — ensimmäinen perämies."

"Hyvä. Tämä jättää kauas jälkeensä kaikki, mitä olen koskaan kuullut. Luuletteko — minä kysyn teiltä nyt ihmisenä ja veljenä — *luuletteko* te, että minä voisin tässä mihinkään suuntaan nakata tiilikiveä tapaamatta jotakuta tämän laivan kapteeneista?"

"Mene tiedä — kun ei vain mahtaisi käydä vahtikapteeniin, hän näyttää seisovan tuolla aivan keskitiellä."

Minä lähdin kannen alle — miettivänä ja hieman nyrpeissäni. Minä ajattelin, että jos viisi kokkia voi pilata liemiruonan, niin mitä voineekaan viisi kapteenia tehdä huviretkelle.

IV LUKU.

Pyhiinvaeltajat kotiutuvat — Pyhiinvaeltajain elämä merellä — "Hevosbiljardi." — "Synagooga" — Kirjoituskoulu. — Jackin päiväkirja — "Q.C. Klubi" — Taikalyhty — Tanssiaiset kannella — Leikkikäräjäoimistä — Arvoittelua — Pyhiinvaellusjuhlallisuutta — Hidasta musiikkia — Toimeenpaneva upseeri lausuu mielipiteen.

Urheasti kynnimme merta viikon päivät ilman minkäänmoisia mainitsemisen arvoisia oikeudellisia kahnauksia kapteenien kanssa. Matkustajat oppivat pian mukautumaan uusiin oloihin ja laivalla elämä kävi melkein yhtä järjestelmällisen yksitoikkoiseksi kuin kasarmissa. Sillä en suinkaan tarkoita, että se olisi ollut ikävyyttävää, sillä sitä se ei suinkaan joka suhteessa ollut — mutta siinä kuitenkin oli koko joukon yhtä ja samaa. Matkustajat alkoivat piankin oppia merimiessanoja, kuten merellä tapana on — merkki siitä, että he alkoivat kotiutua. Puoliseitsemän ei enää ollut puoliseitsemän näille Uudesta Englannista, Etelästä ja Mississippin laaksosta lähteneille pyhiinvaeltajille, vaan se oli "seitsemän lasia";

kello kahdeksan, kaksitoista ja neljä oli "kahdeksan lasia"; kun kapteeni määräsi pituusasteen, ei kello ollut yhdeksän, vaan "kaksi lasia". Sujuvasti puhuivat kaikki peräsalongista ja etusalongista, paapuurista ja tyyrpuurista ja kanssista.

Kun soitettiin seitsemän lasia, raikui malmirumpu ensi kerran. Kahdeksan lasin aikaan syötiin suurusta, ne nimittäin, jotka olivat siksi terveitä, että saattoivat syödä. Tämän jälkeen kaikki terveet kävelivät edestakaisin pitkällä kävelykannella nauttien kauniista kesäaamuista ja merikipeätkin kömpivät kannelle ja varustautuivat siipikojujen suojaan, nielläkseen siellä vaivaisen teensä ja vehnäpullansa, ja näyttivät surkeilta. Kello yhdestätoista lunshiin ja lunshista päivälliseen, joka syötiin kuuden aikaan illalla, hommattiin ja huviteltiin mikä mitenkin. Jotkut lukivat; hyvin monet polttivat tupakkaa ja neuloivat, vaikk'eivät samat kumpaakin; syvyyden kummituksia tietenkin katseltiin ja ihmeteltiin; vieraita laivoja tutkittiin teatterikiikareilla ja tehtiin niihin nähden viisaita päätelmiä; ja vielä lisäksi jokainen aivan persoonallisella mielenkiinnolla huolehti siitä, kohosiko meillä lippu mastoon ja taas kolmesti kohteliaasti laskettiin alas vastaukseksi näiden vieraiden tervehdykseen; tupakkahuoneessa aina tapasi herroja, jotka pelasivat korttia, tammea ja dominoa, varsinkin dominoa, tuota ihastuttavan viatonta peliä; ja alhaalla pääkannella, kanakoppien ja lehminavetan etupuolella — siellä on "hevosbiljardin" paikka. Hevosbiljardi oli mainiota peliä. Se suo hyvää vilkasta ruumiinliikettä, hupia ja on erinomaisen jännittävää. Se on kahden vanhan kisan yhdistelmä ja sitä kisataan koukkusauvalla. Kanteen piirretään suuri tarha, samanlainen, jolla lapset kiveä hyppäävät, ja jokainen osasto merkitään numerolla. Kisaaja seisoo kolmen tai neljän askeleen päässä, edessään muutamia isoja puisia kiekkoja, jotka hän koukkusauvallaan tuimasti sysäten työntää tarhaan. Jos kiekko pysähtyy liutuviivalle, ei työnnistä saa mitään, jos se jää 7:ään, saa siitä 7, jos 5:een, 5 ja niin edelleen. Joka ensin pääsee 100:aan, voittaa pelin; neljä voi ottaa siihen osaa samalla haavaa. Tämä kisa olisi ollut sangen yksinkertaista, jos tarha olisi pysynyt paikallaan, mutta meiltä se vaati kerrassaan tieteellistä taitoa. Meidän täytyi myös ottaa lukuun laivan kallistelu oikealle ja vasemmalle. Sangen usein kisaaja arviolaskussaan otti huomioon kallistumisen oikealle, mutta laiva heittäytyikin toiselle kyljelleen. Seuraus siitä oli, ettei kiekko osunut koko tarhaan, vaan meni askeleen tai pari sivu, ja tästä johtui toiselle puolelle nöyryytys, toiselle nauru.

Sateella matkustajain tietenkin täytyi pysyä kannen alla — tai ainakin kansisalongissa — ja kisailta siellä, lueskella, katsella akkunasta aaltoja, jotka alkoivat näyttää sangen tutuilta, ja jutella niitä näitä.

Seitsemän aikaan illalla päivällinen alkoi olla syötynä; seurasi tunnin kävely yläkannella; sitten helähti gongongi ja suuri osa retkeläisistä lähti rukoilemaan ylempään peräsalonkiin, joka oli suuri, viisi- tai kuusikymmentä jalkaa pitkä huone. Parantumattomat kutsuivat tätä salonkia "synagoogaksi". Hartaushetkeen kuului vain kaksi virttä "Plymouth-kokoelmasta" ja lyhyt rukous ja se harvoin kesti muuta kuin viisitoista minuuttia. Virsiä säestettiin harmoniolla, jos meri sattui olemaan siksi tyyni, että soittaja saattoi istua soittokoneen ääressä tarvitsematta köyttää häntä tuoliin kiinni.

Hartaushetken jälkeen synagooga tuota pikaa muuttui kuin kirjoituskouluksi. Onko missään laivassa mahdettu koskaan sen tapaista nähdä! Pitkäin ruokapöytäin ääressä salongin kummallakin puolella, hajallaan pitkin sen pituutta, istui pari kolmekymmentä herraa ja naista heiluvain lamppujen alla ja pari kolme tuntia ahkeraan kirjoitteli päiväkirjaansa. Voi voi! että niin laajasti aloitetut päiväkirjat sentään saivatkin niin velton ja saamattoman lopun kuin useimmat niistä saivat! Epäilen, onko koko joukossa ainoatakaan pyhiinvaeltajaa, jolla olisi näyttää sataakaan kunnollista päiväkirjasivua kahdenkymmenen ensi päivän matkasta "Quaker Cityllä"; ja olen siveellisesti varma siitä, ettei kymmenenkään koko seurasta voisi näyttää kahtakymmentä päiväkirjasivua niitten kahdenkymmentuhannen mailin matkoista, jotka sitten seurasivat! Erikoisina aikoina ihmisen rakkaimmaksi haluiksi käy kaikkien töittensä uskollinen kirjaan kirjoittaminen; ja hän hyökkää työhönsä käsiksi innolla, joka häneen istuttaa sen käsityksen, että päiväkirjan kirjoittaminen on paras ajanvietto maailmassa ja hauskin kaikista. Mutta jos hän sen jälkeen elää yksikolmattakaan päivää, huomaa hän piankin, että vain ne harvinaiset luonteet, joiden kokoomus on paljasta urhoollisuutta, kestävyyttä ja velvollisuudentuntoa velvollisuuden vuoksi ja lannistumatonta päättäväisyyttä, voivat uskaltaa ryhtyä niin hirmuiseen yritykseen kuin päiväkirjan pitäminen on, kärsimättä häpeällistä tappiota.

Jack, eräs suosituimmista nuorukaisistamme, mainio nuori mies, jonka pää on täynnään tervettä järkeä ja jonka sääret pituuteensa, suoruteensa ja hoikkuuteensa nähden ovat kerrassaan ihmeelliset, kuvaili joka aamu mitä hehkuvimpia ja innostuneimpia sanoja käyttäen edistystään ja sanoi:

"Ah, se käy kuin rasvattu!" (hän käytti hieman alhaista kieltä hyvällä päällä ollessaan), "eilen illalla kirjoitin päiväkirjaani kymmenen sivua — ja niinkuin tiedätte, kirjoitin edellisenä iltana yhdeksän ja sitä edellisenä kaksitoista. Sehän on kerrassaan huvia!"

"Mitä te siihen kirjoitatte, Jack?"

"Kaikki tietysti. Leveys- ja pituusasteet joka päivä kello kaksitoista, ja kuinka monta mailia me kuljimme edellisen vuorokauden kuluessa; ja montako peliä dominoa olen voittanut, ja montako

hevosbiljardia; ja valaista ja haikaloista ja delfiineistä; ja sunnuntaisin saarnan tekstin (se kun tiedättekös tekee kotona hyvän vaikutuksen); ja mitä laivoja olemme tervehtineet ja mitä kansakuntaa ne ovat; ja mistä tuuli käy ja onko aallokko kova ja mitä purjeita meillä on mastossa, vaikka meillä ei ole niitä koskaan *ainoatakaan* pääasiassa siitä syystä, että kuljemme vastatuuleen — mikä ihme siihenkin lienee syynä? — ja, montako valetta Moulton on sanonut — kaikki, kaikki! Kaikki minä olen kirjoittanut kirjaan. Isäni käski minua pitämään tätä päiväkirjaa. Isä ei möisi sitä tuhannesta dollarista, kun se on valmis."

"Ei, Jack; se on enemmän kuin tuhannen dollarin arvoinen — kun se on valmis."

"Niinkö? — Niinkö te tosiaan luulette?"

"Tietysti, se on ainakin tuhannen dollarin arvoinen — kun se on valmis. Ehkä enemmänkin."

"Well, minä vähin luulen niin itsekin. Se ei olekaan mikään hutiluspäiväkirja."

Mutta pian siitä kuitenkin tuli mitä surkein "hutiluspäiväkirja". Eräänä iltana minä Pariisissa sanoin, ankaran kaupunginkatsomispäivätyön päätyttyä:

"Minä lähdän ja käyn nyt vähän kahviloita katsomassa, Jack, ja annan sinulle tilaisuuden kirjoittaa päiväkirjaasi."

Hänen naamansa menetti intonsa. Hän sanoi:

"Well, ei, älkää välittäkö siitä. Taidan heittää sikseen koko päiväkirjan pitämisen. Se on kamalan ikävää. Tiedättekös — olen laskenut, että minä olen jäänyt ainakin neljä tuhatta sivua jälkeen. Ranskaan en ole päässyt ensinkään. Ensin ajattelin, että jättäisin Ranskan pois ja alkaisin taas alusta. Mutta se ei kävisi päinsä, vai *kävisikö se?* Ukko sanoisi: 'Kuules, poika — etkö sinä nähnyt Ranskassa mitään?' *Se* kissa ei tappelisi. Ensin minä ajattelin, että jos ma kopioisin Ranskan matkaoppaasta, samoin kuin etukajuutassa vanha Badger, joka kirjoittaa kirjaa, mutta siinä on sitä enemmän kuin kolmesataa sivua. Niin, *minun* mielestäni ei päiväkirjasta ole mitään hyötyä — vai mitä? Ei niistä ole muuta kuin harmia, *eikö* niin?"

"Kyllä, kyllä, epätäydellinen päiväkirja ei ole paljonkaan arvoinen, mutta kunnollisen päiväkirjan arvo on tuhat dollaria — kun se on valmis."

"Tuhat! — well, kyllä varmaan. Minä en sitä jatkaisi loppuun miljoonastakaan."

Hänen kokemuksensa ei ollut sen kummempi kuin useimpainkaan niistä, jotka salongin iltakoulussa niin uuteraan kirjoittivat. Jos nuorelle ihmiselle tahdotte määrätä sydämättömän ja ilkeämielisen rangaistuksen, niin velvoittakaa hänet vuodeksi pitämään päiväkirjaa.

Keksittiin koko paljon keinoja retkeläisten huvittamiseksi ja pitämiseksi hyvällä tuulella. Kaikki matkustajat muodostivat klubin, joka hartaushetkien jälkeen piti kokouksiaan kirjoituskoulussa ja jossa luettiin ääneensä niistä maista, joita nyt lähestyttiin, ja pohdittiin täten saatuja tietoja.

Retkikunnan valokuvaaja moneen kertaan otti esiin läpikuultavat kuvansa ja antoi meille sangen soman taikalyhty-näytöksen. Hänen maisemansa olivat melkein kaikki ulkomaalaisia, mutta oli joukossa yksi tai pari kotimaastakin. Hän ilmoitti "näytännön alkavan peräsalongissa toista lasia soitettaessa (klo 9 j.p.p.), jolloin hän aikoi retkeläisille näyttää, minne nyt tultaisiin" — mikä kaikki oli kuin olla pitikin, mutta hullunkurisen sattuman vuoksi olikin ensimmäinen kuva, joka kankaalle välähti, Greenwoodin hautausmaa!

Useana tähtikirkkaana yönä tanssimme yläkannella päiväteltan alla ja ripustimme sen kannattimiin lampuja, niin että se melkein oli kirkkaasti valaistu kuin tanssisali. Soitannon puolta hoiti melodeoni, jolla oli sangen tyydyttävä sekaohjelma, vaikka sitä hieman vaivasikin hengenahdistus, niin että se pidatti henkeään silloin kun sitä olisi pitänyt oikein kovaa puhalttaa; klarinetti, jonka korkeat äänet olivat hieman epäluotettavat, matalat koko lailla surumieliset; ja sangen moitittava akkordeoni, jolla oli jossain vuoto ja joka hengitti kovemmin kuin naukui — en satu tällä haavaa muistamaan hienompaa sanaa. Tanssi oli kuitenkin rajattomasti huonompaa kuin musiikki. Kun laiva kallistui tyyrpuurikyljelleen, hyökkäsi koko tanssijaplutoona sen mukaan tyyrpuurille ja päättyi joukolla parraspuulle; ja kun se kallistui paapuurille, ryöppysivät kaikki paapuurille samaa yksimielisyyttä osoittaen. Valssijat pyörähtelivät ympäri epävakaa viisitoista sekuntia ja sitten laskivat mäkeä parraspuulle, ikäänkuin aikeissa mereen hypätä. Virginia-riili semmoisena kuin sitä "Quaker Cityssä" tanssittiin oli enemmän riiliä kuin ainoakaan riili, mitä olen ennen nähnyt, ja katsojalle se tarjosi yhtä paljon mielenkiintoa kuin tanssijoillekin epätoivon mahdollisuuksia ja täperiä pelastumisia. Lopulta luovuttiin koko tanssista.

Vietimme erään naisen syntymäpäivää maljoilla, puheilla, runoilla ja niin edespäin. Oli meillä leikkikäräjätkin. Onkohan koskaan laivaa lähtenyt merelle, ettei olisi leikkikäräjiäkin toimeenpantu. Rahastonhoitajaa syytettiin siitä, että hän oli hytistä n:o 10 varastanut päällystakin. Valittiin tuomari, kirjurit, konstaapelit, sheriffit, yleinen syyttäjä ja syytetyn asianajaja. Todistajia haastettiin sakon uhalla ja valatuomarit saatiin paljon jääväilyn jälkeen täysilukuisiksi. Todistajat olivat tyhmiä ja epäluotettavia ja puhuivat ristiin, kuten todistajain on aina tapa, syyttäjä ja asianajaja olivat kaunopuheliaita, vakuuttavia ja kostonhimoisesti letkauttelivat toisiaan, kuten asiaan oikeudella kuuluukin. Juttu lopulta jätettiin oikeuden ratkaistavaksi, minkä jälkeen tuomari sen asianmukaisesti päätti mahdottomalla päättelyllä ja naurettavalla tuomiolla.

Useana iltana näyttelivät nuoret herrat ja naiset salongeissa kuva-arvoituksia, ja kaikista huvitteluyrityksistä ja tämä kaikkein hienoin ja onnistunein.

Yritettiin saada kokoon väittelyklubi, mutta se meni myttyyn. Laivalla ei ollut ainoatakaan puhujakykyä.

Kaikilla meillä oli hauska — luulen voivani huoletta tämän vakuuttaa, mutta ilomme oli rauhallista. Me soitimme pianoa sangen, sangen harvoin; soitimme yhdessä huilua ja klarinettia, ja soitimme hyvin, mitä soitimme, mutta soitimme aina samaa vanhaa nuottia; se oli sangen kaunis nuotti — kuinka hyvin sen muistan — ihmettelen itsekseni, mahdanko koskaan päästä siitä erilleni. Me emme koskaan soittaneet melodeonia emmekä harmoonia, paitsi hartaushetkinä — mutta minä pidän liiaksi kiirettä: nuori Albert *osasi* osan eräästä nuotista — jotain sen tapaista kuin "Voi ihme ja kumma kuinka suloista on tietää että hän on hänen olipahan mikä tahansa" (en tarkkaan muista sen nimeä, mutta se oli sangen valittava ja täynnään tunnetta); Albert soitteli sitä hyvin usein koko ajan, kunnes teimme hänen kanssaan välipuheen, että hän hillitsisi itseään. Mutta ei kukaan laulanut kuutamossa yläkannella, ja seurakunnan laulu kirkonmenossa ja hartaushetkinä ei ollut arkkitehtuuriltaan kaikkein parasta. Minä vältin sitä niin kauan kuin saatoin ja sitten yhdyin joukkoon ja koetin parantaa sitä, mutta tämä rohkaisi nuoren Yrjönkin joukkoon yhtymään, ja se pilasi kaikki; Yrjön ääni kun oli juuri kesken sorrosta, niin että kun hän paraillaan lauloi jonkinmoista kolkkoa bassoa, niin se singahtikin käsistä ja säikäytti kaikki mitä soraäänisimmillä kiekuvilla ylä-äänillä. Yrjö ei sitä paitsi osannut nuotteja, joka sekin haittasi hänen esiintymistään. Minä sanoin:

"Tule pois, Yrjö, älä improvisoi. Se näyttää liian itserakkaalta. Tekevät huomautuksia. Pidä sinä vain kiinni 'kruunauksesta', niinkuin muutkin. Se on hyvä nuotti — *sinä* et ainakaan voi sitä parantaa, noin vain, käden käänteessä."

"Mitä kanssa, enhän minä koetakaan parantaa sitä — minähän *laulan* niinkuin muutkin — juuri niinkuin nuoteissa seisoo."

Ja niin hän rehellisesti luuli tekevänsäkin, eikä hän sen vuoksi voinut syyttää muita kuin itseään, kun hänen äänensä toisinaan takertui keskikorkeuksille ja loppui kuin naulaan.

Parantumattomain kesken oli niitä, jotka luulivat ainaisen vastatuulemme johtuvan mieltä masentavasta köörilaulustamme. Oli niitä, jotka avoimesti sanoivat, että moinen kaamea musiikki oli kylläkin arveluttava silloinkin, kun se oli parhaimmillaan; mutta että synnin maljan yli vuotavaksi täyttämisen siten, että annettiin Yrjönkin auttaa, oli Kaitselmukselle kerrassaan isku vasten kasvoja. Nämä sanoivat, että kööri varmaan aikoi jatkaa raatelevia yrityksiään, kunnes jonain päivänä yllyttäisi niskaamme myrskyn, joka hukuttaisi koko laivan.

Rukoileminenkin herätti nurkumista. Toimeenpaneva upseeri sanoi, ettei pyhiinvaeltajilla ollut lähimmäisen rakkautta.

"Sinne menevät kannen alle joka ilta kahdeksannella lasilla ja rukoilevat myötätuulta — vaikka tietävät juuri yhtä hyvin kuin minäkin, että tämä on ainoa laiva, joka tähän aikaan vuodesta kulkee itää kohti, mutta että on tuhatkunta, jotka kulkevat länttä kohti — ja että se mikä on meille myötätuuli, on näille *vastatuuli*. — Kaikkivaltias antaa myötätuulen tuhannelle laivalle, mutta tämä seurakunta vaatii häntä kääntämään sen aivan ympäri *yhden* mieliksi — joka päälle päätteeksi on höyrylaiva! Se ei ole kohtuullista, eikä se ole tervettä järkeä eikä hyvää kristillisyyttä eikä edes tavallista lähimmäisenrakkautta. Pois se semmoinen joutavuus!"

V LUKU.

Kesä Keski-Atlantilla — Oikullinen kuu - Mr Blucher menettää luottamuksensa — "Laiva-ajan" salaisuus — Syvyyden asukkaat — "Maata!" — Ensimmäinen maihinmeno vieraille rannalle — Alkuasukkaitten yllätys — Vähän Azorien saarista — Blucherin tuhoisa juhlapäivällinen — Sen onnellinen päättyminen.

Kaiken kaikkiaan meillä oli miellyttävä kymmenen päivän matka New Yorkista Azorien saarille — ei tosin nopea, sillä väliä on vain kaksituhattaneljäsatua mailia — mutta pääasiassa aika miellyttävä. Tosin meillä oli vastatuuli *koko* ajan ja useita myrskykokemuksia, jotka ajoivat viisikymmentä prosenttia matkustajista kannen alle sairastamaan ja saivat laivan näyttämään kaamealta ja hylätyltä — myrskykokemuksia, jotka jokainen muistaa, joka ne koki alati kaatuvalla kannella ja sai osansa niistä mahtavista tyrskyläikistä, joita tuon tuostakin syöksähti korkealle ilmaan keulan tuulen päälliseltä puolelta ja huuhtoivat laivaa kuin ukkosvaaru; mutta enimmäkseen meillä oli virkistävää kesäilmaa ja yöt olivat vielä päiviäkin kauniimmat. Saimme nähdä sen kumman, että täysikuu joka yö samalla hetkellä oli aivan samalla paikalla taivaalla. Ensin emme älynneet syytä tähän kuun omituiseen käytökseen, mutta se selvisi perästäpäin, kun ajattelimme, että joka päivä voitimme aikaa parikymmentä minuuttia, me kun niin nopeaan kuljimme itää kohti — voitimme joka päivä juuri sen verran, että pysyimme kuun rinnalla. Se oli muuttunut vanhaksi kuuksi ystäville, jotka olivat rannalle jääneet, mutta meille Joosuoille se seisoivat alallaan samalla paikalla ja pysyi aina samana.

Nuorelle mr Blucherille, joka on Kaukaisesta Länneestä ja ensi matkallaan, tuotti muuttumistaan muuttuva "laiva-aika" paljon päänvaivaa. Hän oli alussa ylpeä uudesta kellostaan ja veti sen taskustaan paikalla, kun puolenpäivän aikaan soitettiin kahdeksan lasia, mutta jonkun ajan kuluttua hän alkoi näyttää siltä kuin olisi hän menettänyt luottamuksensa siihen. Kun oli oltu matkalla New Yorkista seitsemän päivää, tuli hän kannelle ja sanoi jyrkästi ja varmasti:

"Tämä on petoskauppa!"

"Mikä on petoskauppa?"

"Mikä, tämä kello tietysti. Ostin sen Illinoisissa — annoin siitä 150 dollaria — ja otaksuin, että se oli hyvä. Ja Yrjön nimessä, se on hyvä maalla, mutta mikä lienee kun se ei pidä kutiaan veden päällä — taitaa tulla merikipeäksi. Se hyppää; käy ensin kylläkin säännöllisesti siksi kuin kello on puoli kaksitoista, mutta sitten aivan äkkiä laskee takaperoa. Olen kääntänyt rukkuuvartta yhä nopeampaan ja lopulta aivan ympäri koko kehän, mutta siitä ei ole apua; se jättää nyt jälkeensä joka kellon mitä on koko laivalla ja mennä huristaa ihmeteltävää luikua puoleenpäivään asti, mutta ne kahdeksan lasia vain aina pääsevät siitä kymmenkunnan minuuttia edelle. En ymmärrä, mitä sille tekisin. Se koettaa parastaan — käy kaikkein parasta luikuaan, mutta siitä ei pelastusta. Tiedättekös, ei ole koko laivassa kelloa, joka joutuisi paremmin kuin tämä: mutta mitä se merkitsee? Kun kahdeksan lasia soitetaan, niin aina siltä puuttuu melkein tarkkaan kymmenen minuuttia oikeasta ajasta."

Laiva voitti aikaa täyden tunnin aina kolmessa päivässä, ja tämä mies koetti saada kellonsa kulkemaan siksi, nopeaan, että pysyisi rinnalla. Mutta hän oli nyt työntänyt rukkuuviisarin niin pitkälle kuin se meni ja kello kulki "parasta luikuaan", eikä hänellä nyt sen vuoksi ollut muuta neuvoa kuin panna kätensä ristiin ja antaa laivan voittaa kilpailussa. Lähetimme hänet kapteenin luo, joka hänelle selitti "laiva-ajan" salaisuuden ja rauhoitti hänen häiriintynyttä mieltään. Tämä nuori mies kyseli koko joukon meritautista, ennenkuin matkaan lähdettiin, ja halusi saada tietää, mitkä sen luonnepiirteet olivat, ja mistä hän saattoi tietää, koska hän oli sen saanut. Ei hänen tarvitse enää kysyä.

Näimme tavanmukaiset haikalat, mustekalat, delfiinit y.m., tietysti, ja vähitellen liitettiin suuret parvet portugalilaisia "manuvaarejakin" säännöllisten meri-ihmeitten luetteloon. Toiset olivat valkoisia, toiset kirkkaan veripunaisia. Nautilus ei ole muuta kuin läpikuultava hyytelökudus, joka levittää itsensä tuulen kannettavaksi ja perässään uittelee jalan tai parin mittaisia hilamaisilta näyttäviä nauhoja, jotka pitävät sitä vedessä vakavana. Se on täysin oppinut merimies ja sillä on hyvä merimiehen älli. Kun myrsky uhkaa tai käy navakankinlainen tuuli, reivaa se purjeensa ja käärii ne aivan kokoon täyden myrskyn raivotessa ja sukeltaa syvyyteen. Tavallisesti se kasteleekin purjeensa kääntymällä ympäri ja upottamalla sen hetkeksi veteen. Merimiehet sanovat, että nautilusta on vain näissä vesissä 35:nneen 45:nneen leveysasteen välillä.

Kello kolmen aikaan aamulla kesäkuun 21 p:nä meidät herätettiin sillä tiedolla, että Azorit olivat näkyvissä. Minä sanoin, etteivät minua huvittaneet mitkään saaret kello kolmen aikaan aamulla. Mutta sitten tuli toinen kiusaaja ja sitten taas yksi ja lopulta tultuani vakuutetuksi siitä, ettei yleinen innostus sallisi kenenkään nukkua, pääsin minäkin jalkeilleni ja lähdin unisena kannelle. Kello oli nyt puoli kuusi; raaka, pauhaava aamu. Matkustajat olivat sulloutuneet savupiippujen luo ja varustautuneet ilmotorvien taa ja kaikki olivat pukeutuneet talvivaatteisiin ja näyttivät unisilta ja onnettomilta armottomassa myrskyssä ja kastavassa roiskeessa.

Näkyvissä oleva saari oli Flores. Se ei näyttänyt sen kummemmalta kuin kuraläjältä siellä meren

kolkkojen huurujen keskellä. Mutta kun ajoimme päin sitä, tuli aurinko näkyviin ja teki siitä kauniin taulun — kaikki vihantina viljelyksinä ja niittyinä, jotka kumpusivat viidentoista sadan jalan korkeuteen ja yläreunallaan sekaantuivat pilviin. Teräviä, jyrkkiä harjanteita kaartoi rinteillä, kapeat rotkot halkoilivat niitä, ja siellä täällä kukkuloilla matkivat ilmaan pistävät kallioryhmät linnoja ja muureja; ja pilvien repeämistä syyti päivä leveitä valosääriä, jotka kirkastivat kukkulat ja kaltaat ja syvät notkot tulivyöhykkeihin, jättäen väliin syviä varjovöitä. Ikäänkuin olisi hyisen navan revontulet karkoitettu tänne kesän maahan!

Kiersimme kaksi kolmannesta saaren ympäryksestä neljän mailin päässä rannasta, ja kaikkia teatterikiikareita, mitä laivalla oli, vaadittiin nyt ratkaisemaan semmoisia kiistan alaisia asioita kuin olivatko ylämaan sammalen tapaiset pälvet lehtoja vai rikkaruohoa, taikka olivatko nuo valkoiset kylät alhaalla meren paarteessa todella kyliä, vaiko vain kalmistojen hautapatsasrykelmiä! Lopulta taas käännettiin kokka ulos merelle ja suunnattiin San Migueliin, ja Flores tuota pikaa taas oli vain kurakeko ja vaipui huuruihin ja katosi. Mutta monesta merikipeästä matkustajasta tuntui kovin hyvältä taas katsella vihantia mäkiä ja kaikki olivat tämän välikohtauksen jälkeen taas rattoisemmalla päällä kuin kukaan olisi osannut odottaa heidän olevan siihen nähden, miten syntisen varhain oli noustu ylös.

Mutta San Migueliin nähden meidän täytyi luopua aikomuksestamme, sillä puolenpäivän aikaan puhkesi myrsky, joka siihen määrään heitteli ja reutoi alusta, että tavallinen järki vaatimalla vaati suojaa etsimään. Käänsimme sen vuoksi saariston lähintä maata — Fayalia kohti. Kävimme ankkuriin Hortan avoimelle redille, puolen mailin päähän rannasta. Kaupungissa on kahdeksasta kymmeneentuhanteen asukkaaseen. Lumivalkoiset talot kurkistelevat somasti raikkaan vihannan kasvuvaipan poimuista, eikä voisi kylä näyttää somemmalta eikä puoleensa vetävämmältä. Amfiteatteri kukkuloita sulkee sen helmaansa ja näiden rinteet kohoavat mikä kolme, mikä seitsemän sataa jalkaa korkeuteen ja ovat huolellisesti viljellyt laelle saakka — ei jalan vertaakaan maata ole vapaata. Jokainen tila, joka tynnörinala maata on jaettu pieniin nelikulmisiin lokeroihin kiviaidoilla, joiden tehtävä on suojella kasvujia täällä puhaltavilta tuhoisilta myrskyiltä. Nämä sadat viheriöitsevät, mustilla laava-aidoilla piirretyt ruudut saavat rinteet muistuttamaan suuria sakkilautoja.

Saaristo kuuluu Portugalille ja Fayalissa onkin kaikessa portugalilaisuuden leima. Siitä kohta enemmän. Parvi mustanpuhuvia, meluavia, valehtelevia, olkapäitään kohottelevia, käsillään viittovia portugalilaisia venemiehiä, messinkirenkaat korvissaan ja petos sydämessään, kapusi laivaan ja meikäläisiä joukolla heidän kanssaan kauppoja tekemään maihin pääsystä, sopien hinnan päätä myöden, minkä maan hopearahassa tahansa. Siinä paikassa, jossa meidät vietiin maihin, oli pieni linna muurineen ja patterineen, joita Horta kahdentoista ja kolmenkymmenen naulan tykkineen piti sangen hirmuisena laitoksena, mutta jos meidän joskus pitäisi lähteä sitä tunnustelemaan jollain torniniekalla monitorillamme, niin saisivat varmaan muuttaa sen pois jonnekin maaseudulle, jos tahtoisivat viedä sen semmoiseen paikkaan, mistä löytäisivät, kun taas tarvitsisivat. Se joukko, joka oli rantasillalla, oli ruostunutta romua — miehiä ja vaimoja, poikia ja tyttöjä, kaikki repaleisia, paljain jaloin, kampaamattomia ja likaisia, ja vaistoltaan, kasvatukseltaan ja ammatiltaan kerjäläisiä. Ne parveilivat perässämme, emmekä sen koommin päässeet heistä erillemme, niin kauan kuin Fayalissa viivyimme. Lähdimme nousemaan pääkadun keskustaa, ja ne piirittivät meidät joka puolelta ja mulkoilivat meitä; ja vähän väliä ampui kiihtyneitä pareja tämän jonon edelle nähdäkseen paremmin taakseen, aivan samoin kuin meillä kylän pojat tekevät saatellessaan elefanttia sen reklaamikävelyllä kadulta kadulle. Minusta tuntui erikoisen mairittelevalta, kun kuuluin näin suurta huomiota herättävään kokoelmaan. Siellä täällä näimme ovissa naisia, joilla oli päässään muodin mukainen portugalilainen myssynsä. Tämä myssy on tehty paksusta sinisestä vaatteesta, kiinnitetty samasta vaatteesta tehtyyn kaapuun, ja se on rumuuden ihme. Se törrottää korkeana ja rehentelee leveänä ja on mittaamattoman syvä. Se sopii kuin sirkustelulta ja naisen pää katoa siihen samalla tavalla kuin teatterissa kuiskaajan pää koppiinsa. Tässä luonnottomassa kapotissa, joksi sitä sanotaan, ei ole ainoatakaan somaa kohtaa — se ei ole muuta kuin koruton ruma kuolleensininen paljous purjetta, ja kun naisella on semmoinen päässään, niin voineeko poiketa kahdeksaakaan viivaa tuulen suunnasta; hänen täytyy kulkea myötätuuleen tai olla kokonaan kulkematta. Kapotin yleinen malli on kaikilla saarilla sama ja jää siksi seuraavaksi vuosikymmeneksi, mutta joka saari muodostaa kapottinsa kuitenkin sen verran erikoiseksi, että katsoja yhdellä silmäyksellä huomaa, mikä erikoinen saari saa hienohelman omakseen sanoa.

Portugalin pennit eli *reit* ovat oikeita tuhlaripojan rahoja. Niitä menee tuhannen reitä yhteen dollariin, ja kaikki kustannusarviot lasketaan reissä. Me emme tästä tienneet, ennenkuin Blucherin toimesta pääsimme asian perille. Blucher sanoi olevansa niin mielissään ja kiitollisuutta täynnään, kun taas oli päässyt kovalle maalle, että hän halusi sitä juhlia — sanoi kuulleensa, että tämä oli halpa maa, minkä vuoksi hänen täytyi panna toimeen suuret pidot. Hän kutsui niihin kymmenen miestä, ja me söimme parhaassa hotellissa erinomaisen päivällisen. Kesken hyvän sikarien, hyvän viinin ja mukiin menevien kaskujen synnyttämää iloisuutta isäntä toi laskun. Blucher vilkaisi siihen ja hänen naamansa piteni. Hän silmäsi siihen toisenkin kerran vakuuttaaksensa itsensä siitä, etteivät hänen aistimensa olleet pettäneet, ja sitten luki ääneensä postit, äänen pettäessä ja ruusujen muuttuessa tuhkaksi hänen

poskillaan.

"Kymmenen päivällistä à 600 reitä, 6000 reitä! Tuho ja hävitys!

"Viisikolmatta sikaria, à 100 reitä, 2,500 reitä! Voi pyhä äiti!

"Yksitoista pulloa viiniä, à 1,200 reitä, 13,200 reitä! Ole meidän kaikkien kanssamme!

"YHTEENSÄ, KAKSIKYMMENTÄYKSI TUHATTA SEITSEMÄN SATAA REITÄ! Voi kärsivä Mooses! — Koko laivassa ei ole niin paljon rahaa, että tämä lasku voitaisiin maksaa! Menkää — jättäkää minut, pojat, kurjuuteeni, minä olen kukistunut yhteiskunta."

Se oli luullakseni kalpeanaamaisin seura, mitä olen koskaan nähnyt. Ei kukaan saanut sanaa suustaan. Oli kuin olisi joka sielu halvaantunut mykäksi. Viinilasit laskettiin hitaasti pöydälle, sisällystä maistamatta. Sikarit putosivat huomaamatta hervottomista sormista. Joka mies etsi naapurinsa silmää, mutta ei siitä löytänyt ainoatakaan toivon, ei rohkaisun sädettä. Vihdoin tämä kamala vaitiolo keskeytettiin. Kun pilvi vaipui Blucherin kasvoille epätoivoisen päättäväisyyden varjo ja hän nousi ja sanoi: —

"Isäntä, tämä on alhaista, halpamaista petosta, minä en koskaan, koskaan myönny siihen. Tässä on sataviisikymmentä dollaria, hyvä herra, enempeä ette saa — minä uin veressä, ennenkuin maksan senttiäkään enempeä."

Meidän rohkeutemme nousi ja isännän laski — ainakin meistä näytti siltä; ainakin hän oli ymmällään, vaikk'ei hän ymmärtänyt sanaakaan siitä, mitä oli sanottu. Hän vilkaisi pienestä kultakasasta Blucheriin moneen kertaan ja lähti sitten ulos. Varmaankin hän oli käynyt jonkun amerikkalaisen luona, sillä hän toi takaisin laskunsa käännettynä kielelle, jota kristitty ymmärsi — näin: —

10 päivällistä, 6000 reitä, eli..... Doll. 6.00
25 sikaria, 2500 reitä, eli " .. 2.50
11 pulloa viiniä, 13,200 reitä, eli " . 13,20
Yhteensä, 21,700 reitä, eli Doll. 21.70

Taas vallitsi ilo Blucherin päivällisseurassa. Tilattiin lisää virvoituksia.

VI LUKU.

Kiinteitä tosiasioita — Fossiilinen yhteiskunta — Ihmeellisiä teitä ja tapoja — Jesuiitta-humpuukia — Haaveellista pyhiinvaellusta — Erään kivityksen alkuperä — Tilinteko fossiilien keralla — Jälleen merellä.

Azorit luullakseni ovat Amerikassa sangen vähän tunnetut. Ei koko laivassa ollut ainoatakaan, joka olisi niistä mitään tiennyt. Jotkut seuramme jäsenistä, jotka olivat paljon lukeneet useimmista muista maista, tiesivät Azoreista sen verran, että niihin kuului yhdeksän tai kymmenen pientä saarta ja että ne olivat kaukana Atlantin meren keskellä, vähän enemmän kuin puolitiessä New Yorkista Gibraltariin mentäissä. Siinä kaikki. Tämän seikan huomioon ottaen pistän juuri tähän väliin pykälän kuivia tosiasioita.

Tämä yhteiskunta on silmäänpistävä portugalilainen — se toisin sanoen on hidas, köyhä, kykenemätön, uninen ja laiska. Siellä on sivilikuvernööri, jonka Portugalin kuningas nimittää, ja on sotilaskuvernöörikin, joka voi ottaa ylijohdon käsiinsä ja antaa sivilikuvernöörille virkavapautta, koska hyväksi näkee. Saarilla asuu 200.000 ihmistä, melkein paljaita portugalilaisia. Kaikki on asuttua ja vakaantunutta, sillä maa oli sadan vuoden vanha jo silloin kun Columbus löysi Amerikan. Tärkein vilja on vehnä, ja sitä viljellään ja jauhetaan aivan samoin kuin iso-iso-iso-isoisan aikana. He kyntävät laudalla, joka on vähään matkaan raudoitettu; heidän mitättömiä piskuisia karhejaan vetävät miehet ja naiset; pienet tuulimyllyt jauhavat viljan, kymmenen bushelia päivässä, ja erikoinen superintendentin apulainen syöttää viljaa tuuttiin ja kenraalisuperintendentti seisoo vieressä ja pitää huolta siitä, että hän pysyy hereillä. Kun tuuli kääntyy, valjastetaan myllyn eteen moniaita aaseja ja käännetään ympäri myllyn koko yläosa, kunnes siivet ovat oikeassa asennossa, sen sijaan että juttu järjestettäisiin sillä tavalla, että käännettäisiin siipiä, ei myllyä. Härät tallaavat vehnän irti tähkistä sen mallin mukaan, joka oli yleinen Methusalemin aikana. Ei ainoatakaan työntörattaita ole koko maassa — kaikki kannetaan pään päällä, tai aasin selässä, tai vasukärryillä, joiden pyörinä ovat täysinäiset puunkappaleet ja akselit

pyörivät pyöräin keralla. Ei ole koko saaristossa ajanmukaista auraa eikä puimakonetta. Kaikki yritykset tuoda niitä maahan ovat menneet myttyyn. Katoliuskoinen harras portugalilainen teki ristinmerkin ja rukoili Jumalaa varjelemaan häntä kaikelta jumalaapilkkavalta halulta tietää enemmän kuin mitä hänen isänsä tiesi ennen häntä. Ilmasto on lauhkeata; siellä ei koskaan jäädy eikä sada lunta, enkä nähnyt kaupungissa savupiippuja. Aasit ja miehet, vaimot ja perheen lapset, kaikki syövät ja nukkuvat samassa huoneessa ja ovat likaisia, syöpäläisten raatelemia ja todellisesti onnellisia. Kansa valehtelee ja pettää vierasta ja on toivottoman tietämätöntä, ja vainajiaan kohtaan sillä tuskin on mitään kunnioitusta. Viimeksimainittu piirre osoittaa, kuinka vähän parempia he ovat kuin aasit, joiden kanssa he syövät ja nukkuvat. Ainoat hyvin puettut portugalilaiset koko yhteiskunnassa ovat puolenkymmentä varakasta perhettä, jesuiittapapit ja pienen varusväen sotamiehet. Työmiehelle maksetaan kahdestakymmenestä kahteenkymmeneen senttiin päivässä ja niille, joiden koneisto toimii tavallista paremmin, kaksi sen vertaa. Kaikki he laskevat reissä, joita menee tuhat dollariin, ja se tekee heidät rikkaiksi ja onnellisiksi. Oivallisia rypäleitä kasvoi näillä saarilla ja niistä puserrettiin mainiota viiniä, jota vietiin maasta. Mutta viisitoista vuotta takaperin tauti tappoi kaikki köynnökset eikä viiniä ole sen koommin tehty. Kun saaret ovat kokonaan tulivuorien tuotteita, niin on maanlaatukin tietenkään sangen lihavaa. Melkein joka jalanleveys maata on viljelyksessä ja kustakin kasvajasta saadaan vuodessa pari kolme satoa, mutta maasta ei viedä mitään, paitsi vähän oransseja — pääasiallisesti Englantiin. Ei ketään käy täällä, ei ketään täältä lähde. Uutinen on Fayalissa tuntematon asia. Ja yhtä tuntematon intohimo on niiden jano. Muuan portugalilainen, jonka äly näytti edustavan keskitasoa, kysyi meiltä, oliko sisällinen sotamme jo päätynyt, joku kun oli, hän sanoi, maininnut sen päättyneen — taikka ainakin hänen mieleensä johtui, että joku oli hänelle maininnut jotain sen tapaista! Ja kun eräs matkustajista antoi muutamalle varusväen upseereista "Tribunen", "Heraldin" ja "Timesin" numeroita, hämmästyti tämä siitä, kun niistä luki myöhempiä Lissabonin uutisia kuin mitä hän vast'ikää oli saanut pienellä, kuukausivuorollaan poikenneella höyrylaivalla. Hänelle kerrottiin, että ne oli saatu kaabelilla. Hän sanoi tietävänsä, että kymmenen vuotta takaperin oli yritetty laskea kaabeli, mutta hänen mieleensä oli jäänyt, ettei siitä syystä tai toisesta tullut mitään!

Tämänkaltaisissa yhteiskunnissa rehoittaa jesuiittapetos. Kävimme eräässä jesuiittakatedraalissa, joka oli lähes kahdensadan vuoden vanha, ja näimme siinä kappaleen siitä samaisesta rististä, jolle Vapahtajamme ristiinnaulittiin. Se oli kiilloitettu ja kova ja erinomaisesti säilynyt, ikäänkuin Golgathan synkkä surunäytelmä olisi tapahtunut eilen, eikä kahdeksantoista vuosisataa takaperin. Mutta nämä luottavat ihmiset uskovat arvelematta tuohon puupalaan.

Eräässä katedraalin kappelissa on alttari, jonka sivut ovat selvää hopeaa — ainakin niin sanotaan, ja minä itse luulen, että sitä olisi ainakin parisataa tonnia (puhuakseni hopeakaivosmalliin) ja sen edessä palaa aina pieni lamppu. Eräs hurskas rouva jätti jälkeensä rahoja ja tilasi niillä loppumattomat määrät messuja sielunsa autuudeksi ja sääti samalla, että tämän lampun piti aina palaa yöt, päivät. Se on sangen pieni lamppu ja sangen himmeäkin, enkä luulisi hänen ikuista lepoaan paljoakaan häiritsevän, vaikka se saisi aivan sammuakin. Katedraalin suuri pääalttari ja kolme tai neljä pienempääkin alttaria ovat paljasta kullattua joulukuusikorua. Ja sitten siellä oli koko liuta ränstyneitä, pölyttyneitä, koin syömiä apostoleita tämän rihkaman ympärillä seisomassa, toisilla vain toinen jalka, toisilta toinen silmä poissa, mutta toisessa pönäkkä ilme, ja toisilta oli katkennut pari kolme sormeaa, ja kaikkikin olivat raajarikkoisia ja rempallaan ja olisivat paljon paremmin olleet paikallaan jossain lasaretissa kuin tuomiokirkossa.

Saarnastuolin seinät ovat posliinia, maalattu täyteen henkilökuvia, jotka ovat melkein luonnollista kokoa. Puvut ovat sitä haaveellista kuosia, joka oli pari vuosisataa takaperin vallalla, suoritus sangen taiteellista. Juoni oli kertomusta jostain tai jostakusta, mutta meidän joukossamme ei ollut ainoatakaan niin oppinutta, että olisi sen perille päässyt.

Palatessamme takaisin rantaan tapasimme lauman pieniä, valmiiksi satuloituja aaseja. Satulat olivat lievimminkin sanoen omituiset. Ne olivat jonkunlaisia sahapukkeja, joilla oli pieni patja, ja tämä huonekalu peitti melkein puolet aasista. Jalustimia ei ollut, mutta semmoista tukea ei toden teolla tarvittukaan — moisessa satulassa istuminen oli kuin olisi ratsastanut ruokapöydällä — tukea oli siinä yllin kyllin aina polvitaiveisiin saakka. Ympärillämme tunkeili liuta repaleisia portugalilaisia muulin ajajia, jotka tarjoilivat elukoitaan puolesta dollarista tunti — siinäkin kehveltäen ulkomaalaiselta, sillä käypä hinta on kuusitoista senttiä. Puolentusinaa meikäläisistä kiipesi näihin kömpelöihin laitoksiin ja antautui siihen häpeään, että kymmentuhantisen kaupungin valtakatu sai meistä maksuttoman ilveilyn.

Lähdettiin matkaan. Se ei ollut ravia, ei nelistämistä, ei pikku laukkaa, vaan ryöstökarkua, jossa kaikki mahdolliset menon tyyliä olivat edustettuina. Kannuksia ei siinä tarvittu. Jokaisella aasilla oli oma ajajansa ja molemmiin puolin vielä tusina vapaaehtoisia, ja nämä takoivat aaseja sauvoillaan ja tuikkivat niitä rautapiikeillä ja huusivat jotain sen tapaista kuin "*Sekki-jah!*" pitäen melua ja elämää kuin olisi kokonainen hulluinhuone päässyt valloilleen. Kaikki nämä masinistit kulkivat jalan, mutta mitäs siitä, eivät kertaakaan ne myöhästyneet aikataulusta — ne voittavat juoksussa ja kestävyudessa aasinkin. Niin että prosessionimme oli kaiken kaikkiaan sangen vilkas ja maalauksellinen.

Blucher ei voinut kerrassaan mitään muuilleen. Elukka mennä porhalsi tien poikki ristiin rastiin ja toiset törmäsivät hänen päälleen; se hankasi Blucheria kärryihin ja nurkkiin; tien kahden puolen oli korkeat kiviaidat ja elukka antoi vähän poleerausta ensin hänen toiselle ja sitten toiselle kyljelleen, mutta ei vahingossakaan hairahtunut keskeä kulkemaan; lopulta se saapui siihen taloon, jossa se oli syntynyt, ja törmäsi oikopäätä vierashuoneeseen, raapaisten ovipielen avulla Blucherin selästään. Noustuaan uudelleen satulaan Blucher sanoi ajajalle: "Kas niin, tämä jo riittää; nyt kuljette siivolla." Mutta eihän mies englannin kieltä osannut eikä ymmärtänyt, hän vain huutamaan "*Sekki-jakia*" ja aasi oikaisi taas matkaan suinpäin. Eräässä mutkassa se teki äkkikäänöksen, ja Blucher putosi päistikkaa sen pään yli tielle. Ja totta puhumakseni kompastui joka muuli näihin molempiin ja koko ratsuseuramme purkautui siihen yhteen kasaan. Vahinkoa ei minkäänlaista. Kun putoo näiden aasien selästä, ei siitä juuri ole arveluttavampia seurauksia kuin sohvalta kierähtäessä. Aasit seisoivat kaikki siivosti alallaan tuhoturmion jälkeen ja odottivat, elämöivien ajomiesten paikatessa hajonneita satuloita ja pannassa ne uudelleen selkään. Blucher oli aika lailla äkeissään ja tahtoi kirotta, mutta joka kerta kun hän avasi suunsa, teki hänen elukkansakin samoin ja päästi jakson kiljahduksia, joihin kaikki muut äänet hukkuivat.

Se oli hauskaa se rientelemisemme vilppailla kukkuloilla ja kauniissa rotkoissa. Siinä oli kaikessa uutuuden harvinaista nautintoa; tämä aasinratsastuksemme oli raikas, uusi, ilostuttava kokemus, parempi kuin sata kulunutta, nukkavierua kotoista huvia.

Tiet olivat kerrassaan ihmeteltävät, se täytyy tunnustaa. Tässä saarella, jossa oli vain kourallinen asukkaita — 25.000 — oli siitä huolimatta semmoiset tiet, ettei Yhdysvalloissa missään Central Parkin ulkopuolella. Minne, mille suunnalle vain lähdetekin, kaikkialla tapaatte joko kovan, sileän, tasaisen valtatie, jolle on vast'ikään siroteltu mustaa laavahiekkaa, kahden puolen pienet, vähäisillä mukulakivillä somasti kivetetyt katuojat, taikka sitten sileät kivitykset kuin New Yorkin Broadwaylla. New Yorkissa puhutaan niin paljon venäläisestä kivityksestä ja sanotaan sitä uudeksi keksinnöksi — mutta tässä etäisessä meren keskellisessä saarella sitä on käytetty kaksisataa vuotta! Hortassa on joka katu somasti laskettu noilla isoilla venäläisillä paasilla, ja pinta on tarkka ja tasainen kuin permanto, eikä reikiä täynnään kuten Broadway. Ja joka tie on aidattu korkeilla vankoilla laavamureilla, jotka tässä maassa, missä pakkanen on tuntematon, kestävät tuhannen vuotta. Ne ovat sangen paksut ja usein rapatut ja liidulla valkaistut, selkä hakatuilla, ulos pistävillä laakakivillä katettu. Takana olevista puutarhoista puut soutelevat häälyviä riipuksiaan, joiden kirkas vihannuus raikkaasti eroaa valkaistuista tai laavamustista muureista ja tekevät ne kauneiksi. Toisin paikoin puut ja köynnökset kokonaan kattavat nämä kapeat tiet ja pidättävät päiväpaisteen, ikäänkuin ratsastaisi tunnelissa. Kivitykset, tiet, sillat, kaikki on hallituksen työtä.

Silloissa on vain yksi tukematon kaari, hakatusta kivistä tehty, selkä laavapaasilla laskettu ja mukulasommitteluilla koristettu. Joka puolella on muureja, muureja, muureja — aistikkaita ja somia kaikki — ja iankaikkisen kestäviä; ja kaikkialla on noita ihmeteltäviä kivityksiä, jotka ovat niin siroja, sileitä ja häviämättömiä. Ja jos missään tiet ja kadut ja talojen ulkopuolelta ovat täydelleen vapaat kaikesta mikä vähänkään vivahtaa likaan tai pölyyn tai kuraan tai minkäänlaiseen törkeyteen, niin on Horta, on Fayal se paikka. Alemman rahvaan kodit eivät ole siistit, sen enempää kuin he itsekään — mutta siinä onkin raja: kaupunki ja saaret ovat puhtauden ihmeitä.

Saavuimme lopulta taas kotiin kymmenen mailia samoiltuamme ja parantumattomat aasinajajamme ravasivat kantapäillämme pitkin pääkatua, pistellen aaseja ja huutaen ainaista "*Sekki-jahiaan*" ja laulaen "*John Brown's Bodya*" murhaavalla englannin kielellä.

Kun olimme maahan astuneet ja ryhdyttiin tilintekoon, niin syntyi siitä huuto ja jankutus, kiroileminen ja riitelemine aasinajajain ja meidän keskemme, että korvat olivat mennä lukkoon. Yksi pyysi dollaria tunnilta aasistaan, toinen vaati puolta dollaria siitä että oli sitä pistellyt, toinen neljännesdollaria siitä, että oli ollut tässä työssä avullisena, ja osapuulleen neljätoista opasta esitti meille laskuja siitä, että olivat näyttäneet meille tietä kaupungissa ja sen ympäristössä. Ja jokainen kadunkuljeksija kirkui, pauhasi, viittoi riivatumminkin kuin hänen naapurinsa.

Muutamilla näistä saarista on sangen korkeita vuoria. Laskimme pitkin Pico saaren rantaa, komean vihannan pyramidin alle, joka aivan jalkaimme juuresta katkeamatta, yhdellä rupeamalla nousi 7,613 jalan korkeuteen ja pisti kukkulansa valkopilvien yläpuolelle, josta se näkyi kuin sumussa uiskenteleva saari!

Saimme näillä Azoreilla tietenkkin yllin kyllin tuoreita oransseja, limooneja, aprikooseja, viikunoita y.m. Mutta jääköön tuo. En minä ole tähän ryhtynyt patenttiselostuksia kirjoittaakseni.

Olemme matkalla Gibraltariin ja saavumme sinne viiden tai kuuden päivän kuluttua Azoreilta lähdettyämme.

VII LUKU.

Myrsky-yö — Espanja ja Afrikka näytteillä — Tervehdimme majesteetillista vierasta — Herkuleen patsaat — Gibraltarin kallio — Väsyttäviä toisteluita — "Kuningattaren tuoli" — Voitettu tyyneys — Salaisen luolan kummia — Gibraltarin ihmiset — Eräitä kummia luonteita — Yksityishuvit Afrikassa: Maurilaista linnaväkeä revitään parrasta (ilman ihmishengen hukkaa) — Kuritettu turhamaisuus — Maihintulo Marokon keisarikunnassa.

Viikko myrskyisen, säälimättömän meren paiskeltavina; viikko meritautia ja salonkien tyhjyyttä; yksinäisiä tyrskyn huuhtomia yläkansia — niin uhmailevan tyrskyn, että se silasi paksulla valkoisella suolakuorella savutorvemmekin hamaan päähän saakka; viikon värjöttelyä pelastusveneiden ja kansihyttien suojassa päivällä, ja tukahuttavien savupilvien pöllyyttelyä ja isoäänistä dominon pelaamista tupakkahuoneessa iltaisin.

Ja viimeinen näistä seitsemästä yöstä oli myrskyisin kaikista. Ukkosta ei ollut, ei muuta meteliä kuin laivan jyskivä keula, myrskyn kimakka vihellys köysistössä ja sihisevään vetten pauhu. Ja laiva se kiipesi korkeuteen, ikäänkuin aikoen kiivetä taivaaseen — sitten herkesi hetkeksi, joka oli kuin vuosisata, ja sukelsi taas päistikkaa alas kuin äkkijyrkänteen partaalta. Täysinä läikkinä huuhtoi tyrsky kansia. Pimeyden mustuus oli kaikkialla. Pitkin väliajoin repäisi sen salaman leimaus värisevällä tulijuovalla, joka paljasti kohoovan ja laskevan vesimaailman siinä, missä ei ollut mitään ennen, sytytti pimeihin köysiin hopean kiiltoa ja valaisi ihmisten kasvot aavemaisella hohteella!

Pelko ajoi kannelle monenkin, jonka tapana oli ollut karttaa yötuulia ja tyrskyjä. Toisten mielestä laiva ei voisi säilyä aamuun asti, ja tuntui vähemmän kamalalta seisoa hurjan myrskyn keskellä ja *nähdä* uhkaava vaara kuin olla kaameaan hyttiin suljettuna himmeitten lamppujen alla ja kuvitella hirmuja, jotka raivosivat ulkona valtamerellä. Ja kerran ulos tultuaan — tultuaan ja nähtyään laivan taistelun myrskyn kovassa kouristuksessa — kuultuaan tuulten kiljunan ja koettuaan lentävän tyrskyn ja nähtyään majesteetillisen kuvan, jonka salamat paljastivat katseelle, he joutuivat vastustamattoman julman lumouksen kahleihin ja jäivät ulos. Se oli kurja yö — ja sangen, sangen pitkä.

Jokainen kompuroi kiireellä kannelle kello seitsemän tänä kesäkuun 30 päivän ihanana aamuna, sillä oli kuultu iloinen uutinen, että maa oli näkyvissä! Oli aivan harvinaista ja riemastuttavaa nähdä, että laivaperheen jäsenet *kaikki* jälleen olivat ulkona, vaikkapa kaikilla kasvoilla asuva onnen tunne saattoikin vain osaksi peittää ne hävitykset, jotka tuo pitkä myrskypiiritys oli niin monessa saanut aikaan. Mutta rauenneet silmät alkoivat taas säteillä mielihyvystä, kalpeat posket jälleen punoittaa, ja taudin heikontamat vartalot saivat uutta eloa säteilevän raikkaan aamun virkistävästä vaikutuksesta. Niin, ja vielä voimallisemmastakin vaikutuksesta: näiden riutuneitten, murtuneitten raukkain piti taas saada nähdä siunattu maa! — ja sen näkeminen palautti kaikille maaäidin, joka oli jokaisen ajatuksissa.

Tunnin kuluttua me olimme aivan Gibraltarin salmessa, oikealla kädellämme Afrikan korkeat keltäiikkäiset kukkulat, joiden liepeet olivat sinisissä auerharsoissa, kukkulat pilvikääreissä, mikä käykin yhteen piplian sanain kanssa että "pilvet ja pimeys ovat maan päällä". Luullakseni sanottu juuri tästä Afrikan osasta. Vasemmalla puolella olivat vanhan Espanjan graniittisärmäiset vuoritoppelit. Salmen leveys on kapeimmalta kohdalta vain kolmetoista mailia.

Espanjan rannalla oli aina vähän matkan päässä omituisen näköisiä vanhoja kivitorneja — maurilaisiksi luulimme niitä — mutta saimme myöhemmin oikeamman tiedon. Marokon merirosvojen tapana oli ennen vanhaan aluksineen purjehtia pitkin Espanjan rantaa, kunnes tarjoutui hyvä tilaisuus ja he saattoivat hyökätä jonkun espanjalaisen kylän kimppuun, valloittaa sen ja viedä mukanaan kaikki kauniit naiset, mitä siitä löysivät. Se oli hauskaa bisnessiä ja sangen suosittua. Espanjalaiset rakensivat siksi kukkuloilleen vahtitorneja voidakseen pitää marokkolaisia bisnessmiehiä tarkemmin silmällä.

Näköala tuntui kovin kauniilta alati kaltaisensa meren uuvuttamista silmistä, ja laivassa oleva seurue muuttui vähitellen aivan ihmeteltävän rattoisaksi. Mutta meidän siinä seisoessa ja ihmetellessä pilvihatullisia kukkuloita ja autereisen hämäryyden verhoamia alamaita ilmestyi äkkiä eteemme vielä ihanampi näky, joka lumosi Puoleensa joka silmän kuin magneetti — uljas laiva, johon oli kasattu purjetta purjeen päälle, niin että se oli yhtenä pullistuvana valtavana purjepaljoutena! Se tuli meren poikki kiitäen kuin suuri lintu. Afrikka ja Espanja unohtuivat. Kaikkien ihailu kääntyi kauniin vieraan puoleen. Ja jokaisen sitä katsellessa se suurenmoisena pyyhkäisi ohi ja "tähdet ja raidat" lensivät sen kahvelin nokkaan! Nopeammin kuin ajatus välähtivät nenäliinat ja hatut ilmaan ja puhkesimme hurraahuutoon! Se oli ollut ennen kaunis — nyt se oli säteilevä. Kannellamme monikin silloin ensi kerran tunsu, kuinka vähän merkitsevä oman maan lippu on kotona sen rinnalla, mitä se on vieraassa maassa. Sen nähdessään on näkevinään sielussaan kodin itse ja kaikki mitä siinä on pyhää ja tuntee tunnesykkähdysten, joka panisi sykkimään kokonaisen virran hidasta verta!

Lähestyimme kuuluja Herkuleen patsaita, Afrikan puoleinen, "Apinavuori", oli jo näkyvissä, jyhkeä vanha vuori, kukkula graniittiportaista juovaisena. Toinen, Gibraltarin suuri kallio, oli vielä näkymättömissä. Vanhalla ajalla pidettiin Herkuleen patsaita purjehduksen päätekohtana ja maailman loppuna. Se tieto, mitä vanhoilla ei ollut, oli sentään sangen laaja. Profeetatkin kirjoittivat kirjan toisensa jälkeen, mutta eivät kertaakaan hiiskahtaneetkaan siitä, että meidän puolellamme vettä oli suuri maanosa; mutta luultavasti he kuitenkin tiesivät, että se oli olemassa, kuinkas muutoin.

Tuota pikaa kohosi uljaasti näkyviin yksinäinen, suunnaton kallioröykkiö, joka näytti seisovan aivan leveän salmen keskellä, meren huuhtelemana joka puolelta, eikä kenenkään ikävystyttävän, paljon matkustaneen papukaijan tarvinnut tulla meille sanomaan, että se oli Gibraltar. Yhdessä kuningaskunnassa ei voi olla kahta semmoista kalliota.

Gibraltarin kallio on noin puolitoista mailia pitkä, ja luullakseni 1,400 tai 1,500 jalkaa korkea ja tyvestä neljännesmailia leveä. Toinen kylki ja toinen pää nousee merestä jotakuinkin yhtä suoraan kuin huoneen seinä, toinen pää on epäsäännöllinen ja toinen kylki jyrkkä rinne, jota armeijan olisi sangen työläs kiivetä. Tämän rinteen juurella on Gibraltarin kaupunki, muurin ympäröimänä — taikka oikeammin sanoen kaupunki jo on itse rinteellä. Kaikkialla, mille suunnalle vain katseenne luottekin — rinteillään, jyrkännteillään meren reunassa, kukkuloillaan — Gibraltar on muurauksella verhottu, kaikkialta pistää esiin tykkejä. Se on mieleen painuva, eloisa näky, miltä suunnalta sitä katsookin. Se on mereen työnnettynä matalan kapean maankielekkeen päässä ikäänkuin kattopäreen päässä savikokkare. Muutama satakunta askelta vain tätä matalaa maata sen juurelta kuuluu Englannille ja sen perästä tulee "puolueeton maa", joka ulottuu kannaksen poikki — matkaa neljännes mailia — Atlantin merestä Välimereen ja on pari kolmesataa askelta leveä ja kummallekin puolelle vapaa.

"Aiotteko lähteä Espanjan kautta Pariisiin?" Tätä kysymystä nakeltiin laivassa edes ja takaisin yöt ja päivät Fayalista Gibraltarin saakka, enkä mielestäni ollut koskaan siihen määrään kyllästynyt kuulemaan aina vain samaa sanayhdistelmää tai siihen määrään väsynyt vastaamaan "enkä tiedä". Viime hetkessä oli sitten kuudella tai seitsemällä riittävästi luonteen lujuuutta lähtöpäätöksen tekoon ja lähtöön, ja minusta se paikalla tuntui huojennukselta — nythän se oli auttamattomasti liian myöhäistä ja minä saatoin kaikessa rauhassa päättää, etten lähtisi. Minulla mahtaa olla mahdoton määrä mieltä; toisinaan sen malttamiseen voi kulua kokonainen viikko.

Mutta nähkääs, kuinka kiusat uudistuvat. Tuskin olimme tästä Espanjan-murheesta päässeet erillemme, kun Gibraltarin oppaat panivat liikkeelle uuden — alkoivat tuskastuttavasti hokea erästä juttua, joka ei itsessään ollut kovin merkittävä, ei edes ensi kädessäkään: "Tuota kukkulaa tuolla sanotaan 'Kuningattaren tuoliksi'; sinne nimittäin eräs Espanjan kuningatar antoi viedä tuolinsa, kun Ranskan ja Espanjan armeijat piirittivät Gibraltar, ja lupasi istua siinä siksi, kunnes Englannin lippu oli laskettu linnasta alas. Elleivät englantilaiset olisi olleet niin kohteliaita, että olisivat eräänä päivänä laskeneet lippunsa alas muutamaksi tunniksi, olisi kuningattaren joko täytynyt valansa rikkoo tai sinne vuorelle kuolla."

Ratsastimme aaseilla ja muuleilla jyrkkiä kapeita katuja vuorelle ja menimme niihin maanalaisiin käytäviin, joita englantilaiset ovat kallioon ampuneet. Nämä käytävät ovat kuin avaria rautatietunneleita, ja tuon tuostakin katselee niistä merelle ja kaupungin yli suuria julmia tykkejä aukoistaan, jotka ovat viisi tai kuusisataa jalkaa merta korkeammalla. Näitä maanalaisia laitoksia on mailin verta tai sille vaiheille ja varmaan ne ovat maksaneet paljon rahaa ja työtä. Näitten käytävien tykit vallitsevat niemimaata ja molempain merten satamia, mutta yhtä hyvin, luulisin, tultaisiin toimeen ilmankin niitä, sillä ei mikään armeija sittenkään voisi kiivetä näitä äkkijyrkkiä vuorenseniämiä. Mutta suurenmoisia näköaloja merelle on näistä korkeista tykinrei'istä. Eräässä paikassa oli ulos pistävään kallionpolvekkeeseen koverrettu huone, jossa sisustuksena oli valtava tykki ja akkunoina ampumareiät, ja sinne näkyi eräs läheinen kukkula ja muuan sotamies sanoi —

"Tuota kukkulaa tuolla sanotaan 'Kuningattaren tuoliksi'; sinne nimittäin Espanjan kuningatar antoi kantaa tuolinsa kerran, kun Ranskan ja Espanjan armeijat piirittivät Gibraltar, ja lupasi istua siinä siksi, kunnes Englannin lippu oli laskettu linnasta alas. Elleivät englantilaiset olisi olleet niin kohteliaita, että olisivat eräänä päivänä laskeneet lippunsa alas muutamaksi tunniksi, olisi kuningattaren täytynyt joko rikkoo valansa tai sinne vuorelle kuolla."

Gibraltarin ylimmällä huipulla viivyimme hyvän aikaa, epäilemättä muulit olivat uupuneet. Siihen niillä olikin oikeus. Sotilastie oli hyvä, mutta jotenkin jyrkkä, ja sitä oli jommoinenkin matka. Kapealta kallioportaalta oli suurenmoinen näköala; kun sieltä teleskoopilla katselimme aluksia, jotka näyttivät kaikkein piskuisimmilta leikkiveneiltä, muuttuivatkin ne uljaiksi laivoiksi; ja näillä samoilla kaukoputkilla selvään erotti muita laivoja, joitten sanottiin olevan viidenkymmenen ja kuudenkymmenen mailin päässä ja joita ei paljaalla silmällä vähääkään nähty. Allamme näimme toisella puolella päättömän paljon pattereita ja toisella puolella katselimme suoraan alas mereen.

Minun siinä istuessani kaikessa rauhassa ja mukavuudessa vallilla ja jäähdytellessä suloisessa

tuulahduksessa kiehuvan kuumaa päätäni, lähestyi toiselle joukolle kuuluva virallinen opas ja sanoi:

"Senor, tuota korkeata kukkulata tuolla sanotaan 'Kuningattaren tuoliksi'" —

"Hyvä herra, minä olen turvaton orpo vieraassa maassa. Armahtakaa minua. Älkää — *älkää* kiduttako minua tuolla kirodulla vanhalla jutulla enää tänäpäivänä!"

Siinä se — minä olin käyttänyt voimakkaita sanoja, luvattuani ensin, että se olisi viimeinen kerta; mutta kiusaus oli niin suuri, ettei sitä ihmisluonto enää kestänyt. Jos teitä olisi sillä tavalla ikävystytetty, juuri kun Espanja ja Afrikka ja sininen Välimeri jalona panoraamana levisi jalkainne juuressa ja te tahdoitte vain katsella ja nauttia, hiljaisuudessa ahmia sen ihanuutta, niin teistä ehkä olisi puhjennut voimakkaampiakin sanoja kuin minusta.

Gibraltarin on kestänyt monta pitkälistä piiritystä, joista yksi kesti lähes neljä vuotta (epäonnistuen) ja englantilaiset saivat sen haltuunsa vain sotajuonella. Ihmettä, kuinka kukaan voi uneksiakaan mitään niin mahdotonta kuin sen valloittamista väkiryssä — ja sitäkin on kuitenkin koitettu enemmän kuin yhden kerran.

Paikka oli maurien hallussa tuhatkaksisataa vuotta takaperin, ja kaupungin keskellä seisoo vielä kulmiaan rypistellen heikäläinen jäykkä vanha linna sammalta kasvavine sakaroinneen ja seinineen, jotka ammoin unhotetuissa taisteluissa ja piirityksissä ammutuista laukauksista ovat arpia täynnään. Joku aika takaperin löydettiin sen takaa kalliosta salakammio, jossa oli erinomaisen hienotekoinen miekka ja vanha haarniska muinaistutkijoille tuntematonta mallia, ehkä roomalaisajalta. Gibraltarin merenpuoleisesta päästä on eräästä luolasta löydetty Rooman aikaisia haarniskoita ja monenlaisia muita esineitä. Historia kertoo, että Rooma ajanlaskumme alussa piti tätä maata hallussaan, ja nämä esineet näyttävät vahvistavan tuon tiedon oikeaksi.

Luolasta on niinkään löydetty sangen paksun kivettymäsilauksen verhoomia ihmisluuta, ja tietoviisaat ovat uskaltaneet väittää, että nuo ihmiset elivät ennen vedenpaisumusta, vieläpä kymmentuhatta vuotta ennen sitä. Voi olla totta — tuntuu kylläkin otaksuttavalta — mutta kun asianomaiset eivät enää pysty äänestämään, ei asialla näytä olevan sen enempää yleistä merkitystä. Ja vielä tuosta samasta luolasta löydettiin semmoisten eläinten kivettyneitä luurankoja ja muita fossiilijäännöksiä, joita on Afrikassa kaikkialla, mutta joita ei muiston ja perintätiedon mukaan ole ollut Espanjassa missään muualla kuin tällä Gibraltarin yksinäisellä kukkulalla! Ja siitä on päätetty, että Gibraltarin ja Afrikan välinen salmi on kerran ollut kuivaa maata ja että tuo matala, asiaankuulumaton kannas Gibraltarin ja takana kohoavien kukkulain välillä kerran on ollut merta, ja tietenkin että nämä afrikkalaiset eläimet suuren mullistuksen tapahtuessa tulivat erotetuiksi ja jäivät tälle kalliolle. Salmen toisella puolella ovat Afrikan mäet täynnään apinoita ja samoin Gibraltarin kalliolla on apinoita ja on aina ollut — mutta muualla Espanjassa ei missään! Asia on mieltäkiinnittävä. Apinat tietysti *voisivat* matkustaa pitkin Espanjaa, jos mieli tekisi, ja epäilemättä niiden tekee mieli; kuinka kilttiä, kuinka kieltäytyvää niiden puolelta on se, että ne kaikista huolimatta pysyvät tällä ikävällä kalliolla, tuli mikä tuli, ei muuta kuin tieteellistä teoriaa tukeakseen. Missä maailmassa on moista puhdasta laimentamatonta epäitsekäisyyttä ja uskollisuutta kristinuskon periaatteita kohtaan kuin Gibraltarin apinoissa.

Gibraltarin on englantilaista sotaväkeä 6000 tai 7000 miestä, ja niinpä on siellä paljon tulipunaisia univormuja; ja punaisia ja sinisiä; ja lumivalkoisia sivilipukuja; ja paljaspolvisten Skotlannin ylämaalaisten omituisia univormuja; ja siellä näkee sulosilmäisiä San Roquen espanjattaria ja Tarifan hunnullisia maurilaisia kaunottaria (minä otaksun, että ne ovat kaunottaria) ja Fezistä turbaanipäisiä, kirjovöisiä, roimahousuisia maurilaisia kauppiaita, ja pitkäkauhtanallisia, paljassäärisiä, repaleisia muhamettilaisia maankulkureita Tetuanista ja Tangerista, toiset ruskeita, toiset keltaisia, toiset mustia kuin veres kirjoitusmuste — ja juutalaisia jos jostain, päässään gabardini-patalakki, jalassa tohvelit, aivan kuin kuvissa ja teatterissa ja kuten heillä epäilemättä oli jo kolmetuhatta vuotta takaperin. Helposti ymmärrätte, että semmoinen heimo kuin meidän on (pyhiinvaeltajistamme syystä tai toisesta tekee mieli käyttää tuota sanaa, ehkä sen vuoksi, että he näiden ulkomaisten paikkain kautta kulkevat hajanaisessa jonossa muodossaan semmoinen intiaaninen tyytyväisyys ja suositteleva tietämättömyys), joka on viidestä- tai kuudestatoista unionivaltioista koottu, tapasi jos kuinka paljon töllisteleminen aihetta tässä vaihtelevassa muotipanoraamassa.

Pyhiinvaeltajista puhuessani johtuu mieleeni, että meillä joukossamme on yksi tai kaksi, joista toisinaan on todellista harmia. Oraakkeli en kuitenkaan lue näitten joukkoon. Sallittakoon minun selittää, että oraakkeli on viaton vanha aasi, joka syö yhtä paljon kuin neljä muuta ja näyttää viisaammalta kuin koko Ranskan akatemialla olisi oikeutta näyttää, eikä koskaan käytä yksitavuista sanaa, kun muistaa pitemmän, eikä milloinkaan sattumaltakaan tiedä minkään pitkän sanan merkitystä, mitä hän käyttää, taikka milloinkaan osaa sitä oikeaan paikkaan: mutta siitä huolimatta hän rauhallisesti tokaisee mielipiteensä mitä oudoimmistakin asioista ja itse tyytyväisenä tukee sitä sitaateilla auktoista, joita ei ole milloinkaan ollut olemassakaan, ja lopulta ahtaalle pantuna luiskahtaa asian päinvastaiselle puolelle ja sanoo olleensa sillä puolella koko ajan, ja käy sitten

uudelleen kimppuunne teidän omilla vastikään lausumillanne argumenteilla, suuret sanat vain kaikki yhtenä sekasotkuna, ja heittää ne vasten naamaanne omina alkuperäisinä mielipiteinään. Hän lukee matkaoppaista luvun, sekoittaa huonossa muistissaan kaikki asiat ja lähtee sitten rankaisemaan jotakuta koko tällä sekasotkulla, esittäen sen viisautena, joka on vuosikausia hänen aivoissaan märkinnyt, jonka hän muka on yliopistossa koonnut oppineista, nykyään jo kuolleista ja loppuunmyydyistä auktoireista. Tänä aamuna hän aamiaista syödessä viittasi akkunasta ja sanoi:

"Näettekö te tuota mäkeä tuolla Afrikan rannalla? — It's one of them Pillows of Herkeleus, I should say — ja tuolla on äärimmäinen sen vieressä."

"Äärimmäinen — hyvä sana kyllä — but the Pillars are not both on the same side of the strait." (Minä huomasin, että matkaoppaan huolimattomasti kirjoitettu lause oli vienyt hänet harhaan.)

"Well, sitä ette voi sanoa te, sen enempää kuin minäkään. Muutamat auktorit sanovat niin, toiset näin. Vanha Gibbons ei sano siitä mitään — kiertää koko jutun — Gibbons aina tekee niin, kun takertuu kiinni — mutta onhan Rolampton, mitä *hän* sanoo? Hän sanoo, että ne olivat molemmat samalla puolella, ja samoin tekee Trinculian ja Sobaster ja Syraccus ja Langomargaubl —"

"So so, jo riittää —. Jos teidän täytyy tässä ruveta auktoireita ja todistuksia keksimään, ei minulla ole enää mitään sanottavaa — olkoot *vaan* samalla puolella."

Emme ole oraakkelista millämmekään. Paremminkin pidämme hänestä. Suvaitsemme oraakkelia vallan helposti; mutta laivallamme on eräs runoilija ja eräs hyvänluontoinen toimihaluinen idiootti ja nämä ne *tuottavat* harmia seuralle. Toinen antaa runojensa jäljennöksiä konsuleille, upseereille, hotellinisännille, arabialaisille, alamaalaisille — sanalla sanoen vaikka kenelle, ken vain antautuu mitä ystävällisimmin tarkoitetun kidutuksen alaiseksi. Hänen runoilunsa käy vallan hyvin laatuun laivalla, vaikka aiheiden valintaa pidettiin vähän liian jyrkkänä, kun hän ensin kirjoitti "oodin myrskyävälle merelle" ja sitten ennen puolen tunnin kulumista "apostrofin kukolle, joka on laivan vyötärössä", mutta kun hän lähettää otteen runojaan Fayalin kuvernöörille ja toisen Gibraltarin ylipäällikölle ja muille arvon miehille ja vielä laivan "poeta lauraetuksen" terveisin, ei tämä saavuta matkustajain suosiota.

Se toinen mainitsemani on nuori ja keltainen, vailla sukkeluutta, oppia ja järjen paljouttakin. Mutta varmaan hänessä vielä on näitä avuja viljaltakin, jos hän muistaa kaikki kysymyksiinsä saamansa vastaukset. Laivalla häntä sanotaan "kysymysmerkiksi", joka paljossa käytännössä on kulunut "kysymykseksi." Jo kahdesti hän on kunnostanut itseään. Fayalissa näyttivät hänelle kukkulaa ja sanoivat, että se oli kahdeksansataa jalkaa korkea ja tuhat ja sata jalkaa pitkä. Ja he kertoivat hänelle, että kukkulan päästä päähän kulki tunneli, joka oli kaksituhatta jalkaa pitkä ja tuhat korkea. Hän uskoi sen. Kertoi sitä sitten jokaiselle ja luki taskukirjastaan. Lopulta hän otti oppia seuraavasta huomautuksesta, jonka eräs ajatteleva vanha pyhiinvaeltaja sanoi:

"Well, yes, se *on* hieman merkillistä — tosiaan ihmeellinen tunneli — kohoo kukkulan laesta ilmaan parisataa jalkaa ja toinen pää pistää kukkulasta ulos yhdeksänsataa jalkaa!"

Täällä Gibraltariissa hän ahdistelee näitä valistuneita brittiläisiä upseereja ja pommittaa heitä kaikenlaisella kerskauksella Amerikasta ja siitä, mitä ihmeitä se kykenisi tekemään. Eräälle heistä hän sanoi, että jos tänne lähetettäisiin pari meikäläistä tykkivenettä, niin ne läimäyttäsivät koko Gibraltarin Välimeren!

Juuri nyt on meitä puolisen tusinaa lähtenyt yksityiselle itse keksimällemme huviretkelle. Pieni höyrylaiva potkii salmen poikki Afrikan puolelle, Tangerin kunnioitettavan vanhaan maurilaiseen kaupunkiin. Valkoisista matkustajista olemme me enemmistöinä. Ei mikään voisi olla ehdottomasti varmempaa kuin että me olemme yritykseemme tyytyväiset. Ei kukaan voisikaan muuta olla rientäessään näiden kimaltelevien vesien poikki ja hengittäessään tämän päiväpaisteisen maan leutoa ilmaa. Huoli on meitä vastaan täällä voimaton. Olemme sen tuomiovallan ulkopuolella.

Ja uhkarohkeasti me ajoimme Malabatin ankaran linnan ohi (se on Marokon keisarin varustuksia) tuntematta hitustakaan pelkoa. Koko linnaväki marssi aseineen esiin ja asettui uhkaavaan asentoon — me vaan emme pelänneet. Koko linnaväki marssi vallilla eteenpäin ja marssi takaisin, täydelleen näkyvissä — mutta kaikesta tästä huolimatta emme silmääkään räpäyttäneet.

Minä luulen, ettemme oikeastaan tiedä, mitä pelko onkaan. Minä tiedustelin Malabatin linnoituksen karnisuunin nimeä ja sanottiin sen olevan Mehemet Ali Ben Sancom. Minä sanoin, ettei olisi hullumpaa hankkia vähän enemmänkin karnisuuneja häntä auttamaan; mutta minulle vastattiin, että ei; hänellä ei ollut mitään muuta tehtävää kuin pitää paikka hallussaan, ja siihen hän oli pätevä; oli jo kaksi vuotta tehnyt niin. Se oli todistus, jota vastaan en voinut keksiä juuri mitään. Ei ole mitään, joka olisi maineeseen verrattavissa.

Vähän väliä tunkee aina mieleeni eilisiltainen hansikaskauppani Gibraltariissa. Dan ja laivan lääkäri ja

minä olimme olleet suurella torilla kuulemassa mainioiden sotilassoittokuntien soitantoa ja katselemassa englantilaista ja espanjalaista naissuloa ja muoteja ja olimme kello 9 aikaan menossa teatteriin, kun vastaamme tuli kenraali, tuomari, kommodööri, eversti ja Yhdysvaltain kommissionari Eurooppaa, Aasiaa ja Afrikkaa varten, jotka olivat olleet klubitalossa rekisteröimässä arvonimensä ja ruokalistaan aukkoja tekemässä; ja nämä kehoittivat meitä käymään pienessä pukuesine-kaupassa oikeustalon vieressä ostamassa silohansikkaita. Ne olivat perin hienoja, he sanoivat, ja sangen halpoja. Tuntui sangen tyylikkäältä lähteä teatteriin silohansikkaissa, minkä vuoksi otimme neuvon onkeemme. Myymälässä oli sangen soma nuori nainen, joka tarjosi minulle parin sinisiä hansikkaita. Minä en olisi sinisistä huolinut, mutta hän sanoi, että ne minun käsiini sopisivat kovin hyvin. Huomautus koski hellimpiin tunteisiini. Vilkaisin salavihkaa käteeni, ja miten ollakaan, se näyttikin sangen somalta jäseneltä. Koetin hansikasta vasempaan käteeni ja punastuin hiukan. Ilmeisestikin koko oli minulle liian pieni. Mutta sitä suurempi oli mielihyväni, kun hän sanoi:

"Ah, ne ovat juuri parhaan kokoiset!" — mutta tiesinhän minä, ettei siinä ollut perää.

Minä kiskoin uutteraan, mutta se oli masentavaa työtä. Hän sanoi:

"Ah! Näkee, että kyllä *te* olette tottunut käyttämään silohansikkaita — mutta toiset herrat ovat *niin* kömpelöitä hansikkaita käteensä pannessaan."

Tuota kohteliaisuutta kaikkein vähimmin osasin odottaa. Mutta sitä kiihkeämmin minä koetin saada vuohennahkaisen vaatekappaleen parhaani mukaan käteeni. Tein uuden yrityksen — hansikas repesi peukalon juuresta keskelle kämmentä — minä koetin salata repeämän. Nainen yhä sanoi kohteliaisuuksia ja minä päätin myös ansaita ne tai kuolla siihen paikkaan:

"Ah, teillä tosiaan on tottumusta!" (Ratkesivat pitkin selkää.) "Ne ovat teille aivan parhaan kokoiset — teillä on sangen pieni käsi — jos ne repeävät, ei teidän tarvitse maksaa niitä." (Repesivät keskeä halki.) "Minä heti huomaan, kuka herra osaa panna silohansikkaat käteensä. Siinä näkyy hienous, jota ei saavuteta muuta kuin pitkällä kokemuksella." (Koko peräpuoli repesi pois, rystäillä saumat ratkesivat auki eikä hansikkaasta jäänyt muuta kuin surkea raunio.)

Olin imartelusta liian hyvilläni näyttääkseni, mitä oli tapahtunut, ja nakatakseni kauppatavaran enkelin käsiin. Olin kiihtynyt, tuskissani, hämilläni, mutta siltä mielissäni; mutta minua suututti, että toiset pojat niin syvällä mielenkiinnolla seurasivat tapausta. Olisivat saaneet mennä vaikka Jerikoon. Minusta tuntui kerrassaan erikoisen ilkeältä reippaasti sanoessani:

"Tämä sopii sangen hyvin — mainiosti. Minun hansikkaitteni todella pitää sopia. Ei, ei, rouvani, ei tarvitse, panen toisen kadulla käteeni. Täällä on hyvin lämmin."

Siellä *oli* lämmin. Se oli lämpöisin paikka, missä olen milloinkaan ollut. Maksoin laskun ja lähtiessäni puodista lumoavasti kumartaen olin huomaavinani naisen silmissä välähdyksen, joka oli lievästi pilkallinen; ja kun katsoin kadulta taakseni ja hän itsekseen nauroi ja nauroi, mitä lienee nauranut, niin sanoin itselleni murhaavan ivallisesti: "Oo, epäilemättä; *sinä* tiedät, kuinka silohansikkaita käteen pannaan, eikö totta? — itserakas aasi, jolta vaikka mikä hienohelma imartelullaan vie järjen, kun vain viitsii sen vaivan nähdä!"

Poikain hiljaisuus harmitti minua. Vihdoin Dan sanoi mieltäväisenä:

"Toiset herrat eivät osaa panna käteensä silohansikkaita; mutta toiset osaavat."

Ja tohtori sanoi (kuulle, kuten minusta näytti):

"Mutta sen aina paikalla huomaa, kuka herra on tottunut panemaan käteensä silohansikkaita."

Dan, pienen paussin jälkeen, jatkoi yksinpuheluaan:

"Ah, niin; siinä näkyy hienous, joka tulee vain pitkästä, sangen pitkästä tottumuksesta."

"Niin todellakin, minä olen huomannut, että kun mies kiskoo käteensä silohansikasta, ikäänkuin kiskoi hännästä tuhkatorveen mennyttä kissaa, niin *hän* ymmärtää, kuinka silohansikkaita pannaan käteen; *hänellä* on —"

"Pojat, tämä jo riittää tästä asiasta! Te pidätte itseänne kovin sukkelina, mutta minä olen toista mieltä. Ja jos te hiiskutte tästä mitään laivan vanhoille lörpöille, niin en koskaan anna sitä anteeksi; siinä kaikki."

He jättivät minut rauhaan siksi kertaa. Me noudatimme aina sitä, että jätimme toisemme ajoissa rauhaan, ettei suuttumus päässyt leikkiä turmelemaan. Mutta hekin olivat ostaneet hansikkaita. Tänä aamuna nakkasimme kaikki ostoksemme hiiteen. Ne olivat karkeata, heikkoa lajia, täynnään keltaisia

leveitä länttejä, eivät ne kestäneet kädessä eikä niitä kehdannut julkisesti käyttää. Olimme huomaamattamme huvittaneet enkeliä, emmekä osanneet häntä narrata. Hänpä osasi.

Tanger! Heimokunta jänteviä maureja kahlaa ulos mereen kantamaan meidät pienistä veneistä selässään maihin.

VIII LUKU.

Tangerin vanha kaupunki — Outoja nähtävyyksiä — Historian kehtoja — Me rikastumme — Kuinka posti Afrikassa ryöstetään — Rikkauden vaara Marokossa.

Tämä on kuninkaallista. Antaa niiden, jotka lähtivät Espanjan kautta, huvitella itseään vaikka kuinka — nämä Marokon keisarin maat pätevät kyllä hyvin *meidän* pienelle joukollemme. Gibraltarissa olemme toistaiseksi saaneet Espanjasta aivan tarpeeksemme. Tanger on se paikka, jota olemme kaiken aikaa ikävöineet. Olemme muualla tavanneet ulkolaisilta näyttäviä esineitä ja ulkolaisilta näyttäviä ihmisiä, mutta aina sekaantuneina esineihin ja ihmisiin, jotka olivat meille tuttuja, ja niinpä tilanteen uutuus aina menetti osan voimastaan. Kaipasimme jotain kauttaaltaan, vastaansanomattoman ulkomaalaista — ulkomaalaista kiireestä kantapäähän — ulkomaalaista keskipisteestä hamaan kehään — ulkomaalaista sisältä ja päältä ja ylt'ympäriinsä — ei mitään missään sen ulkomaalaisuutta miedontamassa — ei mitään muistuttelemassa mitään muuta kansaa tai mitään muuta maata auringon alla. Ja kas! Tangerista olemme sen löytäneet. Täällä ei ole vähintäkään, mitä olisimme milloinkaan nähneet muuta kuin kuvissa — emmekä koskaan ole uskoneet kuvia. Nyt meidän täytyy. Kuvat tavallisesti näyttivät liioitteluilta — ne näyttivät liian kummilta ja haaveellisilta ollakseen todellisuutta. Mutta kas, ne eivät olleet edes kylläksi hurjia — ne eivät olleet kyllin haaveellisia — ne eivät kertoneet asiasta puoltakaan. Tanger ainakin on ulkomaalainen maa, jos semmoista yleensä on olemassa; ja mahdotonta on sen oikeata luonnetta koskaan löytää mistään muusta kirjasta kuin "Tuhannesta ja yhdestä yöstä". Täällä ei näy ainoatakaan valkoista ihmistä, mutta ihmisiä siltä kiehuu ympärillämme. Ahdinkoon asti täyteen sullottu kaupunki, jyrkeillä kivimuureilla piiritetty, nuo muuritkin yli tuhannen vuoden ikäiset. Melkein kaikki talot ovat yksi- tai kaksikerroksiset; paksuista kivimuureista tehdyt; ulkopuolelta rapatut; nelikulmaiset kuin pakkalaatikko; katto lakea kuin lattia, ilman kattolistoja; liidulla valkaistut ylt'yleensä — täpötäysi kaupunki lumivalkeita hautakammioita! Ja ovet ovat kaarretut tuohon omituiseen kaareen, jonka tunnemme maurilaisista kuvista; lattiat on ladottu värikirjaviin kivisiin ruutukuvioihin; Fesin uuneissa valmistetuista posliinipaasista monivärisiin tarhoihin; niissä on punaista tiiltä ja leveätä kaakelia, johon ajan hammas ei pysty; huoneissa (juutalaisten asunnoissa) ei ole minkäänlaisia huonekaluja, paitsi divaanit — mitä maurilaisien huoneissa on, sitä ei kukaan kuolevainen saa tietää; ei ainoakaan koira pääse heidän pyhän seinänsä sisäpuolelle. Ja kadut ovat itämaalaisia — toiset kolmea jalkaa leveät, toiset kuutta, ja vain kaksi on, jotka ovat leveämmät kahtatoista; yksi mies voi tukkia niistä useimmat, kun käy poikkipuolin maata. Eikös se ole aika itämaalainen kuva?

Täällä on jänteviä erämaan beduiineja ja komeita maureja, jotka ylpeilevät hamaan aikain yöhön ulottuvasta historiastaan; ja juutalaisia, joiden isät pakenivat tänne jos kuinka monta vuosisataa takaperin; ja vuoristosta mustanpuhuvia riffiläisiä — synnynnäisiä maantierosvoja — ja alkuperäisiä väärentämättömiä neekereitä, mustia kuin itse Mooses; ja ulvovia dervishejä ja arabialaisia senkin seitsemää rotua — kaikennäköisiä ja -mallisia ihmisiä, jotka ovat sangen ulkomaalaisen ja kumman näköisiä katsella.

Jo heidän pukunsa ovat oudot yli kaiken ymmärryksen. Tuossa tulee pronssinaamainen mauri, jolla päässään on mahdottoman suuri turbaani, jakku omituisesti kirjailtu, vyö tulipunainen, kultaompeluksellinen, monilaskoksinen ja vyötärön ympäri kiedottu jos kuinka moneen kertaan, jalassa housut, jotka ulottuvat vain vähän polvien alapuolelle ja joissa kuitenkin on kuusikymmentä jalkaa kangasta, ja vielä kirjailtu simitari, paljaat sääret, sukattomat jalat, keltaiset tohvelit ja kammottavan pitkä pyssy — paljas sotamies! ja minä kun luulin miestä vähintään keisariksi. Ja tässä on vanhoja maureja, joilla on pitkät aaltoilevat parrat ja pitkät valkoiset kauhtanat laajoine kaapuineen; ja beduiineja, joilla on pitkät raidalliset kaapuviitat; ja neekereitä ja riffiläisiä paljaiksi ajelluin kalloin, lukuunottamatta sukkelannäköistä nylkytukkaa korvan takana taikka oikeammin takaraivon kulmalla; ja jos jonkinlaisia barbaareja kaikennäköisissä kummissa puvuissa ja kaikki mikä missäkin määrässä repaleisia. Ja täällä on maurilaisia naisia, kiireestä kantapäähän karkeihin valkoisiin mekkoihin verhottuja, joiden sukupuolen voi arvata vain siitä, ettei heistä näy kuin toinen silmä ja etteivät he koskaan katso omaan rotuunsa kuuluvaa miestä ja etteivät nämä julkisuudessa katso heihin. Juutalaisia

on täällä viisituhatta, siniseen gaberdinikauhtanaan puettuja, vaatevyöt vyötäisillään, tohvelit jalassa, takaraivolla pienet patalakit, hiukset otsaan kammattut ja otsan poikki suoraan leikatut puolesta toiseen — aivan samaan malliin kuin heidän tangerilaisilla esi-isillään herra tiesi kuinka pyörryttävän monta vuosisataa, takaperin. Jalat ja nilkat heillä on paljaat. Nenä on könkö ja kaikilla aivan samaan malliin. Kaikki he ovat siihen määrään toistensa näköisiä, että melkein luulisi heidän kaikkien kuuluvan samaan perheeseen. Heidän naisensa ovat pyöreähköt ja somat, ja hymyilevät kristitylle tavalla, joka on mitä suurimmassa määrässä lohdullinen.

Mikä hullunkurinen vanha kaupunki! Tuntuu melkein pyhyden häväisyltä, kun nauraa, laskee leikkiä ja pitää meidän aikanamme tavallista kevytmielistä suukopua sen ajasta harmaitten jäännösten keskellä. Vain profeetan poikien juhlallinen puheenparsi ja täsmälliset sanat soveltuvat tämmöiseen kunnianarvoiseen vanhuuteen. Täällä on hajoava muuri, joka oli vanha Columbuksen löytäessä Amerikan; oli vanha, kun Pietari erakko nostatti aseihin keskiajan ritarillisia miehiä ensimmäiselle ristiretkelle; oli vanha Kaarle Suuren sankariensa keralla piirittäessä lumottuja linnoja ja taistellessa jättiläisiä ja haltioita vastaan muinaisina taruaikoina; oli vanha, kun Kristus opetuslapsineen vaelsi maan päällä; seiso siinä missä se seisoo tänä päivänäkin Memnonin huulien sanoja lausuesssa ja ihmisten ostaessa ja myydessä hävinneen Babylonin kaduilla!

Foinikialaiset, karthagolaiset, englantilaiset, maurit, roomalaiset, kaikki ovat Tangerista taistelleet — kaikki ovat sen valloittaneet ja menettäneet. Tuossa on repaleinen, itämaisen näköinen neekeri jostain Afrikan sisäosain erämaan paikasta ja täyttää vuohennahkaansa tahraantuneesta ja ränstyneestä kaivosta, jonka roomalaiset rakensivat tuhatkaksisataa vuotta takaperin. Tuolla on hajonneen sillan raunioiksi raukeava kaari, jonka Julius Caesar rakennutti tuhatyhdeksänsataa vuotta takaperin. Sillä ehkä on seisonut ihmisiä, jotka olivat nähneet Jeesus-lapsen Neitsyen käsivarrella.

Lähellä on sen telakan raunioita, jolla Caesar korjautti laivansa ja otti niihin viljaa purjehtiessaan Britanniaa valloittamaan viisikymmentä vuotta ennen kristittyä ajanlaskua.

Täällä rauhallisten tähtien alla tuntuu siltä kuin vilisisi näillä vanhoilla kaduilla unhotettujen aikain haamuja. Siinä paikassa, johon katseeni nyt on kiintynyt, seiso kerran muistomerkki, jonka roomalaiset historiantkirjoittajat näkivät ja kuvasivat lähes kaksituhatta vuotta takaperin ja johon oli kirjoitettu:

"ME OLEMME KANAANILAISIA. ME OLEMME NIITÄ, JOTKA JUUTALAINEN ROSVO JOOSUA KARKOITTI KANAANIN MAASTA."

Joosua ajoi heidät maasta ja he tulivat tänne. Ei ole monta penikulmaa täältä juutalaisheimon luo, jonka esivanhemmat pakenivat tänne tehtyään epäonnistuneen kapinan kuningas Davidia vastaan, ja heidän jälkeläisensä ovat vielä kirouksen alaisia ja elävät erikseen.

Tangeria on mainittu historiassa kolmetuhatta vuotta. Jo se oli kaupunki, vaikkapa kummanlainen, kun Herkules neljätuhatta vuotta takaperin astui tässä maihin, leijonan nahka hartioillaan. Näillä kaduilla hän tapasi maan kuninkaan Anitoksen ja löi hänen aivokoppansa nuijallaan hajalle, kuten hienojen miesten kesken oli niihin aikoihin tapana. Tangerin asukkaat (siihen aikaan paikkaa sanottiin Tingikseksi) asuivat mitä yksinkertaisimmissa majoissa, heillä oli nahasta vaatteet ja nuijat aseinaan, ja yhtä viljelä he olivat kuin ne villieläimetkin, joiden kanssa heidän täytyi käydä ainaisia sotia. Mutta he olivat herraskaista rotua, eivätkä tehneet työtä. He elivät maansa luonnollisista tuotteista. Maan kuningas asui tuossa kuulussa Hesperidien puistossa, jonne täältä on rantaa pitkin seitsemänkymmentä penikulmaa. Tämä puisto kultaomenineen (oranssineen) on hävinnyt — ei merkkiäkään siitä ole säilynyt. Muinaistutkijat ovat yksimieliset siitä, että Herkuleen kaltainen mies on muinaisuudessa ollut olemassa ja että hän oli yritteliäs ja ponteva mies, mutta eivät ota uskoakseen, että hän oli jumala, bona fide jumala.

Kap Spartelin luona onkin täällä Herkuleen kuulu luola, johon sankari pakeni, kun hänet voitettiin ja ajettiin Tangerin maasta pois. Se on täynnään kirjoituksia, joissa on käytetty kuolleita kieliä, joka seikka panee ajattelemaan, ettei Herkules varmaankaan ole voinut paljon matkustaa, muutoin hän ei varmaankaan olisi pitänyt päiväkirjaa.

Viiden päivämatkan — parin sadan mailin — päässä täältä on erään vanhan kaupungin rauniot, jonka historiasta ei ole kirjoitettua eikä muistotietoa säilynyt. Ja kuitenkin sen kaaret, pylväät, kuvapatsaat todistavat, että se oli valistuneen rodun rakentama.

Myymälän suuruus Tangerissa on osapuilleen sama kuin tavallisen kotiryöppykomeron sivistyneessä maassa. Muhammedilainen kauppias, tinaaja, suutari tai rihkamakauppias istuu maassa sääret ristissä ja ulottuu kädellään joka esineeseen, mitä vain ostaa haluatte. Viidelläkymmenellä dollarilla kuussa voitte vuokrata kokonaisen kortteerin näitä lokeroita. Kansaa tunkeilee torilla, tuoden vasuissaan kaupaksi viikunoita, taateleita, melooneja, aprikooseja y.m. ja rahvaan kesken kulkee jonoittain aseja, tuskin paljoakaan suurempia kuin Newfoundlandin koira, mutta selässään sitä enemmän kuormaa.

Näky on vilkas, maalauksellinen ja haisee kuin poliisioikeus. Lähellä vieressä on juutalaisilla rahanvaihtajilla komeronsa; aamusta iltaan he laskevat pronssirahoja ja siirtävät niitä vakkavasusta toiseen. Ei näytä täällä nykyään lyötävän rahaa. En nähnyt ainoatakaan, joka ei olisi ollut neljää tai viittä sataa vuotta vanha ja pahoin kulunut ja kolhittu. Nämä rahat eivät ole kovin arvokkaita. Jack lähti vaihtamaan yhtä kulta-napoleonia (neljän dollarin arvoinen) saadakseen rahaa, joka soveltui kaiken yleiseen halpuuteen, ja takaisin tullessaan kertoi tyhjentäneensä koko pankin; ostaneensa yksitoista tuoppia vaskirahaa, minkä vuoksi pankin päätirehtöörin oli täytynyt lähteä kadulle lainaamaan, mitä häneltä puuttui summasta. Yhdellä killingillä minä itse ostin lähes puoli korttelia heidän rahaansa. Minä en kuitenkaan ole ylpeä siitä, että minulla on niin paljon rahaa. Rikkaudesta minä en suuria välitä.

Maureilla on joitakuita pieniä hopearahojakin ja muutamia hopeapötköjäkin — dollarin arvoisia kappale. Nämä viime mainitut ovat tavattoman harvinaisia — jopa siihen määrään, että köyhät repaleiset arabialaiset pyytävät saada sitä suudella, kun sattuvat joskus näkemään.

Ja on täällä pieni kultarahakin, jonka arvo on kaksi dollaria. Ja siitä johtuu mieleeni eräs asia. Kun Marokossa soditaan, kuljettavat arabialaiset postimiehet kirjeet paikasta toiseen ja ottavat vaivastaan runsaan postimaksun. Aina vähän väliä heitä joutuu rosvojoukkojen käsiin ja nämä ryöstävät heidät putipuhtaiksi. Kokemuksesta viisastuneina he sen vuoksi, paikalla kun ovat saaneet kokoon kahden dollarin verran rahaa, vaihtavat ne tämmöiseen kultarahaan ja rosvojen tavatessa nielevät sen. Tämä sotajuoni menestyi mainiosti, niin kauan kuin se pysyi salassa, mutta se tuli tunnetuksi, ja sen jälkeen rosivot vain antoivat Yhdysvaltain konsulin kekseliäälle postimiehelle ulostusainetta ja istuivat viereen odottamaan.

Marokon keisari on sieluton hirmuhallitsija, ja hänen korkeimmat upseerinsa ovat hirmuhallitsijoita pienemmässä mittakaavassa. Säännöllistä verotusta ei ole, mutta kun keisari tai pasha tarvitsee rahaa, vippaavat he sitä joltain rikkaalta, jonka täytyy marssia tyrmään, ellei tahdo antaa. Harva Marokossa sen vuoksi uskaltaa olla rikas. Se on liian vaarallista ylellisyyttä. Turhamaisuus joskus saa ihmiset rikkauksillaan ylpeilemään, mutta ennemmin tai myöhemmin keisari keksii heitä vastaan syytä — minkälaista tahansa, kaikki kelpaa — ja panee sinetin rikkaan tavaroille. Valtakunnassa on tietenkin enemmänkin rikkaita, mutta he kaivavat rikkautensa maahan ja teeskentelevät köyhyyttä. Vähän väliä keisari pistää tyrmään miehen, jota epäillään siitä rikoksesta, että hän on rikas, ja ikävystyttää häntä siihen määrään, että hänen lopulta täytyy ilmaista, kuhun on rahansa kaivanut.

Toisinaan maurit ja juutalaiset rupeavat ulkomaiden konsulien suojeluksen alaisiksi ja voivat silloin vaaratta näytellä rikkauksiaan keisarin nenän edessä.

IX LUKU.

Pyhiinvaeltaja hengenvaarassa — Kuinka kello korjuutettiin — Maurilaisten rangaistuksia — Häätapoja — Erilaista sunnuntain viettoa — Muhammedilaisten pyhiinvaeltajain neuvokkuutta — Kunnioitus kissoja kohtaan — Mikä siunaus ylikonsulin virka on.

Ensimmäiset seikkailut, mitä meillä oli eilen täällä maihin tulomme jälkeen, olivat vähällä tehdä lopun tuosta päättömästä Blucherista. Olimme juuri nousseet muulien ja aasien selkään ja lähteneet matkaan komean, ruhtinaallisen, uhkean Hadji Mohammed Lamartyn siipien suojassa (lisääntyköön hänen heimonsa!), kun satuimme kauniin maurilaisen moskean kohdalle, jossa oli korkea torni ja monivärisestä posliinista tehtyjä ruutusommitteluja ja rakennuksen joka kohta koristettu Alhambran omituiseen tyyliin, ja Blucher yritti ratsastaa sisään avoimesta portista. Säikähtynyt "Hi-hi!", joka pääsi vartijoiltamme, ja erään mukana olevan englantilaisen äänekäs "seis!" seisauttivat seikkailijan ja sitten meille, ilmoitettiin, että niin kamalana häväistyksenä pidetään sitä, jos kristitty koira astuu jalkansa maurilaisen moskean kynnyksen yli, ettei mikään puhdistus enää sinä ilmoisna ikänä voi tehdä sitä arvolliseksi paikaksi uskovaisten rukoilla. Jos Blucherin olisi onnistunut päästä sisään, olisi häntä epäilemättä ajettu takaa kautta kaupungin ja kivitetty. Ja on ollut semmoinenkin aika, eikä siitä vielä ole monia vuosia kulunutkaan, jolloin kristitty olisi armotta murhattu, jos hänet olisi moskeassa saatu kiinni. Näimme vilaukselta sivustan siroja ruudullisia kivilaskoksia ja uskovaisia, jotka altaiden luona peseytyivät; mutta maurilaiset, joita oli siinä ääressä, pitivät jo tätäkin liikana.

Muutamia vuosia takaperin joutui moskean tornissa oleva kello epäkuuntoon. Tangerin maurit ovat siihen määrään rappeutuneet, että on kauan kulunut siitä, kun heidän joukossaan oli ainoatakaan siksi

taitavaa, että hän olisi kyennyt auttamaan niin hellävaroin pideltävää potilasta kuin vanha kello on. Kaupungin suuret miehet tulivat koolle juhlliseen konklaaviin pohtiakseen, miten pulasta oli suoriuduttava. Asia pohdittiin juurta jaksain, voimatta kuitenkaan keksiä ratkaisua. Lopulta nousi muuan patriarkka ja sanoi:

"Voi te profeetan lapset, teille on tunnettu, että portugalilainen kristitty koira, kellojen korjaaja, saastuttaa Tangeria läsnäolollaan. Ja te myös tiedätte, että kun moskeoja rakennetaan, kantavat aasit kiviä ja laastia ja kulkevat pyhän kynnyksen poikki. Lähettäkää siis tuo kristitty koira pyhään paikkaan paljain jaloin ja nelin kontin kelloa korjaamaan ja käyköön hän aasista!"

Ja tällä tavalla tehtiinkin. Jos Blucher siis tahtoo milloinkaan nähdä moskean sisustan, täytyy hänen luopua ihmisyydestään ja mennä sisään oikeassa luonnossaan. Kävimme tyrmässäkin ja siellä maurilaiset vangit tekivät mattoja ja vasuja. (Tämä tapa käyttää hyödyllisellä tavalla rikollisuutta haiskahtaa sivistykseltä.) Murha rangaistaan kuolemalla. Joku aika takaperin vietiin kolme murhamiestä kaupungin ulkopuolelle ammuttaviksi. Maurilaisilla on huononlaiset pyssyt ja huononlaisia he ovat ampumaankin. Tällä kerralla he asettivat murhamiesparat tavallista pitemmän matkan päähän maalitauluiksi ja alkoivat ampua pilkkaan — ja siinä poloisten sitten täytyi hyppiä ja väistellä luoteja puolen tuntia, ennenkuin sattui paikalle.

Kun joku saadaan kiinni karjan varkaudesta, hakataan häneltä poikki oikea käsi ja vasen reisi ja nämä naulataan Markkinapaikalle julki kaikille varoitukseksi. Leikkaustaito ei täällä ole kovin taiteellista. Vähän viilletään auki luun ympäriltä, jonka jälkeen jäsen murretaan poikki. Joskus potilas paranee, useimmiten hän sentään kuolee. Mutta maurilla on jäykkä sydän. Maurit ovat aina olleet urheita. Nämä rikolliset kestävät tuon kamalan operation ääntäkään päästämättä, vapisematta millään tavalla, valittamatta! Ei ole sitä kärsimystä, joka voisi maurin ylpeyden lannistaa taikka saada hänet huudolla häpäisemään arvonsa.

Naimiskaupan sopivat täällä asianomaisten vanhemmat. Ei tarvita minkäänlaisia rakkauskirjeitä, salaisia kohtauksia, ei yhteisiä ratsastusretkiä, ei hakkailua hämärissä saleissa, ei rakastavain riitoja eikä jälleen sopimisia — ei mitään semmoista, jota me pidämme avioliittoon mentäessä asiaan kuuluvana. Nuori mies ottaa tytön, jonka hänen isänsä on hänelle valinnut, menee hänen kanssaan naimisiin ja vasta tämän jälkeen nainen esiintyy hunnutta ja nuori aviomies saa nähdä hänet ensi kerran. Jos mies asianomaisen tutustumisen jälkeen mieltyy tyttöön, niin hän pitää tämän; mutta jos hän epäilee tämän puhtautta, lähettää hän hänet muitta mutkitta takaisin isän luo; jos hän huomaa hänessä tautia, samoin; taikka jos nainen kohtuullisen väliajan jälkeen laiminlyö lapsen synnyttämisen, niin mars vain takaisin lapsuuden kotiin. Kuinka omituisia nämä barbaarit sentään ovat; meidän sivistyneemmässä maassamme hedelmätöntä vaimoa pidetään onnena.

Täkäläiset muhammedilaiset pitävät monta vaimoa, kenellä vain varoja on. Niitä sanotaan vaimoiksi, vaikka koraani luullakseni myöntää vain neljä laillista vaimoa — loput ovat jalkavaimoja. Marokon keisari ei tiedä, montako vaimoa hänellä on, mutta luulee niitä olevan viisisataa. Osapuulleen tuo luku lieneekin oikea — tusina sinne tai tänne ei suuria merkitse.

Sisämaassa on juutalaisillakin monta vaimoa.

Olen vilaukselta nähnyt monenkin maurilaisen naisen kasvot (sillä ihmisiähän ovat hekin ja näyttävät kasvonsa kristitylle koiralle, kun ei miehistä mauria ole näkyvissä), ja minä olen täynnään kunnioitusta sitä viisautta kohtaan, joka saa heidät peittämään niin anteeksiantamattoman rumuuden.

Lapsiaan he kantavat selässään pussissa, kuten muutkin raakalaiset kautta maailman.

Neekereistä suurin osa on maurien orjia. Mutta paikalla kun naisorja pääsee herransa jalkavaimoksi, katkeavat orjan kahleet, ja heti kun miesorja pystyy lukemaan koraanin ensimmäisen luvun (joka sisältää uskontunnustuksen), ei häntä enää voida pitää orjuudessa.

Tangerilaisilla on viikossa kolme sunnuntaita. Muhammedilaisten sunnuntai on perjantaina, juutalaisten lauantaina ja kristittyjen konsulien sunnuntaina. Juutalaiset ovat radikaalisimmat. Maurilainen menee sabattinaan moskeansa puolenpäivän aikaan, samoin kuin muinakin päivinä, riisuu ovipieleen kenkensä, suorittaa pesut ja sitten salaamit siten että moneen kertaan painaa kivitykseen päänsä, lukee rukouksensa ja palaa sitten takaisin työhönsä.

Mutta juutalainen sulkee puotinsa, ei koskekaan vaski- tai pronssirahaan, ei saastuta käsiään millään kultaa ja hopeaa halvemmalla; käy uskollisesti synagoogassa; ei keitä eikä muutoinkaan mitenkään käsittele valkeata, ja hartaasti karttaa ryhtymistä mihinkään uuteen yritykseen.

Mauri saa suuren kunnian tehtyään pyhiinvaelluksen Mekkaan. Semmoista miestä sanotaan hadjiksi, ja hän on siitä pitäen suuri henkilö. Tangeriin kokoontuu joka vuosi sadoittain maureja kulkeakseen sieltä Mekkaan. Osan matkasta he suorittavat englantilaisella höyrylaivalla; kymmenen tai kaksitoista

dollaria maksaa matka, mutta siinä ovatkin kustannukset. He ottavat mukaansa suuret määrät eväitä, ja kun muonitusosasto alkaa olla tyhjä, niin he ottavat, mistä saavat. Siitä hetkestä, kun he matkaan lähtevät, aina siksi kunnes kotiin palaavat he eivät kertaakaan peseydy maalla sen enempää kuin merelläkään. Matkalla ollaan viidestä seitsemään kuukauteen, ja kun he eivät tällä ajalla vaihda vaatteitaan, niin ovat he palatessaan salonkiin aivan mahdottomat.

Monen heistä täytyy kauan säästää, ennenkuin on koossa ne kymmenen dollaria, jotka laivapiletti maksaa; ja kun pyhiinvaeltaja vihdoinkin takaisin palaa, on hän sitten koko loppuikänsä vararikkoinen. Harva mauri voi enää loppuikänsä parsia asioitaan näin suhdattoman rahanmenon jälkeen. Keisari on määrännyt, ettei pyhiinvaellukselle saa lähteä muut kuin sinisimmät ylimykset, joilla on ainakin sadan dollarin arvo kovia kolikoita; tällä hän on tahtonut säilyttää hadjin arvon maan ylimystölle ja rikkaille. Mutta ah, monet keinot on vääryydellä lain kiertämiseksi! Juutalainen rahamies esim. lainaa pyhiinvaeltajalle sata dollaria siksi, että hän on ennättänyt vannoa itsensä kaikkien muodollisuuksien läpi, ja saa rahan takaisin, ennenkuin laiva lähtee satamasta!

Espanja on ainoa maa, jota maurit pelkäävät. Syynä siihen on se, että Espanja lähettää suurimmat sotalaivansa ja järeimmät tykkinsä peloittamaan näitä moslemeja; jota vastoin Amerikka ja muut kansat vain lähettävät halveksittavan tykkiveneen, pienen kuin pesuammeen, silloin tällöin. Maurit ottavat samoin kuin muutkin raakalaiset oppia siitä, mitä näkevät; ei siitä mitä kuulevat ja lukevat. Meillä on suuria laivastoja Välimeressä, mutta Tie poikkeavat harvoin Afrikan satamiin. Maureilla on huonot luulot Englannista, Ranskasta ja Amerikasta ja he pakottavat näitä aika lailla juttelemaan pöytäveran ympärillä, ennenkuin heille myöntävät tavallisen oikeudenkaan, suosiosta puhumattakaan. Mutta heti kun Espanjan edustaja jotain pyytää, suostutaan siihen paikalla, oli pyyntö oikeutettu tai ei.

Espanja kuritti maureja viisi tai kuusi vuotta takaperin riidanalaisen maakaistaleen vuoksi, joka on Gibraltaria vastapäätä, ja valtasi Tetuanin kaupungin. Espanja vaati alueensa suurentamista ja kaksikymmentä miljoonaa dollaria rahaa. Sitten se luovutti takaisin kaupungin. Ei kuitenkaan ennenkuin espanjalaiset sotamiehet olivat syöneet kaupungin kaikki kissat. Maurit eivät tahtoneet suostua rauhaan, niin kauan kuin kissat pitivät puoliaan. Espanjalaiset pitivät kovin paljon kissan lihasta. Maurit sitä vastoin kunnioittavat kissoja kuin pyhiä olennoita. Espanjalaiset siis sillä kerralla koskettivat hellään kohtaan. Heidän epäkissamainen menetelmänsä, kun he söivät Tetuanin kissat, sytytti maurien rinnassa heitä vastaan vihan, jonka rinnalla Espanjastakin karkoitus oli joutavaa ja intohimotonta. Maurit ja espanjalaiset ovat nyt ainaiset vihamiehet. Ranskalla oli täällä kerran ministeri, joka mitä viattomimmalla aiheella katkerointi koko kansan itseään vastaan. Hän tappoi pari pataljoonaa kissoja (Tanger on niitä täynnään) ja teetti nahoista vastaanottohuoneeseensa lattiamaton. Maton hän teetti kehiin — ensiksi kehä harmaita kollikissoja, joiden kaikkien hännät osoittivat keskustaan, sitten kehä keltaisia kissoja; tämän jälkeen kehä mustia ja toinen valkoisia kissoja; sitten kehä kaikenkarvaisia kissoja; ja keskuskappaleiksi vihdoinkin lajiteltu valikoima kissanpoikasista. Se oli ylen kaunis; mutta maurit kiroavat hänen muistoaan vielä tänä päivänä.

Käydessämme tänään tapaamassa amerikkalaista ylikonsuliamme panin merkille, että hänen seurapöydillään näyttivät kaikki mahdolliset seurapelit olevan edustettuina. Minun mielestäni tuo viittasi yksinäisyyden tunteeseen. Olinkin oikeassa. Hänen perheensä on ainoa amerikkalainen, mitä Tangerissa on. Kaupungissa on tosin monta ulkomaan konsulia; mutta seurustelua on vähän. Tanger on kerrassaan maailman ulkopuolella; ja mitä hyötyä olisi seurustelemisesta, kun ihmisillä ei ole tämän taivaallista, mistä keskustella? Sitä ei todellakaan ole. Jokaisen konsulin perhe sen vuoksi enimmäkseen pysyy kotonaan ja huvittelee itseään miten parhaiten taitaa. Tangerissa on yhdeksi päiväksi jos kuinka paljon mieltäkiinnittävää, mutta sen jälkeen se on ikävystyttävä vankila. Ylikonsuli on ollut täällä viisi vuotta, mutta on saanut Tangerista tarpeekseen vuosisadaksi ja lähtee pian kotiin. Hänen perheensä hyökkää postin saavuttua kirjeittensä ja sanomalehtiensä kimppuun, lukee niitä pari kolme päivää jos kuinka moneen kertaan, keskustelee niistä puhki ja poikki toiset pari kolme päivää, kunnes ne ovat aivan loppuun kuluneet ja sen jälkeen syövät, juovat ja makaavat monet päivät ja käyvät ratsastamassa samalla vanhalla tiellä ja katselevat samoja vanhoja ikävystyttäviä asioita, joita eivät kymmenetkään vuosisadat ole sanottavasti muuttaneet, eivätkä sano halaistua sanaakaan! Heillä ei sanan kirjaimellisessa merkityksessä ole mitään, mistä puhua. Amerikkalaisen sotalaivan saapuminen on heille armolahja. "Oi yksinäisyys, missä en se viehätys, jonka viisaat ovat kasvoissasi nähneet?" Tämä on täydellisin maanpako, mitä voin kuvitella. Minä täydellä todella esittäisin Yhdysvaltain hallitukselle, että kun mies tekee niin katalan rikoksen, ettei laissa ole siitä asian vaatimaa rangaistusta, niin lähettäkööt hänet Tangeriin ylikonsuliksi.

Olen hyvilläni, että olen nähnyt Tangerin, maailman toisen kaupungin ikäjärjestyksessä. Mutta luullakseni olen nyt valmis sanomaan sille jäähyväiset.

Lähdemme illalla tai huomisaamuna Gibraltariin; ja luultavasti "Quaker City" ennen parin vuorokauden päättymistä taas lähtee matkaan.

X LUKU.

Heinäkuun 4 p:nä merellä — Auringonlasku Välimerellä — Oraakkeli lausuu mielipiteen — Juhlamenoja — Kapteenin puhe — Ranska näkyvässä — Tietämätön maanasukas — Marseille — Toinen harha-askel — Eksyksissä suuressa kaupungissa — Jälleen oikealla tolalla — Ranskalaisia nähtävyyksiä.

Heinäkuun neljännen päivän vietimme "Quaker Cityllä" keskellä merta. Se oli joka suhteessa luonteenomainen Välimeren päivä — moitteettoman kaunis. Pilvetön taivas; raikas kesätuuli; säteilevä auringonpaiste, joka iloisesti loi kimallustaan karkeloiviin pikkuaaltoihin eikä vesivuoriin; allamme meri, joka oli niin ihmeteltävän sininen, niin rehevän, niin kirkkaan sininen, että se viehätöksensä lumousvoimalla voitti hitaimmankin tunteen.

Ja kauniita auringonlaskujakin on välimereläisillä — ja ne kyllä ovat suurimmassa osassa maailmaa harvinaisia. Sinä iltana, jona läksimme Gibraltarista matkaan, ui tämä jyrkkäpiirteinen kallio kermaisessa autereessa, joka oli niin värimehuista, niin vienoa, niin lumoavan epämääräistä ja uinailevaa, että oraakkelikin, tuo tyven, tuo inspireerattu, tuo ylivoimainen humpuuki, uhmasi päivällisgongongin kutsun ja jäi hartauttaan osoittamaan!

Sanoi: "Well, tuo on jotain ekstraa, vai mitä! Tuollaista ei ole siellä meidän puolellamme, vai? Nämä vaikutukset ne näyttävät johtuvan auringon tiraamisen kombinatuunin suuremmasta fraksuunista Jubiterin periheeliumin lymfaattisten voimien kanssa. Vai mitä te arvelette?"

"Voi, *menkää* maata!" sanoi Dan ja meni matkoihinsa.

"Niin, yes, hyvä sitä on sanoa, että mene maata, kun saa kuulla arkumentin, johon ei voi vastata. Dan ei koskaan uskalla ryhtyä arkumentteeraamaan minun kanssani. Sen hän kyllä hyvin itsekin tietää. Mitäs te tuumaatte, Jack?"

"Kuulkaas nyt, tohtori, älkää te tulko minua rääkkäämään tuolla sanakirjalorullanne. Teenkö minä teille pahaa? Antakaa sitten te *minun* olla rauhassa."

"Hänkin meni matkaansa. Well, nämä junkkarit väittävät kaikki pistäneensä vanhan oraakkelin pussiin, mutta taitaapa ukko vain pitää puolensa. Mahtaako poetta laureaattimme olla näihin tetukuuneihin tyytyväinen?"

Runoilija vastasi barbaarisella säkeellä ja lähti kannen alle.

"Näyttää siltä, ettei hänessäkään ole kvalifikatsuunia. Well, en minä mitään odottanutkaan *hänestä*. En ole vielä koskaan nähnytkaan runoilijaa, joka olisi mitään tiennyt. Lähtee nyt alas ja märehitsee neljä riisillistä kaikkein kamalinta pöytä tuosta vanhasta kalliosta ja antaa sen jollekulle konsulille tai luotsille tai neekerille tai kelle hyvänsä, kuka vaan sattuu ensiksi tulemaan sille kohdalle, että hänen täytyy vastaanottaa. Se on niin surkeata, että jonkun pitäisi ottaa haltuunsa tuo vanha hupsu ja kaivaa hänestä pois koko runotörky. Miksei ihminen käytä järkeään semmoisiin asioihin, joilla on todellista arvoa? Gibbons ja Hippokratius ja Sarkofagus ja kaikki muut vanhat filosoohvit, eivät niille kelvanneet runoniekat —"

"Tohtori", minä sanoin, "nyt te rupeatte keksimään auktoriteetteja, nyt minunkin täytyy lähteä. Minä aina mielelläni kuuntelen, kun te puhutte, vaikka teidän sanavarastonne onkin niin runsas, kun te nimittäin filosoferaitte omalla vastuullanne; mutta kun te lennätte noin korkealle — ja tuette mielipiteitänne auktoriteeteilla, jotka ovat oman mielikuvituksenne luomia, niin minäkin alan epäillä."

Tällä tavalla tohtoria parhaiten mielisteltiin. Hän piti sitä jonkinlaisena heikkouden tunnustuksena, ettei uskallettu ruveta häntä vastaan väittelemään. Hän lakkaamatta vainosi matkustajia hämärillä mietteillä, käyttäen niitä esittäessään kieltä, jota ei kukaan ymmärtänyt, ja he kestivät tätä valikoitua kidutusta minuutin tai pari ja sitten karkasivat tiehensä. Tämänkaltainen voitto puolesta tusinasta vastustajasta, johan se riitti yhdeksi päiväksi; ja tämän jälkeen hän nyt asteli edestakaisin kannella, hymyillen kaikille säteilevänsä ja suosiollisena ja niin rauhallisen, siunatun tyytyväisenä!

Mutta minä poikkeen aineesta. Päivän koitossa ilmaisi kunnan tykkimme jyrinällä — kaikille niille, jotka olivat hereillä — että oli heinäkuun neljäs päivä. Mutta monikin meistä sai sen tiedon vasta myöhemmin, almanakasta. Kaikki liput vedettiin mastoihin puoltakymmentä lukuunottamatta, jotka tarvittiin laivan alaosain koristamiseksi, ja tuota pikaa laiva näytti kaikin puolin juhlalliselta. Aamun kuluessa pidettiin kokouksia ja valittiin kaikenlaisia komiteoja juhlamenoja valmistelemaan. Iltapäivällä kokoontuivat laivalla olevat peräkannelle aurinkotelan alle; huilu, hengenahdistusta poteva melodeon ja keuhkotautinen klarinetti virittivät "Star Spangled Bannerin", kuoro ajoi sen väsyksiin ja Yrjö yhtyi

siihen omituisen raatelevalla rääkäyksellä loppunuottia laulettaessa ja tappoi sen. Ei kukaan surrut.

Kannoimme ruumiin ulos kolmella hurraalla (tämä sukkeluus ei ollut tarkoitettu enkä minä hyväksy sitä), ja sitten presidentti, joka istui kansallislipulla verhotun köysiarkun takana, julisti: "esilukija!", joka nousi ylös ja luki saman vanhan itsenäisyysjulistuksen, jota kaikki olemme niin usein kuunnelleet kiinnittämättä huomiota! siihen, mitä siinä sanotaan; ja tämän jälkeen presidentti vihelsi päivän merkityksestä puhumaan ja puhuja piti tuon saman vanhan puheen kansallisesta suuruudestamme, johon me niin hartaasti uskomme ja jolle me niin kiihkeästi paukutamme käsiämme. Nyt tuli taas kuoron ja nauku vain soittokoneitten vuoro ja ne kävivät "Hail Columbian" kimppuun; ja kun voitto häälyi vaakakupissa puoleen ja toiseen, tuli Yrjö apuun kamalalla villihanhi-rekisterillään ja kuoro tietysti voitti. Pappi luki rukouksen, jonka jälkeen isänmaallinen pikku kokouksemme hajosi. Heinäkuun neljännen päivän kunnia oli pelastettu, oli ainakin Välimerellä.

Illalla päivällispöydässä lausui eräs laivan kapteeneista hehkuvasti hyvin kirjoitetun alkuperäisen runon ja kolmetoista virallista maljaa juotiin, tyhjentäen moniaita koreja samppanjaa. Puheet olivat huonoja — kamalia, melkein poikkeuksetta. Niin tosiaan, ilman *ainoatakaan* poikkeusta, yhtä lukuun ottamatta. Kapteeni Duncan piti hyvän puheen; hän piti ainoan hyvän puheen, mitä koko iltana saatiin kuulla. Hän sanoi:

"Hyvät naiset ja herrat: Eläkäämme kaikki kukoistavaan vanhaan ikään, menestykäämme ja olkaamme onnelliset. Hovimestari, uusi kori samppanjaa."

Sitä pidettiin sängen pätevänä yrityksenä.

Juhlat päättyivät kävelykannella taas moiseen ihmeelliseen tanssitilaisuuteen. Me emme kuitenkaan olleet tottuneet tanssimaan laivan heilumatta ja menestys oli niin ja näin. Mutta kaiken kaikkiaan se oli rattoisa, hauska, reipas heinäkuun neljäs päivä.

Seuraavana päivänä ajoimme iltamyöhällä tämän jalon Marseillen suureen keinotekoiseen satamaan ja näimme sammuvan päivänpaisteen kultaavan sen torni- ja sakarajoukot ja valavan sen vihannille ympäristöille virstoittain ja penikulmittain lauhkeata säteilyään, ja tämä soi yhä lisää suloa valkoisille huviloille, jotka täplittivät maisemaa lähellä ja kaukana. (Jälkipainos lain nojalla kielletty.)

Kantaportaat oli vedetty maalle, emmekä sen vuoksi päässeet laivasta rantasillalle. Se oli kovin harmillista. Me paloimme innosta — tahdoimme nähdä Ranskan! Aivan yön tullen sovimme kolmen miehen erään vedenkuljettajan kanssa, että saisimme käyttää hänen venettään siltana — sen perä oli meidän portaassamme kiinni ja keula koski rantasiltaan. Me hyppäsimme veneeseen ja mies huopasikin ulos satamaan. Minä sanoin hänelle ranskaksi, ettemme mitään muuta tahtoneet kuin astua hänen tahtojensa poikki maalle, ja kysyin, minne hän nyt lähti viemään meitä? Hän sanoi, ettei hän ymmärrä minua. Minä sanoin saman uudestaan. Mutta ei sittenkään hän ymmärtänyt. Hänen ranskan taitonsa näytti olevan kovin huono. Tohtori koetti parastaan, mutta hän ei ymmärtänyt tohtoriakaan. Minä pyysin venemiestä selittämään, miksi hän näin menetteli, ja sen hän tekikin; mutta nyt minä en ymmärtänyt *häntä*. Dan sanoi:

"Rantasillalle, vanha hupsu — sinnehän meidän pitää päästä!"

Sanoimme tyynesti Danille, että tämän ulkolaisen kanssa oli turha puhua englantia — että hänen oli parempi antaa meidän selittää tämä asia ranskan kielellä, jottei vieras nähnyt, kuinka sivistymätön hän oli.

"Well, jatkakaa, jatkakaa", hän sanoi, "älkää välittäkö minusta. En minä sekaannu asiaan. Minä vain tarkoitan, että jos te hänelle puhutte omaa ranskaanne, niin ei hän koskaan pääse selville siitä, minne me tahdomme. Se on minun mielipiteeni asiasta."

Nuhtelimme häntä ankarasti tästä huomautuksesta ja sanoimme, ettemme me olleet vielä kukaan tavanneet tietämätöntä ihmistä, jolla ei olisi ollut ennakkoluuloja. Ranskalainen puhui taas ja tohtori sanoi:

"Kuules nyt, Dan, hän sanoo, että hän *allez* soutaa *douainiin*. Tarkoittaa, että hän vie meidät hotelliin. Se on selvää, *me* emme osaa ranskaa."

Tämä oli musertava totuus, kuten Jack olisi sanonut. Se tukki tyytymättömän jäsenen suun. Soudimme suurien höyrylaivojen terävään keulain sivu ja pysähdyimme vihdoin kiviselle rantasillalle jonkun virallisen rakennuksen eteen. Helppo oli nyt muistaa, että *douain* oli tullihuone, eikä hotelli. Emme siitä kuitenkaan virkkaneet mitään. Miellyttävän kohteliaasti oikeaan ranskalaiseen tapaan virkamiehet vain avasivat ja sulkivat laukkumme, passejamme eivät ruvenneet katsomaankaan ja lähettivät meidät sitten matkaan. Pysähdyimme ensimmäisen kahvilan eteen, mitä tielle sattui, ja astuimme sisään. Vanha vaimo osoitti meille pöydän, jonka ääreen istuimme, ja odotti tilaustamme.

Tohtori sanoi:

"Avez-vous du vin?"

Rouva näytti hämmästyneeltä. Tohtori sanoi uudelleen mitä huolellisimmin ja selvimmin lausuen kaikki tavut:

"Avez-vous du — vin!"

Rouva näytti vielä hämmästyneemmältä. Minä sanoin:

"Tohtori, teidän ääntämisessä on jokin vika. Antakaas kun minä koetan. Madame, avez-vous du vin? Tohtori, siitä ei ole mitään apua — näettehän nyt itse."

"Madame, avez-vous du vin — ou fromage — pain — siansorkkaa pikkelsissä — beurre — des oeufs — du beuf — retiisiä, hapankaalia, sianlihaa — vaikka mitä, *vaikka mitä* maailmassa mitä kristityn vatsa kestää!"

Hän vastasi:

"Siunatkoon, miks'ette heti sanoneet englanniksi? — minä kun en osaa koko ranskaa ollenkaan!"

Tyytymättömän jäsenen halventavat äikistelyt pilasivat koko illallisen, se syötiin vaieten ja vihassa, jonka jälkeen lähdettiin pois niin pian kuin suinkin. Tässä me nyt olimme kauniissa Ranskassa — suuressa, vanhan mallisessa kivilalossa — ympärillämme kaikenlaisia kummasanaisia ranskalaisia kirjoituksia — omituisesti puettujen parrakkaitten ranskalaisten katseltavina — ja juuri, kun kaikki vähitellen ja varmasti meihin tunki sitä hartaasti toivottua tietoisuutta, että me vihdoinkin ja ilman vähintäkään epäilystä todella *olimme* kauniissa Ranskassa ja nyt yhteytimme itseemme sen luontoa siihen määrään, että unhotimme kaiken muun, ja pääsimme tuntemaan sen viehättävän romanttisuuden koko lumoavaa ihastuttavuutta — juuri sillä hetkellä yllättää meidät tämä veteraani nahkiainen kiroitella englannin kielellään ja hajoittaa kauniin mielikuvani kaikkiin tuuliin! Siitä saattoi tulla epätoivoon.

Lähdimme hakemaan kaupungin keskustaa, kysellen aina silloin tällöin tietä. Meille ei koskaan onnistunut saada ketään tarkalleen ymmärtämään juuri sitä, mitä tahdoimme, eikä meille koskaan onnistunut päästä tarkkaan senkään perille, mitä he vastasivat — mutta viittasivathan he aina — sen he tosiaan tekivät aina, ja me kumarsimme kohteliaasti ja sanoimme "merci, monsieur", ja tämä ainakin oli murhaava voitto tyytymättömästä jäsenestä. Hän alkoi olla levoton näiden voittojen johdosta ja usein kysyi:

"Mitä se merirosvo sanoi?"

"Mitäkö? Sanoi meille, mitä tietä meidän piti kulkea Grand Casinoon tullaksemme."

"Yes, mutta mitä hän *sanoi*?"

"Vähät siitä, mitä hän sanoi — *me* ymmärsimme; mitä hän sanoi. Nämä ovat sivistyneitä ihmisiä — eivät semmoisia kuin mahdoton venemies."

"Well, olisivat edes sen verran sivistyneitä, että neuvoisivat ihmiselle tien, joka edes vie *johonkin* — sillä nyt me olemme tunnin kulkeneet kehää — seitsemän kertaa olen kulkenut tämän vanhan rohdoskaupan ohi."

Me sanoimme, että se oli halpamainen, kunnoton vale (mutta me kyllä tiesimme, ettei se sitä ollut.) Selvää oli, ettei meidän enää sopinut kulkea tämän rohdoskaupan ohi — tietä kysellä voimme kyllä edelleenkin, mutta meidän täytyy lakata seuraamasta sormenosoituksia, jos mieli tyytymättömän jäsenen epäluuloja aisoissa pitää.

Kuljimme kauan sileitä, asfaltilla laskettuja katuja, joiden kahden puolen oli kortteerittain laajoja uusia kauppataloja, kerman värisestä kivistä tehtyjä — joka talo ja joka kortteeri täsmälleen samanlainen kuin kaikki muutkin talot ja kortteerit mailin matkalla, ja kaikki kirkkaasti valaistut — ja näin vihdoinkin pääsimme kaupungin valtaväylälle. Joka puolella oli kirkkaita värejä, leimuavia kaasuliekki-sikermiä, syrjäkäytävillä tungokseen asti vilkas pukuisia miehiä ja naisia — kiirettä, elämää, toimeliaisuutta, rattoa, juttelua ja naurua kaikkialla! Löysimme hotellin, Grand Hotel du Louvre et de la Paix'n, ja kirjoitimme sen kirjaan, keitä olimme, missä olimme syntyneet, mikä ammattimme oli, mistä viimeksi tulimme, olimmeko naimisissa vai naimattomat, miten tuo meitä miellytti, kuinka vanhoja olimme, minne olimme matkalla ja koska arvelimme sinne saapuvamme ja paljon muuta samanlaista tietoa — kaikki talon isännän ja salaisen poliisin valistamiseksi. Palkkasimme oppaan ja ryhdyimme paikalla kaupunkia katselemaan. Tämä ensimmäinen ilta Ranskassa oli sangen levoton ilta. En muista puoliakaan niistä paikoista, joissa kävimme, taikka mitä me oikeastaan näimme; meitä ei ollenkaan

haluttanut perusteellisesti tutkia mitään — me vain tahtoimme pikimältään nähdä ja lähteä — kulkea, olla aina vain kulussa! Maan henki oli tullut meihin. Vihdoin me, sangen myöhäisellä tunnilla, kävimme suureen Casinoon istumaan ja tilasimme väärentämätöntä samppanjaa. On niin helppo olla pöyhkeintä ylimystä siellä, missä se ei maksa paljon mitään! Lähes viisisataa ihmistä oli tässä häikäisevässä paikassa, minun arvioni mukaan, vaikka oikeastaan niitä olisi voinut olla vaikka monta sataa tuhatta, seinät kun kaikki olivat niin sanoakseni peilillä paperoidut. Nuoria, mitä siroimmin puettuja keikareita ja nuoria, tyylikkäästi puettuja naisia ja samoin vanhoja herroja ja vanhoja rouvia istui parittain ja seuroittain lukemattomien marmoripöytien ääressä ja söi illallista, joi viiniä ja ylläpiti rupattavaa keskustelun humua, joka kerrassaan huumasi aistimet. Etäällä toisessa päässä oli näyttämö ja suuri orkesteri; ja aina vähän päästä esiintyi hullunkurisiin koomillisiin pukuihin puettuja näyttelijöitä ja näyttelijättäriä ja lauloi mitä ylöttömimpiä hulluttelulauluja, mielettömistä elkeistään Päätäten; mutta kuulijakunta vain siksi aikaa lakkasi rupattamasta, kynnillisesti mulkoili heihin, eikä kertaakaan hymyillyt, kertaakaan paukauttanut käsiään! Ja minä kun olin aina luullut, että ranskalaiset olivat vainulta nauramaan vaikka mille.

XI LUKU.

Me alamme "tottua siihen" — Saippuattomuus — Ruokalista,
table d'hote — "Amerikkalainen, sir"! — Omituinen löytö —
"Pyhiinvaeltaja"-lintu — Outoa seuraa — Elävain hauta —
Pitkällinen vankeus — Muutamia Dumas'in sankareita — Kuulun
"Rautanaamarin" vankikoppi.

Me alamme ulkomaalaistua nopeaan ja helposti. Me! alamme suostua saleihin ja makuuhuoneihin, joissa on epäkodikkaat kivipermannot eikä lattiaverhoja ensinkään — permantoihin, jotka kävellessä kajahtelevat niin terävällä äänellä, ettei sentimentaalinen mietiskely pääse alkuunkaan. Alamme tottua siisteihin, ääneti liikkuviin passareihin, jotka hiipivät edes ja takaisin ja hyörivät takänännen ja kynnärpäänne ääressä kuin perhoset ja nopeaan ymmärtävät käskyn ja nopeaan sen täyttävät; ovat juomarahoista kiitolliset, niiden määrää kysymättä; ja aina kohteliaita — ei vahingossakaan muuta kuin kohteliaita. Tämä on suurin kumma, mitä vielä olemme nähneet — todella kohtelias hotellitarjoilija, joka ei ole samalla idiootti. Olemme tottuneet ajamaan suoraan hotellin keskuspihaan, keskelle tuoksuvaa kukka- ja köynnöskiehkuraa, ja samalla myös keskelle herraseuroja, jotka rauhallisesti lukevat sanomalehteä ja polttavat tupakkaa. Olemme alkaneet tottua jäähän, joka on keinotekoisesti tavalliseen pulloon jäädytetty — se on ainoanlaatuinen jää, mitä täällä on. Me olemme alkaneet tottua kaikkeen tähän; mutta me: *emme* ole tottuneet kuljettamaan mukanamme omaa saippuaamme. Olemme kyllin sivistyneet kuljettaaksemme mukanamme omat kampamme ja hammasharjamme; mutta tämä seikka on meille uutuus, että täytyy olla mukana saippua joka kerta, kun tahtoo peseytyä, ja se on sangen ikävä uutuus. Muistamme sen parahiksi, kun olemme ennättäneet perusteellisesti kastella päämme ja kasvomme taikka juuri kun mielestämme olemme olleet kylläksi kauan kylpyammeessa, ja siitä tietysti on seurauksena harmillinen viivytyks. Nämä marseililaiset tekevät marseljeeseja ja marseljin liivejä ja marseljin saippuaa koko maailmalle; mutta he eivät koskaan laula marseljeesiaan, eivät käytä liivejään eivätkä pese itseään omalla saippuallaan.

Olemme oppineet kärsivällisesti kestäämään table d'hoten koko verkallisen rutiinin, kärsivällisesti, mielen tyyneydellä, tyytyväisyydellä. Saamme annoksemme liemiruokaa; odotamme muutaman minuutin kalaa; sitten taas muutaman minuutin, kunnes lautaset on vaihdettu ja rostpihvi tulee; uusi vaihdos ja syömme herneruoan; jälleen vaihdos ja saamme virvilöitä; vaihdos ja kotilopiiiraita (minä pidän enemmän heinäsirkoista); vaihdos ja kananpaistia salaatin kera; sitten mansikkahilloa ja hyytelöä; sitten vereksiä viikunoita, päärynöitä, oransseja, viheriäisiä manteleita j.n.e.; lopun lopuksi kahvia. Viiniä tietysti joka ruokalajin kanssa, kun kerran ollaan Ranskassa. Kun on semmoisessa lastissa, on ruoansulatus hitaanlaista ja meidän täytyy istua pitkään viileissä huoneissa ja poltella — ja lueskella ranskalaisia sanomalehtiä, joilla on kumma tapa kertoa aivan selvää juttua, kunnes olette itse "niksiin" päässeet, ja sitten siihen pirahtaa pieni sana, jota ei kukaan ihminen osaa kääntää, ja koko juttu on tarvelty. Eilen sortui maakuopan seinä ja muutamia ranskalaisia jäi alle, ja sanomalehdet ovat siitä tänään täynnään — mutta kuolivatko uhrin, vai tuliko heistä raajarikkoja, vai saivatko ruhjevammoja, vai pääsivätkö säikähdyksellä, sen perille on ollut mahdoton päästä — vaikka juuri sen olisin tahtonut tietää.

Tänään meille päivällisillä tuotti hieman häiriötä eräs amerikkalainen, joka puhui sangen kovaäänisesti ja karkeasti ja nauroi suurella melulla kaikkien muitten ollessa aivan hiljaa ja

käyttäytyessä hyvin. Hän tilasi viiniä kuninkaallisella kädenliikkeellä ja sanoi: "Minä en koskaan syö päivällistä ilman viiniä, sir" (mikä oli keho vale) ja katseli ympärilleen yleisöön paistattaakseen itseään siinä ihailussa, jonka hän luuli kaikkien kasvoista loistavan. Ja kaikki tämä kerskailu maassa, jossa ihmiset pikemminkin jättäisivät liemiruoaan ruokasetelistään kuin viinin! — maassa, jossa viini on joka säädössä melkein yhtä yleistä kuin vesi! Tämä kuvatus sanoi: "Minä olen vapaana syntynyt hallitsija, sir, amerikkalainen, sir, ja se pitää jokaisen tietää!" Hän ei sanonut sitä, että hän suoraan polveutui Bileamin aasista; mutta sen kyllä jokainen älysi hänen sanomattaankin.

Olemme ajelleet Pradolla, tuolla uljaalla kujannetiellä, jonka kahden puolen patriisseilla on komeat talonsa varjoisain puitten takana — ja olemme käyneet Chateau Boarelyssa ja sen omituisessa museossa. Siellä meille näytettiin pienoiskalmisto — jäljennös ensimmäisestä kalmistosta, mitä Marseillen paikoille lienee kaivettu. Hennot pienoisluurangot makasivat murtuneissa holveissa, kotijumalat ja kyökkikapineet kerallaan. Se kalmisto, josta tämä oli jäljennös, tavattiin muutama vuosi takaperin kaupungin pääkatua kaivettaessa. Se oli säilynyt siellä, kaksitoista jalkaa syvällä vain, viisikolmattasataa vuotta taikka sille vaiheille. Romulus taisi käydä täällä, ennenkuin hän Rooman rakensi, ja taisi tuumailla, perustaisiko hän tähän kaupungin, vaikka hän sitten luopui tuumasta. Varmaankin hän persoonallisesti tunsii joitakuita näistä foinikialaisista, joiden luurankoja olemme tässä katselleet.

Suuressa eläintieteellisessä puutarhassa eikö liene ollut näytteitä kaikista eläimistä, mitä maailmassa on, muiden mukana dromedaari ja apina, jolla oli koristuksena kirkkaansinisiä ja veripunaisia karvatukkoja — sangen uhkea se oli apinaksi — Niilin virtahepo ja eräänlainen korkea, pitkäsäärinen lintu, jolla oli nokka kuin ruutisarvi ja ruumiin mukaiset siivet kuin hännystakin liepeet. Tämä otus seisoi silmät kiinni ja olkapäät hieman etukumarassa ja näytti siltä kuin sen kädet olisivat olleet takin liepeitten alla. Sitä rauhallista tyhmyyttä, sitä ylikuonnollista vakavuutta, itsehurskautta ja sitä katoamatonta itsetyytyväisyyttä, joka puhui tämän ruumiiltaan harmaan, mustasiipisen, kaljupäisen ja aivan luonnottoman ruman linnun naamasta ja asennosta! Sen pää oli niin kömpelö, niin täynnään näppylöitä, sen sääret niin suomuiset; mutta siitä huolimatta se oli niin kirkkaan rauhallinen, niin sanomattoman tyytyväinen! Se oli koomillisimman näköinen eläin, mitä ajatella saattaa. Oikein hyvää teki kuulla tohtorin ja Danin nauravan — niin luonnollista ja hivelevää naurua ei oltu retkeläisten kesken kuultu siitä pitäen, kun laivamme lähti Amerikan rannalta. Tämä lintu oli meille oikea onnen lahja ja olisin kiittämätön, jos unohtaisin mainita sen kaikella kunnialla näillä lehdillä. Olihan meidän retkemme huviretki; sen vuoksi seisoiimme tämän linnun edessä tuntikauden ja iloitsimme niin paljon kuin suinkin mahdoimme. Koetimme silloin tällöin häiritä sen rauhaa, mutta se vain hitaasti raotti toista silmäänsä ja sulki sen taas tinkimättä hitustakaan juhlallisesta hurskaudestaan ja kamalasta totisuudestaan. Se vain näytti sanovan: "Älä saastuta taivaan voideltua pyhittämättömillä käsillä." Me emme tienneet sen nimeä ja nimitimme sitä sen vuoksi "Pyhiinvaeltajaksi". Dan sanoi:

"Siltä ei totisesti puutu muuta kuin Plymouthin virsikokoelma."

Valtavan elefantin paras toveri oli tavallinen kissa! tällä kissalla oli tapana kiivetä ylös elefantin takasääriä pitkin ja maata sen selässä. Siinä se istui, kypälät koukussa rinnan alla, ja puolen iltapäivää makasi päiväpaisteessa. Alussa se aina harmitti elefanttia, niin että se kurkotti kärsällään ja otti sen alas, mutta kissa meni peräpuoleen ja kiipesi ylös uudelleen. Ja näin se itsepintaisesti teki, kunnes lopulta voitti elefantin ennakkoluulot, ja nyt ne ovat eroamattomat ystävä. Kissa usein leikkii elefantin etujaloissa tai kärsän päällä, kunnes tulee koiria, jolloin se paikalla kiipee yläilmoihin hyvään turvaan. Elefantti on hiljattain tuhonnut useita koiria, jotka liian kiivaasti ahdistivat sen toveria.

Vuokrasimme purjeveneen ja kävimme erällä sataman pienistä saarista nähdäksemme d'Fin linnan. Tällä vanhalla linnalla on sangen surullinen historia. Pari kolmesataa vuotta sitä on käytetty valtiollisten vankien säilytyspaikkana ja sen kopeissa on seinät uurrettu täyteen karkeita nimiä, ja monen monet ovat ne, jotka täällä ovat elämänsä kituneet jättämättä jälkeensä muuta muistoa kuin nämä surulliset, omin käsin piirtämänsä hautakirjoitukset. Kuinka taajassa noita nimiä oli! Ja niiden ammoin manalan majoille lähteneitä omistajojta näytti aaveina tungeskelevan näissä synkissä kopeissa ja käytävissä. Vaelsimme vankilasta vankilaan aina komeroihin saakka, jotka näyttivät olevan kovaan kallioon merenpintaa alemmaksi uurrettuja, nimiä kaikkialla! — toisia alhaisten, toisia ylhäisten, jopa joukossa ruhtinaittenkin. Plebeijeillä, ruhtinailla ja jalosyntyisillä oli kaikilla yksi yhteinen huoli — he eivät tahtoneet joutua unohduksen omiksi! He saattoivat kestää yksinäisyyden, toimeettomuuden ja hiljaisuuden, jota ei ainoakaan ääni milloinkaan häirinnyt; mutta sitä ajatusta he eivät voineet kestää, että maailma oli heidät kerrassaan unhottanut. Siitä syystä he piirsivät nimensä. Eräässä kopissa, johon pääsi vain hieman valoa, oli muuan mies elänyt kaksikymmentä seitsemän vuotta näkemättä ainoankaan ihmisolennon kasvoja — elänyt liassa ja kurjuudessa, ilman muuta seuraa kuin omat ajatuksensa, ja ne epäilemättä olivat kylläkin surulliset, kylläkin toivottomat. Kaikki mitä hän vanginvartijain mielestä tarvitsi, annettiin hänen koppiinsa yöllä ovesta olevasta luukusta. Tämä mies uurti vankilansa seinät lattiasta kattoon saakka täyteen kaikenlaisia ihmisten ja eläinten kuvia, sommitellen niistä mutkikkaita piirroksia. Siinä hän ahkeraan ahersi vuoden toisensa jälkeen

valitsemaansa työtä tehden, ja kapalolapset ennättivät tällä ajalla kasvaa pojiksi — pojat nuorukaisiksi — käydä koulut ja yliopistot — hankkia viran — saavuttaa kypsän miesiän — mennä naimisiin ja muistella lapsuuttaan kuin epämääräisiä muinaisia aikoja. Mutta kuka voi kertoa, kuinka monelta aikakaudelta tämä vangista tuntui! Edellisten aika toisinaan lensi; jälkimmäisen ei milloinkaan — se aina kulki madellen. Edellisille tanssien vietetyt yöt olivat tuntuneet minuuteilta, eivätkä tunneilta; jälkimmäiselle nämä samat yöt olivat olleet samanlaiset kuin kaikki muutkin vankeusyöt, ne olivat tuntuneet hitailta, vetelehtiviltä viikoilta, eivätkä tunneilta ja minuuteilta.

Muuan vanki, joka oli ollut täällä viisitoista vuotta, oli raapustellut runoja seinilleen ja lyhyitä suorasanaisia mietelmiä — ne olivat lyhyitä, mutta täynnään paatosta. Ne eivät kertoneet hänestä itsestään eivätkä hänen kovasta onnestaan; vaan pyhätöstä, johon hänen henkensä pakeni vankeudesta hartauttaan harjoittamaan — kodista ja mistä epäjumalista, jotka se kätki. Hän ei elänyt siksi, että olisi koskaan enää saanut ne nähdä.

Näiden vankihuoneiden seinät ovat yhtä paksut kuin kotonamme jotkut makuuhuoneet — viisitoista jalkaa. Näimme ne kosteat kamalat kopit, joissa kaksi Dumas'n sankaria — "Monte Christon" sankaria — vietti vankeusaikansa. Täällä kunnon apotti omalla verellään kirjoitti kirjan; kynällä, jonka hän teki rautaisen renkaan kappaleesta, ja valon antajana lamppu, jonka sydämen hän oli tehnyt vaatteittensa riekaleista, kastaen ne ravinnostaan kuorimaansa rasvaan; ja sitten kaivoi puhki paksun seinän jollain mitättömällä aseella, jonka hän oli itse valmistanut jostain satunnaisesta raudankappaleesta tai pöytäkalustosta, ja vapautti Dantésin kahleista. Sääli ajatella, että niin monen viikon uupumaton työ lopun lopuksikin oli hukkatyötä.

Meille näytettiin se katala koppi, jossa kuulu "Rautanaamari" — erään tylsytämisen Ranskan kuninkaan kovaonninen veli — sai jonkun ajan viettää, ennenkuin hänet lähetettiin kätkemään elämänsä outo salaperäisyys utelialta St. Margueriten vankiluoliin. Tällä paikalla oli meistä paljon suurempi mielenkiinto kuin sillä olisi ollut, jos aivan varmaan olisimme tienneet, kuka tuo Rautanaamari oli ja mikä hänen historiansa oli ja miksi hänen osakseen oli tullut tämä ennen kuulumaton rangaistus. Salaperäisyys! Siinä lumous piili. Tuo sanaton kieli, nuo kahlehdit kasvonpiirteet, tuo sydän, joka oli niin raskas julki puhumattomista huolista ja tuo rinta, jota sen säälittävä salaperäisyys oli niin rasittanut, ne olivat olleet täällä. Nämä kosteat seinät ovat tunteneet sen miehen, jonka surullinen historia on kaikiksi ajoiksi suljettu kirja! Paikalla oli lumouksensa.

XII LUKU.

Huvimatka kautta Ranskan — Maiseman kesäpuku — Amerikan suurilla lakeilla — Ranskan rautatievaunujen omituisuuksia — Ranskalainen kohteliaisuus — Amerikkalaiset rautatie-virkailijat — "Kolmekymmentä minuuttia päivällisaikaa!" — Miks'ei satu tapaturmia — "Vanhat matkustajat" — Yhä lennossa — Vihdoinkin Pariisissa — Ranskalainen levollisuus ja järjestys — Bastiljin paikalla — Kaupunkia katsomassa — Barbaarista julmuutta — Nurinkuriset biljardit.

Edessämme likimain viidensadan mailin rautatiematka kautta Ranskan sydämen. Mikä lumoava maa tämä on! — Mikä puutarha! Penikulmittain kirkkaan viheriäisiä niittyjä, jotka varmaan joka päivä harjataan ja kastellaan, joiden nurmen parturi näyttää joka päivä leikkaavan. Epäilemättä oikeat arkkitehtipuutarhurit muotoilevat ja mittaavat nämä pensasaidat ja säilyttävät niiden symmetrian. Varmaankin nuo pitkät suorat rivit komeita poppeleita, jotka jakavat tämän maiseman kuin tammilaudan ruutuihin, varmaankin ne on viivoittimella ja luodilla istutettuja niiden tasakorkeus vesivaa'alla katsottu. Varmaankin nuo suorat, sileät, puhtaan valkoiset maantiesalvat joka päivä höylätään ja hietapaperilla hiestataan. Miten muutoin olisi voitu saada aikaan tällaisia merkillistä symmetriaa, puhtautta ja järjestystä. Se on todella ihmeteltävää. Ei minkäänlaisia rumia kivimuureja, ei aitoja minkäänlaisia. Ei likaa, ei rappiota, ei törkyä missään — ei mitään, mikä edes viittaisi saastaan — ei mitään, mikä hengähtäisikään laiminlyöntiä. Kaikki on hyvässä järjestyksessä ja kaunistaa — kaikki silmää lumoavaa.

Vilahteli tuontuostakin näkyviin Rhone ruohoisten äyräittänsä välitse liukuen; somia asumuksia kukkain ja pensaitten peitosta; omituisia vanhoja kyliä punaisine tiilikattoineen ja sammaltuneine keskiaikaisine kirkkoineen, jotka kohosivat korkealle niiden keskeltä; metsäisiä mäkiä, joiden lehivistä

kohosi muratin verhoamia ritarilintoja torneineen ja sakaroineen; vilahteli paratiisimaisia maisemia, jotka meistä elivät kuin lumotun tarumaan näkyjä!

Tunsimme silloin, mitä runoilija tarkoitti laulaessaan ihanasta Ranskan maasta, sen vihannista viljavainioista ja päivänpahteisista viinitarhoista.

Se *on* ihana maa. Sattuvampaa sanaa ei sille voisi löytää. Sanotaan, ettei ranskan kielessä ole "kodille" sanaa. Well, kun huomioon ottaa, että heillä on asia itse näin viehättävässä muodossa, niin eivätkö tulle tavalla tai toisella toimeen ilman tuota sanaa. Älkäämme tuhlatko liian paljon sääliä "kodittomaan" Ranskaan. Minä olen huomannut, että ulkomaille muuttaneet ranskalaiset harvoin kokonaan luopuvat aikomuksestaan palata Ranskaan ennemmin tai myöhemmin. Nyt en sitä ihmettele.

Emme siltä ole aivan hullaantuneet näihin ranskalaisiin junavaunuihin. Ostimme ensi luokan piletin, emme herättäksemme huomiota menettelyllä, joka Euroopassa on harvinaista, vaan koska siten saatoimme tehdä matkamme nopeammin. Vaikeata on missään maassa tehdä rautatiellä matkustamista miellyttäväksi. Se on liian ikävystyttävää. Postivaunulla matkustaminen on verrattoman paljon haus Kempaa. Kuljin kerran Lännen lakeitten ja erämaitten ja vuoristojen poikki Missouriista Californiaan ja sen jälkeen mittaan kaikki huvimatmani tämän verrattoman riemuretken mukaan. Kaksituhatta mailia herkeämättä eteenpäin syösyen, ravistellen, retuutellen, yöt ja päivät eikä ainoatakaan ikävän hetkeä, mielenkiinnon väsähtämistä! Ensimmäiset seitsemäsataa mailia tasaista mannerta, jonka nurmivaippa oli vehreämpää ja pehmeämpää ja tasaisempaa kuin mikään merenpinta ja kirjailtu suuruutensa mukaisesti kuvioihin — pilvien varjoihin. Siellä ei ollut muita näkemyksiä kuin kesänäkemyksiä, eivätkä nämä mihinkään muuhun kehoittaneet kuin makaamaan pitkällään postisäkkien päällä virvoittavassa ilman viimassa ja unelmoiden polttelemaan rauhan piippua — mitäs muuta, kun ympärillä kaikki oli lepoa ja tyytyväisyyttä? Viileinä aamuhetkinä, ennenkuin aurinko vielä oli kunnolla noussut, maksoi vaikka ikäkauden kaupunkilaisaherrusta ja nakerrusta istua kuskipukilla ajomiehen rinnalla ja nähdä kuuden mustangin laukkaavan prerian poikki piiskan kipeästi läiskähdellessä niiden päällä, mutta koskaan koskematta; tähyillä tämän maailman siintäviä etäisyyksiä, joka ei muuta herraa tuntenut kuin meidät; halkaista tuulta paljain päin ja tuntea hitaan suonensa kiihtyvän tästä raisusta riennosta, joka pyrki kilpailemaan hirmumyrskyn vastustamattoman hyökkäyksen kanssa! Sitten tuhat kolmesataa mailia autioita erämaita; rannattomia panoramaa häämäästäytävänä perspektiiveineen; aavekaupunkeja, monisakaraisia katedraaleja, jyrkeitä linnoja, jotka oli ikikallioon muovailtu ja jotka laskeva aurinko kirkaasti punasi ja kultasi; pyörreittäviä korkeuksia sumujen kiehtomien kukkulain ja sulamattomien lumien keskellä, jossa ukkoset ja salamet ja myrskyt suuremmoisesti sotivat jalkaimme alla ja ylhäällä myrskypilvet pieksivät naamojamme revittyinä lippuineen!

Mutta minä unohdin. Olenkin nyt sirossa Ranskan maassa, enkä kiitele suurena South Passissa enkä Wind River vuoristossa, antilooppien ja puhveleitten, maalattujen ja sotapolulle lähteneitten intiaanien keskellä. Sopimatonta olisi minun tehdä halventavia vertauksia haukotuttavan rautatiematkan ja moisen kuninkaallisen postivaunuissa poikki valtavan maanosan suoritetun kesälennon välillä. Aikomukseni oli vain alussa huomauttaa, että rautatiematkat ovat ikävystyttäviä ja uuvuttavia ja niin ne todella ovatkin, vaikka mieleeni sattuikin erikoisesti muistumaan muuan kamala viidenkymmenen tunnin toivoretki New Yorkista St. Louisiin. Tietysti ei pikku retkemme Ranskan halki ollut todella ikävystyttävä, sillä olivathan kaikki näkemykset ja kokemukset uusia ja outoja, mutta, kuten Dan sanoi, sillä oli erikaltaisuutensa.

Vaunut on jaettu osastoihin, joihin mahtuu kahdeksan henkeä kuhunkin. Kukin osasto on puolittain jaettu pienempiin osastoihin, niin että niissä on kaksi jotakuinkin tyydyttävästi eristettyä neljän seuraa. Neljä ja neljä istuu aina vastakkain. Istuimissa ja selkänojissa on vahvat patjat ja pehmustukset ja ne täytyy myöntää mukaviksi; voitte tupakoida, jos haluttaa; kulkukauppiaita ei kiusana minkäänlaisia; olette turvassa suuren matkustajaseuran rasitukselta. Tämähän on kaikki hyvä. Mutta sitten junankuljettaja sulkee teidät vaunuun, kun juna lähtee; vaunussa ei ole juomavettä, mitä juoda; ei ole minkäänlaista lämmitystä yömatkoja varten; jos osastoonne sattuisi saapumaan juopunut reuhaaja, ette voi siirtyä hänestä parinkymmenen sijan päähän, ettekä lähteä toiseen vaunuun; mutta ennen kaikkea, jos olette uupunut ja teidän täytyy nukkua, täytyy torkahdella istuvassa asennossa vähän kerrallaan, sääret koukussa ja kiduttavassa kurjuudessa, josta vielä seuraavana päivänä olette riutunut ja raihnas — sillä katso, Ranskassa ei ole ensinkään tuota kaiken armeliaisuuden ja inhimillisen ystävyyden huippua, makuuvaunua. Minä pidän enemmän amerikkalaisesta järjestelmästä. Siinä ei ole niin monta tuskaa tuottavaa erikaltaisuutta. Ranskassa kaikki on kellon käyntiä, järjestystä. Täällä ei tehdä erehdyksiä. Joka kolmannella miehellä on univormu, ja olipa hän valtakunnan marsalkka tai jarrumies, aina hän on valmis ja täydelleen halukas vastaamaan kaikkiin kysymyksiimme uupumattomalla kohteliaisuudella, valmis sanomaan, mihin vaunuun teidän on mentävä, niin, jopa valmis tulemaan ja istuttamaan teidät tuohon vaunuun ollakseen varma siitä, ettette kulje harhaan. Ette pääse aseman odotussaliin, ennenkuin olette lunastanut piletin, ettekä pääse ulos sen ainoasta lähtöovesta, ennenkuin juna on kynnyksen edessä valmiina vastaanottamaan. Junaan päästyänne odotetaan vielä, kunnes

piletinne on tarkastettu — kunnes jokaisen matkustajan pilette on tarkastettu. Tämä tarkoittaa pääasiassa teidän omaa parastanne. Jos jonkun mahdollisuuden johdosta sittenkin olette joutunut väärään junaan, annetaan teidät kohteliaan virkailijan haltuun ja hän vie teidät sinne, minne tulee, ja kumartaa teille jos kuinka monet kohteliaat kumarrukset. Pilettiänne tarkastellaan tuon tuostakin pitkin matkaa, ja kun on aika vaihtaa juna, annetaan teille siitä tieto. Olette virkailijain käsissä, jotka mitä huolellisimmin valvovat etujanne ja mukavuuttanne, sen sijaan että lahjojaan käyttäisivät uusien menetelmien keksimiseen, miten teitä häiritsisivät ja nolaisivat, joka taas sangen usein on tuon ylenmäärin itsetyytyväisen itsevaltiaan, amerikkalaisen junankuljettajan tapa.

Mutta paras pykälä Ranskan rautateiden hallinnossa on — kolmenkymmenen minuutin päivällispysähdys! Ei mitään viiden minuutin karkauksia sitkeiden vehnästen, poroisen kahvin, epäilyttävien munain, kautsupihvien ja paistosten kimppuun, joiden sommittelu ja suoritus on pimeä ja verinen mysterio kaikille muille kuin kokille, joka ne on valmistanut! Ei; me istuimme rauhallisesti pöytään — se oli vanhassa Dijonissa, joka on niin helppo kirjoittaa ja niin mahdoton ääntää — ja kaadoimme laseihin mehukkaita Bourgognen viinejä ja pureskelimme kaikessa rauhassa pitkän table-d'hôte listan päästä päähän kotilopasteijineen, hienoine hedelmelineen ja kaikkineen, sitten maksoimme sen vähän, minkä se maksoi, ja tyytyväisinä nousimme taas junaan emmekä olleet kertaakaan kironneet rautatie-yhtiötä. Harvinainen kokemus ja kokemus, jota on syytä muistella ainiaan.

Väittävä, ettei näillä Ranskan rautateillä tapahdu onnettomuuksia, ja se mahtaa olla totta. Kuljimme korkealta maanteiden poikki, jos oikein muistan, taikka tunneleissa niiden alitse, emmekä kertaakaan kulkeneet niiden poikki samalla tasolla. Aina neljännes mailin päässä, näytti minusta, tuli mies esiin ja piti koholla nuijaa, kunnes juna oli mennyt ohi, osoittaakseen siten, että edessäpäin kaikki oli niinkuin olla pitikin. Vaihteet asetettiin jo mailin päästä eteenkäsien vetämällä rautalangasta, joka kulki maassa radan rinnalla asemalta asemalle. Eri päivä- ja eri yösignaalit aina hyvissä ajoin ilmaisivat, missä asemassa vaihteet olivat.

Ei, näillä Ranskan radoilla ei tosiaankaan tapahdu onnettomuuksia, joita kannattaisi mainita. Miks'ei? Siitä yksinkertaisesta syystä, että onnettomuuden tapahtuessa aina *joku* joutuu siitä kiiikkiin! [Lähdetään siitä periaatteesta, että on parempi, että yksi viaton kärsii kuin viisisataa.] Ehkä ei juuri kiikutukseenkaan saakka sentään, mutta ainakin hänet rangaistaan niin perusteellisen vaikuttavasti, että rautatie-virkailijat sen jälkeen kauan muistavat kammota huolimattomuutta. "Viranomaisia ei kohtaa moite" — tämä valheellinen ja turmiota tuottava tuomio, jonka meidän helläsydämiset juryt niin usein langettavat, on Ranskassa sangen harvinainen. Jos tapaturman syy on junankuljettajan osastossa, täytyy tämän virkailijan ottaa edesvastuu niskoilleen, ellei hän voi työntää syytä jonkun alempansa kannettavaksi; jos taas veturinkuljettajan osastossa ja edellytykset muutoin ovat samat, rangaistaan veturinkuljettajaa.

Vanhat matkustajat — nuo hauskat papukaijat, jotka "ovat olleet täällä ennen" ja tietävät maasta enemmän kuin Louis Napoleon tietää nyt tai on milloinkaan tiennyt — kertovat meille näitä asioita, ja me uskomme niihin, koska niihin on hauska uskoa ja koska ne tuntuvat niin hyväksyttäviltä ja tuoksahtavat sille ankaralle lain ja järjestyksen vallalle, jonka huomaamme ympärillämme joka puolella.

Mutta me rakastamme "vanhoja matkustajia". Me niin mielellämme kuuntelemme, kun he juttelevat, lörpöttelevät ja laskettelevat omiaan. Arvaamme, mitä he ovat miehiään, paikalla kun heidät näemme. He aina ensin tunnustelevat, mitä me olemme miehiä; he eivät milloinkaan laske itseään valloilleen, ennenkuin ovat jokaista tunnustelleet ja saaneet selville, ettei hän ole matkustanut. Sitten he avaavat kurkkuläppänsä, ja kuinka he sitten kerskuvat ja ivaavat ja pöyhistelevät ja lentävät ja pitävät häpeänä totuuden pyhää nimeä! Heidän johtava aatteensa, heidän ylin tarkoituksensa on nujertaa teidät, pitää teitä peukalonsa alla, saada teidät tuntemaan itsenne mitättömäksi ja halvaksi heidän kosmopoliittisen kunniansa loisteessa! He eivät myönnä teidän tietävän mitään. Ilkkuvat viattomimpiakin arveluitanne; nauravat tunnottomasti unelmillenne, mitä teillä on vieraista maista; leimaavat matkoja tehneitten tatienne ja setienne kertomat tiedot tyhmiksi mahdottomuuksiksi; panevat nauruksi luotettavimmatkin auktorinne ja kiihkeän kuvainhävittäjän säälimättömällä raivolla tuhoavat ne viehättävät kuvat, joita nämä ovat auliin mielenne ihailtaviksi luoneet! Mutta sittenkin minä pidän vanhoista matkustajista. Pidän heistä heidän kömpelöiden tyhmyksiensä vuoksi; heidän ylenluonnollisen ikävyyttämyskykynsä vuoksi; heidän ilahduttavan aasimaisen turhamaisuutensa vuoksi; heidän mielikuvituksensa uhkuvan rehevyuden vuoksi; heidän hämmästyttävän, loistavan, ylivoimaisen valheellisuutensa vuoksi!

Kiidimme ohi Lyonin ja Saonen (jossa näimme Lyonin rouvan, mutta emme kovinkaan ihastuneet hänen kauneuteensa); ohi Villa Francon, Tonneren, iäkkään Sensin, Melunin, Fontainebleaun ja kymmenien muitten kauniitten kaupunkien, ja kaikkialla panimme merkille, ettei näkynyt sikain tonkimapaikkoja, rikkinäisiä aitoja, karjatarhoja, maalaamattomia taloja eikä kuraa, ja panimme merkille senkin, että kaikkialla näkyi puhtautta, suloutta, hienoa aistia kaunistuksessa ja koristuksessa, jopa puun sijoitukseen ja aidan mutkaankin nähden, kuinka ihmeellisen hyvät tiet olivat, mainiossa korjuussa, ilman pyörän raittia, jopa ilman pinnan epätasaisuuttakin — vierimme ja vierimme tunnin

toisensa jälkeen tänä kirkkaana kesäpäivänä ja yön lähestyessä saavuimme tuoksuviin kukka- ja pensasaarnioihin, kiidimme niiden halki ja sitten kiihtyneinä ja riemastuneina, puoleksi siinä käsityksessä, että olimme vain kauniin unen narreja, seisoiemmekin keskellä uljasta Pariisia.

Kuinka mainiota järjestystä tällä laajalla asemalla pidettiin! Ei minkäänlaista vimmittua tunkeilua eikä tyrkkimistä, ei huutoa, ei kiroilua, ei raakamaisia ajureita kerskuen palveluksiaan tungettelemassa. Herrat ajurit seisovivat ulkopuolella — seisovivat rauhallisina pitkän vaunurivinsä luona eivätkä sanoneet sanaakaan. Jonkinlainen ajurikenraali näytti komentavan koko ajopelilaitosta. Kohteliaasti hän otti vastaan matkustajat ja saattoi heidät sen tapaisten ajoneuvojen luo, mitä kukin tarvitsi, ja sanoi ajurille, minne kunkin viedä. Siinä ei tarvittu minkäänlaista väittelyä, ei tarvinnut harmitella liikamaksusta, ei nurista mistään. Tuota pikaa pyörimme jo pitkän Pariisin katuja ja ilomielin näimme nimiä, huomasimme kulkevamme paikoilla, joihin jo aikoja sitten olimme kirjoista tutustuneet. Oli kuin olisimme vanhan ystävän tavanneet, kun eräässä kadun kulmassa luimme nimen "Rue de Rivoli"; Louvren laajan aukion tunsimme samoin kuin Louvren itsensäkin kuvistaan; kun kuljimme heinäkuun patsaan ohi emme kaivanneet ketään kertomaan, mikä se oli, taikka mieleemme johtamaan, että julma Bastilji kerran oli sillä paikalla seisonut, tuo ihmisonnen, inhimillisen toivon hauta, tuo kamala vankila, jonka komeroissa niin monet nuoret kasvot olivat uurtuneet vanhuuden ryppyihin, niin moni ylpeä henki nöyrytnyt, niin moni kunnan sydän murtunut.

Tilasimme hotellista huoneet, taikka oikeammin annoimme yhteen huoneeseen kantaa kolme vuodetta, jotta voisimme olla yhdessä, ja sitten lähdimme ulos erääseen ravintolaan, juuri kun lamput oli sytytetty, ja söimme kaikessa rauhassa tyydyttävän, hitaan päivällisen. Oli todellinen nautinto syödä, kun kaikki oli niin puhdasta, ruoka niin hyvin keitettyä, tarjoilijat niin kohteliaita ja muut tulevat ja lähtevät vieraat niin viiksellisiä, niin vallattoman iloisia, suostuttelevia, niin kauhean, niin ihmeteltävän ranskalaisia! Koko ympäristö oli iloinen ja elähyttävä. Syrjäkäytävällä istui pienien pöytien ääressä kaksisataa ihmistä ja maisteli viiniä ja kahvia; kaduilla tungeskeli kevyitä ajoneuvoja ja iloisia huvittelijoita; ilmassa oli soitantoa, elämää ja tointa kaikkialla ympärillämme ja oikea tulipalo kaasuliekkejä joka puolella!

Päivällisen jälkeen meitä halutti käydä katsomassa semmoisia Pariisin erikoisuuksia, joiden löytäminen ei vaatinut kovin huolestuttavaa voimanponnistusta, ja lähdimme siis kuljeskelemaan pitkän kirkkaasti valaistuja katuja ja katselemaan korutavara-myyväläin ja jalokivikauppain monenlaisia siroja pikkuesineitä.

Toisinaan me vain julmuuden halusta aloimme kiduttaa ranskalaisia, jotka eivät olleet tehneet meille mitään pahaa, esittäen heille kysymyksiä heidän omalla kotikielellään, jota heidän näytti olevan niin mahdoton ymmärtää, ja heidän väännelessään itseään me lävistimme heidät, pommitimme heitä, uhrasimme heidät heidän omilla keunoilla verbeillään ja partisiipeillaan.

Jalokivipuodeissa huomasimme, että toisiin esineihin oli kiinnitetty lippu, jossa seisoi "kultaa", toisiin "jäljennöstä". Me ihmettelimme tätä ylenpalttista rehellisyyttä ja tiedustelimme asiaa. Saimme kuulla, että koska useimmat ihmiset eivät kykene erottamaan väärennettyä kultaa todellisesta, niin pakottaa hallitus jalokivikauppiaat leimauttamaan tuotteensa viranomaisen toimesta kullaan hienouden mukaan ja jäljennöksiin panemaan laput, joissa niiden arvottomuus ilmoitetaan. Meille sanottiin, etteivät jalokivikauppiaat uskalla tätä lakia loukata ja että muukalainen voi olla varma siitä, että hän heidän puoleistaan mitä tahansa ostaessaan saa juuri sitä tavaraa, jota hän on pyytännytkin. — Totisesti, ihmeellinen maa on Ranska!

Sitten lähdimme parturia takaa-ajamaan. Varhaisimmasta lapsuudestani saakka oli rakkaimpia unelmiani ollut, että joskus pääsisin pariisilaiseen palatsimaiseen parturiliikkeeseen ajeltavaksi. Kuvittelin, kuinka saisin käydä pehmustettuun lepotuoliin venymään pitkän pituuttani, ympärilläni tauluja ja upeita huonekaluja; ylläni freskokuvalliset seinät ja kullatut holvikaaret ja korinttilaisia pylväskäytäviä jos kuinka pitkälle; Arabian sulotuoksut aistimiani huumaamassa ja etäisen melun unettava humu minua uneen vaivuttamassa. Tunnin kuluttua havahtuisin kaipauksella ja huomaisin kasvoni sileiksi ja pehmeiksi kuin lapsen kasvot. Lähtiessäni kohottaisin käteni parturin pään päälle ja sanoisin: "Jumala teitä siunatkoon, poikani."

Etsimme siis idät ja lännät, pari tuntia etsimme, mutta emme löytäneet ensimmäistäkään parturinliikettä. Näimme vain tekotukka-liikkeitä, joiden lasikaapeista maalattuja vahaisia ryöväreitä, päässään tukoittain kuolleita ilkeän näköisiä hiuksia, kivisillä silmillään tuijotti ohikulkeviin ja säikäytti heitä naamainsa aavemaisella valkeudella. Jonkun aikaa kartoimme näitä kylttejä, mutta lopulta päättelimme, että peruukkien tekijät varmaankin samalla ovat partureita, koska emme voineet tavata ainoatakaan tämän veljeskunnan edustajaa. Astuimme sisään ja kysyimme ja saimme kuulla, että niin oli asian laita.

Minä sanoin, että halusin saada partani ajelluksi. Parturi kysyi, missä asuin. Minä sanoin, että väliäpä siitä, missä asuin, minä halusin tulla ajelluksi — siinä paikassa. Tohtori sanoi, että hän niinkään halusi

tulla ajelluksi. Molempain parturien kesken huomasi nyt levottomuutta! Tapahtui kiihtynyt neuvottelu, sitten juostiin sinne ja tänne ja kuumekiireellä etsittiin partaveitsiä hämäristä paikoista ja kaahittiin, kopeloitiin, missä saippua olisi. Sitten meidät vietiin pieneen kehnoon risaiseen takahuoneeseen ja otettiin kaksi tavallista arkihuonetuolia, joihin meidän piti käydä istumaan, takit yllämme, vanha, vanha sulounelmani särkyi kuin saippuakupla!

Istuin suorassa kuin kynttilä vaieten, surullisena, juhlallisena. Toinen näistä peruukintekijärosvoista saippuoitsi kasvojeni kymmenen tuskastuttavaa minuuttia ja hyväksi lopuksi tuhiasi kosolta saippuavaahtoa suuhuni. Karkoitin tämän ilkeän aineen mehevällä englantilaisella voimasanalla ja sanoin: "Muukalainen, varokaa!" Sitten Se vääräuskoinen veteli partaveistään saappaallaan, vaappui päälläni pahaa ennustavasti kuusi kamalaa sekuntia ja sitten iski kimppuuni kuin hävityksen henki. Ensimmäinen veitsen raapaisu irroitti kerrassaan nahkan kasvoistani ja kohotti minut tuoliltani. Antakaamme verhon peittää tämä raateleva kohtaus. Mainitsen vain, että minä kestin loppuun saakka, kestin sen julman kidutuksen, minkä ranskalaisen parturin ajelu tuottaa; mitä valituimman tuskan kyyneleitä valahti aina silloin tällöin poskilleni, mutta minä jäin kuin jäinkin henkiin. Sitten se tomppeli ja salamurhaaja pisti vesivadin leukani alle ja räiskytti sen sisällyksen kasvoihini ja pitkin rintaani ja alas pitkin selkääni juoksemaan sillä katalalla tekosyyllä, että hän pesi pois saippuan ja veren. Pyyhkittyään kasvoni käsiliinalla hän lähti hiuksiani kampaamaan, mutta minä pyysin, että hän suvaitsi jättää sen tekemättä. Sanoin myrkyllisellä ivalla, että riittihän tuo, kun oli tullut nyljetyksi — minä en halunnut menettää vielä päänahkaanikin.

Lähtiessäni pidin nenäliinaani kasvojeni edessä, eikä minua koskaan, koskaan, koskaan enää haluttanut uneksia palatsimaisista pariisilaisista parturinliikkeistä. Totuus on, kuten luulen myöhemmin selville saaneeni, ettei siellä ole, Pariisissa, ainoatakaan parturinliikettä, jota kannattaisi mainita — eikä sen puolesta partureitakaan. Se petturi, joka täällä esiintyy parturina, tuo kuppinsa ja liinansa ja kidutuskokeensa kerallaan kotianne ja täydellä tarkoituksella nylkee teidät omassa yksityisessä asunnossanne. Ah, kuinka minä olen kärsinyt, kärsinyt, kärsinyt täällä Pariisissa, mutta odottakaahan — vielä tulee se aika, jona tuon kaiken kamalasti ja verisesti kosten. Jonain päivänä tulee pariisilainen parturi huoneeseeni minua nylkemään ja siitä päivästä saakka ei sitä parturia enää ole kukaan näkevä.

Yhdentoista aikaan tapasimme kyltin, joka ilmeisestikin tarkoitti biljardia. Kuinka hauskaa! Olimme Azoreilla pelanneet biljardia palloilla, jotka eivät olleet pyöreitä, ja vanhalla pöydällä, joka oli hyvin vähän nupukivytystä sileämpi — se oli yksi noita kehoja ikäkuluja laitoksia, joilla ei ole reunoissa joustavuutta ensinkään, joiden virttynyt vaate on paikattu ja joiden näkymättömät esteet saavat pallot kulkemaan mitä hämmästyttävimpiä ja odottamattomia mutkia ja tekemään aavistamattomia "fukseja", jotka kerrassaan panivat pään pyörälle. Gibraltarissa olimme pelanneet palloilla, jotka olivat pähkinän kokoisia, pöytä kuin kaupungin tori — ja kummassakin tapauksessa osaksemme tuli enemmän murhetta kuin huvitusta. Toivoimme täällä paremmin käyvän, mutta se oli suuri erehdys. Reunapehmustus oli koko joukon korkeampi kuin pallot, ja pallot pyrkivät aina tarttumaan kiinni pehmustuksen alle, minkä vuoksi karamboleja tuli sangen vähän. Pehmustukset olivat kovat ja kimmottomat ja kepit niin vääriä, että niiden käyrä välttämättä piti ottaa lukuun, jos mieli osata palloa sille puolelle, jolle tarkoitettiin. Danin piti kirjoittaa muistoon tohtorin ja minun pelatessa. Tunnin kuluttua ei kumpikaan meistä vielä ollut saanut lukua kokoon, ja Dan väsyi kirjoittamaan, kun ei ollut mitään kirjoittamista, ja me olimme kiihtyneet, suuttuneet ja harmissamme. Maksoimme suuren laskun — noin kuusi senttiä — ja lupailimme keskenämme palata joskus, kun meillä olisi viikko aikaa, pelataksemme pelin loppuun.

Se jäi siis toistaiseksi ja lähdimme erääseen sievään kahvilaan ja söimme illallista ja maistelimme maan viinejä, kuten meitä oli neuvottu tekemään, ja huomasimme ne viattomiksi ja kiihoittamattomiksi. Ehkäpä ne kuitenkin olisivat kiihoittaneet, jos olisimme juoneet niitä kynäksemme.

Päätätäksemme ensi päivämme Pariisissa hauskasti ja miellyttävästi lähdimme nyt Grand Hotel du Louvreen mainioon huoneeseemme ja kiipesimme upeihin vuoteihimme lukeaksemme ja poltellaaksemme — mutta voi!

It was pitiful,
In a whole city-full,
Gas we had none.

Ei ollut kaasua, jotta voisi lukea — ei muuta kuin kurjia kynttilöitä. Sehän oli häpeä. Koetimme kartasta suunnitella seuraavaksi päiväksi retkiä; vaivasimme päätämme ranskalaisilla Pariisin-oppailla; puhelimme hajanaisesti koettaessamme turhaan vähän selvillä itsellemme tämän päivän näkemyksien ja kokemuksen hurjaa kaaosta; raukesimme sitten veltoon tupakoimiseen; aukoilimme suutamme ja haukottelimme ja oioimme itseämme — sitten lievästi ihmettelimme, olimmeko nyt todella ja omassa persoonassamme kuulussa Pariisissa, ja luisuimme sitten raukeina vähitellen siihen mittaamattomaan salaperäiseen tyhjyyteen, jota ihmisten kesken sanotaan uneksi.

XIII LUKU.

Vieläkin vastoinkäymisiä — Monsieur Billfinger — Ranskalaisen uudelleen ristiminen — Pariisilaisen oppaan kynsissä — Kansainvälinen näyttely — Komea sotaväen katselmus. — Vilaukselta keisari Napoleon ja Turkin sulttaani.

Seuraavana aamuna nousimme ylös ja pukeuduimme kymmeneltä. Menimme hotellin *commissairen* luo — en tiedä, mikä *commissaire* on, mutta se se mies oli, jonka luo menimme — ja sanoimme hänelle tarvitsevamme oppaan. Tämä sanoi suuren maailmannäyttelyn tuoneen Pariisiin niin paljon englantilaisia ja amerikkalaisia, että oli melkein mahdoton saada hyvää opasta. Tavallisesti hänellä muka oli niitä tusina tai pari, nyt sitä vastoin vain kolme. Hän lähetti näille sanan. Yksi näytti semmoiselta ryöväriältä, että paikalla hylkäsimme hänet. Seuraava puhui teeskennellyllä ääntämisen täsmällisyydellä, joka oli kerrassaan hermostuttava, ja sanoi:

"If ze zhentlemans will to me make ze grande honneur to me rattain in hees serveece. I shall show to him every sing zat is magnifique to look upon in ze beautiful Pairree. I speaky ze Angleesh pairfaitemaw."

Hänen olisi ollut viisainta pysähtyä tähän, sillä tämän verran hän taisi ulkoa ja lausui erehdystä tekemättä. Mutta itserakkaudessaan hän viehättyi lähtemään löytöretkille englannin kielen tutkimattomillekin aloille, ja tämä koe oli hänen tuhonsa. Kymmenessä sekunnissa hän sekaantui semmoiseen revittyjen ja vertavuotavain kielirikaleitten sotkuun, ettei mikään ihmisnero olisi voinut häntä siitä kunnialla selvittää. Oli liiankin selvää, ettei hän puhunut englantia niin "pairfaitemaw" kuin hän itse väitti.

Kolmanteen tartuimme. Hänen pukunsa oli vaatimaton, mutta hänen olennossaan oli huomattava siisteys. Hänellä oli korkea silkkihattu, joka tosin oli vähän vanha, mutta joka oli huolellisesti harjattu. Hänen silohansikkaansa olivat vanhat, mutta hyvässä korjuussa, ja kädessään hänellä oli hieno meriruoko-keppi, jossa oli koukkuinen kädensija — naisen reisi, norsunluusta tehty. Hän astui niin kauniisti ja siroasti kuin kissa kuraisen kadun poikki kulkiessaan; ja ah, hän oli kohteliaisuus itse; levollinen, ei vähääkään tungetteleva, arvonsa tuntoinen; ilmetty huomaavaisuus! Hän puhui hiljaisesti ja varovaisesti; ja kun äänen piti lausua joku asia omalla vastuullaan taikka esittää mielipide, punnitsi hän sitä ensin drakmoin ja skrupelein pikku keppinsä koukku mieltäväisesti hampaita vastaan asetettuna. Hänen avauspuheensa oli täydellinen lauserakennukseen, ajatukseen, kielioppiin, painostukseen, ääntämiseen — kaikkeen nähden. Hän puhui sen jälkeen vähän ja varovasti. Olimme ihastuneet. Enemmän kuin ihastuneet — haltioissamme. Palkkasimme hänet paikalla. Samalla kuin tämä mies oli lakeijamme, palvelijamme, kieltämätön orjamme, oli hän kuitenkin gentlemanni — sen helposti huomasimme — jota vastoin noista molemmista muista toinen oli raaka ja kömpelö ja toinen synnynnäinen petkuttaja. Kysyimme Perjantaimme nimeä. Hän veti taskukirjastaan lumivalkean pienen kortin ja ojensi sen meille syvään kumartaen:

A. BILLFINGER.

Opas Pariisia, Ranskaa, Saksaa, Espanjaa y.m. y.m. varten.

Grand Hôtel du Louvre.

BILLFINGER!

Tämä kamala nimi karsi pahasti korvaa. Useimmat meistä oppivat sietämään kasvoja, jotka ensi näkemältä tekevät vastenmielisen vaikutuksen, jopa pitämäänsä niistä, mutta harva luullakseni aivan helposti suostuu ilkeään nimeen. Minua melkein kadutti, että olimme tämän miehen palkanneet, hänen nimensä oli niin sietämätön. Mutta ei auttanut. Kärsimättöminä odotimme, koska pääsisimme lähtemään. Billfinger astui ulko-ovelle ajoneuvoja kutsumaan ja tohtori sanoi silloin:

"Well, opas saa nähtävästi tehdä parturiliikkeelle, biljardipöydälle, kaasuttomalle makuuhuoneelle ja ehkä monelle muullekin rauenneelle Pariisin-kuvitelmalle seuraa. Minä odotin, että oppaamme olisi joku Henri de Montmorency tai Armand de Chartreuse tai jotain muuta, joka näyttäisi komealta, kun kotiin kirjoittaa; mutta ajatelkaas, ranskalainen, jonka nimi on Billfinger! Voi! Sehän on aivan nurinkurista. Se on mahdotonta. Emmehän me voi kutsua häntä Billfingeriksi; siitä tulee kipeäksi. Antakaamme hänelle uusi nimi: sanokaa jokin parempi. Miten olisi Alexis du Caulaincourt?"

"Alphonse Henri Gustave de Hauteville", minä ehdotin.

"Sanotaan häntä Fergusoniksi", arveli Dan.

Se oli käytännöllistä, haaveilematonta tervettä järkeä. Muutta mutkitta me panimme Billfingerin viralta ja sanoimme häntä Fergusoniksi.

Ajoneuvot — avoimet vaunut — tulivat portaitten eteen. Ferguson nousi ajurin viereen pukille ja sitten pyörimme pois aamiaiselle. Mr Ferguson seiso vieressä välittääkseen tilauksemme ja vastataksaan kysymyksiimme. Jonkun ajan kuluttua hän sivumennen mainitsi — se viekas kettu — että hän lähtisi syömään aamiaista heti kun me olimme aamiaisemme päättäneet. Hän tiesi, ettemme me tulleet ilman häntä toimeen ja ettei meitä taas huvittanut vetelehtiä joutilaina ja odottaa häntä. Kehoitimme häntä istumaan alas ja syömään meidän kanssamme. Hän kumarteli ja kielteli. Se ei ollut sopivaista, hän sanoi; hän kävisi toisen pöydän ääreen istumaan. Me jyrkästi käskimme häntä istumaan meidän seuraamme.

Tähän päättyy ensimmäinen opetuksemme. Se oli erehdys.

Kaiken aikaa, minkä sen jälkeen pidimme tätä veitikkaa palveluksessamme, hänen oli aina nälkä, aina jano. Varhain hän tuli; myöhään viipyi; joka ravintolaan hänen piti poiketa; jokaista viinimyymälää hän katseli himoitsevin silmin. Aina hänen huulillaan oli ehdotus, että poikettaisiin, alati hän keksi tekosyitä saadakseen syödä ja juoda. Koetimme, kaikin tavoin ahtaa hänet niin täyteen, ettei hänessä pariksi viikoksi enää olisi tyhjää tilaa; mutta se oli hukkayritys. Häneen ei mahtunut niin paljon, että hänen ylinhimillisen ruokahalunsa vaatimukset olisivat tulleet tyydytetyiksi.

Hänessä oli eräs toinenkin vika. Hän kaiken aikaa vaati meitä ostamaan ja ostamaan. Mitä joutavimmilla tekosyillä hän koetti houkutella meitä paitakauppoihin, kenkäkauppoihin, räätälinliikkeisiin, hansikaspuoteihin — kaikkialle, missä aavan taivaan alla vain näytti hämmöttävän mahdollisuus, että hän saisi meidät ostamaan jotain. Vaikka kuka olisi tuosta arvannut, että kauppiaat hänelle maksoivat prosentit siitä, mitä me ostimme, mutta siunatussa yksinkertaisuudessaamme me emme tätä huomanneet, ennenkuin tämä puoli hänen käytöksestään kävi sietämättömän julkeaksi. Dan sattui eräänä päivänä mainitsemaan, että hän aikoi ostaa kolme tai neljä silkkistä pukukangasta antaakseen ne lahjoiksi. Fergusonin nälkäiset silmät kiintyivät häneen paikalla. Parinkymmenen minuutin kuluttua vaunut pysähtyivät.

"Mitä nyt?"

"Teme on se hienempi silkkimagasäng Pariisissa — se kaikki paras tunnettu."

"Miksi toitte meidät tänne? Meidänhän piti ajaa: Louvren palatsin luo."

"Mine luule herra sano osta silkki."

"Älkää 'luulko' mitään seuramme puolesta, Ferguson. Emme halua rasittaa voimiamme liaksi. Tahdomme; itse kantaa osan päivän helteestä ja rasituksista. Koetamme; itse 'luulla' sitä mitä pidämme välttämättömänä. Ajakaamme edelleen." Näin puhui tohtori.

Viidentoista minuutin kuluttua vaunut jälleen pysähtyivät, toisen silkkikaupan eteen. Tohtori sanoi:

"Ah, Louvren palatsi: mikä kaunis, kaunis rakennus! Asuuko keisari Napoleon nyt täällä, Ferguson?"

"Ah, dohtöör! te laske leikki; teme ei se palatsi; me tule sinne pian. Mutta kun me aja juuri teme magasäng ohi, jossa on niin kaunis silkki —"

"Ah! minä näen, minä näen. Minun kun piti teille kertoa, ettemme aikoneet tänään ostaa silkkiä; mutta hajamielisyydessäni unohdin ja minun niinikään piti teille sanoa, että halusimme ajaa suoraan Louvreen; mutta senkin unohdin. Mutta nyt lähdemme sinne. Suokaa, Ferguson, anteeksi näennäinen huolimattomuuteni. Ajakaa edelleen."

Puolen tunnin kuluttua taas pysähdyimme — uuden silkkimyymälän eteen. Meitä suututti; mutta tohtori pysyi alati rauhallisena, puhui aina tasaisella äänellä. Hän sanoi:

"Vihdoinkin! Kuinka mahtava tämä Louvre onkaan, mutta kuinka pieni! Kuinka erinomaisen hienosti muotoiltu! Mikä viehättävä ympäristö! — Mikä kunnianarvoisa, vanha rakennus —"

"Anteeksi, dohtöör, teme ei on Louvre — teme on —"

"*Mikäs se on?*"

"Minulla idea — tule mieli heti — teme magasängi silkki —"

"Ferguson, kuinka huolimaton minä olenkin. Minun varma aikomukseni oli teille sanoa, ettei meidän

aikomuksemme ollut tänään ostaa silkkiä, ja aikomukseni oli niinikään teille sanoa, että me palamme halusta päästä Louvreen nyt paikalla, mutta se harvinainen onni, joka minulle on suotu, kun olen tänään nähnyt teidän nielevän neljä aamiaista, on siihen määrään täyttänyt minut iloisella mielenliikutuksella, että laiminlyön hetken tärkeimmätkin asiat. Mutta nyt, Ferguson, nyt ainakin lähdemme Louvreen."

"Mutta herra doktor", (kiihtyneesti) "se otta vain yksi minuut — yksi pikku minuut! Herra ei tarvi osta, jos herra ei tahdo — herra vaan *katsele* silkki — *katsele* kaunis kangas." (Rukoilevalla äänellä.) "*Sair* — yksi *lyhyt* minuut!"

Dan sanoi: "Hiiteen koko idiootti! Minä en halua tänään katsella silkkikankaita, ja minä *en* katsele niitä. Antaa mennä."

Ja tohtori: "Me emme nyt halua silkkikankaita, Ferguson. Meidän sydämemme ikävöi Louvreen. Jatketaan matkaa — jatketaan matkaa."

"Mutta *doktöör!* se otta vaan yks minuut — yksi pikku minuut. Ja se aika on kyllä — aivan kyllä. Siellä ei mitä näke nyt — liian myöhä. Kello kymmenen minuutti ennen neljä ja Louvre sulke kello neljä — *yksi* pieni minuut vaan, doktor!"

Se kavala hylky! Syötyään neljä aamiaista ja juotuaan neljä pulloa samppanjaa hän kehtasikin tehdä meille moisen kepposen. Emme sinä päivänä saaneet nähdä vilaustakaan Louvren kokoelmain lukemattomista taidearteista ja ainoa surkea lohdutuksemme oli se, ettei Fergusonille onnistunut saada kaupan ainoatakaan silkkipukukangasta.

Olen tämän luvun kirjoittanut osaksi siitä syystä, että Billfingerin, sen viekkaan veijarin, pahoinpitely tuottaa minulle erikoista nautintoa, osaksi myös osoittaakseni jokaiselle, joka sattuu tämän lukemaan, kuinka Pariisin oppaat pitelevät amerikkalaisia, ja mitä laatua miehiään Pariisin oppaat ovat. Suotta on luulla, että me olimme tyhmempiä ja helpommat pettää kuin maanmiehemme yleensä, sillä sitä me emme olleet. Oppaat pettavät ja nylkevät jokaista amerikkalaista, joka saapuu Pariisiin ensi kerran ja katselee kaupunkia yksinään tai toisten yhtä kokemattomien seurassa kuin hän itsekin on. Mutta vielä minä palaan Pariisiin uuden kerran ja varokoot oppaat silloin itseään! Minä tulen sotamaalissani — tomahawkki kerallani.

Luullakseni emme menettäneet Pariisissa paljonkaan aikaa hukkaan. Olemme joka yö menneet uupuneina nukkumaan. Tietysti kävimme kuulussa maailmannäyttelyssä. Siellähän kävi koko maailma. Kävimme siellä kolmantena päivänä Pariisiin tultuamme — ja viivyimme siellä *lähes kaksi tuntia*. Se oli ensimmäinen ja viimeinen käyntimme. Totta puhuen näimme yhdellä vilkaisulla, että tässä mahdottomassa laitoksessa olisi pitänyt olla viikkoja — jopa kuukausiakin — jos halusi saada siitä jonkinlaisen käsityksen. Se oli ihmeteltävä näyttely, mutta vielä ihmeellisemmät olivat ne kaikkiin kansoihin kuuluvat liikkuvat ihmispaljoudet, joita siellä näki. Minä huomasin, että vaikka viettäisin siellä kuukauden, niin sittenkin katselisin ihmisiä, enkä näyttelyn kuolleita esineitä. Mieltäni hieman alkoi kiinnittää omituinen vanha seinäverho kolmanneltatoista vuosisadalta, mutta samalla kulki ohi joukko araabeja ja heidän tummat kasvonsa ja omituiset pukunsa paikalla käänsivät huomioni puoleensa. Tarkastelin hopeajoutsenta, jonka liikunnoissa oli elävä sulo, silmissä elävä äly — katselin, kuinka se uiskenteli yhtä huolettomana ja tyytyväisenä, kuin olisi se rämeessä syntynyt eikä kultasepän puodissa — katselin, kuinka se veden alta otti hopeakalan ja piti koholla päätään ja suoritti kaikki nielemisen tavanmukaiset perusteelliset temput — mutta juuri kun kala katosi sen kurkkuun, tuli siihen muutamia tatuoituja Etelämeren saarelaisia ja niiden viehätysvoima voitti minut. Vähän ajan kuluttua huomasin sitten monen sadan vuoden vanhan pyörivän pistoolin, joka oli kummasti uudenaikaisen Coltin näköinen, mutta samassa sain juuri kuulla, että Ranskan keisarinna oli rakennuksen jossain toisessa osassa ja kiiruhdin katselemaan, miltä hän mahtoi näyttää. Kuulimme sotilassoittoa — näimme tavallista enemmän sotilaita, jotka kiireesti kulkivat jonnekin — yleisön kesken syntyi yleistä liikettä. Kysimme, mitä tuo kaikki merkitsi, ja saimme kuulla, että Ranskan keisarin ja Turkin sulttaanin piti *Arc de l'Etoile*n luona tarkastaa viisikolmattatuhatta sotamiestä. Lähdimme paikalla sinne. Minulla oli paljon suurempi hätä nähdä nämä miehet kuin kaksikymmentä maailmannäyttelyä.

Ajoimme sinne ja asetuimme avoimelle paikalle aivan Amerikan ministerin talon kohdalle. Muuan keinottelija asetti laudan kahden tynnörin väliin sillaksi ja vuokrasimme siltä seisomapaikan. Samassa kuului etäistä soitantoa; ja pian näimme pölypatsaan, joka hitaasti liikkui meitä kohti; ja kun vielä kului hetkinen, sukelsi pölypilvestä esiin uljas ratsumiesjoukko liehuvin lipuin ja mahtavasti raikuvien sotilassoitoin ja hiljaista ravia lähestyi katua pitkin. Heidän jälkeensä tuli pitkä jono tykkiväkeä; sitten taas ratsuväkeä loistavissa univormuissa; ja sitten heidän keisarilliset majesteettinsa Napoleon III ja Abdul Aziz. Suunnaton kansanpaljous heilutti hattujaan ja huusi — koko laajan ympäristön akkunoista ja katoilta puhkesi oikea lumituisku heiluvia nenäliinoja ja niiden heiluttajain huudot yhtyivät alla olevan kansanpaljouden huutoon. Se oli sangen vaikuttava näky.

Mutta molempiin keskushenkilöihin kiintyi kaikki huomiomme. Lieneekö suuren yleisön eteen

milloinkaan ilmestynyt tämmöistä vastakohtaa? Napoleon sotilasunivormuun puettuna — pitkävartaloinen, lyhytsäärinen mies, julmin viiksin, vanha, ryppyinen, silmät puolittain suljetut ja silmissä niin syvä, viekas, harkitseva ilme! — Napoleon, joka mitä ystävällisimmin kumarteli äänekkäille suosionosoituksille ja hattunsa syvään painetun lierin alta kissansilmillään tarkasteli kaikkia ja jokaista, ikäänkuin keksiäkseen jonkun merkin, etteivät nämä suosionosoitukset olleet todellisia ja lähteneet sydäimestä.

Abdul Aziz, Ottomanisen valtakunnan rajaton itsevaltias — puettuna tummanvihreihin eurooppalaisiin vaatteisiin, melkein ilman minkäänlaisia arvon merkkejä ja koristuksia; päässä turkkilainen fessi — lyhyt, paksu, tumma mies, mustapartainen, mustasilmäinen, typerä, ei minkään näköinen — mies, jonka koko ulkomuoto teki sen vaikutuksen, että jos hänellä vain olisi ollut lihaveitsi kädessään ja valkoinen esiliina edessään, niin ei olisi ensinkään tarvinnut hämmästyä, vaikka olisi kuullut hänen sanovan: "Lampaanpaistiako tänään, vai pitääkö olla hyvä oluttupapaisti?"

Napoleon III, nykyajan korkeimman sivistyksen, edistyksen ja hienostuksen edustaja; Abdul Aziz, kansan edustaja, jonka luonteeseen ja kasvatukseen kuuluvat lika ja raakuus, tietämättömyys, taikausko, kykenemättömyys edistykseen — ja hallituksen edustaja, jonka kolme sulotarta ovat Sorto, Riisto ja Veri. Täällä loistavassa Pariisissa, tämän majesteettisen triumfikaaren alla, tervehtii ensimmäinen vuosisata yhdeksättöistä!

XIV LUKU.

Notre-Damen kunnianarvoisa vanha katedraali — Jean Sanspeurin lisärakennus — Aarteita ja pyhiä reliikkejä — Ristin taru — La Morgue — Blondin liekeissä — *Cancan* koko julkeudessaan — Louvre — Suuri puisto — Upeata loistoa — Kuulujen esineiden säilyminen.

Lähdimme katsomaan Notre-Damen katedraalia. — Olimme kuulleet siitä ennen. Toisinaan minä ihmetellen ajattelen, kuinka paljon me todella tiedämme ja kuinka älykkäitä olemme. Me paikalla tunsimme tuon ruskean vanhan goottilaisen rakennuksen; se oli kuvainsa näköinen. Seisoimme vähän matkan päässä ja katselimme sitä monesta paikasta, katselimme kauan sen korkeita neliskulmaisia torneja ja runsaasti koristettua etusivua, jossa oli aivan paksulta kivisiä, typistettyjä pyhäinkuvia. Rauhallisesti olivat ne sieltä komeroistaan kautta aikain katselleet tämän maailman menoa. Jerusalemin patriarkka oli seisonut niiden alla ritarivallan ja romantiikan ammoisina aikoina ja saarnannut kolmatta ristiretkeä. Enemmän kuin kuusisataa vuotta on siitä kulunut, ja siitä pitäen ne ovat siellä seisoneet ja rauhallisesti korkeudestaan katselleet mitä järkyttävimpiä tapauksia, komeinta loistoa, kaikkia ihmeellisiä näytelmiä, jotka eri aikoina ovat pariisilaisia ilahuttaneet ja surettaneet. Nämä säiden pieksämät vanhat veikot, joista harva oli nenänsä ehyenä säilyttänyt, näkivät monen monet rautapaitoihin pukeutuneet ritarijonot, kun he palasivat takaisin Pyhältä maalta; he kuuluivat kellojen ylhäältä pauhaavan käskyä, että Pärttylin yön teurastus oli alkava, ja he näkivät teurastuksen, joka siitä alkoi; myöhemmin he näkivät hirmuvallan, vallankumouksen verilöylyt, kuninkaan valtaistuimelta sysäämisen, ja molempien Napoleonien kruunauksen, sen nuoren prinssin kastamisen, joka tänään Tuileries linnassa vallitsee palvelijoitaan — ja ehkäpä ne vielä seisovat komeroissaan silloinkin, kun Napoleonin huone vuorostaan kukistuu ja suuren tasavallan liput liehuvat sen raunioiden päällä. Kunpa nämä vanhat kuvat osaisivat puhua! Ne kertoisivat tarun, jota kannattaisi kuulla.

Sanotaan, että Rooman vallan aikana, kahdeksantoista tai parikymmentä vuosisataa takaperin nykyisen Notre Damen paikalla oli pakanallinen temppeli — sen jäännöksiä on Pariisissa vielä säilynyt; ja että kristitty kirkko rakennettiin sen paikalle vuoden 300 vaiheilla j.Kr. V. 500 rakennettiin sen tilalle uusi; ja nykyisen katedraalin perustukset laskettiin vuoden 1100 vaiheilla j.Kr. Luulisi paikkaa vähitellen koko pyhitetyksi. Osa tästä jalosta rakennuksesta muistuttaa vanhain aikain omituisia tapoja. Sen rakennutti Burgundin herttua Jean Sans-Peur omaatuntoaan viihdyttääkseen - hän kun oli murhannut Orleansin herttuan. Ah! nuo vanhat ajat ovat olleet ja menneet, ajat, jolloin murhamies saattoi pestä nimestään tahrان ja tunnontuskansa viihdyttää nukuksiin sillä yksinkertaisella tavalla, että otti esiin tiilensä ja muurilaastinsa ja jatkoi kirkkoa.

Suuren läntisen päädyn porttaalit on nelitahoisilla pilareilla kahtia jaettu. Keskimäinen poistettiin v. 1852 maankiitosta juhlittaessa sen johdosta, että presidenttiys jälleen oli saatettu voimaan — mutta sangen pian saatiin tilaisuus muuttaa päätöstä ja panna se takaisin paikoilleen. Ja se tehtiin kuin tehtiinkin.

Kuljeskelimme kirkon mahtavissa laivoissa tunnin tai pari katsellen pää takakenossa sen upeita maalattuja akkunoita, jotka oli sinisillä ja keltaisilla ja veripunaisilla marttyyreillä koristettu, ja koetimme ihailta kappeliin lukemattomia suuria maalauksia, ja tämän jälkeen meidät laskettiin sakaristoon ja siellä saimme nähdä ne suurenmoisen komeat viitat, joihin paavi oli puettu kruunatessaan Napoleon I:n; vaunullisen puhtaasta kullasta ja hopeasta tehtyjä esineitä, joita käytettiin kirkon suurissa julkisissa juhlakuluissa ja menoissa; muutamia todellisen ristin nauvoja, palan itse ristikistä ja osan orjantappurakruunua. Olimme jo Azoreilla sikäläisessä kirkossa nähneet suuren palan oikeata ristinpuuta, mutta siellä ei ollut nauvoja. Meille näytettiin niinkään sitä veristä viittaa, joka Pariisin arkkipiispalla oli yllään, kun hän v. 1848 asetti alttiiksi pyhitetyn persoonansa ja uhmasi kapinallisia, nousi barrikaadeille ja kohotti korkealle öljyjuon oksaa toivoen siten tekevänsä murhaamisesta lopun. Tämä jalo yritys maksoi hänen henkensä. Hänet ammuttiin kuoliaaksi. Saimme nähdä valinkuvan hänen kasvoistaan, kuoleman jälkeen otetun, luodin, joka hänet tappoi, ja molemmat kylkiluut, joitten väliin se tarttui. Näillä ihmisillä on pyhiinjäännöksiin nähden ihmeellisenlainen maku. Ferguson kertoi meille, että hopearisti, joka hyvällä arkkipiispalla oli vyöllään, riistettiin irti ja heitettiin Seineen, jossa se viisitoista vuotta makasi lietteeseen hautautuneena, kunnes eräälle papille ilmestyi enkeli ilmaisten hänelle, miltä kohdalta hän sukeltamalla sen löytäisi; ja hän *sukelsi* ja löysi sen, ja nyt se on Notre Damessa näytteillä ja sitä saa vapaasti katsella jokainen, jota ihmeellisesti keksityt elottomat esineet huvittavat.

Kävimme sitten Morguessa, tuossa kamalassa paikassa, johon salaperäisesti kuolleet viedään, jos kuka jäännöksistä voisi auttaa kaamean hämäryyden selville saamista. Seisoimme rautaristikon edessä ja katselimme sen läpi huoneeseen, jonka seinät olivat täyteen ripustetut kuolleitten vaatteita; karkeita, vedessä viruneita puseroita; naisten ja lasten ohuita vaatekappaleita; ylimyksen vaatteita, jotka olivat piestyt, puukotetut ja punatahraiset; hattu, joka oli lyttyyn lyöty ja verinen. Kaltevalla kivellä makasi uponnut mies, alastomana, pökötyneenä, sinipunaisena; kouristaen katkenneen pensaan oksaa vielä kuolemassakin puristaen niin kivettyneellä voimalla, ettei ihmisvoima olisi kyennyt hänen kättään irti saamaan — se yksin oli ollut hänen viimeisten epätoivon ponnistustensa todistajana, kun hän koetti tuohon tuomitun henkensä pelastaa. Vettä lakkaamatta virtasi hänen rumain kasvojensa yli. Me tiesimme, että ruumis ja vaatteet olivat siinä, jotta ystävät voisivat sen tuntea, mutta siltä ajattelimme, saattoiko kukaan rakastaa moista kamalaa esinettä tai surra sen menetystä. Me kävimme mieltäväsiksi ja ihmettelimme, mahtoiko neljäkymmentä vuotta takaperin, kun tämän hirmuisen olennon äiti piti sitä polvellaan ja suuteli ja hyväili sitä ja tyytymyksen ylpeydellä näytteli sitä ohikulkeville, mahtoiko silloin koskaan hänen aivojensa läpi vilahtaa profeetallinen aavistus tästä kamalasta lopusta. Minä puolittain pelkäsin, että meidän siinä seistessämme voisi tulla vainajan äiti tai vaimo tai veli, mutta ei mitään sentapaista tapahtunut. Tuli miehiä, tuli naisia ja jotkut katsoivat uteliaasti sisään ja painoivat kasvojaan ristikkoa vastaan; toiset loivat huolimattoman silmäyksen ruumiiseen ja kääntyivät pois pettyneen näköisinä — arvatenkin ihmisiä, jotka hakevat väkeviä mielenliikutuksia ja säännöllisesti käyvät Morguen näyttelyissä aivan samoin kuin toiset joka yö käyvät teattereissa. Kun eräs tällainen vilkaisi ristikon taa ja taas meni menojaan, täytyi minun pakostakin ajatella — "Tämä ei näytä tuottavan teille mitään tyydytystä — murhattu perhe, vähempi mielenvirkistus ei *teille* kelpaa."

Eräänä iltana kävimme kuulussa *Jardin Mabillessa*, mutta viivyimme siellä vain vähän aikaa. Halusimme kuitenkin nähdä vähän tämänkin laatuista Pariisin elämää ja lähdimme sen vuoksi seuraavana iltana Asnièresin esikaupunkiin samanlaiseen huvittelupaikkaan. Iltasella lähdimme rautatieasemalle ja Ferguson osti toisen luokan piletit. En ole useinkaan nähnyt niin taajassa ihmisiä — mutta siitä huolimatta ei pidetty pahaa elämää, ei ollut epäjärjestystä eikä raakaa reuhaamista. Muutamista vaunuun tulleista naisista ja nuorista tytöistä tiesimme, että ne olivat *demimondea*, mutta toisista emme ensinkään olleet varmoja.

Vaunussamme olevat tytöt ja naiset käyttäytyivät vaatimattomasti ja säädyllisesti koko ajan, paitsi että he polttivat tupakkaa. Saavuttuamme Asnièresin puistoon maksoimme frangin tai pari pääsymaksua ja pääsimme puutarhaan. Siellä oli kukkamaita, nurmikoita ja pitkiä kaarevia pensaskujia, siellä täällä suljettu lehtimaja, jossa olisi mainiosti sopinut syödä hyytelöä. Kuljimme mutkaisia sorakäytäviä lukemattomien impien ja nuorten miesten seurassa, ja äkkiä puhkesi eteemme, puhkesi kuin pudonnut aurinko, kupukattoinen, kirjokoristeinen valkoinen temppele, joka oli kaasuliekkejä ylt'yleensä, ylt'yleensä täyteen tähditettyä. Lähellä oli iso kaunis rakennus, jonka väljä edusta oli samalla tavalla valaistu, ja sen katolla liehui "the Star Spangled banner", Amerikan tähtilippu.

"Well!" sanoin. "Mitäs tämä on?" Vähältä ettei henki salpautunut.

Ferguson sanoi, että isäntä oli amerikkalainen — New Yorkista, ja että hän tuimasti kilpaili Jardin Mabilien kanssa.

Puutarhassa sipsutteli seuroja, joihin kuului kumpaakin sukupuolta ja melkein joka ikäkin, taikka istui heitä taivasalla lipputangon ja temppelein edustalla juoden viiniä, kahvia ja tupakoiden. Tanssi ei ollut vielä alkanut. Ferguson sanoi, että pian saataisiin nähdä esiintymistäkin. Kuulun Blondinin piti

esiintyä jännitetyllä köydellä toisessa puutarhan osassa. Lähdimme sinne. Siellä valaistus oli hämärä ja ihmiset olivat sangen taajaan sulloutuneet. Ja nyt tein tuhmouden, jonka vaikka mikä aasi voi tehdä, järkevä mies ei koskaan. Minulle sattui erehdys, jonka huomaan uudistuvan elämäni jok'ikisenä päivänä. — Seisoessani siinä nuoren hienon naisen vieressä sanoin:

"Dan, katsopas tätä tyttöä, eikös ole kaunis!"

"Kiitän teitä, hyvä herra, enemmän kohteliaisuutenne ilmeisestä vilpittömyydestä kuin siitä tavattomasta julkisuudesta, jonka olette sille suonut." Hyvällä puhtaalla englannin kielellä.

Lähdimme pienelle kävelyille, mutta mieleni oli kovin, kovin lannistunut. En pitkään aikaan sen jälkeen tahtonut rauhoittua ja tyytyä. Miksi ovat ihmiset niin tyhmiä, että luulevat itseään ainoiksi ulkomaalaisiksi kymmentuhantisessa joukossa?

Mutta pian esiintyi sitten Blondin. Ilmestyi jännitetylle köydelle korkealle heiluvien hattujen ja nenäliinojen meren yli, ja satain rakettien sähistessä hänen sivuitseen taivasta kohti hän niiden loistossa oli kuin pieni hyönteinen. Tangollaan tasapainoiaan hoitaen hän kulki köyden päästä päähän — pari kolmesataa jalkaa; palasi sitten takaisin, otti miehen ja kantoi hänet poikki; palasi taas keskelle köyttä ja tanssi jonkun tanssin; suoritti sitten muutamia voimistelua- ja tasapainotemppeja, jotka olivat liian vaarallisia, jotta niitä olisi ollut hauska katsella; ja hyväksi lopuksi hän itseensä kiinnitti tuhatkunnan roomalaista kynttilää, Kathariina-pyörää, käärmettä ja kaiken näköistä ja väristä rakettia, sytytti ne kaikki yhtäaikaan tuleen ja käveli ja valssasi köydellään jälleen häikäisevässä loistossa ja kirkkaudessa, joka valaisi koko puiston ja ihmisten kasvot kuin yösydännä suuri tulipalo.

Tanssi oli alkanut, ja me lähdimme temppeliin. Tässä oli juomasali; ja ympäri joka puolella oli leveä kehän muotoinen lava tanssijoita varten. Peräydyin temppelin seinälle ja odotin. Tanssijat järjestyivät kahteenkymmeneen ryhmään, soitto alkoi ja sitten — kohotin käteni kasvojeni eteen häpeästä. Mutta minä katselin sormieni lomista. He tanssivat kuulua "Can-cania." Edessäni olevasta ryhmästä sipsutti soma tyttö keveästi esiin kohtaamaan vastassa olevan herran — sipsutti takaisin taas, tarttui voimakkaasti kahden käden hameittensa helmoihin, kohotti ne melko korkealle ja tanssi aivan merkillisen jigin, jossa oli enemmän tointa ja rohkeutta, kuin ainoassakaan jigissä, mitä minä olin nähnyt, ja sitten edeten reippaasti keskelle potkaisi vallattoman potkun vis-à-vitaan vastaan ja olisi varmaan potkaissut häneltä nenän pois, vaikka hän olisi ollut seitsemää jalkaa pitkä. Se oli miehen onni, että hänen mittansa oli vain kuusi.

Semmoista se on can-can. Sen idea on tanssia niin hurjasti, suurella melulla ja vallattomasti kuin suinkin; näyttää itseänsä niin paljon kuin suinkin, jos olette nainen; ja potkia niin korkealle kuin voitte, kuuluttepa kumpaan sukupuoleen tahansa. Tässä ei ole sanaakaan liioittelua. Jokainen niistä vakaantuneista, kunnianarvoisista, iäkkäistä henkilöistä, joita siellä oli, voi todistaa tämän väitteen todeksi. Semmoisia henkilöitä oli läsnä koko paljon. Minä otaksun, ettei ranskalainen moraaliksi ole sitä piukkaan nyöritettyä laatua, joka vähästä säikähtää.

Siirryin vähän syrjemmälle ja loin can-caniin yleissilmäyksen. Huutoja ja naurua, rajua soittoa, hurja sekamelska sikin sokin kiitäviä muotoja, iloisten pukujen myrskyistä ravistelua ja nykimistä, päitten keikkumista, käsivarsien heittoa, valkosukkaisten pohkeitten ja hienojen kenkään salamanvälähtelyä ilmassa ja sitten suuri loppusekasorto, kamala meteli ja hurja rynnistys paikoilleen! Kautta taivaan! Ei mitään tähän verrattavaa ole ollut maan päällä siitä kuin tutiseva Tam O'Shanter näki pirun noitain kanssa elämöivän sinä myrsky-yönä "Allowayn kummittelevassa kirkossa."

Kävimme Louvressa semmoiseen aikaan, jolloin meillä ei ollut minkäänlaisia silkkiostoksia mielessämme, ja katselimme virstakaupalla sen vanhain mestarien maalauksia. Jotkut niistä olivat kauniita, mutta samalla ne siihen määrään todistivat noitten suurten miesten matelevaa henkeä, että heidän teostensa katseleminen tuotti meille vähän nautintoa. Niistä puhui selvemmin, kiinnitti enemmän huomiota ruhtinaallisten suojelijain ytelä jumaloiminen, kuin värin ja ilmeen viehätys, jota heidän tauluissaan väitetään olevan. Kiitollisuus hyvyydestä on paikallaan, mutta minusta näyttää, että se muutamissa näistä taiteilijoista meni niin pitkälle, että se lakkasi olemasta kiitollisuutta ja muuttui jumaloimiseksi. Jos ihmisten jumaloimista voidaan millään hyväksyttävällä syyllä puolustaa, antakaamme sitten vain kaikin mokomin anteeksi Rubensille ja hänen veljilleen.

Mutta jätän tämän asian, etten vanhoista mestareista sanoisi semmoista, joka olisi parempi jättää sanomatta.

Tietysti me kävimme ajelemassa *Bois de Boulognessa*, tuossa rannattomassa puistossa, jossa on paljon metsiä, järviä, könkäitä ja leveitä teitä. Siellä oli ajoneuvoja jos kuinka monin tuhansin, joka puolella iloa ja vilkkautta. Siellä oli sangen vaatimattomia ajurinvaunuja, joissa isä ja äiti ja kaikki lapset istuivat; huomiota herättäviä avoimia pieniä vaunuja ja niissä tunnettuja naisia, joiden maine oli hieman niin ja näin; siellä oli liikkeellä herttuota ja herttuattaria, kirjavat lakeijat vaunujen takana

kököttäen ja yhtä kirjava ratsumies jokaisella kuudesta hevosesta; siellä oli sinistä ja hopeista ja viheriäistä ja kultaista ja punaista ja mustaa ja kaikennäköisiä ja -karvaisia yllättäviä ja päätä pyörälle panevia livreitä, ja minä melkein halusin passariksi itsekin, moisten kauniitten vaatteitten vuoksi.

Mutta sitten tuli keisari ja hän pimitti kaikki muut. Hänen edellään ratsasti komeihin univormuihin puettu henkivartiasto ja hänen vaunuhevosillaan (niitä näytti olevan tuhannen vaiheille) ratsastivat komeat miehet, tyylikkäihin univormuihin puettuina hekin, ja vaunujen perässä tuli toinen osasto henkivartioita. Kaikki antoivat tietä, kaikki kumarsivat keisarille ja hänen ystävälleen sulttaanille. Rivakkaa ravia he ajoivat ohi ja katosivat.

En yritä kuvata Boulognen metsää. En voi sitä kuvata. Se sanalla sanoen on kaunis, sivistynyt, rannaton, ihmeteltävä erämaa. Se on lumoava paikka. Nyt se on, voisi sanoa, itse Pariisissa, mutta siinä on mureneva vanha risti joka muistuttaa, ettei asian laita aina ole ollut niin. Risti on pystytetty paikalle, jossa neljännellätoista vuosisadalla eräs kuulu trubaduuri ryöstettiin ja murhattiin. Tässä puistossa se junkkari, jolla on se nimi, jota on mahdoton lausua, viime kevännä yritti pistoolilla ampua kuoliaaksi Venäjän tsaarin. Luoti sattui puuhun. Ferguson näytti meille paikan. Amerikassa tämä merkillinen puu olisi kaadettu ja unohdettu vähemmässä kuin viidessä vuodessa, mutta täällä se pyhitetään. Oppaat näyttävät sitä matkailijoille kahdeksansataa vuotta tämän jälkeen, ja kun se lahoo ja vanhuuttaan kaatuu, siirtävät he siihen toisen puun ja jatkavat samaa vanhaa juttua aivan kuin ennenkin. Soisin, että mekin voisimme maahamme tuoda hiukan tätä miellyttävää eurooppalaista kunnioitusta historiallisia esineitä kohtaan.

XV LUKU.

Ranskan kansallinen hautausmaa — Suurien vainajien joukossa — Onnettoman rakkauden hauta — Abelardin ja Heloisen historia — "Täällä puhutaan englantia" — "Täällä sekoitetaan amerikkalaisia juomia" — Keisarillisia kunnianosotuksia amerikkalaiselle — Grisetin liallinen maine — Lähtö Pariisista — Vakaantunut mielipide naisten kauneudesta.

Hauskimpia retkiämme oli käynti Père la Chaisen kalmistossa, Ranskan kansallisella hautausmaalla, muutamain sen suurimpain ja parhaitten lasten kunnioitetussa lepopaikassa, monen miehen ja naisen viimeisessä kodissa, jolla ei ole ollut korkeita arvonimiä, vaan joka on oman voimansa, oman neronsa ansiosta mainetta saanut. Se on juhlallinen kaupunki kiertelevine katuineen ja vainajille rakennettuine marmoritemppeleineen ja huoneineen, jotka valkoisina loistavat rehevään lehvään ja raikkaitten kukkasten keskeltä. Eivät olekaan kaikki kaupungit yhtä taajaan asutut kuin tämä, eikä ole kaikkien muurien piirissä näin laajalta alaa. Vähän on missään kaupungissa palatseja, jotka olisivat yhtä siroja rakenteeltaan, yhtä runsaalla taiteella koristetut, yhtä kalliista aineesta rakennetut, yhtä täynnään suloa, yhtä kauniit.

Olimme seisoneet St. Denis'n vanhassa kirkossa, jossa hautain päällä makasi kolmekymmentä polvea kuninkaita ja kuningattaria marmoriin kuvattuna, ja vaikutus, jonka siitä saimme, oli hämmästyttävä ja suuri; omituiset asepuvut, vanhanaikaiset vaatetukset, rauhalliset kasvot, kaunopuheineen rukoukseen vastakkain asetetut kädet — se oli hämärän muinaisuuden näky. Tuntui omituiselta täten seisoa ja tavallaan katsella kasvoista kasvoihin vanhaa Dagobert I ja Klodvigia ja Kaarle Suurta, noita hämäriä suurenmoisia sankareita, noita haamuja, noita tuhannen vuoden taruolentoita! Kosketin sormellani heidän tomuttuneita kasvojaan, mutta Dagobert oli kuolleempi kuin ne kuusitoista vuosisataa, jotka ovat hänen ylitseen kulkeneet. Klodvig nukkui lujasti Kristuksen hyväksi tekemänsä työn jälkeen ja vanha Charlemagne uneksi edelleen urhoistaan, paladineistaan, verisestä Roncesvallesista, eikä vähääkään välittänyt minusta.

Père la Chaisenkin suuret nimet tekevät vaikutuksen, mutta se vaikutus on toisenlainen. Siellä kaikki koko ajan muistuttaa mieleen, että tämä paikka on pyhitetty jalommille ruhtinaille — sydämen ja neron ruhtinaille. Jokaista hengen lahjaa, jokaista ihmisluonnon jaloa piirrettä, jokaista korkeata alaa, jolle ihmiset voimansa omistavat, näyttää täällä edustavan kuulu nimi. Seuraus siitä on omituinen sekoitus. Davoust ja Massena, jotka vaikuttivat niin monen taistelutragedian ratkaisuun, ovat täällä, ja täällä on myös Rachel, joka näyttämötragedian alalla saavutti yhtä suuren maineen. Täällä lepää apotti Sicard — mykkäin ja kuurojen ensimmäinen suuri opettaja — mies, jonka sydän oli avoin jokaiselle onnettomalle ja joka pyhitti koko elämänsä onnettomain auttamiselle; ja vain lyhyen matkan päässä hänestä sai vihdoinkin levon ja rauhan marsalkka Ney, jonka myrskyiselle mielelle paras soitanto oli torven taistelupuhallus. Se mies, joka sai aikaan julkisen kaasuvalaistuksen, ja eräs toinen hyväntekijä, se, joka

pani alulle perunanviljelyksen ja siten tuotti siunauksen miljoonille nälkää näkeville maanmiehilleen, he makaavat täällä, seuranaan Masseronon ruhtinas ja Taka-Intian maanpakoon tuotuja kuningattaria ja ruhtinaita. Kemisti Gay-Lussac, tähtitieteilijä Laplace, haavalääkäri Larrey, asianajaja Sèze ovat täällä ja heidän seuranaan ovat Talma, Bellini, Rubini, de Balzac, Beaumarchais, Béranger, Molière ja Lafontaine ja kymmeniä muita, joiden nimet ja arvokas työ ovat yhtä tunnetut sivistyksen etäisissä syrjäseuduissa kuin niiden kuninkaitten ja ruhtinaitten nimet, jotka St. Denis'n marmoriholveissa nukkuvat iäistä unta.

Mutta Père la Chaisen tuhansien hautain joukossa on yksi, jonka ohitse ei ainoakaan mies, nainen, nuorukainen tai impi kulje pysähtymättä sitä katsomaan. Se on Abelardin ja Heloisen hauta — hauta, jota on enemmän kunnioitettu, joka on laajemmalla tunnettu, josta on enemmän kirjoitettu ja runoiltu, jonka vuoksi enemmän itketty seitsemänsataa vuotta kuin ainoakaan toisen haudan vuoksi kristikunnassa vain Vapahtajan hautaa lukuunottamatta. Kaikki, jotka hautausmaalla käyvät, viivähtävät mieltiväisinä sen luona; kaikki nuoret ottavat siitä lähtiessään jonkun muiston mukaansa; kaikki Pariisin nuorukaiset ja immet, joita vaivaa onneton rakkaus, tulevat haudalle suremaan ja huokailemaan; moni onneton rakastaja tulee tänne toivioletkelle etäisistäkin maakunnista itkemään ja valittamaan suruaan ja eternallejä ja kukkaumppuja uhraamalla ostamaan tämän haudan puhdistettujen henkien myötätunnon.

Menkää sinne milloin tahansa, aina tapaatte tällä haudalla jonkun suruaan valittamassa. Menkää sinne milloin tahansa, aina näette siellä näitä umppuvihkoja ja lakastumattomia eternallejä. Menkää sinne milloin tahansa, aina tapaatte siellä Marseillesta tulleen sorajunan korvaamassa, mitä ovat vieneet muistoesineitä anastavat vandaalit, joiden lempi on karille ajanut.

Mutta kuka oikeastaan tuntee Abelardin ja Heloisen historian? Niitä on sangen vähän. Nimet ovat jokaiselle tutut, mutta siinä onkin melkein kaikki. Sanomattomalla vaivalla olen tähän historiaan perehtynyt ja aion tässä kertoa sen, osaksi ilmaistakseni yleisölle rehellisen totuuden, osaksi vakuuttaakseni osalle tästä yleisöstä, että se on kuluttanut aivan hukkaan suuren määrän kauppansa tekevää tunnetta.

KERTOMUS ABELARDISTA JA HELOISESTA.

Heloise syntyi seitsemänsataakuusikymmentäkuusi vuotta takaperin. Luultavasti hänellä oli vanhemmat. Siitä ei kuitenkaan ole mitään tietoa. Hän asui setänsä Fulbertin luona, joka oli Pariisin katedraalin kanonikko. Mikä katedraalin kanonikko on, sitä en oikein tiedä, mutta se hän vaan oli. Tuskinpa hän kuitenkaan oli muuta kuin jonkinlainen vuorimörssäri, sillä raskaita kanuunia ei siihen aikaan ollut. Riittääköön se, että Heloise asui tämän mörssäri setänsä luona ja oli onnellinen. — Suurimman osan lapsuudestaan hän vietti Argenteuilin luostarissa. Tyttö sitten palasi setänsä luo ja tämä opetti hänet kirjoittamaan ja lukemaan latinaa, joka oli kirjallisuuden ja hienostuneen seuraelämän kieli niihin aikoihin.

Aivan samaan aikaan Pierre Abelard, joka jo oli tullut laajalta kuuluksi puhetaidon opettajana, saapui Pariisiin perustamaan puhetaidon koulun. Hänen aatteittensa alkuperäisyys, hänen kaunopuheliasuutensa, suuri ruumiin voimansa ja kauneutensa tekivät sangen syvän vaikutuksen. Hän näki Heloisen ja immen kukoistava nuoruus, kauneus ja viehättävä olento voittivat hänen tunteensa. Hän kirjoitti immelle ja impi vastasi. Hän kirjoitti toisenkin kerran ja impi jälleen vastasi. Hän oli nyt rakastunut ja tahtoi päästä immen kanssa tuttavaksi — puhua hänen kanssaan.

Abelardin koulu oli lähellä Fulbertin taloa. Hän pyysi Fulbertilta lupaa saada käydä hänen luonaan. Tämä kunnan vanha tyhmeliini keksi tässä harvinaisen tilaisuuden: hänen veljentyttärensä, jota hän niin paljon rakasti, saisi samalla oppia tältä mieheltä, eikä hänen, sedän, tarvitsisi maksaa siitä penniäkään. Semmoinen oli Fulbert — kitupiikki.

Fulbertin etunimeä ei ainoakaan auktori mainitse. Mutta sopsisihan esimerkiksi George W. Fulbert siinä kuin jokin toinenkin nimi. Pitäköön sen. Hän pyysi Abelardia opettamaan imeä.

Abelard otti ilolla tilaisuudesta vaarin. Hän tuli usein ja viipyi myöhään. Erästä hänen kirjeestään heti ensi lauseesta näkyy, että hän, kylmäsydäminen konna kun oli, tuli tämän ystävällisen katon alle nimenomaan ja vartavasten turmelemaan luottavan viattoman immen. Näin hän kirjeessään sanoo:

"Minä en voi lakata ihmettelemästä Fulbertin yksinkertaisuutta: Minä olin yhtä hämmästyntynyt, kuin jos hän olisi uskonut karitsan nälkäisen suden valtaan. Heloise ja minä opiskelun varjolla antauduimme kokonaan rakkaudelle ja opintomme meille hankki sen yksinäisyyden, jota rakkaus etsii. Kirjat olivat edessämme auki, mutta useammin puhuimme lemmeistä kuin filosofiasta ja helpommin tulivat huulillemme suutelot kuin sanat."

Ja pitäen täten pilkkana kunniallista luottamusta, jota hänen turmeltunut vaistonsa piti "naurettavana

yksinkertaisuutena", tämä epämiehuullinen Abelard vietti sen miehen veljentyttären, jonka vieras hän oli. Pariisi pääsi asian perille. Fulbertille kerrottiin se — kerrottiin monelta taholta — mutta hän ei ottanut sitä uskoakseen. Hän ei voinut käsittää, kuinka mies voisi olla niin turmeltunut, että käyttäisi vierasvaraisuuden pyhää suojelusta ja turvallisuutta tehdäkseen tämänlaisen rikoksen. Mutta kun hän kuuli katupoikain laulavan lemmenlauluja, joita Abelard oli Heloiselle kirjoittanut, oli asia jo liian selvä — lemmenlaulut eivät kuulu kaunopuheliaisuuden ja filosofian opetukseen.

Hän karkoitti Abelardin talostaan. Abelard kuitenkin palasi salassa ja vei Heloisen Palais'hen Bretagneen, josta hän oli kotoisin. Siellä Heloise pian sen jälkeen synnytti pojan, jolle harvinaisesta kauneudestaan annettiin liikanimeksi Astrolabe — William G. Immen pako sai Fulbertin raivoihinsa ja hän janosi kostoa, mutta pelkäsi kostaa, koska Heloise olisi voinut tulla siitä kärsimään — hän kun vielä hellästi rakasti veljentyttänsä. Lopulta Abelard tarjoutui naimaan Heloisen — mutta häpeällisellä ehdolla: avioliitto oli pidettävä maailmalta salassa, jotta hänen papillinen maineensa jäisi tahrattomaksi (jotavastoin Heloisen maine olisi jäänyt edelleenkin häväistyksi). Se oli konnamaista. Fulbert huomasi tässä hyvän tilaisuuden ja suostui. Saatuaan avioliiton toimeen hän päätti pettää sen miehen luottamuksen, joka oli hänelle tämän juonen opettanut: hän päätti paljastaa salaisuuden ja siten poistaa jonkun verran siitä häpeästä, joka hänen veljentyttärensä maineen tahraisi. Mutta veljentytär aavisti hänen juonensa. Hän ei alussa tahtonut suostua avioliittoon; sanoi Fulbertin sitten ilmaisevan salaisuuden pelastaakseen hänet, ja toiseksi hän ei tahtonut painaa alas rakastajaa, joka oli niin lahjakas, jota maailma piti niin suuressa kunniaissa ja jolla edessään oli niin loistava rata. Se oli jaloa, uhrautuvaa rakkautta, Heloisen puhtaan mielen mukaista, mutta se ei ollut tervettä järkeä.

Mutta hänen täytyi suostua ja vihkimys toimitettiin salassa. Nyt tuli Fulbertin vuoro! Hänen haavoitettu sydämensä oli vihdoinkin saava parannuksen; kidutettu ylpeä mieli jälleen pääsevä lepoon; nöyrytetty niska voisi jälleen oikaista itsensä. Hän julisti avioliiton kaupungin korkeimmissa paikoissa ja iloitsi, kun häpeä oli hänen huoneensa jättänyt. Mutta katso! Abelard kielsi avioliiton! Heloise kielsi sen! Ihmiset, asian entisyyden tietäen, ehkä olisivat Fulbertia uskoneet, jos vain Abelard olisi kieltänyt, mutta kun se henkilö, jota se etupäässä koski — tyttö itse — kielsi, niin joutui epätoivoinen Fulbert naurun ja pilkan alaiseksi.

Pariisin katedraalin kanonikkoparan suu jälleen tukittiin. Viimeinen keino korjata hänen huonettaan kohdannut vääryys oli menetetty. Mitäpä nyt? Ihmisluonto kuiskasi, miten kostaa. Hän kuuli kuiskauksen. Historioitsija sanoo:

"Fulbertin palkkaamat roistot kävivät yöllä Abelardin kimppuun ja silpoivat hänet kamalalla tavalla, jota ei voi kertoa."

Minä tästä lähdän ja haen näiden "roistojen" viimeisen leposijan. Kun löydän sen, vuodatan paikalle muutamia kyyneliä ja lasken sille jonkun kukkavihkon ja eternellejä ja hankin työntökärkyt ja kuljetan sieltä pois jonkun verran soraa muistaakseni sitä, että kuinka rikoksen tahraama näiden roistojen elämä lieneekin ollut, yhden oikean teon he kuitenkin tekivät, vaikk'ei lain puustavi ehkä antanutkaan sille tukea.

Heloise meni luostariin ja sanoi ikuiset hyvästit tälle maailmalle ja sen huvituksille. Kahteentoista vuoteen hän ei kuullut Abelardista mitään - ei kuullut edes hänen nimeään mainittavan. Hänestä oli tullut Argenteuilin abbedissa ja siellä hän eli kokonaan eristäytyneenä. Eräänä päivänä hän sattui näkemään Abelardin kirjoittaman kirjeen, jossa tämä kertoi historiansa. Heloise itki ja kirjoitti hänelle. Abelard vastasi ja puhutteli häntä "sisarenaan Kristuksessa". He jatkoivat kirjeenvaihtoa, Heloise horjumattoman tunteen koruttomoin sanoin, Abelard silon kaunopuhujan kylmillä fraaseilla. Heloise purki sydäntään intohimoisiin, katkonaisiin lauseihin; Abelard vastasi hiotuilla tutkielmilla, jotka oli jaettu lukuihin ja alalukuihin, premisseihin ja todisteluihin. Heloise tuhlassi hänelle hellimpiä nimityksiä, mitä rakkaus saattoi keksiä, Abelard hyisen sydämensä pohjoisnavasta puhutteli häntä "Kristuksen morsiamena"! Mokoma häpeämätön jäävuori!

Heloise ei kyllin ankarasti hallinnut nunniaan, minkä vuoksi näiden keskuudesta tuli tunnetuksi muutamia häpeällisiä juttuja ja St. Denis'n apotti lakkautti hänen luostarinsa. Abelard siihen aikaan oli St. Gildas de Ruys luostarin pää, ja kuullessaan, kuinka kodittomaksi Heloise oli tullut, hän tunsu rinnassaan jotain säälin tapaista (kumma, ettei tämä harvinainen tunne aivan sekoittanut hänen päätään) ja hän sijoitti Heloisen pienen joukkonsa keralla Paracleten pieneen kappeliin, uskonnolliseen laitokseen, jonka hän oli pakolaisuutensa aikana perustanut. Heloisen täytyi siellä alussa kärsiä ja nähdä puutetta, mutta kuntonsa ja sydämellisyytensä johdosta hän saavutti vaikutusvaltaisia ystäviä ja hänen laitoksestaan kasvoi rikas ja kukoistava luostari. Heloise saavutti kirkon päämiesten suuren suosion, samoin kuin yleisönkin, vaikka hän harvoin julkisesti esiintyi. Nopeaan hän edistyi arvossa, maineessa ja hyödyllisessä toimessa ja Abelard yhtä nopeaan menetti arvoaan. Paavi piti Heloisea niin suuressa kunniaissa, että teki hänestä hänen nunnakuntansa pään. Abelard kaikkine loistavine lahjoineen, aikansa ensimmäinen väittelijä, kävi araksi, epäroiväksi ja menetti luottamuksen omaan

voimaansa. Yksi suuri vastoinkäyminen riitti kukistamaan hänet siitä korkeasta asemasta, joka hänellä oli älyparhaimmiston kesken, ja tämä vastoinkäyminen tuli. Kuninkaitten ja ruhtinaitten kehoittamana mittelemään väittelyssä voimiaan terävän Pyhän Bernhardin kanssa ja musertamaan hänet Abelard kuninkaallisten ja kuuluisuuksien läsnäollessa nousi puhumaan vastustajan päätettyä puheensa, katseli ympärilleen, mutta sai vain alkua änkytetyksi. Sitten hänen rohkeutensa petti, hänen kielensä taito oli mennyt: voimatta puhettaan pitää hän vapisi ja istui alas, voitettuna, häpeään joutununeena taistelijana.

Abelard oli kuollessaan kukistunut mies; hänet haudattiin Clunyn v. 1144. Hänen ruumiinsa myöhemmin siirrettiin Paracleteen ja kun Heloise kahtakymmentä vuotta myöhemmin kuoli, haudattiin hänet viimeisen pyyntönsä mukaisesti Abelardin viereen. Abelard oli kuollessaan kuudenkymmenen neljän ikäinen, Heloise kuudenkymmenen kolmen. Kolmesataa vuotta haudassaan levättyään ruumiit uudelleen siirrettiin. V. 1800 ne uudelleen siirrettiin ja seitsemäntoista vuotta takaperin ne taas kaivettiin ylös ja muutettiin Père la Chaiseen, jossa ne saavat olla levossa ja rauhassa, kunnes niille uudelleen tulee aika nousta ylös ja lähteä liikkeelle.

Historia ei tiedä mitään vuorimörssärin viimeisistä vaiheista. Sanokoon maailma hänestä mitä tahtoo, *minä* ainakin aina kunnioitan tuon vanhan siloreiän muistoa ja surua petetyn luottamuksensa, särkyneen sydämensä ja häirityn mielenrauhansa vuoksi. Levätköön hän rauhassa!

Semmoinen on Abelardin ja Heloisen historia. Semmoinen on se juttu, jonka vuoksi Lamartine on vuodattanut semmoisia kyyneltulvia. Mutta mies ei voinutkaan koskaan joutua vähääkään pateettisen aiheen vaikutuspiiriin tulvimatta äyräittänsä yli. Hänet olisi pitänyt padota. Semmoinen se historia on — ei semmoinen, jommoisena se tavallisesti kerrotaan, vaan karsittuna ytelästä sentimentalisuudesta, joka rakastavan kunnioitukseksi esineeksi tahtoo pyhittää Pierre Abelardin kaltaisen pelkurimaisen viettelijän. En ainoallakaan sanalla tahdo moittia petettyä uskollista tyttöä enkä hänen haudaltaan tahtois karkoittaa ainoatakaan niistä yksinkertaisista uhreista, joita onnettomat nuorukaiset ja immet hänen muistolleen pyhittävät, mutta minua surettaa, että minulla ei ole aikaa eikä tilaisuutta kirjoittaa neljää tai viittä nidosta mielipiteitäni hänen ystävästään, joka perusti Paracleten tai Paracleteen, tai mikä se lienee ollut.

Voi kuinka monta tonnia tunnetta olen tietämättömyydessäni uhrannut sille petturille! Tämän jälkeen aion pitää tunteeni kurissa tämänkaltaisiin ihmisiin nähden, kunnes olen heistä kaikki lukenut ja tiedän, ovatko he todella kyynelhuomion arvoisia, vai eivätkö. Toivoisin nyt, etten olisi eternallejäni vienytkään, sen enempää kuin juurikasvejanikaan.

Pariisissa usein näimme puodinakkunoissa kirjoituksen "*English Spoken Here*" aivan samoin kuin kotona akkunoissa näkee "*Ici on parle Française*". Me aina suoraa päätä hyökkäsimme näihin paikkoihin — ja aina meille poikkeuksetta vastattiin moitteettomalla ranskan kielellä, että se apulainen, joka hoiti laitoksessa englannin kielen, juuri oli lähtenyt päivälliselle ja tunnin kuluttua palaisi — tahtoisiko monsieur ostaa jotain? Meitä ihmetytti, miksi nuo kielitaiturit aina söivät päivällistä niin tavattomina aikoina, sillä me emme koskaan käyneet puodeissa semmoiseen aikaan, jolloin saattoi vähääkään otaksua kunnan kristityn olevan semmoisella asialla. Asian todellinen laita oli se, että tuo kaikki oli katalaa petosta — ansa tietämättömien pyydystämiseksi — liimapaperi linnunpoikasten kiinnisaamiseksi. Heillä *ei ollut* englanninkieltä raatelevaa apulaista. He vain luottivat siihen, että kirjoitus houkuttelisi ulkomaalaisia heidän pesäänsä ja samalla siihenkin, että he kauniilla sanoilla saisivat heidät puodissa viipymään, kunnes ostaisivat jotain.

Paljastimme toisenkin ranskalaisen petkutuksen — kirjoituksen, jonka tuon tuostakin näki akkunoissa: "KAIKENLAISIA AMERIKKALAISIA JUOMIA VALMISTETAAN TÄÄLLÄ TAITEELLISESTI." Hankimme avuksemme herrasmiehen, joka oli perehtynyt amerikkalaisen baarin nimityksiin, ja teimme hyökkäyksen erään tuommoisen petkuttajan kimppuun. Kumarteleva, esiliinallinen ranskalainen sipsutti esiin ja sanoi:

"Que voulez les messieurs?" ("Jaha, mitä saa luvan olla?")

Kenraalimme sanoi: "Antakaa meille whisky-straight."

(Tuijotus ranskalaisen puolelta.)

"Well, ellette tiedä, mitä se on, niin antakaa meille samppanja-kukonhätä."

(Tuijotus ja olkain kohotus.)

"Well, antakaa sitten sherry-suutari (sherry cobbler)."

Ranskalainen oli nolattu.

"Antakaa meille brandy smash!"

Ranskalainen alkoi tehdä takaperoa, viimeisen tilauksen peloittavaa voimaa epäillen, kohautteli olkapäitään ja onnettoman levitteli käsiään.

Kenraali jatkoi hyökkäystä ja sai täydellisen voiton. Tämä tietämätön muukalainen ei edes voinut antaa meille Santa Cruz punssia, silmäin aukaisijaa, kiviaitaa eikä maanjäristystä. Ilmeinen petkuttaja.

Muuan tuttavistani mainitsi eräänä päivänä, että hän epäilemättä oli ainoa maailmannäyttelyssä käynyt amerikkalainen, jolle oli tapahtunut se suuri kunnia, että keisarin henkivartiasto oli häntä saattanut. Minä häikäilemättömän suoraan sanoin olevani hämmästyksissäni siitä, kuinka hänen kaltaisensa pitkäkoipinen, lyhytleukainen, mitättömän näköinen kuvatus olisi ennen muita valittu tulemaan osalliseksi tämmöisestä kunniansta ja kysyin häneltä, kuinka se oli tapahtunut. Hän sanoi joku aika takaperin olleensa *Mars-kentällä* suuressa sotaväen katselmuksessa ja yleisön joka puolella taajenemistaan taajetessa hän oli kaidepuitten takana huomannut aukean paikan. Hän oli lähtenyt vaunuistaan ja mennyt sinne. Hän oli ainoa, mitä koko tällä aukealla paikalla oli, ja tilaa hänellä oli väljältä, ja kun paikka oli hyvin keskellä, näki hän sieltä mainiosti kaikki kentän valmistukset. Jonkun ajan kuluttua kuului sitten soittoa ja Ranskan keisari ja Itävallan keisari kuulujen *Cent Gardien* saattamana tulivat aukealle paikalle. He eivät näyttäneet häntä huomaavan, mutta kaartin komentajan viittauksesta tuli nyt oikopäätä nuori luutnantti miesroikan kanssa hänen luokseen, kohotti kätensä ja tervehti sotilaan tapaan ja sitten sanoi matalalla äänellä, että hänen mielensä oli paha, kun täytyi häiritä ulkomaalaista ja gentlemannia, mutta paikka oli ruhtinaille varattu. Tämä new-jerseyläinen kummitus nousi silloin ylös ja kumarsi ja pyysi anteeksi, minkä jälkeen hänet upseeri rinnallaan ja miesroikka perässään marssien kaikella mahdollisella kunnialla saatettiin vaunujensa luo, saattajina keisarillinen henkivartiasto! Upseeri tervehti jälleen ja palasi takaisin, new-jerseyläinen vintiö kumarsi vastaan ja sen verran hänellä vielä oli mielenmalttia, että sanoi tulleensakin vain yksityisessä asiassa näitä keisareita tapaamaan, heilutti heille kädellään jäähyväiset ja ajoi kentältä!

Kuvitelkaapa, että jokin ranskalaisparka tietämättömyydessään tunkeutuisi julkiselle puhujalavalle, joka on pyhitetty jollekulle kuudenkymmenen pennin viranomaiselle Amerikassa. Poliisi ensinnäkin peloittaisi hänet kuoliaaksi sadattelumyrskyllä ja sitten repisi hänet kappaleiksi saadakseen hänet sieltä pois. Olemme muutamissa asioissa paljon etevämpiä kuin ranskalaiset, mutta he ovat toisissa mittaamattoman paljon parempia kuin me.

Kiittäköön tämä nyt kerraksi Pariisista. Olemme sitä kohti täyttäneet koko velvollisuutemme. Olemme nähneet Tuuleriat, Napoleonin patsaan, Madeleinen, Napoleonin haudan, tuon ihmeitten ihmeen, kaikki suuret kirkot ja museot, kirjastot, keisarilliset palatsit, veistos- ja taulukokoelmat, Pantheonin, Jardin des Plantesin, oopperan, sirkuksen, eduskuntatalon, biljardisalit, parturit, *grisetit* —

Ah niin, *grisetit!* Olin vähällä unohtaa. Hekin ovat romanttinen pettymys. He olivat (jos annatte matkakirjani sanoa) aina niin kauniita — niin somia ja siistiä, niin siroja — niin naiveja ja luottavaisia — niin vienoja ja viehättäviä — niin tarkat puotivelvollisuuksiinsa nähden, niin vastustamattomat ostajalle joutavilla puheilla tavaroitaan tarjotessaan — niin hellät Quartier Latinin köyhille ylioppilaille — niin kevytmielisiä ja iloisia sunnuntai-huviretkillään esikaupungeissa — ja oh, niin viehättävän, niin ihastuttavan epäsideellisiä!

Kolme tai neljä päivää minä yhteen mittaani sanoin:

"Sukkelaan, Ferguson! onko tuo griseti?"

Ja hän aina vastasi "ei".

Vihdoin hän käsitti, että minä tahdoin nähdä grisetin. Ja hän osoitti niitä sitten tusinoittain. He olivat samanlaisia kuin kaikki ranskalaiset naiset, mitä olen nähnyt — eivät paljon minkään näköisiä. Heillä oli suuret kädet, suuret jalat, suuri suu; ja yleensä heillä oli nykerö nenä ja viikset, joita ei hyvä kasvatukseen voinut estää näkemästä; he kampasivat hiuksensa suoraan päälle ilman jakausta, he olivat kömpelömuotoisia, he eivät olleet puoleensa vetäviä, he eivät olleet siroja eivätkä suloisia; he söivät kynsilaukkaa ja sipulia. Ja mitä heidän kehuttuun epäsideellisyteensä tulee, kuinka *voisivat* he olla epäsideellisiä? Eläinten hairahduksesta ei käytetä niin komeita sanoja.

Siten kukistui taas muuan nuoruuteni epäjumala.

Me olemme nähneet kaikki ja huomenna lähdemme Versaillesiin. Pariisia näemme enää vain pikimmittain palatessamme ja lähtiessämme sieltä taas laivaamme, ja niinpä voin jo tässä lausua tälle kauniille kaupungille kaipauksen jäähyväiset. Matkustamme monet tuhannet mailit täältä lähdettyämme ja käymme monessa suuressa kaupungissa, mutta emme tapaa ainoatakaan niin lumoavaa kuin tämä.

Toiset joukostamme ovat lähteneet Englantiin aikoen tehdä kiertoretken ja palata laivaan Livornossa tai Napolissa monen viikon kuluttua. Olimme vähällä lähteä täältä Genèveen, mutta olemmekin päättäneet palata Marseilleen ja Genovasta lähteä retkeilemään kautta Italian.

Tahdon päättää tämän luvun eräällä huomautuksella, tuntien itseni erikoisen ylpeäksi siitä, että voin tämän huomautuksen tehdä — ja iloiseksi, että toverini sydämestään sitä kannattavat: että nimittäin verrattomasti kauneimmat naiset, mitä olemme Ranskassa nähneet, olivat Amerikassa syntyneet ja kasvaneet.

Tunnen itseni nyt mieheksi, joka on yhdellä oikealla teolla yhdennellätoista hetkellä pelastanut katoavan maineen ja antanut uutta loistetta himmenevälle kilvelle.

Pudotkoon esirippu hitaan soitannon soidessa.

XVI LUKU.

Versailles — Paratiisi takaisin saatu — Ihmeteltävä puisto —
Menetetty paratiisi — Napoleonimaista sotataittoa.

Versailles! Se on ihmeteltävän kaunis! Katselette ja katsotte pitkään ja koetatte käsittää, että se on todellista, että se on maan päällä, ettei se olekin Edenin puutarha — mutta päätänne alkaa pyörryttää, ympärillä oleva kauneusmaailma saattaa teidät ymmälenne ja puoleksi jo uskotte, että ehkä olettekin ihanan unen narri. Näköala karmii kuin sotilassoitto! Jalo palatsi, jonka koristettua julkipuolta jatkuu jos kuinka monen kortteerin mitan, kunnes näyttää siltä, ikäänkuin ei siitä koskaan tulisi loppua; sen edustalla suurenmoinen kävelypaikka, jolla suuren valtakunnan armeijat mahtuisivat paraateja pitämään; joka puolella kukkassateenkaaria ja valtavia kuvapatsaita, joiden luku on melkein lukematon, mutta joita siitä huolimatta näyttää olevan vaan siellä täällä näillä väljillä tiloilla; leveitä kiviportaita, jotka kävelypaikalta vievät alas puiston matalampiin osiin — portaita, joille mahtuisi seisomaan kokonaisia rykmenttejä ja joille vielä jäisi tyhjääkin tilaa; suurenmoisia suihkulähteitä, joiden pronssikuvat purkivat ilmaan virtanaan kimaltelevaa vettä ja kietoivat sadoittain kaartavia suihkuja verrattoman kauneiksi muodoiksi; leveitä nurmennukka-kujanteita, joita haaroj sinne ja tänne joka suuntaan ja joita näytti riittävän mittaamattoman pitkälle, pitkin matkaa kummallakin puolella sankat rivit lehteviä puita, joiden oksat ylhäällä yhtyivät ja muodostivat niin virheettömiä ja symmetrisiä kaaria, ettei milloinkaan kivistä ole säännöllisempiä muovailtu; ja sieltä ja täältä vilahteli pieniä metsäjärviä, joiden pinnalla pienoislaivat kuvastelivat itseään. Ja kaikkialla — palatsin portailla, suurella kävelypaikalla, lähteitten ympärillä, puitten keskellä, ja kaukana päättömien kujannekaartojen alla jos kuinka monta sataa vilkaspukuista ihmistä, toisia kävelen, toisia juosten tai tanssien; nämä vihdoin soivat tälle tarumaailmalle sen elon ja vilkkauden, joka olikin ainoa, mitä siinä täydellisyydestä puuttui. Se oli todella toivoretken arvoinen. Kaikki oli niin jättiläismäisessä mittakaavassa. Ei mitään pientä — ei mitään halpahintaista. Kaikki kuvapatsaat ovat suuret; palatsi suurenmoinen; puisto pinta-alaltaan pieni kreivikunta; kujanteet loppumattomat. Versaillesin kaikki etäisyydet ja suhteet ovat valtavat. Minun oli ollut tapana luulla, että kuvat liioittelivat etäisyyksiä ja suhteita aivan suhdattomasti ja että ne tahallaan tekivät Versaillesista kauniimman kuin mikään paikka voi olla. Mutta nyt tiedän, etteivät kuvat missään suhteessa vedä vertoja todellisuudelle ja ettei mikään maalari voisi esittää Versaillesista kankaalla niin kauniiksi kuin se todella on. Minun tapani oli ajatella, että Louis XIV teki huonon työn kuluttaessaan tuhannen miljoonaa frangia tähän ihmeteltävään puistoon, kun osalla hänen alamaisistaan oli niin niukasti leipää; mutta nyt en asiasta ole niinkään varma. Hän otti maakappaleen, jonka ympärysmitta on kuusikymmentä mailia ja ryhtyi tekemään tätä puistoa ja rakentamaan tätä palatsia ja tietä täältä Pariisiin. Työssä hänellä oli joka päivä 36,000 miestä ja työ oli niin epäterveellistä, että heitä kuoli ja vedätettiin joka yö pois kuormittani. Erään sen ajan aatelismiehen rouva mainitsee tämän seikan "haittana", mutta naivistisesti lisää, että "se ei näytä olevan huomion arvoinen asia siihen onnelliseen rauhan tilaan nähden, jota nyt saamme nauttia."

Kotona aina ajattelin pahaa ihmisistä, jotka leikkasivat puunsa ja pensaansa pyramideiksi, neliöiksi, torneiksi ja kaikenlaisiksi luonnottomiksi muodoiksi, ja kun näin samaa harjoitettavan tässä suuressa puistossa, aloin käydä levottomaksi. Mutta pian huomasiin asian aatteen ja viisauden. Sillä tavoitellaan yleistä vaikutusta. Me pakotamme kymmenkunnan kituvaa puuta harvinaisiin muotoihin pienessä pihassa, joka ei ole ruokasalia suurempi, ja silloin ne kylläkin näyttävät nurinkurisilta. Täällä sitä vastoin otetaan parisataatuhatta suurta metsäpuuta ja asetetaan kahdenkertaiseen riviin; ei anneta ainoakaan lehden tai oksan kasvaa rungossa kuutta jalkaa korkealle maasta; miehen korkeudesta

oksat alkavat haarautua ja hyvin verkalleen leviävät ulospäin laajemmalle ja laajemmalle, kunnes pään päällä yhtyvät, ja siten muodostuu moitteeton lehvätunneli. Holvikaari on matemaattisen tarkka. Vaikutus on erinomaisen kaunis. Puille annetaan puolensataa erilaista muotoa, ja siten nämä omituiset vaikutukset ovat sanomattoman vaihtelevia ja maalauksellisia. Ei ole kahta kujannetta, jossa puut olisivat aivan samanlaiset, eikä silmää sen vuoksi väsytä minkäänlainen yksitoikkoinen yhdenmukaisuus. Heitän tähän tämän asian ja annan toisten selvittää, kuinka nämä ihmiset saavat päättömät rivit korkeita metsäpuita kasvamaan juuri yhtä paksuiksi (esim. jalan ja kaksikolmannelta); kuinka he saavat ne juuri yhtä korkeina pysymään; kuinka ne saadaan kasvamaan niin lähemmäs; kuinka yksi valtava haara saadaan joka puusta lähtemään juuri samasta paikasta ja muodostamaan holvin pääkaari; ja kuinka kaikki nämä seikat saadaan säilymään tarkkaan samassa tilassa ja säilytetään sama erinomainen muotohienous ja sopusuhtaisuus kuukaudesta kuukauteen, vuodesta vuoteen — sillä minä olen koettanut keksiä selitystä tälle probleemalle, mutta en ole onnistunut.

Kävelimme Versaillesin palatsissa suuren veistoshallin ja sadanviidenkymmenen taulugallerian läpi ja tunsin, että semmoisessa paikassa oli turha käydäkään, ellei ollut kokonaista vuotta käytettävänä. Kaikki nämä taulut kuvaavat taisteluita ja vain yksi pieni kangas on joukossa esittämässä muuta kuin suuria ranskalaisia voittoja. Katselimme niinkään Suuren Trianonin ja Pienen Trianonin, nuo kuninkaallisen tuhlaavaisuuden muistomerkit, joilla on niin surullinen historia — liittyhän niihin muistoja Napoleon ensimmäisestä ja kolmesta kuninkaasta ja heidän kuningattaristaan. Kaikki he peräkkäin makasivat samassa upeassa vuoteessa, mutta nyt siinä ei makaa ketään. Suuressa ruokasalissa oli pöytä, jonka ääressä Louis XIV ja hänen rakastajattarensa, Madame Maintenon, ja heidän jälkeensä Louis XV ja Pompadour olivat syöneet alasti, kenenkään palvelematta — pöytä nimittäin seisoivat luukulla ja laskeutui alempiin maailmoin, aina kun sille oli tuotava uusia ruokia. Eräessä pienen Trianonin huoneessa olivat huonekalut aivan samassa järjestyksessä, johon Marie Antoinette parka oli ne jättänyt roskaväen tullessa ja raastaessa hänet kuninkaan keralla Pariisiin, josta he eivät koskaan palanneet. Lähellä oli vaunuvajoissa suunnattoman upeita ajoneuvoja, joissa ei näkynyt muuta väriä kuin kultaa — ajoneuvoja, joita Ranskan kuninkaat juhlatilaisuuksissa käyttivät, mutta jotka nyt otetaan esille vain kun on kuninkaallinen pää kruunattava tai keisarillinen lapsi kastettava. Ja samassa joukossa oli joitakuita omituisia rekiä, jotka olivat mikä jalopeuran, mikä tiikerin, mikä joutsenen tai muun muotoinen — ajoneuvoja, jotka somine koristeineen ja taituriteoksineen olivat aikanaan olleet aika kauniita, nyt sitä vastoin pölyytyneet ja rappeutuneet. Niilläkin oli historiansa. Kun Louis XIV oli saanut Suuren Trianonin valmiiksi, ilmoitti hän madame Maintenonille rakentaneensa hänelle paratiisin ja kysyi, vieläkö hän saattoi ajatella mitään muuta, mitä toivoa. Hän sanoi tahtovansa tehdä Trianonista täydellisen — muutoin hän ei tyytyisi. Maintenon sanoi, ettei hänellä ollut muuta kuin yksi toivomus — oli kesä ja tämä tapahtui Ranskan leudon taivaan alla — saada lähteä rekiretkelle Versaillesin lehteviin kujanteihin! Seuraavana aamuna oli nurmikujanteille virstamäärin levitetty lumivalkeata suolaa ja sokeria ja jono näitä omituisia rekiä odotti porraspäissä Ranskan iloisimman ja vallattomimman hovin ensimmäistä jalkavaimoa!

Upeasta Versaillesista, sen palatseista, kuvapatsaista, puistoista ja suihkulähteistä matkustimme takaisin Pariisiin ja kävimme sen antipodien luona — Faubourg St. Antoinessa. Pieniä kapeita katuja; likaisia lapsia niitä sulkemassa; rasvaisia siivottomia vaimoja niitä kiinni ottamassa ja pieksämässä; likaisia komeroita alakerroksissa, niissä lumppupuoteja (Faubourgin vilkkain liike onkin juuri lumppuliike); toisia likaisia koppeja, joissa vanhoja ja vanhan vanhoja pukuja myydään hinnoilla, jotka veisivät vararikkoon myyjän, ellei hän olisi varastoaan varastanut; ja vielä toisia likaisia koppeja, joissa myytiin siirtomaantavaroita — myytiin viiden pennin arvosta kerralla — viidellä dollarilla olisi ostanut koko varaston tyhjäksi ja vielä puodinkin kaupanpäällisiksi. Näillä koukeroisilla kaduilla murhaavat miehen seitsemästä dollarista ja heittävät ruumiin Seineen. Ja eräitten toisten — luullakseni useimpien — katujen varrella asuu naikkosia.

Kaikkialla käyvät tässä Faubourg St. Antoinessa kurjuus, köyhyys, pahe ja rikos käsi kädessä, ja joka puolelta tuijottaa tämä tosiasia kulkijaa kasvoihin. Täällä asuvat ne ihmiset, jotka aloittavat vallankumoukset. Aina kun on senkaltaista tekeillä, aina he ovat valmiina. Yhtä todellisella nautinnolla he rakentavat barrikaadin kuin leikkaavat joltain kurkun poikki tai heittävät ystävän Seineen. Nämä hurjan näköiset roistot ne silloin tällöin hyökkäävät Tuilerian upeitten salien kimppuun ja lähtevät joukolla Versaillesin, kun kuningas on tilille vaadittava.

Mutta vastedes he eivät enää rakenna barrikaadeja eivätkä katukivillä nakkele sotamiesten päitä puhki. Louis Napoleon on pitänyt siitä huolta. Hän hävittää kaikki väärät kadut ja rakentaa niiden sijaan jaloja bulevardeja, jotka ovat suoria kuin nuoli — kujanteita, joita pitkin tykinluoti voi lentää päästä päähän tapaamatta mitään ihmislihaa ja ihmisluuta pahempaa estettä — bulevardeja, joiden komeissa rakennuksissa nälkiintyneet, tyytymättömät kapinanpuuhaajat eivät koskaan saa tyyssijaa juoniaan punoakseen. Viisi näistä suurista valtaväylistä säteilee yhdestä väljästä keskustasta — keskustasta, joka erinomaisesti soveltuu raskaan tykistön asemapaikaksi. Sillä paikalla oli roskaväen ennen tapana mellastaa, mutta tulevaisuudessa sen täytyy etsiä toisia paikkoja, mihin kokoontua. Ja tämä kekseliäs

Napoleon laatii suurkaupunkiansa kadut asfaltista ja hiekasta, jotka muodostavat sileän, yhtenäisen peitteen. Rakentakootpa nyt jos voivat laakakivistä katusulkuja — käyköötppä nyt nupukivillä hänen majesteettinsa sotaväen kimppuun. En voi tuntea erikoista ystävyyttä entistä maanmiestäni Napoleon III kohtaan, varsinkaan tätä nykyä [kesäk. 19 p 1867 keisari Maximilian Mexikossa ammuttiin], kun mielikuvituksessani näen Maximilianin, hänen herkkäuskoisen uhrinsa, makaavan Mexikossa kylmänä ja jäykkänä ja hänen mielipuolen leskensä Ranskalaisessa hoitolassa hartaasti vuottelevan sitä tulijaa, joka ei koskaan tule — mutta minä ihailen hänen tarmoaan, hänen tyyntä itseluottamustaan, hänen sukkelaälyään.

XVII LUKU.

Sota — Amerikan sotavoima voittanut — "Jälleen kotona" — Italia näkyvässä — "Palatsien kaupunki" — Genovan naisten kauneus — "Pätkäjääkärit" — Palatsien keskellä — Lahjakas opas — Kirkkokomeutta — "Naisilta pääsy kielletty" — Kuinka Genovassa eletään — Jykevää rakennustapaa — Vähän vanhaa historiaa — Hautoja 60.000:lle.

Paluumatkamme merelle sujui sangen hauskasti. Saimme kuulla, että laivallamme oli kolmena viimeisenä iltana vallinnut sotatila. Ensimmäisenä iltana olivat erään brittiläisen laivan merimiehet, rommigrogista hyvällä päällä, tulleet rantasillalle ja vaatineet meidän väkeämme tasaiseen tappeluun. Nämä suostuivat ilomielin, lähtivät rantasillalle ja saivat — osansa ratkaisemattomasta tappelusta. Poliisi korjasi huostaansa useita runneltuja ja verisiä jäseniä kummaltakin puolelta ja pisti heidät putkaan seuraavaan aamuun saakka. Toisena iltana brittiläiset pojat jälleen tulivat tappelua jatkamaan, mutta meidän miehemme olivat saaneet jyrkän käskyn pysyä laivassa ja poissa näkyvistä. Niin he tekivätkin, mutta piirittäjät kävivät yhä isoäänisemmiksi ja sättivät yhä pahemmin ja pahemmin, kun nyt selvään nähtiin (heidän mielestään), että meidän miehemme eivät uskaltaneet tulla ulos. Vihdoin he lähtivät tiehensä päästään lopuksi suuren naurun ja syytäen suustaan loukkaavia haukkumasanoja. Kolmantena iltana he taas tulivat ja pitivät pahempaa suuta kuin koskaan ennen. He kuljeskelivat melkein tyhjällä rantasillalla edestakaisin ja syytivät meidän miehiämme vastaan kirouksia, rivouksia ja purevia pilkkasanoja. Sitä ei enää ihmisluonto voinut kestää. Päivystävä upseeri komensi miehemme maalle — sillä ohjeella, ettei pitänyt tapella. He hyökkäsivät brittiläisten kimppuun ja saivat loistavan voiton. Luultavasti minä en olisi virkkanut tästä sodasta mitään, jos se olisi toisin päättynyt. Minä matkustan oppiakseni ja muistan vielä, ettei Versaillesin tappelugallerioissa kuvattu ranskalaisten tappioita.

Oli kuin olisi tullut kotia, kun taas astuimme mukavaan laivaamme ja saimme poltella ja vetelehtiä sen vilpoisilla kansilla. Eikä se kuitenkaan tuntunut aivan kodilta, kun niin paljon perheen jäsenistä oli poissa. Kaipasimme muutamia miellyttäviä kasvoja, jotka olisimme tahtoneet nähdä päivällispöydässä, ja illalla oli korttiseuroissa aukkoja, joita ei voitu tyydyttävästi täyttää. "Moult" oli Englannissa, Jack Sveitsissä, Charley Espanjassa. Blucher oli lähtenyt ei kukaan tiennyt minne. Mutta olimme jälleen merellä, jälleen olivat tähdet ja ulapat katseltavanamme ja mietteisiin väljältä tilaa.

Aikanaan tuli Italian ranta näkyviin ja meidän seistessä kannella varhain kirkkaana kesäaamuna kohosi merestä Genovan komea kaupunki, heijastaen auringonvaloa sadoista palatseistaan.

Täällä me nykyään lepäämme — taikka oikeammin, täällä olemme koettaneet levätä vähän aikaa, mutta samalla juoksennelleet liian paljon sadaksemme tässä suhteessa paljoakaan aikaan.

Tänne jäisin mielelläni. En tahtoisi lähteä edemmä. Euroopassa ehkä voi olla kauniimpia naisia, mutta minä sitä epäilen. Genovan väkiluku on 120,000; kaksikolmannesta tästä luvusta näyttää olevan naisia ja ainakin kaksikolmannesta naisista on kauniita. Ne ovat niin siroasti, niin aistikkaasti puettuja, niin suloisia kuin yleensä voivat olematta enkeleitä. Enkelit eivät taidakaan olla aistikkaasti puettuja. Eivät ainakaan ne, joita kuvissa näkee, — niillä ei ole muuta kuin siivet. Mutta nämä Genovan naiset todella näyttävät viehättäviltä. Nuorista neitosista useimmat ovat puettuina valkoiseen pilveen kiireestä kantapäähän, vaikka on paljon niitäkin, jotka itseään runsaamminkin koristelevat. Yhdeksällä kymmenesosalla ei päässään ole muuta kuin jonkinlainen kevyt huntu, joka valkoisena utuna valuu heidän selkäänsä. He ovat sangen hyvännäköisiä ja monella on siniset silmät, mutta mustat ja haaveilevan tummanruskeat ovat kuitenkin tavallisimmat.

Genovan naisilla ja herroilla on hauska tapa kuudesta yhdeksään illalla kävellä suuressa puistossa, joka on erään mäen päällä keskellä kaupunkia, ja sitten läheisessä puutarhassa syödä tunti tai pari

hyytelöä. Kävimme tässä puistossa sunnuntai-iltana. Siellä oli koolla parituhatta henkeä, enimmäkseen nuoria naisia ja herroja. Herrat olivat puetut Pariisin kaikkein uusimman muodin mukaan, ja naisten hameet välkkyivät puitten seasta kuin lumihiuksia. Yleisö kulki ympäri puistoa suuressa jonossa. Soittokunnat soittivat, suihkulähteet säestivät; kuu ja kaasulamput valaisivat ihmisliikettä ja kaiken kaikkiaan se oli sangen loistava ja vilkas kuva. Katsoin kasvoihin jokaista naista, joka sivuitsemme kulki, ja mielestäni ne kaikki olivat kauniita. En ollut milloinkaan ennen nähnyt moista kauneus tulvaa. En voi käsittää, kuinka mies, jolla olisi vain tavallinen päätöskyky, voisi täällä mennä naimisiin, sillä ennenkuin hän olisi ennättänyt päätöstään tehdä, olisi hän jo rakastunut johonkin toiseen.

Älkää koskaan polttako italialaista tupakkaa. Älkää koskaan tehkö sitä millään ehdolla. Minua pöyristyttää, kun ajattelen, mitä kaikkea siinä mahtaa olla. Mahdotonta nakata minnekään vanhaa sikarin pätkää, etteikö joku kulkuri paikalla hyökkää sen kimppuun. Minä poltan koko mielelläni, mutta tuntoani loukkaa, kun näen moisen pätkäjäkäarin nälkäisten silmänsä pielistä tähyilevän minua ja laskevan, kauanko sikarini mahtaa kestää. Se muistutti minulle liian tuskallisesti erästä sanfrancicolaista hautausliikkeen omistajaa, jonka tapa oli käydä sairaitten luona kello kädessä kandidaattejaan aikaamassa. Muuan näistä pätkäjäkääreistä seurasi meitä eilen illalla pitkin puistoa, emmekä kertaakaan saaneet polttaa asiaksi asti. Aina hellyimme lepyttämään häntä pätkällä, ennenkuin puoletkaan sikarista oli kulunut, hänellä näytti olevan niin häijyn hätä. Hän piti meitä omana laillisena saaliinaan, löytäjän oikeudella, luullakseni, koska hän karkoitti useita muita ammattimiehiään, jotka aikoivat meidät anastaa.

Jaa, varmaankin nämä vanhat pätkät sitten jauhetaan ja myydään piipputupakaksi. Löytäköt siis muut kuin italialaiset laadut ostaessanne armonne.

"La Superba" ja "Palatsien kaupunki", ne nimet Genovalla on ollut kautta vuosisatain. Se varmaan onkin täynnään palatseja ja palatsit ovat sisältä upeat, mutta ulkoa ne ovat sangen rähjäiset, eikä niiden rakennustyyli ole minkään arvoinen. "Genova la Superba" olisi sangen sattuva nimitys, jos se tarkoittaisi naisia.

Olemme käyneet useassa näistä palatseista — ne ovat suunnattomia paksuseinäisiä rakennuksia, joissa on väljät kiviportaat, kuviolliset marmorilattiat (toisinaan pienistä kivenmukuloista tai sementtiin upotetuista marmoripaloista sommiteltua monimutkaista mosaiikkia), ja suuret salit, joiden seinillä riippuu Rubensin, Guidon, Tizianin, Paolo Veronesen ja muitten tauluja ja suvun päämiesten muotokuvia työtyöpäriin ja uhkeine panssaripaitoineen ja menneiden vuosisatain omituisiin muoteihin puettuja vallasnaisia. Mutta ihmiset tietysti olivat nyt kesällä kaikki maalla, ja tuskinpa he olisivat meitä päivällisille käskeneet, vaikka olisivat kotonakin olleet, ja niinpä kaikki nuo suuret tyhjät salit kaikuvine kivilattioineen, kuolleiden esivanhempain ankarat kuvat, repaleiset liput, joita peitti menneiden vuosisatain tomut, näyttivät juhlallisuudessaan huokuvan kuolemaa ja hautaa, ja siitä rattoisuutemme raukesi ja mieleemme hiipi masennus. Emme kertaakaan nousseet yhdenteentoista kerrokseen. Aloimme aina pelätä aaveita. Siinä oli aina hautausliikkeen omistajaa muistuttava palvelijakin saapuvilla, joka meille antoi ohjelman, osoitti taulun, joka oli luettelon ensimmäinen siinä salissa, johon hän kuului, ja seisoi sitten jäykkänä ja vankkana ja totisena kivettyneessä livreessään, kunnes olimme valmiit lähtemään toiseen huoneeseen, jolloin hän murheellisena marssi edellä ja asettui uuteen pahansuovan kunnioittavaan asentoon kuten ennenkin. Minä kulutin niin paljon aikaa rukoillakseni kattoa sortumaan näiden ikävyyttäviin lakeijain päälle, etten paljon joutanut katselemaan palatsia enkä tauluja.

Ja sitä paitsi oli meillä täällä samoin kuin Pariisissakin opas. Tuho vieköön kaikki oppaat! Tämä sanoi, että hän oli Genovan paras kielitaituri englannin kieleen nähden ja ettei kaupungissa häntä paitsi ollut kuin kaksi henkeä, jotka ensinkään osasivat mainittua kieltä. Hän näytti meille Christopher Columbuksen syntymäpaikan ja meidän vaieten ja kunnioittaen katseltuamme sitä viisitoista minuuttia sanoi, ettei se ollutkaan Columbuksen, vaan Columbuksen mummon syntymäpaikka! Kun me vaadimme häntä selittämään käytöstään, kohautti hän vain olkapäitään ja vastasi pohjattomalla italian tulvalla. Puhun tästä oppaasta enemmän jossain tulevassa luvussa. Luullakseni saamme kanssamme kulkemaan kaiken tiedon, mitä saimme hänestä lähtemään.

En ole moniin aikoihin ollut kirkossa niin usein kuin näinä viime viikkoina. Näiden vanhain maitten ihmiset näyttävät ottaneen kirkot oikein erikoisuudekseen. Varsinkin näyttää näin olevan Genovan asukkaitten laita. Minä luulen, että siellä kautta kaupungin aina on kirkko kolmen tai neljänsadan askeleen päässä. Kaduilla vilisee päästä päähän kihvelihattuisia, pitkäkauhtanaisia, hyvin ruokittuja pappeja, ja kirkonkelloja moikkaa tusinoittain melkein aamusta iltaan. Aina vähän päästä tulee vastaan harmaaseen veljeskuntaan kuuluva munkki ajelluin päälain, pitkään karkeaan kaapuun puettuna, nuora vyöllä, rukousnauha kädessä ja jaloissa sandaalit tai aivan avojaloin. Nämä arvon miehet kiduttavat lihaansa ja luultavasti tekevät parannusta koko elämänsä, mutta päältä nähden he ovat oikeita nälänhädän tekijöitä. Lihavia ja rauhallisia.

San Lorenzon vanha katedraali on kai siinä mainittava kuin mikä muu Genovan rakennus tahansa. Se on sangen suuri, siinä on jaloja pylväskäytäviä, suuret urut ja tavanmukainen ylenpalttisuus kullattuja muovailuja, maalauksia, kattofreskoja ja niin edespäin. En tietenkään voi ryhtyä sitä kuvaamaan — siihen tarvittaisiin koko joukko sivuja. Mutta se on omituinen paikka. Sanotaan, että puolet siitä — pääovesta puoliväliin alttarille päin — oli juutalainen synagooga ennen Vapahtajan syntymistä ja ettei sitä ole sen jälkeen muutettu. Me epäilimme tätä tietoa, mutta teimme sen vastahakoisesti. Paljon mieluummin olisimme sen uskoneet. Paikka näytti olevan liian hyvässä kunnossa ollakseen niin vanha.

Katedraalin mieltäkiinnittävin kohta on Johannes Kastajan pieni kappeli. Naisia siihen lasketaan vain kerran vuodessa, tämä sukupuoli kun vielä on vihan alainen pyhimyksen murhasta Herodiaan oikun tyydyttämiseksi. Tässä kappelissa on marmorikirstu, jossa sanottiin Pyhän Johanneksen tuhkaa säilytettävän; ja sen ympärillä oli kahleet, joilla hänen sanottiin olleen vankeudessa kahlehdittu. Emme tahtoneet epäillä näitä tietoja, mutta emme siltä voineet pitää niitä aivan luotettavinakaan — osaksi siitä syystä, että olisimme voineet katkaista nämä kahleet, ja sen olisi Pyhä Johanneskin voinut tehdä, ja osaksi siitä, että olimme ennen eräässä toisessa kirkossa nähneet Pyhän Johanneksen tuhkan. Emme voineet saada itseämme uskomaan, että Pyhällä Johannesella oli kahdet tuhkat. Näyttivät meille myös Jumalan äidin kuvan, jonka Pyhä Luukas oli maalannut, eikä se näyttänyt puoleksikaan niin vanhalta ja savuiselta kuin jotkut Rubensin taulut. Emme voineet olla ihailematta apostolin vaatimattomuutta, kun hän ei ole kirjoituksissaan kertaakaan maininnut, että hän osasi maalatakin.

Mutta eiköhän tätä pyhänjäännösjuttua vähän liioitella? Meille näytetään oikean ristin kappaleita jokaisessa vanhassa kirkossa, jonne poikkeamme, ja joku niistä nauloista, jotka ovat sitä koossa pitäneet. En tahdo mitään varmasti väittää, mutta luullakseni me olemme nähneet ainakin pöntöllisen näitä nauloja. Ja entä orjantappurakruunu; Sainte Chapellella Pariisissa on siitä osa, osa Notre Damessa. Ja mitä Pyhän Denis'n, Pariisin ensimmäisen piispan luihin tulee, niin luulisin meidän nähneen niitä niin paljon, että niistä tarvittaessa tulisi kaksikin pyhimystä.

Aikomukseni oli kirjoittaa vain kirkoista, mutta eksyin taas pois aineesta. Voisin sanoa, että Annunziata kirkko on oikea aarniometsä kauniita pylväitä, kuvapatsaita, kullattuja muovailuja, ja että siinä on maalauksia jopa lukemattomiin, mutta kun se ei antaisi aivan täydellistä käsitystä asiasta, niin mitä hyötyä siitä olisi. Yksi perhe rakensi koko rakennuksen ja sille vielä jäikin railoja. Siinä on asian salaisuus. Aluksi meistä tuntui, että vain rahapaja olisi moisen rahamenon jälkeen pystyssä pysynyt.

Täkäläiset ihmiset asuvat jyrkvimmissä, korkeimmissa, pimeimmissä ja lujimmissa taloissa, mitä ajatella saattaa. Kaikki ne vaikka kestäisivät piirityksen. Sata jalkaa julkisivua ja sata jalkaa korkeutta on yleinen malli, ja saatte nousta kolmet portaat, ennenkuin alkaa näkyä merkkejä asukkaista. Kaikki on kivistä, ja kivet kaikkein jyrkintä laatua — permannot, portaat, pesät, penkit — kaikki. Seinät ovat neljää tai viittä jalkaa paksut. Kadut yleensä ovat neljästä tai viidestä kahdeksaan jalkaan leveät ja väärät kuin korkkiruuvi. Kun kuljette tällaisen väärän halkeaman pohjalla ja katselette ylöspäin, on taivas vain valonauha korkealla pääne päällä, kussa korkeitten talojen yläkerrokset kummaltakin puolelta melkein kallistuvat yhteen. Teistä tuntuu, kuin olisitte jonkun suunnattoman kuilun pohjalla ja koko maailma korkealla yläpuolellanne. Mutkaillette sisään ja ulos siellä ja täällä mitä salaperäisimmällä tavalla, eikä teillä ole kompassin suunnista enempää käsitystä kuin sokealla. Ette voi koskaan vakautua siihen käsitykseen, että nämä ovat todellisia katuja ja nuo kolkot, mustuneet, luonnottomat rakennukset asumuksia, ennenkuin näette jonkun kauniin, somasti puetun naisen tulevan ulos semmoisesta — näette hänen tulevan ulos kolkon näköisestä luolasta, joka on kuin vankitorni ulottuen maasta puoliväliin taivasta. Ja silloin ihmettellette, kuinka niin viehättävä perho voi tulla moisesta kammottavasta ulokuoaresta. Kadut on järkevästi kyllä tehty näin kapeat ja talot jyrkät ja vahvat ja kiviset, että ihmisten olisi viileämpi tässä paahlavassa ilmastossa. Ja ne ovat viileät ja pysyvät viileinä. Ja muistaessani — miesten, iho on sangen tumma, naisten taas yleensä tavattoman vaalea. Omituista, eikö olekin?

Genovan valtavissa palatseissa pitäisi asua yhden perheen kussakin, mutta luullakseni niihin mahtuisi vaikka satakunta. Ne ovat muistoja Genovan kukoistuksen mahtavuudesta — niistä ajoista, jolloin se, monta vuosisataa takaperin, oli suuri kauppa- ja merimahti. Vaikka nämä palatsit ovat täyttä marmorista, ovat kuitenkin monet niistä päältä nähden himmeän punertavat väriltään ja kadusta kattolistaan saakka maalatut täyteen genovalaisia tappelukohtauksia, suunnattomia Jupiteriteita ja Cupidoja ja kreikkalaisen jumaluustaruston tunnettuja aiheita. Missä maali on ajan ja sään vaikutuksesta rapissut pois, on vaikutus kaikkea muuta mutt'ei hauska. Nenätön Cupido, Jupiter, joka on toissilmä, Venus, jolla on risa rinnassaan, eivät taulussa tunnu kovinkaan viehättäviltä. Jotkut näistä maalatuista seinistä mielestäni muistuttivat niitä kaikenlaisilla haaveellisilla ohjelmilla ja kuvilla verhottuja vaunuja, joilla sirkukset maalla kulkevat kylästä kylään. En ole lukenut enkä kuullut, että talojen seinät ainoassakaan toisessa kaupungissa koko Euroopassa olisivat tällä tavalla freskotut.

En voi kuvitellakaan Genovaan raunioina. Moisia jyrkeviä holveja, vankkoja alusrakennuksia, jotka kannattavat näitä korkeita leveäsiipisiä rakennuksia, olemme nähneet harvoin ennen; ja varmaankaan

ne suuret paadet, joista nämä talot on rakennettu, eivät voi milloinkaan rappeutua. Seinät, jotka ovat amerikkalaisen porttikäytävän vahvuiset, eivät voi milloinkaan hajota.

Genovan ja Pisan tasavallat olivat keskiajalla sangen mahtavat. Niiden laivat täyttivät Välimeren ja Konstantinopolin, ja Syyrian kanssa ne kävivät laajaa kauppaa. Niiden kauppahuoneet olivat ne suuret jakeluvälikammiot, joista Itämaiden kallisarvoiset tuotteet lähetettiin kautta Euroopan. Ne olivat pieniä sotaisia valtoja ja uhmasivat aikanaan valtakuntia, jotka kohoavat niiden yli kuin vuoret myyränkasain yli. Saraseenit valloittivat ja hävittivät Genovan yhdeksänsataa vuotta takaperin, mutta seuraavan vuosisadan kuluessa Genova ja Pisa tekivät hyökkäys- ja puolustusliiton ja piirittivät Sardinian ja Balearien saraseenilaisia siirtokuntia itsepäisyydellä, joka neljäkymmentä vuotta säilytti alkuperäisen voimansa ja piti kiinni päämäärästään. Lopulta ne voittivatkin ja jakoivat valloituksensa tasan suurten patriisisukujensa kesken. Genovan palatseissa vielä asuu muutamien näitten ylpeitten sukujen jälkeläisiä ja heidän kasvoissaan voimme huomata samaa näköä kuin noissa ankarissa ritareissa, joiden muotokuvat riippuvat heidän komeissa saleissaan, ja maalatuissa kaunottarissa nyripistettyne huulineen ja iloisine silmineen, joiden originaalit ovat olleet tomuna ja tuhkana niin monta kuollutta ja unhotettua vuosisataa.

Hotellin, jossa asumme, omisti ristiretkien aikana eräs noista suurista ristin ritarikunnista, ja haarniskapukuiset vartiomiehet ovat muinoin seisoneet sen paksuissa torneissa vartioina ja kannuksillaan herättäneet näiden salien ja käytävien kaikuja.

Mutta Genovan suuruus on rappeutunut vaatimattomaksi sametin ja hopeafiligraniteosten myynniksi. Sanotaan, että Euroopassa joka kaupungilla on erikoisuutensa. Nämä filigraniteokset ovat Genovan erikoisuus. Sen sepät ottavat hopeaharkkoja ja takovat niistä kaikenlaisia siroja ja kauniita muotoja. Tekevät hopealehdistä ja langoista kukkavihkoja, jotka matkivat niitä hentoja muotoja, joita pakkaneen akkunaruutuun kutoo; ja meille näytettiin pienoista hopeatemppeliä, jonka uurretut pilarit, korinttilaiset kapiteelit ja rikkaat pienaukset, jonka torni, kuvapatsaat, kellot ja runsaat veistokirjaukset olivat kiillotetusta hopeasta tehdyt niin verrattoman taidokkaasti, että joka detalji oli mielenkiinnon ja tutkimisen arvoinen ja koko valmis rakennus kauneuden ihme.

Olemme jälleen valmiit lähtemään liikkeelle, vaikk'emme oikeastaan vielä ole todella kyllästyneet tämän vanhan marmoriluolan kapeihin korridooreihin. Luola onkin hyvä sana — puhuttaessa Genovasta tähtien valossa. Harhaillessamme yösydännä näissä pimeissä rotkoissa, joita nämä sanovat kaduiksi, missä ei kaikunut muuta jalan liikettä kuin meidän, missä vain me olimme liikkeellä ja missä valoja ilmestyi vain pitkään väliaikain jälkeen ja matkan päässä ja taas salaperäisesti katosi ja talot kynnänpäämme vieressä näyttivät kohoavan vielä entistäkin korkeammalle taivaihin, muistui aina mieleeni eräs luola, jossa kotona usein kävin, sen korkeat käytävät, sen autius ja äänettömyys, sankka pimeys, sen hautakaiut, äkkiä ilmestyvät ja katoavat harhavalot ja kaikkein enemmän haararotkojen ja käytävien ilmestyminen semmoisissa paikoissa, missä niitä kaikkein vähemmän kaipasi.

Emmekä ole kyllästyneet näihin iloiisiin leikkilisiin juoruttelijoihin, joita päättöminä jonoina tunkeilee näissä pihoissa, näillä kaduilla, aamusta iltaan; emme munkkeihin emmekä heidän karkeihin kaapuihinsa; emmekä "Asti" viineihin, joita vanha tohtorimme (jota oraakkeliksi sanomme) tavalliseen sattuvaan, kaikkea väärentävään tapaansa sättii "nastyksi" (kehnoiksi). Mutta siitä huolimatta meidän täytyy lähteä.

Viimeksi kaikista näimme hautausmaan (siinä on varattu tilaa 60,000 ruumiille), ja sen muistamme vielä sen jälkeenkkin, kun olemme palatsit unohtaneet. Se on suunnattoman laaja marmoripylväskäytävä, joka piirittää avaraa nelikulmaista maakappaletta; sen leveä permanto on marmorista ja joka laa'assa on nimi — sillä joka laa'an alla on vainaja. Sen keskitse kulkiessa näkee kummallakin puolella muistopatsaita, hautoja ja veistokuvia, jotka ovat mitä huolellisimmin muovailut ja täynnään sulavaa kauneutta. Ne ovat uusia ja lumivalkeita; joka viiva on täydellinen, ei ainoakaan piirre tyhistetty, ei tahraa, ei risaa; ja sen vuoksi ovat meidän mielestämme nämä kauas ulottuvat rivit lumoavia muotoja paljon viehättävämpiä kuin ne rappeutuneet ja tuhruiset kuvapatsaat, joita on muinaisajan taiteen raunioista pelastettu ja Pariisiin veistoskokoelmiin koottu maailman ihailtaviksi.

Olimme valmiina astumaan junaan, Milano matkan määränä.

XVIII LUKU.

Koko päivän kiidimme kautta vuorimaan, jonka kukkulat olivat kirkkaassa päiväpaisteessa, rinteillä somia huviloita puutarhainsa ja pensastoittensa keskellä, jonka syvät rotkot olivat viileät ja varjoisat ja näyttivät niin kovin luokseen kutsuvilta helteisistä ylälmoista nähden, jossa me lintujen keralla liitelimme eteenpäin.

Oli meillä kuitenkin aikalailta viileitä tunneleitakin, jotka hillitsivät hikoilemista. Aikasimme niistä yhden. Kaksikymmentä minuuttia kului, ennenkuin olimme sen läpi kulkeneet; nopeutemme oli kolmestakymmenestä kolmeenkymmeneen viiteen mailiin tunnissa.

Alessandrian tuolla puolella kuljimme Marengon tappelutantereen poikki.

Iltahämmärässä lähestyimme Milanoa, ja näkyviin välähti kaupunki ja siniset vuorenkukkulat sen takana. Mutta näistä me emme välittäneet — ne eivät huvittaneet meitä vähääkään. Meidät oli vallannut kuumekehkeinen kärsimättömyys; me olimme menehtymäisillämme odotuksesta, koska saisimme nähdä katedraalin! Katselimme, kurkistelimme — suuntaan ja toiseen — joka puolelle — kaikkialle. Emme kaivanneet ketään sitä sormella näyttämään — emme tahtoneet, että kukaan sen sormellaan osoittaisi — tiesimme tuntevamme sen vaikka Saharan suuressa erämaassa.

Vihdoin metsä siroja neuloja, ambran karvaisessa auringonvalossa hohtaen, hitaasti kohosi näkyviin kääpiömäisten talonkattojen päälle, samoin kuin merellä joskus näkee kullatun, monisakaraisen pilven etäisellä taivaanrannalla kohottavan itseään korkealle yli aaltojen autiuden — katedraali! Tunsimme sen silmänräpäyksessä.

Puolen tätä iltaa ja koko seuraavan päivän tämä rakennustaiteen itsevaltias oli mielenkiintomme ainoa esine.

Mikä ihme se on! Niin mahtava, juhlallinen, suuri! Ja samalla kuitenkin niin hieno, niin ilmava, täynnään suloa! Kokonainen maailma jykevää painoa ja kuitenkin se kuutamon vienoudessa näyttää olevan vain jääkukkakutomus keijujen maailmasta, jonka yksi henkäys saisi katoamaan! Kuinka terävinä sen sakaraiset kulmat ja tornihuippujen metsä kuvautuivat taivasta vastaan ja kuinka runsaina niiden varjot lankesivat sen lumivalkeiselle katolle! Se oli kuin ilmestys henkimaailmasta! — ihme! — kiveen laulettu hymni, marmorisiin muovailtu runo!

Miten tätä suurta katedraalia katsellettekin, se on aina jalo ja kaunis! Missä Milanossa seisonettekin tai seitsemän mailin piirissä Milanosta, kaikkialle se näkyy — ja kun se on näkyvissä, ei mikään muu esine voi koko huomiotanne kiinnittää. Jättäkää silmänne minuutiksikaan vapaiksi tahtonne kahleista, varmaan ne kääntyvät sitä etsimään. Se on ensimmäinen esine, jota katselette aamulla noustessanne ja viimeinen, jolla katseenne illalla viivytellen lepää.

Kello yhdeksän aamulla lähdimme liikkeelle ja seisahduimme tämän marmorikolossin eteen. Sen viidestä suuresta ovesta on keskimäinen kehystetty lintuja ja hedelmiä, nelijalkaisia ja hyönteisiä esittäväillä matalilla kohokuvilla, jotka on marmorista niin taidokkaasti muovailtu, että ne näyttävät elävän — ja näitä olennoita on niin paljon ja sommittelu on niin monimutkainen, että sitä voisi viikon tutkia vähentymättömällä mielenkiinnolla. Suuressa tornissa, joka kohoaa kaikkien muitten lukemattomien tornien yli — näiden tornien sisäpuolella — ovien ja ikkunain päällä — nurkissa ja kulmauksissa — kaikkialla, missä tässä suunnattomassa rakennuksessa on komeroa tai konsolia huipusta hamaan maahan saakka, on marmoripatsas ja joka patsas on itsessään erikoisen tutkimuksen arvoinen! Rafael, Angelo, Canova — sen kaltaiset jättiläiset suunnittelivat ne ja heidän omat oppilaansa veistivät ne marmorisiin. Kaikki kasvot ovat kaunopuheliaan ilmeikkäät, joka asento on suloa täynnään. Tuolla kaukana korkealla katolla ponnistaa korkealle ilmaan vuoltuja ja reiällisiä torneja, joiden runsaiden seulakirjailujen kautta näkyy takana oleva taivas. Niiden keskeltä kohoo keskimäinen torni ylpeänä korkeuteen kuin jonkun suuren purjelaivan päämasto parveilevain rannikkopursien keskeltä.

Halusimme lähteä katolle. Suntio osoitti meille marmoriporaat (tietysti ne olivat marmorista, vieläpä kaikkein vaikeinta, rakennusaineena kun ei ole käytetty mitään muuta kiveä, tiiltä eikä puuta) ja kehoitti nousemaan satakahdeksänkymmentäkaksi askelta ja seisautumaan sitten ja odottamaan, kunnes hän tuli. Suotta oli kehoittaa meitä seisautumaan — olisimme tehneet sen joka tapauksessa. Olimme väsyksissä, kun sinne saavuimme. Olimme katolla. Leveiltä marmorilaa'oilta kohoten oli siellä pitkät rivit torneja, jotka läheltä katsoen näyttivät sangen korkeilta, mutta etäisyydessä vähenivät kuin urkupiipuiksi. Näimme nyt, että kuvapatsas, joka oli jokaisen päässä, oli ison miehen kokoinen, vaikka ne kadulta katsoen olivat kuin nukkeja. Huomasimme niinkään, että jokaisen tuommoisen onton tornin sisältä kuudestatoista kolmeenkymmeneen yhteen marmoripatsaaseen katseli alla olevaa maailmaa.

Räystäistä katonharjalle oli loppumaton rivi suuria kaarevia marmoripelkkoja, jotka muistuttivat

höyrylaivan keula- ja perätukkia, ja kullakin tukikaarella seisoivat päästä päähän rivi runsaasti vuoltuja kukkia ja hedelmiä — kukin omaa eri lajiaan ja monta tuhatta lajia edustettuna. Vähän matkan päästä katsoen nämä rivit näyttävät sulkeutuvan yhteen kuin ratapölkkyt, ja tämän marmoripuutarhan umppejen ja kukkain sommitelmat muodostavat yhteiskuvan, joka on silmälle erinomaisen viehättävä.

Astuimme taas maahan ja menimme kirkkoon. Kirkossa uurrettujen pilarien pitkät rivit kuin muistopatsaat jakoivat rakennuksen leveihin laivoihin ja ylhäältä, maalatuista akkunoista, lankesi kirjopermannolle vienoja punastuksia. Minä tiesin, että kirkko oli sangen avara, mutta en saanut täyttää käsitystä sen suuresta koosta, ennenkuin huomasin, kuinka pieniltä pojilta etäällä alttarin luona seisovat miehet näyttivät ja kuinka he paremminkin näyttivät liukuvan kuin kävelevän. Kuljeskelimme ja kävelimme, katselimme valtavia ikkunoita, jotka kirkkaine hehkuvine värikuvineen esittivät kohtauksia Vapahtajan ja hänen opetuslastensa elämästä. Jotkut näistä kuvista ovat mosaiikkeja ja niin taiteellisesti ovat niiden tuhannet värilliset lasi- ja kivipalaset yhteen liitetyt, että teos on täydelleen yhtä sulava ja ehyt kuin maalaus. Eräässä ikkunassa laskimme kuusikymmentä ruutua ja kukin ruutu oli moisella neron ja kärsivällisyyden mestariteoksella kaunistettu.

Lähdemme nyt alas Milanon katedraalin pääalttarin alla olevaan kryptaan kuullaksemme siellä vaikuttavan saarnan huulilta, jotka ovat kolmesataa vuotta vaienneet, käsiltä, jotka ovat kolme vuosisataa liikkeettä maanneet.

Pappi seisahtui pieneen holviin ja kohotti kynttilänsä. Tämä oli hyvän miehen, lämminsydämisemmän miehen, epäitsekään miehen viimeinen leposija; miehen, joka oli koko elämänsä omistanut köyhäin auttamiselle, heikkojen rohkaisemiselle, sairaiden lohduttamiselle; puutteen lieventämiselle aina ja kaikkialla, missä hän sitä näki. Hänen sydämensä, kätensä, kukkaronsa olivat aina avoinna. Hänen elämäntarinansa kuultuaan melkein voi mielessään nähdä hänen hyväntahtoiset kasvonsa rauhallisesti liikkumassa milanolaisten riutuneitten haahmojen keskellä siihen aikaan, kun rutto teki kaupungissa tuhojaan. Kulkien rohkeana siellä missä muut olivat pelkureita, täynnään lähimmäisen rakkautta siellä missä kauhun hurjista itsensä säilyttämisen vaisto oli raastanut säälin kaikista muista rinnoista, rohkaisten kaikkia, rukoillen kaikkien kanssa, auttaen kaikkia kädellään, älyllään ja kukkarollaan hän teki tämän aikana, jolloin vanhemmat hylkäsivät lapsensa, ystävä luopui ystävästä ja veli kääntyi pois sisaresta, jonka rukoukset vielä valittivat hänen korvissaan.

Tämä oli hyvä pyhä Carlo Borromeo, Milanon piispa. Kansa jumaloi häntä; ruhtinaat tuhlaten antoivat hänelle rikkauksia. Seisoimme hänen haudassaan. Lähellä oli hänen arkkunsa tippuvien kynttiläin valaisemana. Seinillä oli puhtaasta hopeasta muovailtuja korkokuvia, jotka esittivät kohtauksia hänen elämästään. Pappi pani lyhyen valkoisen pitsivaatteen mustan kaapunsa päälle, teki ristinmerkin, kumarsi nöyrästi ja alkoi hitaasti vääntää erästä kampia. Arkku jakautui pitkin pituuttaan kahteen osaan ja alempi osa vaipui alas ja näkyviin paljastui vuorikristallista tehty sisempi arkku, kirkas kuin itse ilma. Sen sisässä oli ruumis kalliisiin kullalla kirjailtuihin vaatteisiin puettuna, kimaltelevia jalokiviä täynnään kuin taivas tähtiä. Lahoava pää oli vanhuuttaan musta, kuiva iho oli kiristynyt tiukalle luitten päälle, silmät olivat poissa, ohimossa oli reikä, poskessa toinen ja nahkeat huulet olivat avautuneet kaameaan hymyyn! Näiden kamalain kasvojen, niiden tomun ja lahouden ja niiden ilkkuvan irvistyksen päällä riippui kruunu, joka oli täpötäynnään säteileviä briljantteja; ja rinnalla oli kultaisia ristejä ja paimensauvoja, jotka uhkuivat smaragdeja ja timantteja.

Kuinka vaivaiselta ja halvalta ja triviaalilta tämä rihkama näytti kuoleman juhlallisuuden, suuruuden, kammottavan majesteetin läsnäollessa! Ajatelkaa, että Milton, Shakespeare tai Washington olisi tällä tavalla asetettu kunnioittavan maailman katseltaviksi lasihelmiin, vaskisiin korvarenkaisiin ja lakeuksien villien timanttihelyihin puettuina.

Bartolomeo vainaja saarnasi painavia sanojaan, joiden ytimenä oli: Te, jotka palvelette maailman turhuutta — te, jotka himoitsette maailman kunniaa, maailman rikkautta, maailman kunniaa — katsokaa, minkä arvoisia ne ovat!

Meistä tuntui, että niin hyvä mies, niin säällivä sydän, niin yksinkertainen luonne olisi ansainnut saada levon ja rauhan haudassa, joka olisi suojeltu utelevien silmäin tungettelta, ja me arvelimme, että hän itsekin olisi niin suonut, mutta ehkä viisautemme tässä suhteessa ampui harhaan. [Carlo Borromeo, joka äidin puolelta oli Medici ja paavi Pius IV:n läheinen sukulainen, oli aikansa mahtavimpia kirkkoruhtinaita, tunnettu hartaudesta ja lahjomattomasta mielestään. Hän todella puhdisti Milanon tuomiokirkon kaikesta turhasta korusta ja kohotti suurella määrällä papiston tietotasoa ja paransi sen kuria. Hän siis epäilemättä olisi ollut ensimmäinen tuomitsemaan hautansa jumaloinnin ja ylellisyyden. Hänen ankaruutensa herätti papiston kesken niin paljon vihaa, että häntä vastaan tehtiin murhayrityskin, josta hän kuin ihmeen kautta pelastui. Suom. muist.]

Meidän jälleen noustua kirkon permannolle tarjoutui toinen pappi näyttämään meille kirkon aarteet. Mitä, vieläkö lisää? Sen ahtaan kuolonkammion sisustus, josta juuri tulimme, painoi kuusi miljoonaa frangia unseissa ja karaateissa jo se yksin, laskematta penniäkään siitä mestarillisesta työstä, joka

siihen oli uhrattu! Mutta me seurasimme häntä suureen huoneeseen, joka oli täynnään suuria kaappeja, ikäänkuin vaatekaappeja. Hän avasi nämä kaapit ja katso, Nevadan kaivoskonttorien kultaharkot hälväisivät mitättömiksi mielessäni. Siellä oli neitsyeitä ja piispoja, luonnollista suuremmassa koossa, jotka oli tehty puhtaasta hopeasta; siellä oli hopeisia korkokuvia, jotka painoivat kuusisataa naulaa; paimensauvoja ja ristejä ja kynttiläjalkoja, kuudesta kahdeksaan jalkaan korkeita, jotka olivat pelkkää kultaa ja jalokiviä täynnään; ja vielä siellä oli kaikenlaisia vaaseja ja maljoja ja muuta sen kaltaista ja kallisarvoisia kaikki. Se oli Aladdinin palatsi.

Papit näyttivät meille kahta Pyhän Paavalin sormeja ja yhtä, joka oli kuulunut Pyhälle Pietarille; Juudas Iskariotin luuta (se oli musta) ja muittenkin opetuslasten luita; ynnä liinaa, johon oli jäänyt Vapahtajan kasvojen painalmus. Kalleimpia kaikista näistä pyhistä jäännöksistä olivat eräs Pyhän haudan kivi, osa orjantappurakruunua (Notre Damessa on koko kruunu), kappale siitä purppuraviitasta, joka Vapahtajalla oli päällään, ristin naula ja Neitsyen ja Lapsen kuva, joka oli Pyhän Luukkaan maalaama. Se on toinen Luukkaan maalaama Neitsyt, mitä jo olemme nähneet. Kerran vuodessa kaikkia näitä pyhiä jäännöksiä juhlallisesti kannetaan pitkin Milanon katuja.

Rakennus on viittäsataa jalkaa pitkä ja sataakahdeksäkymmentä leveä, ja päätornin korkeus lähentelee neljäsataa jalkaa. Siinä on 7148 marmoripatsasta, ja kun kirkko on valmis, lienee niiden luku kymmentuhannen vaiheilla. Sitäpaitsi siinä on tuhannenviisisataa korkokuvaa. Tornien luku on satakolmekymmentäkuusi — ja yksikolmatta rakennetaan vielä entisten lisäksi. Jokaisen tornin päässä on kuutta ja puolta jalkaa korkea kuvapatsas. Kaikki on marmoria ja marmori kaikki samasta louhimosta, joka jo vuosisatoja takaperin lahjoitettiin arkkipiispakunnalle tätä tarkoitusta varten.

Kaunein katedraali on kuutamossa, koska vanhemmat osat, jotka jo ovat iän tummentamat, epämiellyttävästi erottuvat uudemmissa ja valkoisemmista osista. Se näyttää korkeuteensa verraten jonkun verran liian leveältä, mutta ehkä tottumus hälventäisi tämän vaikutuksen.

Sanotaan, että Milanon katedraalista vie voiton vain Rooman Pietarin kirkko. Minulle on käsittämätöntä, kuinka mikään ihmiskäsin rakennettu voisi siitä voiton viedä.

Ja sitten sanoimme sille hyvästit — ehkä ainiaaksi. Ja varmaan joskus tulevaisuudessa, sen muiston menetettyä eloisuutensa, luulemmekin nähneemme sen ihmeellisessä unessa, emmekä koskaan hereillä olevan silmillä.

XIX LUKU.

"Do You Wis zo Haut can be?" — La Scala — Petrarca ja Laura — Lucrezia Borgia — Kekseliäitä freskoja — Vanha roomalainen amfiteatri — Taitava petos — Biljardisurkeutta — Euroopan elämän pääviejätys — Italialainen sauna — Saippuaa! — Raajarikkoista ranskaa — Runneltua englantia — Maailman kuuluin maalaus — Amatööri-ihastusta — Puolueetonta arvostelua Kasku — Ihmeellinen kaiku — Suutelo frangilla.

"Do you wis zo haut can be?"

"Tahto te nin höög voi olla?" näin opas kysyi meidän katsellessa Rauhan portin päällä olevia pronssihevosiä. Hän tarkoitti, tahdotteko nousta tuonne? Mainitsen sen esimerkkinä opasenglannista. Nämä ne tekevät matkailijan elämän rasiukseksi. Heidän kielensä ei koskaan pysy alallaan. He puhuvat ja puhuvat loppumattomiin ja tämmöistä on se sekasotku, jota he käyttävät. Ei inspiraatiokaan voisi niitä käsittää. Jos he vain tyytyisivät osoittamaan mestariteoksen tai vanhan haudan tai vankilan taikka tappotantereen, jonka liikuttavat muistot tai historialliset vaiheet tai suuret traditiot ovat pyhittäneet ja sitten astuisivat syrjään ja pysyisivät alallaan kymmenen minuuttia ja antaisivat matkailijaparan ajatella, niin tuo vielä menisi mukiin. Mutta he keskeyttävät joka unen, jokaisen hauskan ajatuksenjuoksun väsyttävällä laverruksellaan. Joskus seistessäni jonkun hellimäni vanhan epäjumalan edessä, joka oli mieleeni kuvista juurtunut jos kuinka monta vuotta takaperin koulussa maantiedettä lukiessamme, on mieleeni johtunut, että antaisin koko maailman, jos tuo ihmispapukaija rinnaltani äkkiä tuhoutuisi ja jättäisi minut katsomaan, harkitsemaan ja palvomaan.

Ei, me emme halunneet "wis zo haut can be". Me halusimme mennä La Scalaan, jota luullakseni sanotaan maailman suurimmaksi teatteriksi. Ja niin teimmekin. Se oli avara juttu. Seitsemän toisestaan erotettua ihmispaljoutta — kuusi mahtavaa "parvea" ja yksi suunnaton "permanto."

Halusimme käydä Ambrosilaisessa kirjastossa ja sen teimmekin. Näimme siellä erään Virgilius-käsikirjoituksen, johon Petrarca oli käsin kirjoittanut huomautuksia, sama mies, joka rakasti toisen miehen Lauraa ja tähän kaiken elämänsä tuhlassi rakkautta, mikä ilmeisestikin oli raaka-aineen haaskausta. Se oli terveesti tunnettua, mutta huonosti harkittua. Se tuotti kummallekin asianomaiselle mainetta ja loi heitä kohtaan sentimentaalisissa sydämissä säälin lähteen, joka juoksee vielä tänäpäivänä. Mutta kuka sanoo sanaakaan herra Laura paran puolesta? (En tiedä hänen toista nimeään.) Kuka veisaa hänen mainettaan? Kuka kustuttaa kyynelillään hänen hautaansa? Kuka kirjoittaa hänestä runoja? Ei kukaan. Mitä luulette, että *hän* ajattelisi tuosta asianlaidasta, joka maailmalle on tuottanut niin paljon iloa? Mitä piti hän siitä, että toinen mies kaikkialle seurasi hänen vaimoaan ja runoilemalla sonetteja hänen toisen-omille silmäkulmilleen saattoi hänen nimensä jokaiseen sipuliatuhoovaan suuhun kautta Italian? *He* saivat mainetta ja myötätuntoa — hän ei kumpaakaan. Tämä on omituisen sattuva esimerkki siitä, mitä sanotaan runolliseksi oikeudeksi. Se on kaikki sangen kaunista; mutta syystä tai toisesta se ei tahdo käydä yhteen sen kanssa, mitä pidän oikeana. Se on liian yksipuolista — liian epäjaloa. Antaa maailman vain kiusata itseään Lauran ja Petrarcan vuoksi, jos tahtoo; mitä minuun tulee, minä tuhlaan kyyneliäni ja valituksiani hänelle, jolle ei kukaan ole lauluja sepittänyt.

Näimme niinkään kirjeen, jonka Lucrezia Borgia omakätisesti oli kirjoittanut, nainen, jota aina olen suuresti respekteerannut hänen harvinaisten näyttelijälahjainsa vuoksi, ja siksi, että hänellä oli niin paljon oikeita kultamaljoja, jotka olivat kullatusta puusta, ja että hän oli niin mainio oopperanesittäjä ja että hän niin sievästi tilaili kuudenkertaiset hautajaiset ja hankki niihin ruumiit. Näimme myös yhden ainoan karkean keltaisen hiuksen, joka oli Lucrezian päästä. Sitä pidetään sangen suurena ja arvokkaana harvinaisuutena; arvattavasti se kai sitten oli ainoa keltainen hius, mitä hänellä oli päässään. Näimme tässä samassa kirjastossa muutamia Michel Angelon piirustuksia, Leonardo da Vincin niinkään. Näihin harjoitelmiin nähden emme nyt tahdo lausua mitään mielipidettä.

Toisessa rakennuksessa meille näytettiin eräs fresko, joka kuvasi vaunuja vetäviä leijonia ja muita eläimiä; ne näyttivät ulkonevan seinästä niin kauas, että luulimme niitä kuvan veistokseksi. Viekkaasti taiteilija oli vielä kohentanut vaikutusta siten, että hän oli eläinten selkään maalannut tomua, ikäänkuin se luonnollisesti olisi laskeutunut. Terävä mies — jos sitä voi sanoa teräväksi, että pettää muukalaisia.

Jossain näimme valtavan roomalaisen amfiteatterin, jonka kivi-istuimet vielä olivat sangen hyvin säilyneet. Uudistettuna sillä nyt saadaan nähdä rauhallisempia näytelmiä kuin ennen, jolloin siellä villipedoille syötettiin kristittyjä päivälliseksi. Toisin ajoin milanolaiset panevat sillä toimeen hevoskilpailuja, toisin laskevat tanteren veden alle ja panevat toimeen vilkkaita kilpapurjehduksia. Opas kertoi meille tämän kaiken, ja tuskinpa hän olisi ollut niin uhkarohkea, että olisi ruvennut meille valehtelemaan, sillä jos hän englannin kielellä yrittää poiketa hiukankaan totuudesta, on suu paikalla lukossa.

Eräässä toisessa paikassa meille näytettiin jonkinlainen lehtimaja, jonka edessä oli aita. Me sanoimme, ettei tuo ollut mitään. Katselimme uudelleen ja näimme lehtimajan lävitse päättömän pitkältä puutarhaa, pensaistoa ja nurmikenttää. Me kaikin puolin suostuimme poikkeamaan sinne, saadaksemme vähän levätä, mutta se ei ollut mahdollista. Se olikin vain uusi petos — jonkun kekseliään taiteilijan maalaus, jolla taiteilijalla ei sydämessään ollut sääliä uupuneita ihmisiä kohtaan. Petos oli niin täydellinen kuin suinkin. Ei kenenkään päähän olisi pälkähtänyt, että puisto olikin vain kuva. Alussa me mielestämme tunsimme kukkienkin hajua.

Hämärässä nousimme ajurin vaunuihin ja ajelimme? varjoisia kujanteita muun ylimystön keralla, ja päivällisen jälkeen joimme viiniä ja söimme hyytelöä suuren yleisön keralla. Soitanto oli erinomaista, kukat ja pensaat olivat suloiset silmälle, kaikki oli sangen vilkasta, ihmiset miellyttäviä ja kohteliaita, naisilla vähän viiksiä ja kauniit puvut, mutta muutoin he eivät olleet paljon minkään näköisiä.

Lähdimme sitten erääseen kahvilaan ja pelasimme tunnin biljardia ja minä sain kuusi tai seitsemän pistettä, kun tohtori pisti pallonsa pussiin, ja tohtori yhtä monta pistettä, kun minun palloni meni pussiin. Pöytä oli sitä tavallista eurooppalaista mallia — patjat hervottomat ja kahta vertaa korkeammat palloja; kepit huonossa kunnossa. Emme vielä ole nähneet kenenkään pelaavan ranskalaista kolmipallopeliä, enkä luule semmoista peliä Hanskassa olevankaan, eikä taida olla niin mieletöntä miestä, joka yrittäisi sitä pelata näillä eurooppalaisilla pöydillä. Lopulta meidän täytyi heittää koko huvi, Dan kun aina nukahti neljännestunnin pisteitten välillä eikä hoitanut kirjanpitoa.

Jäljestäpäin me jonkun aikaa kävelimme edestakaisin eräällä vilkkaimmista kaduista, nautimme muiden ihmisten huolettomuudesta ja toivottelimme, että voisimme lähettää sitä hiukkasen kotoisille rauhattomille, aina ahertaville, elinvoimaa kuluttaville markkinoillemme. Juuri tässä huolettomuudessa piilee Euroopan elämän suurin viehätys. Amerikassa meillä on aina kiire — ja onhan se hyvä; mutta kun päivän työ on tehty, ajatteleimme me vain edelleenkin tappioita ja voittoja, suunnitteleimme huomispäivää varten, viemmpä liikehuolet vuoteeseenkin kerallamme ja niiden vuoksi väännelemme ja

kääntelemme, vaikka meidän pitäisi virkistää ränstynyttä ruumistamme ja päättämme unella. Me poltamme loppuun voimamme näillä kiihoituksilla ja joko aikaisin kuolemme tai sorsumme kehnoon ikäheikkouteen semmoiseen aikaan elämästämme, jota Euroopassa sanotaan miehen parhaaksi iäksi. Kun maakappale on kauan ja hyvin tuottanut, jätämme sen yhdeksi kasvukaudeksi kesantona lepäämään. Emme kuljeta miestä maanosan poikki samoissa postivaunuissa, joissa hän matkaan lähtee — vaunut asetetaan jossain lakeuksilla muutamaksi päiväksi vajaan ja kuumentuneen koneiston annetaan jäähtyä; kun partaveitsi on ollut kauan käytännössä eikä enää tahdo pitää teräänsä, panee parturi sen muutamaksi viikoksi lepäämään ja terä korjautuu itsestään. Elottomille esineille omistamme harkittua huolta, emme sitä vastoin itsellemme. Mikä vankka, mikä ajattelijakansa voisimme olla, jos vain silloin tällöin panisimme itsemme hyllylle, jotta terämme korjautuisi! Minä kadehdin näiden eurooppalaisten huolettomuutta. Kun päivän työ on tehty, unhottavat he sen. Jotkut heistä lähtevät vaimoineen ja lapsineen olutkapakkaan ja istuvat siellä rauhallisesti ja mukavasti, juovat kannun tai kaksi olutta ja kuuntelevat musiikkia; toiset käyskentelevät katuja, toiset ajelevat kujanteilla; toiset keräytyvät varhain illalla suurille koristetuille aukioille nauttimaan kukkain kauneudesta ja tuoksusta ja kuulemaan sotilassoittokuntain soittoa — ei ole Euroopassa sitä kaupunkia, jossa ei oiva sotilassoittokunta iltahämärässä soittelisi; ja vielä toisia istuu taivasalla virvoitushuoneitten edustalla ja syö jäätelöä ja juo mietoja juomia, jotka eivät lastakaan vahingoittaisi. Hyvissä ajoin he menevät maata ja nukkuvat hyvin. He ovat aina levollisia, aina säännöllisiä, aina hyvällä päällä, huolettomia ja antavat arvoa elämälle ja sen monille siunauksille. Heidän keskensä ei milloinkaan näe juopunutta miestä. Pieni seurueemme on jo ennättänyt muuttua aivan hämmästyttävällä tavalla. Päivä päivältä me menetämme jonkun verran levottomuuttamme ja yhteytämme itseemme vähän sitä rauhan ja huolettomuuden henkeä, joka vallitsee ympärillämme levollisessa ilmakehässä ja yleisön olennossa. Me viisastumme nopeaan. Me alamme ymmärtää, mitä varten eletään.

Olemme käyneet Milanossa kylpemässä, julkisessa kylpylaitoksessa. Aikoivat pistää meidät kaikki kolme samaan kylpyammeeseen, mutta me teimme tenän. Itsekullakin meistä oli italialainen maanviljelystila selässään. Olisimme voineet tuntea itsemme vakavaraisiksi, jos meidät olisi virallisesti mitattu ja raja-aidattu. Me mielummin otimme kolme kylpyammetta ja suurta kylpyammetta — ammeita, jotka todella soveltuivat tiluksellisten ylimysten arvoon ja mukanaan toivat tämän arvon. Kun olimme riisuutuneet ja saaneet kokea ensimmäisen vilun ryöpsähdyksen, niin ilmaantuikin taas tuo sama kummitteleva kiusa, joka oli elämäämme katkeroittanut niin monessa kaupungissa ja kylässä Italiassa ja Ranskassa — ei ollut saippuaa. Minä korotin ääneni huutoon. Nainen vastasi ja minulla nipin näpin oli aikaa heittäytyä oven eteen — seuraavassa sekunnissa hän olisi ollut siellä sisällä. Minä sanoin:

"Varokaa, vaimo! Menkää pois täältä — pois heti, taikka teidän käy huonosti. Minä olen turvaton mies, mutta puolustan kunniaani henkeni kaupalla!"

Nämä sanat mahtoivat häntä peloittaa, koska hän sangen nopeaan kiirehti pois.

Danin ääni kohosi ilmaan:

"Voi, tuokaa saippuaa, miks'ette jo tuo!"

Vastaus italian kielellä. Dan jatkoi.

"Saippuaa, kuuletteko — *Soap*. Sitä minä tarvitsen — saippuaa. *S-o-a-p, soap; s-o-p-e, soap; s-o-u-p, soap*. Joutuun nyt! Minä en tiedä, kuinka te iiriläiset sen kirjoitate, mutta sitä minä tarvitsen. Kirjoittakaa, kuinka mielenne tekee, mutta tuokaa sitä. Minua viluttaa."

Kuulin tohtorin sanovan ja painavasti:

"Dan, kuinka usein me olemme sinulle sanoneet, etteivät nämä muukalaiset ymmärrä englantia? Miks'et pyydä meitä auttamaan? Miks'et sano *meille*, mikä sinulta puuttuu ja anna meidän pyytää sitä maan kielellä? Se meidät säästäisi monelta nöyryytykseltä, johon tietämättömyytesi on synnä. Tahdon kääntyä tämän henkilön puoleen hänen äidinkielellään: 'Hei, *cospetto! corpo di Bacco! Sacramento! Solferino!* — Saippuaa, senkin vihannes!' Dan, olisit antanut *meidän* puhua puolestasi etkä olisi taas paljastanut tietämättömyttäsi."

Ei tämäkään sujuva italiankielinen purkaus hankkinut saippuaa paikalla, mutta siihen oli hyvä syy. Sitä tavaraa ei ollut koko laitoksessa. Ja minun vakaumukseni on, ettei sitä ollut koskaan ollutkaan. Heidän täytyi lähettää kauas kaupungille ja moneen eri paikkaan hakemaan, ennenkuin sitä löytyi, niin he sanoivat. Meidän täytyi odottaa pari-kolmekymmentä minuuttia. Sama juttu oli tapahtunut edellisenä iltana hotellissa. Luulen lopulta päässeeni tämän asianlaidan perille. Englantilaiset tietävät, miten matkustaa mukavasti, ja he kuljettavat saippuaa mukanaan; muut ulkomaalaiset eivät koko tavaraa käytä.

Joka hotellissa, mihin poikkeamme, meidän aina viime hetkellä, päivällisille pukeutuessamme, täytyy lähettää saippuaa hakemaan ja se kirjoitetaan laskuun kynttilän ja muun tyhjän kanssa. Marseillessa valmistetaan puolet niistä hienoista saippuoista, mitä Amerikassa käytämme, mutta marseillelaisilla itsellään on vain hämärä teoreettinen käsitys siitä, miten sitä käytetään, jonka käsityksen he ovat saaneet matkakertomuksista, samoin kuin he ovat saaneet epämääräisiä aavistuksia puhtaasta paidasta, gorillan omituisuuksista ja muista ihmeellisistä asioista. Tästä muistuu mieleeni Blucher paran kirjelappu hotellinisännälle Pariisissa: —

PARIS, le 7 Juillet.

Monsieur le Landlord. — Sir: *Pourquoi* te ette *mettez* vähän *savon* makuuhuoneihimme? *Est-ce que vous pensez*, että minä varastan sen? *La nuit passee* te veloitte minua *pour deux chandelles*, vaikka minulla oli vain yksi; *hier vous avez* velkoneet minua *avec glace*, vaikk'en ole tilannut; *toot les jours* te keksitte jonkun uuden metkun, *mais vous ne pouvez pas* tehdä minulle tätä *savon* metkua kahdesti. *Savon* on *nécessaire de la vie* kaikille muille paitsi ranskalaisille, *et je l'aurais hors de cet hôtel*, taikka minä nostan melun. Siinä sen kuulitte. *Allons.*

BLUCHER.

Minä vastustelin tämän kirjelapun lähettämistä, se kun oli semmoista sotkua, ettei isäntä koskaan pääsisi sen sisällyksestä selville; mutta Blucher sanoi otaksuvansa, että ukko ymmärtäisi sen, mitä siinä oli ranskaa, ja arvaisi lopun.

Täällä Milanossa on vanhassa, puoleksi raunioituneessa kirkkorämässä maailman kaikkein kuuluisimman maalauksen surulliset jäännökset — "Viimeinen ehtoollinen", Leonardo da Vincin maalaama. Emme ole erehtymättömiä taiteen arvostelijoita, mutta tietysti kävimme kuitenkin katsomassa tätä ihmeteltävää maalausta, joka kerran on ollut niin kaunis, jota taiteen mestarit aina ovat niin suuresti ihailleet ja joka runossa ja historiassa on säilyttävä lakastumattoman maineen. Ja ensimmäiseksi sattui siellä eteemme plakaatti, joka oikein haisi englanninkielensä huonoutta.

Entä itse taulu? "Viimeinen ehtoollinen" on maalattu pienen kappelin rappeutuneelle seinälle, joka kappeli, kuten otaksun, ennen kuului pääkirkkoon. Se on ränstynyt ja raapiutunut joka suuntaan, ajan ryvettämä ja haalistama, ja Napoleonin hevoset potkivat sääret poikki useimmilta opetuslapsilta, kun ne (hevoset, eivät opetuslapset) käyttivät tätä kappelia tallinaan enemmän kuin puoli vuosisataa takaperin.

Minä paikalla tunsin tuon vanhan maalauksen — Vapahtajan, joka pää kallellaan istuu keskellä pitkän, karkeasti tehdyn pöydän takana, jolla pöydällä on hajallaan hedelmiä ja ruokia, ja kuusi pitkäviittaista opetuslasta hänen kummallakin puolellaan, keskustelemassa toistensa kanssa — taulun, josta kaikki kaiverruukset ja jäljennökset on tehty kolmen vuosisadan kuluessa. Onko kukaan kristisielu kuullut, että Herran ehtoollista koskaan olisi yritettykään toisin maalata. Maailma näyttää vakaantuneen siihen uskoon, ja jo aikoja sitten, ettei ihmisneron ole mahdollista voittaa tätä da Vincin luomaa. Maalarit arvatenkin yhä edelleenkin kopioivat ja kopioivat sitä, niin kauan kuin alkuteoksesta on jäljellä vähänkin silmin nähtävää. Huoneessa oli paritoistakymmentä maalarin telinettä ja yhtä monta taiteilijaa, jotka kiinnittivät kankaalle tätä suurta taulua. Lisäksi oli joka taholla kaiverruksia ja kivipainojäljennöksiä, viittäkymmentä eri mallia. Ja samoin kuin tavallisesti täytyi minun nytkin todeta, kuinka paljon paremmat jäljennökset olivat alkukuvaa, se on: minun kokemattomilla silmillä nähden. Missä vain tapaatte jonkun Rafaelin, Rubensin, Michel Angelon, Caraccin tai da Vincin luoman (ja näemmehän niitä joka päivä), aina tapaatte myös taiteilijoita niitä jäljentämässä, ja jäljennökset aina ovat kauniimmat. Epäilemättä originaalit olivat kauniit ollessaan uudet, mutta nyt ne eivät enää ole.

Tämä taulu on noin kolmeakymmentä jalkaa pitkä ja luullakseni kymmentä tai kahtatoista korkea, ja henkilöt ovat ainakin luonnollista kokoa. Se on suurimpia maalauksia, mitä Euroopassa on.

Värit ovat ajan haalistamat; kasvot ovat kesineet ja arvettuneet ja melkein kaikki ilme on niistä hävinnyt; hiukset ovat kuin mitä seinälle joutunutta sotkua tahansa; silmissä ei ole eloa. Vain asennot ovat varmat.

Kaikilta maailman ääriältä tulee tänne ihmisiä kiittämään tätä mestariteosta. He seisovat sen edessä haltioissaan, henkeään pidätellen ja suu auki, ja kun he puhuvat, niin ei kuulu muuta kuin hurmauksen tarttuvia huudahduksia: —

"Oi ihanaa!"

"Kuinka vaikuttavaa!"

"Kuinka sulavat asennot!"

"Mikä arvokkuus!"

"Kuinka täydellistä on tuo piirustus!"

"Kuinka verratonta väritys!"

"Mikä tunteen syvyys!"

"Mikä vivahdusten delikaattisuus!"

"Mikä sommittelun subliimisuus!"

"Kerrassaan ilmestys! Kerrassaan ilmestys!"

En muuta voi kuin kadehtia noita ihmisiä! Kadehdin heidän rehellistä ihailuaan, jos se on rehellistä — heidän iloaan, jos he tuntevat iloa. Minä en kannan mielessäni vihaa heitä kohtaan. Mutta samalla minun *täytyy* suoda sijaa tällekin ajatukselle: "Kuinka he voivat nähdä, mikä ei ole nähtävissä? Mitä ajattelisitte miehestä, joka jotakin lakastunutta, sokeaa, hampaatonta, rokonarpista Kleopatraa katsellessaan sanoisi: 'Mikä verraton kauneus! Mikä sielukkuus! Mikä ilmeikkyyt!' Mitä sanoisitte ihmisestä, joka sumuista, kolkkoa auringonlaskua katsellessaan sanoisi: 'Kuinka ylevää! Mikä tunnelma! Mikä väriuhkeus!' Mitä sanoisitte miehestä, joka haltioituneena ahmisi silmillään paljasta kannokkoa ja sanoisi: 'Ah, sieluni kautta, onpa tuossa jalo metsä!'"

Ajattelisitte, että onpas noilla ihmisillä hämmästyttävä kyky nähdä seikkoja, jotka ovat olleet ja menneet. Niin minä ajattelin seisoessani "Viimeisen ehtoollisen" edessä ja kuullessani ihmisten huudahtelevan ihmeistä ja kauneuksista ja mestarillisuuksista, jotka ovat tuosta maalauksesta haalistuneet ja kadonneet satakunta vuotta ennen kuin he syntyivätkään. Voimme kyllä kuvitella kauneuden, joka vanhoilla kasvoilla on aikanaan ollut; voimme mielessämme kuvitella metsän, kun näemme kannot; mutta me emme mitenkään voi *nähdä* näitä, kun ne ovat kadonneet. Voin uskoa sen, että kokeneen taiteilijan katse voi kiintyä "Viimeiseen ehtoolliseen" ja uudistaa sen värihehkun siinä, missä siitä on jäänyt vain aavistus, nähdä sisällisellä silmällään kadonneen väritunnun, luoda uudelleen haihtuneen ilmeen; paikata ja värittää ja lisätä, kunnes himmentyneen vaatteen henkilöt vihdoinkin hänen edessään loistavat yhtä eloisina, tunteellisina, tuoreina, yhtä täynnään samaa jaloa kauneutta kuin mestarin kädestä tullessaan. Mutta *minä* en voi saada aikaan tätä ihmettä. Voivatko nuo toiset innoitusta puuttuvat kävijät sen tehdä, vai kuvittelevatko he sitä vain omiksi mielikseen?

Luettuani niin paljon "Viimeisestä ehtoollisesta" voin uskoa, että se kerran on ollut oikein taiteen ihme. Mutta siitä on kolmesataa vuotta.

Minua harmittaa, kun kuulen ihmisten niin vapaasti puhuvan "tunteesta", "ilmeestä", "tunnusta" ja noista muista helposti hankituista ja helppohintaisista taidesanoista, joilla on niin hyvä loistaa, kun keskustellaan maalaustaiteesta. Ei ole seitsemässäkymmenessäviidessäsadassa yhtä ihmistä, joka pystyisi sanomaan, *mitä* kuvattujen kasvojen oikeastaan on tarkoitus ilmaista. Ei ole viidessäsadassa yhtä, joka oikeuden istuntohuoneeseen astuessaan voisi olla varma siitä, ettei hän erehdy luulemaan jotakuta hyvänähaikaista syytöntä lautamiestä mustasisuiseksi murhamieheksi, joka tässä on tuomittava. Mutta semmoiset ihmiset siitä huolimatta puhuvat "luonteesta" ja rohkenevat tulkita taulujen "ilmeitä". On muuan vanha juttu Mathewsista, näyttelijästä, kuinka hän kerran kehui ihmiskasvojen kykyä ilmaista kaikkia intohimoja ja tunteita, mitä hänen rintansa kätkei. Hän väitti kasvojen voivan ilmaista selvemmin kuin kieli, mitä sydämessä liikkui.

"Niin", hän sanoi, "katsokaa kasvojani — mitä ne esimerkiksi nyt ilmaisevat?"

"Epätoivoa!"

"Bah, ne ilmaisevat tyyntä resignatiota! *Entä nyt?*"

"Raivoa!"

"Ohoh! Ne ilmaisevat kauhua! *Ja nyt?*"

"Typeryyttä!"

"Houkka! Tämähän on hillittyä julmuutta! *Entä nyt?*"

"Iloa!"

"Kirous! *Kuka* aasi tahansa näkee, että tämä tarkoittaa hulluutta!"

Ilme! Ihmiset kylmäverisesti väittävät pystyvänsä sen lukemaan, vaikka he kyllä tunnustaisivat tuhmanylpeytensä, jos väittäisivät osaavansa lukea Luksorin obeliskien hieroglyfit — mutta toden teolla

he ovat yhtä kykenemättömät kumpaankin. Kuulin aivan viime päivinä kahden sangen älykkään arvostelijan puhuvan Murillon "Saastattomasta sikiämisestä". Toinen sanoi:

"Ah, Neitsyen kasvot ovat täynnään täydellisen riemun haltioitumista — jolla ei maailmassa enää ole mitään suurempaa toivottavana!"

Toinen sanoi:

"Ah, nuo ihmeteltävät kasvot ovat niin nöyrät, niin rukoilevat — ne sanovat niin selvään kuin suinkin sanat voisivat sanoa: 'Minä pelkään; minä vapisen; minä olen arvoton. Mutta tapahtukoon Sinun tahtosi; tue Sinä palvelijaasi!'"

Lukija voi nähdä tämän useimmassakin salongissa; se on helppo tuntee; Neitsyt (ainoa nuori ja todella kaunis Neitsyt, mitä vanhat mestarit ovat maallanneet, niin ajattelevat jotkut) seisoo uuden kuun sakarassa, ylt'ympärillään liiteleviä keruubeja ja vielä enempi tulossa; kätensä hän on pannut rinnalleen ristiin ja hänen ylöspäin käännetuille kasvoilleen lankeaa taivaasta sädekehä. Koettakoon lukija itse, jos häntä huvittaa, päättää, kumpi näistä arvostelijoista oikein käsitti Neitsyen ilmeen, vai käsittikö kumpikaan.

Jokainen, joka on vanhain mestarien tauluja nähnyt, ymmärtää, kuinka paljon "Viimeinen ehtoollinen" on vahingoittunut, kuullessaan, ettei katsoja enää voi varmaan sanoa, ovatko opetuslapset heprealaisia vaiko italialaisia. Nuo vanhat mestarit eivät koskaan oppineet vapautumaan omasta kansallisuudestaan. Italialaiset taiteilijat maalasivat italialaisia "neitsyitä", hollantilaiset hollantilaisia, ranskalaisten maalarien naiset olivat ranskattaria — ei kukaan heistä koskaan saanut Madonnan kasvoin tuota selittämätöntä, mitä se lieneekään, mikä ilmaisee juutalaisnaisen, näkipä hänet New Yorkissa, Konstantinopolissa, Pariisissa, Jerusalemissa tai Marokon sulttaanin valtakunnassa. Näin kerran Sandwichin saarilla taulun, jonka muuan lahjakas saksalainen taiteilija oli kopioinut amerikkalaisen kuvalehden julkaisemasta kaiverruksesta. Se oli allegoria, joka esitti Davisia allekirjoittamassa unionin purkamista. Hänen yläpuolellaan kohosi Washingtonin haamu varoittavana ja taustassa marssi joukko epäselvästi näkyviä sotilaita, eurooppalaiset univormut yllään, tuiman lumimyrskyn läpi, riepuihin käärytyin kengättömin jaloin. Tämä tietysti tarkoitti Valley Forgea (Yhdysvaltain vapaussodasta kuulua paikkaa). Jäljennös näytti tarkalta, mutta siitä huolimatta oli jossakin vika. Kauan sitä tutkittuani huomasin, mikä se oli — nuo varjomaiset sotamiehet olivat kaikki saksalaisia! Jeff. Davis oli saksalainen! Haamukin oli saksalainen haamu! Taiteilija oli tietämättään pannut tauluun oman kansallisuutensa. Totta puhuen alan olla vähän ymmälläni Johannes Kastajan ja hänen muotokuvainsa suhteen. Ranskassa lopulta tyydyin siihen, että hän aina oli ranskalainen; täällä hän kieltämättä on italialainen. Entä tämän jälkeen? Onko mahdollista, että maalarit tekevät Johannes Kastajasta Madridissa espanjalaisen, Dublinissa irlantilaisen?

Otimme avovaunut ja ajoimme kaksi mailia Milanon ulkopuolelle "katso se kaikku", kuten opas sanoi. Tie oli sileä, puiden paartama, kahden puolen vainioita ja heinäniittyjä ja lauhan ilman täytti kukkatuoksu. Työstä tuli maalauksellisia tyttöparvia, jotka huutelivat meille, ilkamoivat meille, pitivät meistä jos minkälaista ilvettä ja saivat minut kerrassaan hyvälle tuulelle. Minun kauan mielessäni hemmottelemani mielipide sai vahvistuksen. Olin aina pitänyt noita pörröisiä, romanttisia, pesemättömiä talonpoikaistyttöjä, joista runoissa olin niin paljon lukenut, olin aina pitänyt niitä räikeänä valheena.

Ajeluretki oli nautinto. Se oli mitä virkistävintä lepoa väsyttävän kiertokatselun jälkeen.

Se ihmeellinen kaiku, josta opas puhui niin paljon, askarrutti meitä hyvin vähän. Aloimme tottua tuohon ihmeitten kehumiseen, ihmeitten, joissa emme sitten huomanneetkaan mitään ihmeellistä. Mutta sittenpä saimmekin nyt kokea mitä mieluisimman pettymyksen ja todeta, ettei opas edes ollut osannut kohota ylistettävänsä ansioitten tasalle.

Saavuimme siis erääseen hajoamistilassa olevaan vanhaan pesään, jota sanottiin Palazzo Simonettiiksi — se oli hakatuista kivistä, jyrävä juttu, ja siinä asui perhekuunta repaleisia italialaisia. Hyvännäköinen nuori tyttö vei meidät toiseen kerrokseen eräälle akkunalle, joka antoi kolmelta puolelta korkeiden rakennusten ympäröimään pihaan. Tyttö pisti päänsä ulos akkunasta ja huudahti. Kaiku vastasi niin monta kertaa, ettemme osanneet lukeakaan. Tyttö otti puhutorven ja huudahti siihen terävään, sukkelaan vain:

"Ha!" Kaiku vastasi!

"Ha! — — — ha! — — ha! — ha! — ha! ha! ha! h-a-a-a-a-a-!" lopulta purskahtaen hullunkurisimpaan naurun hohotukseen mitä ajatella saattaa. Se oli niin iloista — sitä kesti niin kauan — se oli niin perin sydämellistä ja herttaista, että jokaisen täytyi yhtyä siihen. Oli aivan suotta vastustella.

Sitten tyttö otti pyssyn ja ampui. Olimme varuillamme lukeaksemme pamauksien hämmästyttävän

rätinän. Emme olisi voineet sanoa yksi, kaksi, kolme, kyllin nopeaan, mutta saatoimme kynän kärjellä ripottaa muistikirjaamme pisteitä melkein riittävän nopeaan laatiaksemme tuloksesta jonkinlaisen pikakirjoituskertomuksen. Kokonaan en pysynyt perässä, mutta tein minkä voin.

Merkitsin viisikymmentäkaksi selvää vastausta, mutta sitten kaiku vei minusta voiton. Tohtori pääsi kuuteenkymmeneenlääseen, mutta sitten kaiku jätti hänet jälkeensä. Kun ei eri paukkuja enää voinut erottaa, sulivat kaiut hurjaksi pitkävetoiseksi rytinäksi, melkein kuin yövartian raiskan rätinäksi. Eikö tämä todella liene maailman merkillisin kaiku.

Tohtori pilalla tarjoutui suutelemaan tätä nuorta tyttöä ja hätkähti hiukan, kun tyttö vastasi, että kyllä yhdestä frangista! Yksinkertaisin ritarillisuus vaati tohtoria pysymään sanassaan, jonka vuoksi hän maksoi frangin ja sai suukon. Tyttö oli filosofi. Hän ajatteli, että frangi oli hyvä omistaa, eikä hän taas yhdestä vaivaisesta muiskusta piitannut mitään, koska niitä jäi hänelle kokonainen miljoona. Silloin toverimme, joka aina oli ovela liikemies, tarjoutui ottamaan koko varaston kolmenkymmenen päivän maksuajalla, mutta tämä pikku ahveeri ei vedellyt.

XX LUKU.

Italian maaseutu junan ikkunasta — Savustetut — Yö Comojärvellä — Kuulu järvi — Sen maisemat — Como- ja Tahoe-järvet toisiinsa verrattuina.

Lähdimme Milanosta junalla. Takanamme katedraali kuusi seitsemän mailia etäällä — suuret, uinailevat, sinervät lumivuoret kaksikymmentä mailia edessäpäin — ne olivat maisemain valtapiirteet. Lähimmät nähtävyydet olivat vainiot ja maalaistalot vaunun ulkopuolella ja hirmuisen suuripäinen kääpiö ja viiksellinen vaimo sen sisäpuolella. Nämä viimeksimainitut eivät olleet mitään näyttelyväkeä. Ah, epämuodostuneet ja parrakkaat naiset ovat Italiassa liian yleisiä huomiota herättääkseen.

Kuljimme villien maalauksellisten kukkulain lomitse, joiden jyrkistä, keilamaisista metsärinteistä siellä täällä pisti esiin rosoisia kallioita ja joilla kohosi asumuksia ja raunioiksi sortuvia linnoja korkealle kohti ajelehtivia pilviä. Söimme lunchin Comon omituisessa vanhanaikaisessa kaupungissa, joka on alhaalla järven rannassa, ja nousimme sitten pieneen höyryyn ja teimme iltapäiväretken tänne — Bellaggioon.

Kun astuimme rantaan, oli vastassa joukko poliiseja (joiden kolmikulmainen hattu ja muhkea univormu saattaisi häpeään kauneimmankin sotilasunivormun, mitä Yhdysvalloissa näette) ja nämä pistivät meidät pieneen kivikoppiin ja lukitsivat sinne. Meillä oli koko matkustajajoukko seuranamme, eikä siellä ollut valoa, ei akkunoita eikä ilmanvaihtoa. Kaikki reiät kiinni ja kuuma. Kovin, kovin ahdasta. Se oli Calcutan "Musta luola" pienoiskoossa. Sitten alkoi jaloistamme kohota savua. Savua, joka haisi kaikelle mädälle, mitä on maailmassa, kaikelle turmelukselle, mitä ajatella saattaa.

Olimme siinä viisi minuuttia ja kun läksimme ulos, niin vaikeata olisi ollut sanoa, kuka löyhkäsi ilkeimmältä.

Tätä nuo hylkiöt sanoivat "savustamiseksi", mutta se sana toden totta oli liian lievä. Meitä savustettiin, ettemme toisi koleraa, vaikkemme tulleetkaan saastutetusta satamasta. Olimme kaiken aikaa jättäneet koleran taaksemme. Niin totta, mutta heidän täytyy tavalla tai toisella pitää ruttoja loitolla, ja savustaminen on halvempaa kuin saippua. Heidän täytyi joko pestä itsensä tai savustaa muita ihmisiä. Alemmista luokista toiset mieluummin kuolisivat kuin pesisivät itsensä, mutta muukalaisten savustaminen ei tuota heille tuskaa. Itse he eivät ole savustuksen tarpeessa. Heidän tapansa tekevät sen tarpeettomaksi. He kuljettavat vastakeinonsa mukanaan; he hikoilevat ja savustavat päivän pitkän. Luulen voivani vakuuttaa, että olen nöyrä ja vakaa kristitty. Koetan tehdä sen, mikä on oikein. Minä tiedän, että velvollisuuteni on "rukoilla niiden puolesta, jotka kopeasti minua kohtelevat"; ja sen vuoksi koetan, vaikka se onkin kovin vaikeata, aina eteenkinpäin rukoilla näiden savustavain, makaronia itseensä mättävään posetiivinväntäjain puolesta.

Hotellimme on veden äärellä — ainakin sen etupuutarha on — ja me käyskentelemme pensaitten keskellä ja vetelemme haikuja iltahämyssä; katselemme täältä etäisyydestä Sveitsiä ja Alpeja ja tunnemme velttua halua jättää ne lähempää katsomatta; astumme alas portaita ja uimme järvässä; otamme pienen soman veneen ja soutelemme ulompana tähtien peilikuvain keskellä; makaamme teljoilla ja kuuntelemme etäistä naurua, laulua, huiluja ja kitarain suloisia säveliä, joita kantautuu veden poikki huvigondoloista; päätämme illan tuskastuttavalla biljardipartialla tuommoisella vanhalla kirotn

kehnolla pöydällä. Puoliyön aikaan lunchi väljässä makuuhuoneessamme; vihoviimeiset savut sen suppealla parvekkeella, vesi, puistot ja vuoret edessämme; siinä tilinteko päivän tapauksista. Sitten unen päästä kiinni, mutta unisia aivoja raatelee villitty panoraama, joka sotkee yhteen kuvia Ranskasta, Italiasta, laivalta, mereltä ja kodista hullunkuriseksi ja päättää pyöräyttäväksi kompotiksi. Sitten tuttujen kasvojen, kaupunkien ja liekuttavain aaltojen sulautumista ja raukeamista unhon ja rauhan suureen suvantoon.

Ja tämän jälkeen yöpainajainen.

Huomeneksella aamiainen ja sitten järvi.

Minä en pitänyt siitä eilen. Minun mielestäni Tahoejärvi (Californian vuorimaassa) on *paljon* kauniimpi. Minun täytyy kuitenkin nyt tunnustaa, että arvosteluni kävi jonkun verran harhaan, vaikkei ylöttömästi. Minä aina kuvittelin, että Como olisi iso järvi, kuten Tahoekin, suurien vuorien piirittämä. Niin, vuorimuri tässä kyllä on, mutta järvi ei ole mikään oikea järvi. Se on yhtä väärä kuin mikä puro tahansa ja sen leveys on vain neljäsosasta kahteenkolmannekseen Mississippin leveydestä. Ei askeleenkaan vertaa ole tasaista maata kummallakaan rannalla — ei muuta kuin päättömiä vuorijonoja, jotka kohoavat aivan pystyyn veden reunasta ja ryntäävät korkeuksiin, jotka vaihtelevat tuhannen ja kahdentuhannen jalan välillä. Vuorien kalliorinteet ovat kasvullisuuden peittämät, ja kaikkialla pilkottaa rehevän lehvästön keskeltä valkoisia taloja. Jopa niitä kyyröttää tuhannenkin jalan korkeudessa ulkonevain maalauksellisten kallionpolvekkeitten päässä.

Ja rannoilla taas virstoittain somia maalaistaloja puutarhain ja puistikoiden kehyksissä aivan vedessä kiinni, toisinaan lymyten nurkkauksissa, joita luonto on kovertanut viiniköynnöksellisiin jyrkänteihin ja joista ei pääse pois, sen enempää kuin sinnekään, muuten kuin veneellä. Toisista on leveät kiviportaot aivan alas veteen saakka ja jykevät kiviset kaiteet kuvapatsaineen, köynnöskasvilleen ja helakkoine kukkineen — kerrassaan kuin alaslaskettava näyttämöverho, ei puutu muuta kuin pitkävyötäisiä korkeakorkoisia naisia ja silkkihousuihin puettuja sulkahattuisia kavaljeereja, joita laskeutuisi porraspäässä odottavaan upeaan gondolaan, serenaadille lähteäkseen.

Suurena tekijänä Comon viehättävyydessä ovat nuo somain talojen ja puutarhain ryhmät, joita on taajassa rannoilla ja vuoririnteillä. Ne näyttävät niin viihdykkäiltä ja kodikkailta, ja kun iltamyöhällä kaikki näyttää uinuvan ja vesperkellojen soitto hiipii yli veden, niin tuntuu melkein siltä kuin ei missään muualla kuin Comon rannoilla voisi olla näin rauhallista levon paratiisia.

Akkunastani täältä Bellaggiosta katselen nyt järven toista puolta, ja se on kaunis kuin taulu. Uurteinen, ryppyinen jyrkänne kohoo tuhannenkahdeksansadan jalan korkeuteen; pienoisella penkillään istuu sen mahtavalla seinämällä korkealla puolitiessä kirkko kiinni kuin lumihutale eikä näytä olevan pääskyn pesää suurempi. Vuorensinämän juurta paartaa satakunta oranssilehtoa ja puutarhaa, joiden uumenista valkoisia asumuksia pilkottaa. Rannassa kelluu joutilaana kolme tai neljä gondolaa — ja järven sileä peili jäljentää vuoren, kappelin, talot, lehdot ja veneet niin kuulakkaasti ja selvästi, että tuskin huomaa, missä todellisuus päättyy, missä kuvastus alkaa!

Taulun ympäristötkin ovat ihanat. Mailin päässä pistää järveen lehtokirjainen niemi kuvastaen palatsiaan sen sinisiin syvyyksiin. Järven keskellä leikkaa vene hohtavaa pintaa, jättäen jälkeensä pitkän piirron kuin valonsäteen. Etäämmillä vuorilla uinailee purppuraista auerta hienona huntuna. Etäällä vastakkaisella suunnalla sulkee järven myllertelevä paljous vuoritorneja ja vihantia rinteitä ja laaksoja, ja tässä todella etäisyys kohentaa näköalan viehätystä — sillä tälle leveälle kankaalle ovat aurinko ja pilvet ja mehevän mehevä ilma sulattaneet yhteen tuhansia värivahduksia ja sen pinnalla ajelehtivat kalvomaiset valot ja varjot tunnista tuntiin ja valavat sille kauneuden, joka on kuin kajastusta jumalten asunnoilta. Arvelematta tämä on herkullisin näköala, mitä vielä olemme nähneet.

Viime yönä oli näköala hyvin omituinen ja maalauksellinen. Vastakkaisella puolella järveen kuvastui vuorenhuippuja ja puita ja lumivalkoisia huoneita ihmeteltävän selvästi, ja valovirtoja sädehti monesta etäisestä akkunasta kauas yli tyynten vetten. Tällä puolella, aivan lähellä, paistoi suuria, kuutamossa lumivalkoisia taloja sankoista lehvistöistä, jotka mustina ja muodottomina lepäsivät vuorensinämän luomassa varjossa — ja alhaalla järven kalvoon kuvautui uskollisesti tämän haaveellisen näyn joka piirre.

Tänään olemme istuskelleet erään herttuallisen tilan ihmeteltävässä puutarhassa — mutta taisi jo tulla kuvailluksi riittämään saakka.

Comossa epäilemättä on kirkkaampi vesi kuin hyvin monessa muussa järvässä, mutta kuinka sameata senkin vesi on Tahoe-järven ihmeteltävään läpinäkyväsyyteen verraten! Tarkoitan Tahoeen pohjoisrannikkoa, jossa voi lukea taimenen suomut sadankahdeksankymmenen jalan syvyyteen. Olen koettanut saada tämän väitteen kaupan täällä al pari, mutta huonolla menestyksellä — minun on sen vuoksi täytynyt luovuttaa se viidenkymmenen prosentin alennuksella. Sillä hinnalla se on johonkuihin

mennyt; ehkä se menee lukijaan samoilla ehdoilla — yhdeksänkymmentä jalkaa sadanjakahdeksankymmenen asemesta. Mutta muistakoon jokainen, että nämä ovat pakkoehjoja — pakkohuutokauppahintoja. Mitä minuun yksityisesti tulee, en tingi i:n pilkkuakaan alkuperäisestä väitteestäni, että nimittäin tuossa kummasti isontavassa vedessä todella voi lukea taimenen suomut (isokokoisien taimenen) sadankahdeksankymmenen jalan syvyydessä — moni näkee joka kiven nokareen mitä pohjassa on. Puhutaan siitä, kuinka kirkasta vesi on Mexicon lahdessa Acapulcon kohdalla, mutta omasta kokemuksestani tiedän, ettei se ole ollenkaan verrattavissa siihen veteen, josta tässä puhun. Olen Tahoesta onkinut taimenia ja kahdeksankymmenenneljän jalan mittasyvyydessä olen nähnyt niiden koskettelevan täkyä kuonollaan ja nähnyt kiduksien aukenevan ja sulkeutuvan. Kuivassa ilmassa tuskin olisin edes nähnytään taimenta niin pitkän matkan päästä.

Kun hengessäni siirryn taapäin ja johdan mieleeni tuon jalon järven, joka lepää lumihuippujen keskellä kuudentuhannen jalan korkeudessa merestä, vahvistuu minussa taas lujaksi se vakaumus, että Como näyttäisi vain hämmästyneeltä pieneltä hoviherralta tämän juhlallisen valtiaan rinnalla.

Surut ja kova onni kohdatkoon lainsäätäjiä, jotka vielä vuodesta vuoteen sallivat Tahoen pitää epämusikaalisen liikanimensä! Tahoe! Kuuluuko tämä kristilliseltä, maalauksellisilta rannoilta, ylevyydeltä! *Tahoe* nimenä järvellä, joka on ylhäällä pilvissä; järvellä, jolla on luonnetta, joka sen osoittaa toisin ajoin juhlallisella tyyneydellään, toisin ajoin rajuilla myrskyillä; järvellä, jonka kuninkaallista eristymistä vartioi ketju huurreotsaisia vahtikukkuloita, kohoten yhdeksäntuhatta jalkaa yli tasaisen maailman; järvellä, jonka joka haahmo on vaikuttava, jonka kaikki omistukset ovat kauniita, jonka yksinäinen majesteettisuus on kuin kuva jumaluudesta.

Tahoe merkitsee heinäsiirkkaa. Se merkitsee heinäsiirkkarokkaa; se on intiaanilainen ja intiaanilaisluontoinen sana. Toiset sanovat olevan piuten, toiset kaivajain kieltä. Minä puolestani olen varma siitä, että nimen antoivat kaivajat — nuo alhaiset villit, jotka paistavat kuolleet omaisensa, sitten sekoittavat ihmisrasvaan ja luitten tuhkaan tervaa ja sivelevät sitä paksulta yli päänsä, otsansa ja korvansa ja kulkevat sitten mäillä naukumassa ja sanovat sitä *suremiseksi*. *Nämä* jalot olennot ne antoivat tuolle järvelle nimen.

Como on vähän syvempi kuin Tahoe, jos tšekäläiset ihmiset puhuvat totta. He väittävät sen olevan tuhatkahdeksansataa jalkaa syvän tällä kohdalla, mutta sen sini ei näytä olevan siksi syvää. Tahoe on keskeltä tuhannen viidensadan ja viidenkolmatta jalan syvyinen valtion geologien mittauksen mukaan. Tätä kaupunkia vastapäätä olevan suuren kukkulan sanotaan olevan viidentuhannen jalan korkuisen; mutta olen melkein varma siitä, että mitta sitä mitattaessa luiskahti. Järvi on tältä kohdalta mailin levyinen ja pysyy näin leveänä tästä pohjoispäähänsä saakka — sinne on matkaa kuusitoista mailia; tästä eteläpäähänsä — noin viidentoista mailin matkan — se ei luullakseni miltään kohdalta ole puolenkaan mailin levyinen. Sen lumipeitteiset vuoret, joista niin paljon puhutaan, näkyvät vain toisinaan ja silloin vasta etäisyydessä — Alpit. Tahoe on kymmenestä kahdeksaantoista mailiin leveä ja vuoret sulkevat sen helmaansa kuin seinä. Niiden huipuilta ei lumi kesälläkään koskaan katoa. Yksi seikka siinä on sängen omituinen: sen pinnalle ei koskaan muodostu hiventäkään jäätä, vaikka samassa vuoristossa on alempana ja lämpimämmässä ilmastossa toisia järviä, jotka talvella jäätyvät kauttaaltaan.

XXI LUKU.

Soma Lago di Lecco — Ajeluretki maaseudulla — Ajurin hämmästyttävä tuttavallisuus — Nukkuva maa — Verisiä pyhättöjä — Pappisvallan sydän ja koti — Jännittävä keskiaikainen tarina — Harlekiinin synnyinseutu — Lähestyessä Venetsiaa.

Palatessamme kuljimme laivalla Lago di Leccoa jylhän vuorimaiseman kautta, ohi mökkien ja huvilain, ja astuimme Leccon kaupungissa maihin. Siellä kuulimme, että vaunuilla oli vain kahden tunnin matka Bergamon vanhaan kaupunkiin ja että pääsisimme sinne hyvinkin ajoissa junaan ennättääksemme. Otimme avoimet vaunut ja saimme villityn näköisen puheliaan ajurin ja lähdimme matkaan. Se oli ihanaa. Hevoset olivat nopeat ja tie oli moitteettoman tasaista! Vasemmalla kädellä kohosi korkeita vuoria ja oikealla oli kaunis Lago di Lecco ja aina vähän päästä ropsautti sateen niskaamme. Juuri kun lähdettiin, ajuri poimi kadulta sikarinpätjän, tuuman mittaisen, ja pisti sen suuhunsa. Kun hän oli pitänyt sitä sillä tavalla tunnin verran, ajattelin minä, että sula kristillinen armeliaisuuskin vaati antamaan hänelle tulta. Ojensin hänelle sikarini, jonka juuri olin sytyttänyt, ja hän pisti sen suuhunsa ja pätjän työnsi taskuunsa! En koskaan ole nähnyt tuttavallisempaa miestä. En

ainakaan ole koskaan nähnyt miestä, joka olisi ollut tuttavallisempi niin lyhyen tuttavuuden jälkeen.

Näimme nyt Italian sisäosia. Talot olivat täyttä kiveä eivätkä usein hyvässä kunnossa. Talonpojat ja heidän lapsensa olivat joutilaina, se oli yleisintä, ja aasit ja kanat olivat kuin kotonaan vierashuoneissa ja makuuhuoneissa, eikä niitä häiritty. Vastaamme tuli hitaasti matkaavia torivaunuja, eikä ollut ainoatakaan, jonka ajaja ei olisi maannut tavarainsa päällä sikeässä unessa. Aina, minusta näytti kolmen tai neljän sadan askelen päästä, tulimme jonkun pyhimyksen tai muun pyhätölle — hänen karkeatekoiselle kuvalleen, joka oli tien viereen rakennettu suureen ristiin tai kivipatsaaseen. — Jotkut Vapahtajan kuvista olivat tavallaan kummallisuuksia. Ne esittävät häntä ristiinnaulittuna, kasvot tuskan väänteleminä. Orjantappurakruunun haavoista, auki viilletystä kyljestä, silvotuista käsistä ja jaloista, ruoskitusta ruumiista — hänen olemuksensa joka käden leveydestä juoksi verivirtoja! Tällaisen verisen, kamalan näyn luulisi peloittavan lapset aivan järjiltään. Kuvaan kuului myös eräitä ainutlaatuisia apuneuvoja, jotka lisäsivät sen tepsivää vaikutusta. Nimittäin oikeasta puusta ja raudasta tehtyjä esineitä, jotka oli asetettu kuvan ympärille huomattaviin kohtiin: naulakimppu; vasara, jolla naulataan; sieni; ruoko, johon se kiinnitettiin; etikakuppi; tikapuut, joilla ristinpuuhun noustiin; keihäs, jolla Vapahtajan kylki lävistettiin. Orjantappurakruunu oli oikeista okasista tehty ja naulattu kiinni pyhään päähän. Joissakuissa italialaisissa kirkkomaalauksissa, vanhain mestarienkin luomissa, on Vapahtajalla ja Neitsyellä hopeaiset tai kullatut kruunut, jotka ovat maalattuun päähän nauloilla kiinnitetyt. Vaikutus on luonnoton ja nurinkurinen.

Siellä täällä näimme tien vieren ravintolain etuseinissä kärsivistä marttyyreista hyvin suurikokoisia karkeita freskoja. Tuskinpa se vain lievensi heidän kärsimyksiään, että olivat noin kömpelösti kuvatut. Olimme pappiuden oikeassa kodissa ja sydämessä — pappiuden ja samalla onnellisen, rattoisan, tyytyväisen tietämättömyyden, taikauskon, alennuksen, köyhyyden, velttouden ja ainaisen pyrkimyksestä vapaan kunnottomuuden kotiliesillä. Ja me sanoimme hartaasti: se sopii näille ihmisille tismalleen; antakaa heidän nauttia niistä, yhdessä muitten elämien kanssa, ja suokoon taivas, ettei heitä häirittäisi. *Me* emme kannu kaunaa noita pimitäjiä vastaan.

Kuljimme mitä ihmeellisimpäin, lystillisimpäin vanhain kaupunkien läpi, joista meillä ei ole ollut aavistustakaan, jotka vielä istuvat syvällä kiinni vanhempain aikain tavoissa ja unelmissa vähääkään aavistamatta, että maailma pyörii ympäri! Ja lisäksi ne eivät vähääkään välittäneet siitä, pyöriikö se ympäri vai seisooko. *Heillä* ei ole muuta tehtävää kuin syödä ja maata ja maata ja syödä, ja työskennelläkin pikkuisen, jos saavat ystävän olemaan läsnä ja pitämään heitä valveilla. *Heille* ei makseta palkkaa ajattelemisesta — *heille* ei makseta palkkaa, jotta he vaivaisivat päätään maailman asioilla. He eivät ole kunnioitettavia kansalaisia — he eivät ole arvon miehiä — he eivät ole oppineita, eivät viisaita eivätkä etevitä kansalaisia — mutta heidän rinnassaan asuu koko heidän pitkän typerän elämänsä ajan rauha, joka käy yli ymmärryksen! Kuinka voivat ihmiset, jotka itseään ihmisiksi sanovat, tyytyä elämään niin syvässä alennuksessa ja olemaan niin onnelliset?

Ajoimme monenkin harmaan vanhan keskiaikaisen linnan ohi, jonka torneista ja sakaroista liehui kuin lippuja, paksuja murattiköynnöksiä; ennen vanhaan niiltä oli liehunut jonkun ristiretkeläisen lippu. Ajuri osoitti yhtä näistä vanhoista linnoista ja sanoi (minä käännän hänen sanansa):

"Näettekö tuon suuren rautakoukun, joka on seinässä juuri tuon sortuvan tornin korkeimman räystään alla?"

Me sanoimme, ettemme nähneet sitä niin kaukaa, mutta että se epäilemättä mahtoi olla siellä.

"No niin", hän sanoi, "siihen rautakoukkuun liittyy eräs legenda. Lähes seitsemänsataa vuotta takaperin tuon linnan omisti jalosukuinen kreivi Luigi Gennaro Guido Alphonso di Genova —"

"Mikä hänen toinen nimensä oli?" kysyi Dan.

"Ei hänellä ollut toista nimeä. Se nimi, jonka mainitsin, oli ainoa nimi, mitä hänellä oli. Hänen isänsä oli — —"

"Köyhää, mutta kunniallista sukua — tietysti — älkää välittäkö sivuseikoista — antaa legendan luistaa."

Legenda.

Hyvä — koko maailma oli siihen aikaan kovin kuohuksissaan Pyhän haudan vuoksi. Kaikki Euroopan suuret lääniherrat panttailivat maansa ja hopeansa varustaakseen sotilaita ja yhtyäkseen sitten kristikunnan suuriin armeijoihin ja lähteäkseen pyhiin sotiin kunniaa niittämään. Kreivi Luigi keräsi rahoja niinkuin kaikki muutkin, ja eräänä leutona syysaamuna hän sotakirveineen, haarniskoineen ja jyrisevine umpiputkineen ratsasti linnansa torneista ja varustuksista, mukanaan niin urhea joukko kristittyjä rosvoja, ettei Italiassa parempaa. Vyöllään hänellä oli miekkansa, Excalibur. Kaunis kreivitär

ja nuori tytär viittoivat itkusilmin jäähyväisensä linnansarvilta ja muureilta ja kreivi karautti pois iloisella mielellä.

Hän teki rosvoretken erästä naapuriparonia vastaan ja täydensi varustuksensa saamallaan saaliilla. Sitten hän hajoitti linnan maata myöten, teurastutti perheen ja kulki edelleen. Ne olivat kovia poikia, nuo vanhan kansan ritarit. Oi voi! Ei semmoisia aikoja tule enää koskaan.

Kreivi Luigi sai Pyhässä maassa paljon mainetta. Hän rypi satain tappeluitten verissä, mutta hänen hyvä Excaliburinsa aina pelasti hänet hengissä verilöylyistä, vaikka usein pahoin haavoitettunakin. Hänen kasvonsa ruskettuivat pitkällä marsseilla Syyrian paahteessa: hän kärsi nälkää ja janoa; hän kitui vankiloissa, riutui iljettävissä ruttohospitaaleissa. Ja monen monta kertaa hän ajatteli kotiin jääneitä rakkaitaan ja arvaili, oliko kotona kaikki hyvin. Mutta hänen sydämensä sanoi: ole rauhassa, vartioihan veljesi taloasi.

Yhdeksäntoista vuotta sai kuluneeksi; se hyvä sota voitettiin. Gottfried hallitsi Jerusalemissa — kristityt sotajoukot kohottivat ristin lipun Pyhälle haudalle!

Oli iltahämärä. Viisikymmentä harleikkia lähestyi uupuneina tätä linnaa, sillä he kulkivat jalan, ja tomu, jota oli heidän vaatteissaan, osoitti heidän tulleen kaukaa. He kulkivat talonpojan ohi ja kysyivät häneltä, luuliko hän linnasta saavan ruokaa ja vieraanvaraisen yösijan, kristillisen armeliaisuuden nimessä, ja mahtaisiko siveä sisähuoneilveily saada osakseen suosiollisuutta — "sillä", sanoivat he, "tämä näyttelys ei sisällä mitään, joka voisi loukata vaateliaintakaan aistia."

"Pyhän Neitsyen nimessä", vastasi talonpoika, "jos teidän arvonne suvaitsevat, paljon parempi olisi teidän juosta täältä pitkät matkat ilvesirkukseenne kanssa, kuin viedä luitanne tuohon linnaan."

"Kuinkas nyt, senkin moukka!" huudahti päämunkki, "selitä rivo puheesi taikka, Pyhän Neitsyen nimessä, sinun käy huonosti."

"Rauhoitu, hyvä komeljantti, en minä sanonut muuta kuin totuuden, joka oli sydämelläni. Pyhä Paavali olkoon todistajani, että jos vain tapaatte paksun kreivi Leonardon hiprakassa, niin linnansa korkeimmalta muurilta hän nakkaa teidät kaikki! Voi kumminkin, hyvä Luigi herra ei enää hallitse täällä näinä surkeina aikoina."

"Hyvä Luigi herra?"

"Niin, juuri hän, teidän arvonne luvalla. Hänen ajallaan köyhät elivät yltäkylläisyydessä ja rikkaita hän sortii; veroja ei tietty olevankaan, kirkon isät lihoivat hänen anteliaisuudestaan; matkustajia tuli ja meni, eikä heille kukaan mitään tehnyt. Ja hänen salissaan oli sydämellisesti tervetullut ken tahansa ja sai syödä hänen leipäänsä ja juoda hänen viiniään. Mutta voi meitä! Yhdeksäntoista vuotta sitten hyvä kreivi ratsasti täältä taistelemaan pyhän ristin puolesta, ja monta vuotta on kulunut siitä, kun olemme saaneet häneltä sanaa tai merkkiä. Ihmiset sanovat, että hänen luunsa makaavat Palestiinan kentillä valkenemassa."

"Entä nyt?"

"*Nyt!* Jumala armahtakoon, julma Leonardo isännöi linnassa. Hän kiristää köyhiltä veroja; ryöstää kaikki matkustajat, jotka kulkevat hänen porttiansa ohi; viettää päivänsä vainoissa ja murhissa ja yönsä juomingeissa ja irstaudessa; kirkon isiä hän paistaa keittiössään vartaassa ja iloitsee siitä, kutsuen sitä ajanvietoksi. Näinä kolmenatoista vuotena Luigin kreivitärtä ei kukaan ole nähnyt ja moni kuiskailee, että hän kituu linnan vankiluolissa siitä syystä, ettei hän tahdo mennä Leonardon kanssa naimisiin, vaan sanoo rakkaan herransa vielä elävän ja mieluummin kuolevansa kuin pettävänsä hänet. Kuiskataan sitäkin, että hänen tyttärensäkin on vankina. Ei, hyvät ilveilijät, hakekaa te virvoituksia muualta. Parempi teidän on kuolla kristityllä tavalla kuin hypätä alas tuosta pyöräyttävästä tornista. Hyvästi, hyvästi."

"Jumalan haltuun, hyvä mies — hyvästi."

Mutta talonpojan varoituksesta huolimatta näyttelijät kulkivat suoraa päätä linnaan.

Kreivi Leonardolle vietiin sana, että ilveilijäjoukko oli tullut pyytämään häneltä vieraanvaraisuutta.

"Hyvä. Menetelkää heidän suhteensa tavalliseen tapaan. Mutta seis! Minä tarvitsenkin heitä. Antakaa heidän tulla tänne. Sitten myöhemmin heittäkää ne alas muurilta — vai — montako pappia meillä on varalla?"

"Tämän päivän saalis on pieni, hyvä herra. Yksi apotti ja tusina kerjäläismunkkeja, siinä kaikki."

"Tuhat tulimmaista! Talohan joutuu aivan hunningolle! Lähettäkää tänne komeljantit. Ja sitten

perästäpäin paistakaa ne yhdessä pappien kanssa."

Kaapuihin ja kasvoja peittäviin hilkkoihin puetut harleikit astuivat sisään. Julma Leonardo istui neuvostopöytänsä päässä koko hovinsa ympärillään. Kummallakin puolella seisoivat pitkin salin seiniä lähes satakunta aseellista miestä.

"Ahaa, konnat!" sanoi kreivi, "mitä osaatte tehdä ansaitaksenne vieraanvaraisuuden, jota pyydätte?"

"Pelätyt herrat ja mahtavat suuret kuulijakunnat ovat nöyrille ponnistuksillemme suvainneet paukuttaa ihastuksissaan käsiään. Joukkoomme kuuluvat monitaitoinen ja lahjakas Ugolino, syystä kuulu Rodolfo, etevä ja kaikkitaitava Roderigo; johto ei ole säästännyt vaivoja eikä kuluja —"

"Kirous! Mitä voitte te *tehdä*? Pidä kurissa löpöttelevä kielesi."

"Hyvä herra, akrobaattitemppuja, puntti voimistelua, punnerrusta ja korkeita hyppyjä olemme harjoitelleet — ja koska teidän korkeutenne minulta kysyy, uskallan tässä ilmoittaa julkisuutta varten, että todella ihmeellisessä ja huvittavassa zampillaerastatsuuunissa —"

"Kiinni se mies! Kuristakaa se! Bacchuksen ruumiin kautta! — olenko minä koira, että minua saa raadella tuommoisilla monitavuisilla herjauksilla? Mutta seis! Lucretia, Isabel, astukaa esiin! Tomppeli, katso tätä rouvaa, tätä itkevää tyttöä. Edellisen kanssa menen naimisiin ennenkuin tunti on kulunut; jälkimmäisen täytyy kuivata kyyneleensä tai hän joutuu korppien ruoaksi. Sinä ja maankulkurijoukkosi saatte hauskuuttaa häitämme ilonpidollanne. Tuokaa tänne pappi!"

Linnan oikean isännän vaimo juoksi näyttelijäin johtajan luo.

"Ei, pelastakaa minut!" hän huudahti. "Pelastakaa minut kotitalosta, joka on kuolemaakin kauheampi! Katso näitä surullisia silmiä, näitä kuihtuneita poskia, tätä riutunutta ruumista! Katso, mihin kurjuuteen tämä ilkiö on minut saattanut, ja anna säälin liikuttaa sydäntäsi!"

"Katso tätä imeä; katso, kuinka hänen ruumiinsa on riutunut, kuinka voimattomat hänen askeleensa, poskensa ruusuttomat, vaikka niillä pitäisi olla nuoruuden puna ja ilon riemastuttaa hänen hymyjään! Kuule meitä ja armahda meitä. Tämä hirviö oli isäntäni veli. Hän, jonka olisi pitänyt olla kilpemme kaikkea pahaa vastaan, on pitänyt meitä vangittuna torninsa kamalissa luolissa, ah, kolmetoista pitkää vuotta. Ja mistä rikoksesta? Ei mistään muusta kuin siitä, etten ole tahtonut kieltää uskollisuuttani, repiä rinnastani voimallista rakkauttani sitä kohtaan, joka ristin joukkojen kanssa taistelee Pyhässä maassa, (sillä oi, hän ei ole kuollut!) ja mennä tuon kanssa naimisiin! Pelasta meidät, oi, pelasta meidät vainotut, jotka sinua rukoilemme!"

Hän heittäytyi näyttelijän jalkain juureen ja syleili hänen polviaan.

"Ha!-ha!-ha!" karjui raaka Leonardo. "Pappi, tee tehtäväsi!", ja hän raastoi itkevän naisen luokseen. "Sano kerta kaikkiaan, *tahdotko* tulla omakseni? — sillä, kaiken pyhän nimessä, se henkäys, joka kieltosi lausuu, on oleva viimeisesi maan päällä!"

"EN KOSKAAN!"

"Sitten kuole!", ja miekka lensi tupestaan.

Nopeammin kuin ajatus, nopeammin kuin salaman leimaus katosi viisikymmentä munkkikaapua ja viisikymmentä loistavaa haarniskoitua ritaria seisoivat siinä paljastuneena! Viisikymmentä säilää leimahti ilmaan asemiesten päälle ja kirkkaampana, tuimempana kaikkia muita säihkyi korkealla Excalibur ja vingahtaen iski miekan julman Leonardon kourasta!

"Luigin miehet, apuun! Uhuup!"

"Leonardon miehet! Hei nyt hei!"

"Ah Jumalani, ah Jumalani, mieheni!"

"Ah Jumalani, ah Jumalani, vaimoni!"

"Isäni!"

"Kultaseni!" (Tabloo.)

Kreivi Luigi satoi petollisen veljensä kädet ja jalat. Palestiinasta tulleet karkaistut ritarit kuin huvityökseen leikkoivat ja paloittelivat linnan kömpelöt asepukarit. Voitto oli täydellinen. Kaikki olivat onnelliset. Kaikki ritarit saivat tyttären puolisoikseen. Riemua! Maljoja! Finis!

"Entä mitä ne tekivät sille pahalle veljelle?"

"Oh, ei mitään — muuta kuin ripustivat tuohon rautakoukkuun, josta puhuin. Leuasta."

"Kuinka?"

"Pistivät sen kiduksien kautta hänen suuhunsa."

"Jättivät hänet siihen?"

"Moniaaksi vuodeksi."

"Ah — onko — onko hän kuollut?"

"Ollut jo kuusisataa viisikymmentä vuotta taikka niille maille."

"Mainio legenda — mainio vale — antaa mennä."

Saavuimme Bergamoon, omituiseen vanhaan linnoitettuun kaupunkiin, historiassa kuuluun, saavuimme kolme neljännestantia ennen kuin juna oli valmis lähtemään. Kaupungissa on kolme- tai neljäkymmentätuhatta asukasta ja se on muistettava siitä, että se on harleikin syntymäkaupunki. Kun tämän keksimme, sai ajurin legenda silmissämme uuden merkityksen.

Levänneinä ja virkistyneinä nousimme iloisina ja tyytyväisinä junaan. En joudu nyt puhumaan kauniista Lago di Gardasta, sen komeasta linnasta, joka kiviseen poveensa kätkee niin etäisen ajan salaisuuksia, ettei perimätietokaan niistä mitään virka; en mahtavista vuorimaisemista, jotka jalostavat näköaloja; en edes vanhasta Paduasta enkä ylpeästä Veronasta; enkä sen Montagueista enkä Capuleteista, niiden kuuluista balkongeista ja Julian ja Romeon haudoista j.n.e., vaan riennän suoraan meren vanhaan kaupunkiin, Adrianmeren leskeksi jääneen morsiamen luo. Se oli pitkä, sangen pitkä junamatka. Mutta iltapuolella, istuessamme vaieten ja tuskin tietoisinakaan siitä, missä olimme — vaipuneina siihen miettiväiseen tynneyteen, joka niin varmasti seuraa keskustelun myrskyä — joku huudahti:

"VENEZIA!"

Ja niin todellakin, tyvenellä merellä ujuen lepäsi moniaan virstan päässä suuri kaupunki; torneineen ja kattoineen ja tapulineen uinui auringonlaskun kultaisessa auteressa.

XXII LUKU.

Yö Veneziassa — "Upea gondolieri" — Suuri juhla kuutamossa —
Venezian nähtävyydet — Tasavaltain hyljätty äiti.

Tämä Venezia, joka lähes tuhat neljäsataa vuotta oli ylpeä, voittamaton, loistava tasavalta, jonka armeijoille koko maailman täytyi paukuttaa käsiään, koska tahansa ja missä tahansa ne tappelivat, jonka laivastot hallitsivat melkein kaikkia meriä ja jonka kauppalaivat purjeillaan valkaisivat etäisimmätkin väylät ja kantoivat näille kivimöjlille joka ilmanalan tuotteita, tämä ylpeä mahti on kukistunut köyhyyden, laiminlyönnin ja surumielisen rappion saaliiksi. Kuusisataa vuotta takaperin Venezia oli kaupan yksinvaltiainen; sen markkinat olivat maailman suuri kauppakeskus, jakeluhuone, josta Itämaiden suunnaton kauppa hajaantui kautta Lännen maailman. Nykyään sen rantasillat ovat autiot, tavaratalot tyhjä, sen kauppalaivastot ovat kadonneet, sen armeijat ja laivastot ovat vain muistoja. Sen kunnia on mennyt ja satamarakennustensa ja palatsiensa sortuva suuruus ympärillään se lepää hidasetisten laguuniensa keskellä hylättynä ja kerjäläistyneenä, maailman unhottamana. Se, joka kunnian päivinänsä hallitsi kokonaisen pallonpuoliskon kauppaa ja mahtavan sormensa osoituksella määräsi kokonaisten kansain kohtalot, on vaipunut maailman halvimpain kansain joukkoon — rihkamakauppiaksi, joka myy naisten lasihelmiä ja koulutyttöjen ja lasten mitättömiä leluja ja koruja.

Tasavaltain kunnianarvoisa äiti tuskin on sovelias aihe kevytmieliselle puheelle tai matkailijan joutavanpäiväiselle lavertelulle. Tuntuu melkein pyhyden loukkaamiselta häiritä sitä vanhaa romanttista hohtoa, joka etäältä nähden saa sen kuvastamaan kuin värikkään autereen vienontaman aja esiripun tavoin salaa rappion ja autiuden. Pitäisi todella ummistaa silmänsä sen ryysyille, köyhyydelle ja

alennukselle ja ajatella sitä vain semmoisena, jommoisena se upotti Kaarle Suuren laivastot, jommoisena se nöyryytti Fredrik Barbarossan tai kohotti voitokkaat lippunsa liehumaan Konstantinopolin muureille.

Saavuimme Veneziaan kahdeksan aikaan illalla ja astuimme Grand Hotel d'Europan ruumisvaunuun. Se nimittäin oli enemmän ruumisvaunun kuin minkään muun näköinen, vaikka se täsmällisemmin puhuen olikin gondola. Ja tämäkö siis oli Venezian kuulu gondola! — se runollinen vene, jossa ennen muinoin ruhtinaalliset kavaljeerit viillettelivät kuutamosten kanavain vesillä ja katsoivat lemмен kaunopuheliaisuutta patriisilaisten kaunottarien vienoihin silmiin, upean silkkinnuttuisen gondolierin soitellessa kitaraansa ja laulaessa niin kuin vain gondolierit osaavat laulaa! Tämäkö kuulu gondola ja tuoko upea gondolieri! — toinen musta, ränstynyt vanha kanootti, jonka keskelle on lyöty hiekanvärinen ruumisvaunun katos, toinen taas avojalkainen renttumainen katupoika, jonka ei olisi pitänyt paljastaa niin paljon vaatteittensa pyhimmästä yleisön uteliaisuudelle. Tuota pikaa, kääntyessään kulman ympäri ja kääntäessään ruumisvaununsa kaameaan ojaan kahden pitkän ja pilviä pitävän asumattoman talorivin väliin, upea gondolieri alkoi laulaa, heimonsa perityille tavoille uskollisena. Kestin sitä vähän aikaa. Sitten sanoin:

"Kuulkaas nyt, Roderigo Gonzales Michel Angelo, olen pyhiinvaeltaja ja muukalainen, mutta minä en aio sallia tunteitani raadeltavan tuommoisella sahanviilauksella kuin tuo on. Jos sitä jatkuu, täytyy jommankumman meistä lähteä uimaan. Eikö siinä jo ole kylläksi, että rakkaimmat unelmani Veneziaasta ovat ainaseksi luhistuneet romanttiseen gondolaan ja upeaan gondolieriin nähden; tämä järjestelmällinen hävitystyö ei saa jatkua; suostun ruumisvaunuun, vastalausein, ja voitte rauhassa antaa airutlippunnekin liehua, mutta tahdon vanna synkän ja verisen valan, että te ette saa laulaa."

Aloin tuntea, että laulun ja historian vanha Venezia. oli ainaseksi ollut ja mennyt. Mutta minä hätäilin liiksi. Muutaman minuutin kuluttua teimme kauniin käännöksen ja tulimme Canale Grandeen, ja kuutamon lauhassa valossa näimme edessämme runouden ja tarun Venezian. Aivan veden rajasta kohosi uljaita marmoripalatsia pitkä rivit; gondoloita liukui sukkelaan sinne ja tänne ja katosi äkkiä aavistamattomiin portteihin ja soliin; kivisillat loivat varjonsa kimaltelevien aaltojen poikki. Kaikkiolla oli elämää ja liikettä, mutta kaikkiolla vallitsi samalla jonkinlainen vaihtelu, salainen hiljaisuus, joka johti muistoon palkattujen murhamiesten ja lemmenseikkailijain salaiset hommat; ja puoleksi kuutamonsäteiden verhoamana, puoleksi salaperäisissä varjoissa näyttivät tasavallan uhkaavat vanhat kartanot siltä kuin olisivat ne vainunneetkin tällaisia yrityksiä juuri tällä samaisella hetkellä. Soitantoa virtasi vetten yli — Venezia oli täydellinen.

Se oli kaunis taulu — sangen vieno ja unelmoiva ja kaunis. Mutta mitä oli tämä Venezia verrattuna sydänyön Veneziaan? Ei mitään. Vietettiin juhlaa — suurta juhlaa jonkun pyhimyksen muistoksi, joka oli kolmesataa vuotta takaperin ollut avullisena koleraa torjumassa, ja koko Venezia oli vesillä liikkeellä. Se ei ollut mikään joutavanpäiväinen homma, venezialaiset eivät nimittäin tienneet, kuinka pian he ehkä uudelleen voisivat tarvita pyhimyksen apua, koleran parhaillaan kaikkiolla levitessä. Laajalle aukealle — lieneekö ollut kolmannesmailia leveä ja kahta pitkä — oli kokoontunut parituhatta gondolaa ja jokaisessa riippui kahdesta kymmeneen, kahteenkymmeneen ja kolmeenkymmeneen värilliseen lampuun ja niissä oli neljästä kahteentoista henkeen. Näitä väritulia oli niin pitkältä kuin silmä kantoi yhdessä rykelmässä — se oli kuin laaja puutarha monivärisine kukkineen, sillä erotuksella vain, etteivät nämä kukat olleet hetkeäkään alallaan. Ne sujuivat herkeämättä edes takaisin, sekaantuivat toisiinsa, ne houkuttelivat katsojan koettamaan, voisiko hän seurata niiden sotkuista liikehtimistä, kunnes hänen päänsä meni aivan pyörälle. Siellä täällä suurella uholla pakeneva raketti valaisi voimakkailla punaisilla, viheriäisillä ja sinisillä valoillaan häikäisevän kirkkaasti ympärillään olevat veneet. Jokainen gondola, joka ui ohitsemme koukerojen, pyramidien ja kehäin muotoon ripustettuine lampuineen ja valaisi allaan nuorten ja hienotuoksuisten ja suloisten olioitten kasvoja, oli kuin taulu. Ja niiden tulien kuvastuksetkin, jotka venyivät niin pitkiksi, hoikiksi, lukemattomiksi, niin monivärisiksi, vääntyneiksi ja kurttuiseksi aaltojen vaikutuksesta, muodostivat taulun, ja taulun, joka oli lumoavan kaunis. Jos kuinka monta nuorten naisten ja herrain seuruetta kulki ohi uhkeasti koristelluissa juhlagondoloissaan ja söi aluksellaan illallista, jota hännystakilliset, valkoliinaiset pikentit tarjosivat, ja pöydät olivat koristellut kuin hääateriaan. Vierashuoneista oli otettu kalliit pallolamput ja pitsi- ja silkkiuutimet arvatenkin samasta paikasta. Olipa otettu mukaan pianotkin ja kitarat ja soiteltiin ja laulettiin oopperoita, jota kaikkea etukaupunkien ja takakujain plebeijimäiset paperilamppu-gondolat keräytyivät töllestelemään ja kuulemaan.

Soitantoa oli kaikkiolla — kuoroja, jouhisoihtokuntia, torvisoihtokuntia, huiluja, kaikkea. Minut ympäröi semmoinen musiikin, loiston ja sulon paljous, että sama henki valtasi minutkin ja minäkin lauloin sävelen. Mutta kun huomasin muitten gondolain liukuneen pois ja oman gondolierini juuri aikovan hypätä mereen, niin vaikenin.

Juhla oli suurenmoinen. Sitä jatkettiin kaiken yötä, eikä minulla ole milloinkaan ollut hauskeempaa kuin tämän menon kestäessä.

Mikä lystikäs vanha kaupunki tämä Adrianmeren kuningatar on! Kapeita katuja, laajoja synkkiä marmoripalatsia, vuosisatain jäytämäin huurujen mustuttamia ja kaikki osaksi veteen vaipuneita; kuivaa maata ei näkyvissä missään eikä jalkakäytäviä, mitä kannattaisi mainita. Jos tahdotte lähteä kirkkoon, teatteriin tai ravintolaan, täytyy teidän ottaa gondola. Tämä mahtaa olla raajarikkojen paratiisi, sillä täällä ihminen ei toden totta jalkojaan tarvitse.

Päivän tai pari kaupunki muistutti siihen määrään tulvan yllättämää Arkansasin kaupunkia, sen virtaamaton vesi kun huuhtoi aivan talojen kynnyksiä ja akkunain alla kun oli kimpuittain kiinniketykettä veneitä ja toisia kiiteli solissa ja kujissa edes takaisin, etten minä tahtonut päästä siitä vaikutelmasta, että tämä olikin kevättulva ja että vesi muutaman viikon kuluttua alenisi, jättäen taloihin likaiset korkeat vesiviivat ja kadut täyteen liejua ja ryönää.

Päivän häikäisevässä valossa Venezia ei ole kovinkaan runollinen, mutta kuun säälivässä valossa sen haalistuneet palatsit ovat jälleen valkoiset, niiden ränstyneet kuvanveistokset varjojen verhoissa ja vanha kaupunki näyttää uudelleen sen suuruuden kruunaamalta, joka siinä vallitsi viisi vuosisataa takaperin. On sen vuoksi helppo mielessään kuvitella näille hiljaisille kanaville sulkatöyhtöisiä kavaljeereja ja kauniita naisia — Shylockeja gabardiinikauhtanoissaan, sandaalit jalassa, lainaamassa rahoja kauppaylimysten rikkaita laivalasteja vastaan — Othelloja ja Desdemonoja, Jagoja ja Roderigoja — uljaita laivastoita ja voitokkaita, sodista palaavia legioonia. Kavalassa auringonpaisteessa sitä vastoin näemme Venezian rappeutuneena, sortuneena, köyhtyneenä ja kaupattomana — unohdettuna ja pienimmänkin merkityksensä menettäneenä. Vain kuutamossa neljätöistä suuruuden vuosisataa yhä verhoavat sitä kunniallaan, ja silloin se jälleen on ruhtinaallisin maailman kansoista.

Entä mitä haluaisi Veneziaassa ensiksi nähdä? Tietysti Huokausten sillan ja sitten San Marcon kirkon ja suuren torin, pronssihevokset ja San Marcon kuulun leijonan.

Aikomuksemme oli mennä Huokausten sillalle, mutta satuimmekin ensin joutumaan doogin palatsiin — rakennukseen, jolla tietysti on suuri sija Venezian runoudessa ja traditioissa. Vanhan tasavallan senaatin huoneessa katselimme silmämme uuvuksiin Tintoretton ja Paolo Veronesen historiallisia maalauksia, joita oli eekerikaupalla, mutta ei mikään tehnyt meihin niin voimallista vaikutusta kuin eräs seikka, joka voimakkaasti vaikuttaa *kaikkiin* muukalaisiin — musta neliö erään muotokuvakokoelman keskellä. Suuren hallin keskellä oli pitkässä rivissä Venezian doogien muotokuvat (kunnianarvoisia ukkoja, joilla oli valkoiset rinnalle valuvat parrat, sillä kolmestasadasta tähän virkaan vaalikelpoisesta senaattorista vanhin tavallisesti valittiin doogiksi) ja kunkin alle oli kiinnitetty ansiokirjoitus — kunnes tulitte siihen paikkaan, missä Marino Falieron kuvan pitäisi olla, mutta se oli tyhjä ja musta — tyhjä, lukuunottamatta lyhyttä kirjoitusta, joka ilmoittaa kavaltajan rikoksensa palkaksi kärsineen kuoleman. Tuntui julmalta, että tämä säälimätön kirjoitus vielä saa huutaa julki katkeraa vihaansa, onnettoman raukan jo maattua haudassaan viisisataa vuotta.

Jättiläisten portaitten päässä, jossa Marino Falieron pää lyötiin poikki ja jossa doogit ennen muinoin kruunattiin, osoitettiin kiviseinässä kahta rakoa — kahta viattoman näköistä, mitään merkitsemätöntä aukkoa, jotka eivät koskaan olisi herättäneet vieraan huomiota — mutta ne ne siitä huolimatta olivat nuo kamalat Leijonan kidat! Päät on viety (ranskalaiset hakkasivat ne poikki pitäessään Venezia hallussaan), mutta nämä olivat kurkut, joihin nimettömät henkilöt pistivät vihamiehiään vastaan ilmiantojaan yön pimeydessä, saaden siten monen viattoman miehen kulkemaan Huokausten sillan poikki ja laskeutumaan luolaan, johon joutunut ei voinut toivoa sen koommin näkevänsä auringon valoa. Tämä tapahtui niinä vanhoina aikoina, jolloin patriisit yksin hallitsivat Venezia — yhteisellä kansalla ei ollut ääntä, ei äänioikeutta. Patriiseja oli tuhatviisisataa; näistä valittiin kolmesataa senaattoria; senaattoreista valittiin doogi ja kymmenenneuvosto ja salaisella äänestyksellä nuo kymmenen valitsivat omasta keskuudestaan kolmen neuvoston. Nämä kaikki siis olivat hallituksen urkkijoita ja jokainen urkkija oli itsekin urkinnan alainen — ihmiset puhelivat Veneziaassa kuiskaten, eikä kukaan luottanut naapuriinsa — ei aina edes omaan veljeensä. Ei kukaan tiennyt, kutka kolmen neuvostoon kuuluivat — ei edes senaatti, ei edes doogi; tämän pelätyn tuomioistuimen jäsenet kokoontuivat yön pimeydessä erikoiseen huoneeseensa naamioituina ja kiireestä kantapäähän veripunaisiin kaapuihin puettuina eivätkä tunteneet toisiaankaan muuta kuin äänestä. Heidän velvollisuutensa oli tuomita pahat valtiolliset rikokset eikä heidän tuomiostaan voitu vedota. Nyökkäys pyövelille riitti. Tuomittu vietiin erään salin ja oven kautta katetulle Huokausten sillalle, sillan poikki vankiluolaansa ja kuolemaan. Ainoa, joka tällä matkalla sai nähdä hänet, oli hänen saattajansa. Jos jollakulla siihen aikaan oli vihollinen, ei hänen tarvinnut kuin pistää Leijonan kitaan kolmen neuvostolle ilmianto: "Tuo mies juonii hallitusta vastaan." Elleivät nuo pelätyt kolme löytäneet todistusta, niin kymmenessä tapauksessa yhdestätöistä he kuitenkin tavalla tai toisella hukuttivat hänet vielä tavallistakin vaarallisempänä konnana, hänen juoniaan kun oli mahdoton saada selville. Naamioidut tuomarit ja naamioidut pyövelit, joilla oli rajaton valta, joiden tuomiosta ei voitu vedota, eivät tuona kovana, julmana aikana tunteneet lempeyttä epäilemiänsä henkilöitä kohtaan, vaikk'eivät voineetkaan syyllisiksi osoittaa.

Kuljimme kymmenen neuvoston salin läpi ja astuimme sitten kolmen neuvoston kamalaan koppiin.

Pöytä, jonka ympärillä he olivat istuneet, oli vielä paikallaan ja samoin sijat, joissa naamioidut urkkijat ja pyövelit olivat ennen seisonet, kylminä, suorina ja vaieten, kunnes saivat verikäskyn ja sitten sanaa sanomatta kuin järkähtämättömät koneet lähtivät pois käskyä täyttämään. Seinille maalatut freskot vastasivat kammottavassa määrässä paikan merkitystä. Palatsin kaikissa muissa saleissa, halleissa ja suurissa virastohuoneissa loistivat katot ja seinät kultauksista, ne oli kaunistettu taidokkailla kuvanveistoksilla ja uljaat maalaukset esittivät Venezian sotavoittoja, venezialaisten esiintymistä ulkomaitten hoveissa, ja pyhän Neitsyen, ihmisten Vapahtajan ja rauhan evankeliumin ensimmäisten saarnaajain kuvat loivat kaiken yli pyhyiden hohteen — mutta täällä kohtasi sitä kaameampi vastakohta, paljaita kuoleman ja kamalain kärsimysten esityksiä! — Ei sitä elävää olentoa, joka ei olisi kidutuksen tuskissa väännellyt, ei sitä vainajaa, joka ei olisi ollut veren tahraama, haavoihin lyöty, niiden tuskain tuivertama, jotka olivat siltä hengen vieneet!

Palatsista ei synkkään vankilaan ole kuin yksi askel — melkein voisi hypätä välillä olevan kapean kanavan poikki. Toisen kerroksen tasalla kulkee sen poikki Huokausten jyrävä kivisilta — silta, joka oikeastaan on katettu tunneli — on mahdoton nähdä niitä, jotka sen yli kulkevat. Se on pitkittäin kahtia jaettu, toista puolta kulkivat ne, joilla ennen vanhaan oli lievät tuomiot, toista puolta synkkinä ne kovaonniset, jotka nuo kolme olivat tuominneet vankikomeroissa kurjuudessa riutumaan ja ainaiseksi unohtumaan, taikka äkilliseen salaperäiseen kuolemaan. Syvällä vedenpinnan alapuolella saimme savuavain soihtujen valossa nähdä ne kosteat, paksuseinäiset kopit, joissa yksinäisen vankeuden pitkällinen kurjuus oli loppuun jäytännyt monenkin ylpeän patriisin elämän — pimeässä, ilman, kirjain puutteessa; alastomana, ajelemattomana, kampaamattomana, täynnään syöpäläisiä; hyödytön kieli tehtävänsä unohtaen, ilman ketään, kenen kanssa puhuisi; elämän päivät ja yöt ilman huomattavaa rajaa, aika hukkuen ainaiseen tapauksettomaan yöhön, kaukana kaikista rattoisista äänistä, haudan hiljaisuuteen kätettyinä, voimattomain ystävien unohtamana ja uhrin kohtalo heille ainiaan synkkänä arvoituksena, menettäen lopulta oman muistinsa, tietämättä edes lopulta sitä, kuka hän oli tai kuinka hän sinne tuli, syöden leipäpalan ja juoden veden, jotka näkymätön käsi koppiin työnsi, ja vaivaamatta lopulta enää riutunutta mieltään toiveilla, pelolla, epäilyksillä ja vapauden kaiholla, lakaten riipustamasta seinille turhia rukouksia ja valituksia, joita ei kukaan, ei edes hän itse saattanut nähdä, ja alistuen vihdoon toivottomaan välinpitämättömyyteen, jaarittelevaan lapsellisuuteen ja hulluuteen! Monen monta tämmöistä sydäntä särkevää kohtaloa nämä seinät voisivat kertoa, jos niillä olisi puhelahja.

Pienessä lähellä olevassa käytävässä meille näytettiin, mihin monikin vanki, komeroissa viruttuaan, kunnes kaikki muut kuin hänen vainoojansa olivat hänet unhottaneet, oli tuotu, minkä jälkeen naamioidut pyövelit hänet kuristivat tai neuloivat säkkiin, pienestä akkunasta työnsivät veneeseen ja yön pimeydessä veivät johonkin etäiseen paikkaan sinne hukuttaakseen.

Tapana oli katsojille näyttää kidutuskojeet, joilla kolmen neuvoston oli tapana syytetyistä kiristää salaisuuksia — katalia koneita peukaloiden ruhjomiseksi, jalkapuu, jossa vanki istui liikkumattomana veden tippa tipalta pudotessa hänen päällänsä, kunnes kidutus kävi yli sen, mitä ihmisluonto saattoi kestää, ynnä pirullinen teräskoje, johon vangin pää pantiin kuin pommin sisään ja ruuvilla hitaasti ruhjottiin. Siinä oli vielä tahroja verestä, jota ennen muinoin oli sen liitoksista vuotanut, ja sen toisella puolella oli pykälä, jolle kiduttaja laski kyynärpänsä, voidakseen mukavammin kumartaa alas korvansa kuulemaan kojeen sisässä tuhoutuvan kärsijän voihkinaa.

Tietysti kävimme katsomassa Venezian vanhan suuruuden kunnianarvoisinta muistomerkkiä, San Marcon tuomiokirkkoa, jonka kivilaskoksia plebeijien ja patriisien jalat tuhatkunnan vuotta ovat kuluttaneet. Se on kokonaan rakennettu kallisarvoisista, Itämailta tuoduista marmoreista — kotoista ei sen sommittelussa ole mitään. Vanhuuttaan harmaiden traditioittensa vuoksi se on mitä syvimmän mielenkiinnon esine välinpitämättömimmällekkin muukalaiselle, ja tässä mielessä se viehätti minuakin; mutta ei sen enempää. En voinut haltioitua sen karkeista mosaiikeista, sen epäkauniista bysantilaisesta tyylistä enkä sen viidestäsadasta omituisesta sisäpilarista, jotka ovat yhtä monesta etäisestä kivilouhoksesta. Kaikki oli lopen kulunutta — jokainen kivilohkare oli sileä ja melkein muodoton kätten ja hartiaihin hankauksesta, kaikkien noitten lukemattomain tyhjäntoimittajain, jotka kuluneina vuosisatoina ovat täällä hartaina vetelehtineet ja kuolleet ja menneet helv— ei, minä vain tarkoitan: kuolleet.

Alttarin alla lepäävät Pyhän Markuksen luut — ja Mattheuksen, Luukkaan ja Johanneksen niinikään, sen mukaan kuin olen kuullut. Venezia kunnioittaa näitä pyhiä jäännöksiä enemmän kuin mitään muuta maan päällä. Neljätoista vuosisataa on Pyhä Markus ollut sen suojeluspyhä. Kaikki mitä kaupungissa on, näyttää saaneen hänestä nimensä tai saaneen muuten nimen, joka jollain tavalla liittyy häneen. Se näyttää olevan idea. Venezian toiveitten kaikkein korkein päämäärä näyttää olevan hyvä sopu Pyhän Markuksen kanssa. Pyhällä Markuksella sanotaan olleen kesy jalopeura, jonka keralla hän matkusti — ja kaikkialle, minne Pyhä Markus meni, sinne seurasi ehdottomasti jalopeurakin. Se oli hänen suojelijansa, ystävänsä, kirjastonhoitajansa. Ja niinpä on San Marcon siivellinen jalopeura, jolla on avoin piplia kypälänsä alla, tässä kuulussa vanhassa kaupungissa suosituimpia tunnuskuvia. San

Marcon suurella aukiolla se luo varjoa Venezian vanhimman pylvään päästä alla tunkeilevain vapaitten kansalaisten päälle, ja on tehnyt samoin jo monta pitkää vuosisataa. Siivekkään leijonan tapaa kaikkialla — eikä luultavasti täällä, missä siivekäs jalopeura on, tarvitse mitään pahaa pelätä.

Pyhä Markus kuoli Egyptissä, Aleksandriassa. Luullakseni marttyyrinä. Mutta se ei millään tavalla kuulu legendaani. Siihen aikaan kun Venezian kaupunki perustettiin — noin neljäsataaviisikymmentä vuotta jälkeen Kristuksen — (Venezia on paljon nuorempi kuin mikään muu Italian kaupungeista) — kuuli muuan pappi enkelin hänelle unessa sanovan, ettei kaupunki koskaan kohoisi kansain kesken suureen mahtiin, ennenkuin Pyhän Markuksen jäännökset tuotaisiin Veneziaan. Pyhimyksen ruumis oli anastettava, tuotava kaupunkiin ja suurenmoinen kirkko rakennettava sen päälle. Sinä päivänä, jona venezialaiset sallisivat siirtää pyhimyksen pois uudesta leposijastaan, olisi Venezia häviävä maan päältä. Pappi kertoi unensa ja Venezia ryhtyi paikalla toimiin hankkiakseen pyhimyksen ruumiin. Retkikunta toisensa jälkeen yritti, mutta ei menestynyt. Siitä huolimatta tuumasta ei luovuttu neljäänsataan vuoteen. Lopulta se onnistui sotajuonen avulla, vuonna kahdeksansataa ynnä niin ja niin paljon lisää. Erään venezialaisen retkikunnan komentaja pukeutui valepukuun, varasti luut, erotti ne toisistaan ja kätki silavalla täytettyihin astioihin. Mahometin uskonnon tunnustajat kauhistuvat kaikkea, mitä vain siasta saadaan, ja kun siis upseerit kaupungin porteilla pidättivät kristityn, eivät he muuta kuin katsahivat hänen kallisarvoisiin vasuihinsa, kääntääkseen sitten paikalla pois nokkansa saastaisesta silavasta ja laskeakseen hänet menemään menojaan. Jo monet ajat oli suuri tuomiokirkko pyhiä luita odottanut, ja nyt ne vihdoinkin voitiin haudata sen holveihin. Näin Venezia saattoi olla hyvässä turvassa ja tulevaisuudestaan varma. Vielä tänä päivänä luulee Veneziassa moni, että jos tämä pyhä tomu varastettaisiin ja vietäisiin pois, katoisi tämä vanha kaupunki kuin uni ja sen perustukset ainaiseksi hautaantuisivat muistamattomaan mereen.

XXIII LUKU.

Kuulu gondola — Gondolan epärunollinen puoli — Pyhän Markon suuri tori ja siivekäs leijona — Keikarit meillä ja muualla — Suurten vainajain hautoja — Letkaus "vanhoille mestareille" — Oppamme — Salaliitto — Jälleen liikkeellä.

Venezialainen gondola on liukuvassa liikunnossaan vapaa ja siro kuin käärme. Se on kahdesta kolmeenkymmeneen jalkaan pitkä ja kapea ja syvä kuin kanootti. Sen terävä keula ja perä kaartavat vedestä ylöspäin kuin uuden kuun sakarat, kaaren jyrkkyys vain hieman lievennettyinä.

Keula on koristettu teräskammalla sotatapparoineen, jotka joskus uhkaavat katkaista kahtia ohi kulkevan veneen, mutta eivät sitä kuitenkaan milloinkaan tee. Gondola on mustaksi maalattu, syystä että Venezian loistoaikana gondolat alkoivat olla liian prameat, minkä vuoksi senaatti päätti, että kaikesta tästä koreilusta täytyi tulla loppu ja velvoitti kaikki käyttämään vakavaa korutonta mustaa. Jos totuus tulisi tunnetuksi, saataisiin epäilemättä nähdä, että rikkaat plebeijit alkoivat herättää liian suurta huomiota patriisien joukossa Suurella kanavalla, minkä vuoksi he kaipasivat terveellistä nolausta. Pyhän entisyyden ja sen muistojen kunnioittaminen pitää tätä kolkkoa muotia voimassa yhä vielä, vaikk'ei pakkoa olekaan. Jääköön vain minun puolestani. Se on surun väri, Venezia suree.

Veneen perä on kannellinen ja kannella gondolieri seisoo. Hänellä on vain yksi airo — pitkälapainen tietysti, sillä hän seisoo melkein suorana. Oikeanpuolisessa laidassa on puinen hanka, puoltatoista jalkaa pitkä, toisessa syrjässä kaksi matalaa kuoppaa, toisessa yksi. Tätä hankaa vastaan gondolieri airollaan ponnistaa, muuttaen sen milloin hangan toiselle, milloin sen toiselle puolelle, tai laskien sen johonkin kuopista, miten ohjaaminen kulloinkin vaatii — ja miten maailmassa hän voi huovata ja pysäyttää, kiidättää suoraan eteenpäin tai äkkiä kiepahtaa nurkan ympäri ja saada airon pysymään näissä vähäpätöisissä pykälissä, se on minulle arvoitus ja ainaisen mielenkiinnon aihe. Pelkäänpä katselevani enemmän gondolierin ihmeteltävää taitoa kuin palatseja kuvanveistoksineen, joiden keskellä kuljemme. Hän viilettää kulman ohi niin tarkkaan, silloin tällöin, tai sivuaa toisen gondolan niin läheltä, ettei siihen jää hiuskarvankaan vertaa tyhjää tilaa ja että hermojani karmii aivan kuin likaisen pyörän raapaistessa kylkeeni. Mutta kaikki laskunsa hän tekee täsmällisimmällä tarkkuudella ja puikkelehtii kaikkein vilkkaimmankin venevilinän läpi huolettoman luottavasti kuin paras pika-ajuri Broadwayn pahimmassa sekasorrossa. Erehdy hän ei koskaan.

Toisinaan kiidämme suuria kanavia sitä luikua, ettemme joudu kuin vilaukselta näkemään talojen ovia, ja etukaupunkien pimeissä kujissa taas vakaannumme juhlallisuuteen, kuten hiljaisuuteen, homeeseen, happanevaan veteen, kiinni tavoitteleviin vesikasveihin, autioihin taloihin ja paikan

yleiseen elottomuuteen sopii, ja liikumme vakavan mietiskelyn henkeen.

Gondolieri on maalauksellinen veitikka, vaikk'ei hänellä olekaan satiinjakkua, sulkalakkia eikä silkkiakaatioita. Hänen ryhtinsä on uljas; hän on notkea ja sukkela; kaikki hänen liikkeensä ovat suloa täynnään. Kun hänen pitkä aironsa ja kaunis vartalonsa perässä olevalla korkealla seisontapaikalla kuvautuvat iltataivasta vastaan, on siinä kuva, joka ulkomaalaisen silmälle on sangen uusi ja mieleen painuva.

Istumme hytissä pehmeillä patjoilla, uutimet syrjään vedettyinä, ja poltteleme tai luumme tai katselemme ulos ohi viliseviä veneitä, taloja, siltoja, ihmisiä ja nautimme tästä paljon enemmän kuin kotonamme nupukivikaduillamme reutovissa vaunuissa. Tämä on sujuvinta, miellyttävintä kulkua, mitä olemme milloinkaan kokeneet.

Mutta kummalta — kovin kummalta — näyttää, kun venettä käytetään yksityisten vaunujen tavoin. Näemme liikemiesten tulevan talonsa ovelle ja astuvan gondolaan, eikä ajurinvaunuun, ja lähtevän sillä konttoriinsa.

Näemme visiitillä käyvän nuorten naisten seisovan eteisen ovella ja nauravan ja suutelevan toisiaan erotessaan ja heiluttelevan viuhkaansa ja sanovan: "Tule pian — tulekin — olet taas ollut niin häijy kuin suinkin — et tiedäkään, kuinka äiti on sinua ikävöinyt — ja me kun olemme muuttaneet uuteen taloon, ah, kuinka hieno se on! — niin lähellä postitoimistoa ja kirkkoa, ja Nuorten Miesten Kristillistä Yhdistystä; ja me kalastamme ja olemme vallattomia ja uimme kilpaa takapihassa — ah, sinun *täytyy* tulla — mikä matka tämä nyt on, ja jos tulet ensin San Marcon ohi ja Huokausten sillan ali ja sitten oikaiset kujan poikki Santa Maria dei Frarin kirkolle ja siitä Suureen Kanavaan, niin ei ole *vähääkään* virtaa — *tule* nyt, Sally Maria — hyvästi, kultaseni!" ja sitten tuo pikku humpuuki sipsuttaa alas portaita, hyppää gondolaan ja sanoo puoliääneensä: "Ikävä vanha hupakko, minä toivon, että hän *ei* tule!" ja mennä pyyhkäisee pois nurkan ympäri; ja toinen tyttö mäjäyttää kiinni ulko-oven ja sanoo: "Hyvä, *tuosta* kiusankappaleesta nyt ainakin pääsi — mutta luultavasti minun kuitenkin täytyy käydä heillä — väsyttävä nenäkäs houkka!" Ihmisluonto näyttää olevan aivan samanlainen kaikkialla maailmassa. Näemme arastelijanuorukaisen, silkkiiviiksisen, runsastukkaisen, jonka aivokoppa on yhtä tyhjä kuin hänen pukunsa on hieno, näemme hänen laskevan *hänen* isänsä talolle, käskevän ajuriaan viskaamaan veden ja odottamaan, pelokkaasti lähtevän portaita nousemaan ja kohtaavan "vanhan herran" aivan kynnyksellä! — kuulemme hänen kysyvän, millä kadulla uusi brittiläinen pankki on — ikäänkuin hän olisi *sitä* varten tullut — ja sitten loikkaavan takaisin veneeseensä ja livistävän tiehensä, pelkurimainen sydän aivan saappaissaan! — näemme hänen tuota pikaa hiipivän takaisin kulman takaa, raottaen uutimiaan vanhan herran katoavaa gondolaa kohti, ja ulos luikkii hänen Susannansa, parvi pieniä italialaisia hyväily sanoja huulilta lepatellen, ja lähtee hänen kanssaan ajelemaan vetisiä katuja kohti Rialtoa.

Näemme rouvain lähtevän ostoksilleen, mitä luonnollisimmin, ja juoksevan kadulta kadulle ja myymälästä myymälään, aivan siihen tunnettuun hyvään tapaan, sillä erotuksella vain, että he yksityisten vaunujensa asemesta jättävätkin gondolansa kynnyksen eteen pariaksi tunniksi odottamaan — odottamaan sen aikaa kuin he antavat nuorien hienojen apulaisten vetää hyllyiltä alas tonnikaupalla silkkejä ja sametteja ja moareita ja muita. Ja sitten he ostavat paperillisen nuppineuloja ja meloskelevat pois suomaan tuhoisan suojeluksensa jollekin toiselle myymälälle. Ja aina pitää ostokset lähettää heille kotiin siihen vanhaan tunnettuun tapaan. Ihmisluonto, on *hyvin* samanlaista kaikkialla maailmassa; ja se on *niin* oman rakkaan synnyinkotini kaltaista, kun näen venezialaisen rouvan menevän myymälään ostamaan kymmenellä sentillä sinistä nauhaa ja antavan sen tulla proomulla kotiin. Ah, nämä luonnon pikku piirteethän ne liikuttavat kyyneliin näissä etäisissä vieraisissa maissa.

Näemme pienien tyttöjen ja poikain hoitajattariensa keralla lähtevän gondolalla raikasta ilmaa saamaan. Näemme vakavien perheitten rukouskirjoineen ja helmi nauhoineen parhaissa pyhävaatteissaan astuvan gondolaansa ja viilettävän kirkkoon. Ja puolenyön aikaan näemme teatterien lopettavan näytäntönsä ja purkavan sisästään tulvanaan iloista nuoruutta ja kauneutta; kuulemme ajuri-gondolierien huutelevan ja näemme tepastelevan ihmispaljouden löytävän kukin omansa ja veneitten mustan parven vaahtoavin keuloin pyyhkäisevän pitkin kuutamaisia katuja; näemme, kuinka veneitä siellä täällä eroilee ja katoaa poikkikujiin; heikkoa naurun ääntä ja jäähyväishuudahduksia kantaa vettä pitkin luoksemme etäisyydestä; ja sitten, tämän omituisen juhlayleisön hälvettyä, meillä on taas autioita matkoja kimaltavaa vettä — juhlallisia rakennuksia — mustia möhkälevarjoja — kummia, kuutamoon esiin hiipiviä naamoja — hylättyjä siltoja — liikkumattomia veneitä kytkyissään. Ja yli kaiken vaanii tuo salaperäinen hiljaisuus, hiipivä lepo, joka niin hyvin sopii tälle unelmain vanhalle Venzialle.

Olemme gondolallamme kuljeksineet melkeinpä kaikkialla. Olemme myymälöistä ostaneet helmiä ja valokuvia ja vahatikkuja San Marcon suurella torilla. Viimeksimainittu huomautus antaa aihetta pieneen syrjäpoikkeukseen. Kaikki lähtevät iltaisin tälle suurelle torille. Sotilassoittokunnat soittavat sen keskellä ja kummallakin puolella käyskentelee edestakaisin naisia ja herroja lukemattomat parit ja

plutoonittain niitä kaiken aikaa ajelehtii vanhaa tuomiokirkkoa kohti ja ohi ikäarvoisen patsaan, jonka päässä Pyhän Markuksen siivekäs leijona on, ulos rantaan kytketyille veneille; ja gondoloista kaiken aikaa tulee uusia plutoonia suureen ihmisvilinään yhtyäkseen. Kävelijäin ja syrjäkäytävain välillä istuskelee sadoittain ihmisiä pienien pöytain ääressä tupakoiden ja nauttien *granitaa* (se on jäähyttelön lähin orpana); syrjäkäytävillä on toisia, jotka ovat samassa toimessa. Torin kolmella sivulla on muurit korkeita taloja, joiden alakertain myymälät ovat kirkkaasti valaistut, ilma on täynnään soitantoa ja iloisia ääniä ja kaiken kaikkiaan tämä on niin kirkasta ja rattoisaa ja hauskuutta pulppuavaa kuin suinkin toivoa saattaa. Se ilahuttaa meitä kerrassaan. Nuorista naisista monet ovat erinomaisen sieviä ja pukeutuvat harvinaisen hyvällä aistilla. Vähitellen ja suurella vaivalla alamme oppia sen pahan tavan, että silmääkään räväyttämättä katselemme heitä kasvoihin — emme sen vuoksi, että moinen käytös olisi meille mieluinen, vaan koska se on maan tapa ja neitosten sanotaan siitä pitävän. Tahdomme oppia kaikkien eri maitten omituiset ulkomaalaiset tavat, niin että voimme loistaa niillä ja hämmästyttää ihmisiä, kun tulemme kotiin. Tahdomme herättää matkustamattomain ystävämme kateutta kummilla ulkomaalaisilla tavoillamme, joita emme enää voi karistaa itsestämme pois. Kaikki matkustajamme pitävät tätä asiaa tarkkaan mielessään yllä mainitsemallani tarkoituksella. Ystävällinen lukijani ei koskaan, koskaan aavista, mikä maailmanlopun aasi hänestä voi tulla, ennenkuin hän lähtee ulkomaille. Puhun nyt tietysti edellyttäen, ettei ystävällinen lukija ole ollut ulkomailla ja ei siis jo ole maailmanlopun aasi. Jos asian laita kuitenkin on toinen, niin pyydän anteeksi ja ojennan hänelle toveruuden sydämellisen käden ja sanon häntä veljekseni. Olen aina ilolla, matkani päätettyäni, kohtaava aasin, joka on oman mieleni mukainen.

Tästä puheen ollessa sallittakoon minun huomauttaa, että Italiassa tapaa amerikkalaisia, jotka kolmessa viikossa ovat unohtaneet äidinkieltensä — unohtaneet sen Ranskassa. He eivät voi englannin kielellä edes nimeään kirjoittaa hotellin vieraskirjaan.

Minä pidän tuonkaltaisista ihmisistä... Muuan tuommoinen huvittava idiootti, jonka nimi oli Gordon, antoi kadulla huutaa nimeään kolme kertaa, ennenkuin suvaitsi kuulla, ja sitten pyysi *mille pardons* ja sanoi tottuneensa niin kuulemaan itseään kutsuttavan M'sieu Gor-r_dong_iksi, r:ää täräyttäen, ettei hän enää tuntenut nimeään, kun se lausuttiin hänen omalla kielellään! Hän käytti ruusua napinreiässään; hän tervehti ranskalaiseen tapaan — kaksi kertaa vilkuttaen kädellään kasvojensa edessä, sanoi Parisia *Pärriksi*, piti rintataskussaan kirjekuoria, joissa oli ulkomaalaiset postimerkit, viljeli viiksiä ja imperiaalia (leukapartaa) ja koetti kaikin tavoin uskotella katsojalle, että hän oli Louis Napoleonin näköinen...

... Nauramme kotona englantilaisille, kun he niin jäykästi pitävät kiinni kotimaansa tavoista, mutta ulkomaalla arvostelemme tuota hyvin anteeksiantavalla mielellä. Ei ole hauskaa nähdä amerikkalaisen *tungettelevaisesti* näyttelevän ulkomailla kansallisuuttaan, mutta voi, aivan sääliä on nähdä hänen tekevän itsestään olennon, joka ei ole uros eikä naaras, ei kala eikä lintu — surkea, sääliä hermafrodiitti ranskalainen vain!

Niistä monista kirkoista, taidekokoelmista ja muista, joissa Veneziassa kävimme, mainitsen vain yhden — Santa Maria dei Frarin kirkon. Se on luullakseni noin viittäsatavuotta vanha ja kaksitoistatuhatta paalua kannattaa sitä. Siinä lepäävät Canovan ruumis ja Tizianin sydän loistavain muistopatsaitten alla. Tizian oli kuollessaan melkein satavuotias. Siihen aikaan raivosi rutto, johon sortui viisikymmentätuhatta henkeä, ja suuren maalarin nauttima kunnioitusta todistaa se seikka, että hän oli ainoa, jolle tasavalta tuona hirmun ja kuoleman aikana myönsi valtion hautauksen.

Tässä kirkossa on myös doogi Foscarin muistopatsas, jonka nimen lordi Byron Veneziassa asuessaan runoili kuuluksi.

Doogi Giovanni Pesaron muistopatsas, joka niinikään on tässä kirkossa, on koristuksiltaan kumma. Se on kahdeksankymmenen jalan korkuinen, julkipuoli kuin haaveellinen pakanallinen temppele. Sitä vastassa seisoo neljä jättiläiskokoista nuubialaista, mustaa kuin yö, valkosiin marmorivaatteihin puettuina. Mustat sääret ovat paljaat ja hihain ja housujen haloista näkyy iho, joka on hohtavaa mustaa marmoria. Taiteilijan kekseliäisyys ei ollut pienempi kuin hänen sommittelunsa luonnottomuus. Kaksi luurankoa on kuvattu paperikääröt kädessä ja kaksi suurta lohikäärmettä kannattaa arkkua. Korkealla, kaiken tämän kumman keskellä, istuu doogi vainaja.

Luostarirakennuksissa, jotka liittyvät tähän kirkkoon, ovat Venezian valtion arkistot. Emme käyneet niitä katsomassa, mutta niissä sanottiin olevan miljoonia asiakirjoja. "Näihin asiakirjoihin kirjoitettiin muistiin mitä valppaimman, huomaa vimman ja epäluuloisimman hallituksen teot ja toimet vuosisatain kuluessa — niihin kätkeettiin kaikki, eikä mitään julkaistu." Ne täyttävät melkein kolmesataa huonetta. Niiden joukossa on asiakirjoja lähes kahdentuhannen perheen ja luostarin arkistosta. Niissä on Venezian salainen historia tuhannelta vuodelta — sen salaliitot, salaiset oikeudenkäynnit, salamurhat, sen palkattujen vakoojain ja naamioitujen pyövelien teot — valmista aineistoa vaikka kuinka moneen synkkään ja salaperäiseen romaaniin.

Niin, luulen nähneemme, mitä Veneziassa on nähtävää. Olemme näissä vanhoissa kirkoissa nähneet ylenpalttisen määrän kalliita taidokkaita hautakoristuksia, runsauden moisen, ettemme olisi osanneet semmoista aavistaakaan. Olemme seisoneet näiden ikäarvoisten pyhättöjen hämärässä uskonnollisessa valossa, Venezian suurten vainajain tomuttuneiden muistopatsaitten ja kuvain pitkäin rivien keskellä, kunnes tunsimme vaipuvamme takaisin, takaisin, takaisin juhlalliseen menneisyyteen ja katselevamme näiden etäisen muinaisuuden ihmisten elämää ja seurustelevamme heidän kanssaan. Olemme kaiken aikaa kuin puolivalveilla nähneet unta. En tiedä, miten muutoin voisin tämän tunteen kuvata. Osa olemuksestamme on edelleenkin jäänyt yhdeksänteentoista vuosisataan, mutta toinen osa on tuntunut jollain selittämättömällä tavalla vaeltavan kymmenennen haamujen keskellä.

Olemme nähneet kuuluisia tauluja, kunnes silmämme ovat väsyneet niitten katselemiseen, eivätkä enää suostu niissä mitään mielenkiintoista huomaamaan. Mutta onko se ihme, kun Veneziassa on tuhatkaksisataa Palma nuoremman taulua ja Tintoretton tuhatviisisataa? Ja muistakaamme, että Tizianin ja muitten taiteilijain tauluja on samassa suhteessa. Olemme nähneet Tizianin kuulun "Kainin ja Abelin", hänen "Davidin ja Goljatinsa" ja hänen "Abrahamin uhrinsa". Olemme nähneet Tintoretton jättiläismaalauksen, joka on seitsemääkymmentäneljää jalkaa pitkä, enkä tiedä kuinka monta jalkaa korkea, ja minusta se oli sangen tilava taulu. Olemme nähneet kylläksemme marttyyrien tauluja ja pyhimysten tauluja varustaaksemme niillä vaikka koko maailman. Minun ei pitäisi sitä tunnustaa, mutta koska Amerikassa ei ole tilaisuutta oppia kriittisesti taidetta arvostelevaan ja koska en voinut toivoa siihen perehtyvänä Euroopassakaan muutaman lyhyen viikon kuluessa, niin voin huolta myöntää, asianmukaisesti itseäni puolustellen, että minun mielestäni kun olin nähnyt yhden näistä marttyyreistä, niin olin nähnyt ne kaikki. Ne kaikki ovat huomattavassa määrässä keskenään sukua, niillä on kaikilla samanlainen puku, karkea munkkikaapu ja sandaalit, kaikki ne ovat kaljupäisiä, kaikki seisovat melkein samassa asennossa, ja kaikki ilman poikkeusta katselevat taivasta kohti kasvoilla, joiden amerikkalaiset matkailijat minulle ilmoittavat olevan täynnään "ilmettä". Minusta näissä mielikuvituksen muotokuvissa ei ole mitään todellista, ei mitään, mihinkä voisin tarttua ja minkä vuoksi tuntee vilkasta mielenkiintoa. Jos suurella Tizianilla vain olisi ollut profeetan lahjat ja hän olisi heittänyt hiiteen kaikki marttyyrit ja lähtenyt Englantiin ja maalannut Shakespearesta kuvan, vaikkapa vain poikana, johon kuvaan kaikki nyt voisimme luottaa, olisi maailma viimeiseen sukupolveensa saakka hänelle antanut anteeksi jonkun menetetyin marttyyriin saatuaan sen sijaan runoilijasta luotettavan kuvan. Eiköhän jälkimaailma olisi voinut luvusta jättää vielä jonkun toisenkin marttyyriin kuvaa, jos olisi saanut Tizianin omalta ajalta ja hänen itsensä maalaaman historiallisen taulun — esimerkiksi löytämästään Uudesta maailmasta palanneen, kahleihin pannun Columbuksen. Vanhat mestarit maalasivat joitakuuta tauluja Venezian historiasta, ja niitä me emme väsyneet katselemaan, vaikka semmoiset, joissa kuvattiin kuolleitten doogien juhlallinen esittely Neitsyt Maarialle pilvien takaisissa seuduissa, mielestämme olivat koko pahasti ristiriidassa sopivaisuuden kanssa.

Mutta vaikka olemmekin taideasioissa nöyrät ja vaatimattomat, eivät tutkimuksemme maalattujen munkkien ja marttyyrien kesken kuitenkaan ole olleet aivan turhat. Olemme ponnistelleet kovasti oppiaksemme. Meillä on ollut jonkun verran menestystä. Olemme päässeetkin muutamain asiain perille, joilla ehkä on oppineitten silmissä vähän merkitystä, mutta meille ne tuottavat tyydytystä, ja me olemme yhtä ylpeät pienistä saavutuksistamme kuin muut, jotka ovat oppineet paljon enemmän, ja me yhtä suurella nautinnolla niitä julistamme. Kun näemme munkin, joka vaeltaa leijonan kanssa ja rauhallisesti katselee taivaaseen, tiedämme hänet Pyhäksi Markukseksi. Kun näemme munkin, jolla on paperia ja kynä ja joka rauhallisesti katselee taivaaseen ja etsii sanaa, niin tiedämme Pyhän Matheuksen olevan edessämme. Kun näemme munkin istuvan kalliolla ja rauhallisesti katselevan taivaaseen, vieressään ihmisen pääkallo, mutta ei mitään muita kapistuksia, niin tiedämme hänet Pyhäksi Hieronymukseksi. Sillä tiedämmehän hänen aina juoksennelleen vähillä matkakapistuksilla. Kun taas näemme asianomaisen kuvattuna rauhallisesti katselemassa taivaaseen vähääkään tunteematta, että nuolia ammutaan aivan hänen ruumiinsa läpi, tiedämme hänet Pyhäksi Sebastianiksi. Kun näemme muita munkkeja, jotka rauhallisesti katselevat taivaaseen, mutta joilla ei ole firmamerkkiä, kysymme aina, ketä he ovat. Me teemme sen siitä syystä, että nöyrästi haluamme oppia. Olemme nähneet kolmetoistatuhatta Pyhää Hieronymusta ja kaksikymmentäkaksituhatta Pyhää Markusta ja kuusitoistatuhatta Pyhää Mathiasta ja kuusikymmentätuhatta Pyhää Sebastiania ja neljä miljoonaa lajiteltua munkkia, nimittämätöntä, ja tämä rohkaisee meitä luulemaan, että kun olemme nähneet enemmän näitä kaikenlaisia maalauksia ja saaneet laajemman kokemuksen, niin alamme syventyä niihin samanlaisella mielenkiinnolla kuin Ranskassa käyneet hienostuneet maanmiehemmekin.

Minulle tuottaa todellista tuskaa, kun täytyy näin vähällä ymmärtämyksellä puhua vanhoista mestareista ja heidän marttyyreistään, sillä laivalla ovat hyvät ystäväni — ystävät, jotka perinpohjin ja tunnollisesti ymmärtävät niitä ja ovat joka suhteessa pätevät erottamaan hyvät taulut ala-arvoisista — ovat vaatineet minua omaksi parhaakseni olemaan saattamatta julkisuuteen sitä seikkaa, että minulta puuttuu tämä ymmärrys ja kriittinen arvostelukyky. Minä luulen, että se, mitä olen kirjoittanut ja ehkä vielä kirjoitan tauluista, on tuottava heille tuskaa, ja minä olen siitä vilpittömästi pahoillani. Jo tulini luvanneeksi senkin, että kätkinsin kömpelöt tunteeni omaan rintaani. Mutta ah! En ole koskaan kyennyt

pitämään lupausta. En syytä itseäni tästä heikkoudesta, koska vika varmaan lienee ruumiinrakennuksessani. Luultavasti annettiin niin kovin runsaalla mitalla tilavuutta sille elimelleni, jonka toimesta kykenen *antamaan* lupauksia, että se elin, jonka pitäisi tehdä minulle mahdolliseksi pitää niitä, jäi tilanpuutteen vuoksi pois. Mutta minä en valita. Minä en pidä puolinaisuuksista. Mieluummin pidän yhden kyvyn, joka on jalosti kehittynyt, kuin kaksi tavallisen puoleista. Minä varmaan aion pitää tuon lupauksen, mutta nyt huomaan, etten voikaan. Italian läpi on mahdoton matkustaa tauluista puhumatta, ja voinko minä nähdä niitä toisten silmillä?

Ellen niin ihailisi niitä suuria tauluja, joita kaikkien vanhain mestarien ruhtinas, luonto, joka elämäni päivä eteeni levittelee, niin alkaisin toisinaan jo uskoa, etten minä kauneutta ymmärrä ensinkään.

Minusta tuntuu, että milloin tahansa minä ylpeydekseni olen luullut keksiväni vanhan maalauksen, joka on kaunis ja kaiken kiitoksen arvoinen, aina on se nautinto, jonka se minulle tuottaa, pettämätön todistus siitä, että se *ei* ole kaunis taulu eikä missään suhteessa suosituksen arvoinen. Juuri näin minulle on Veneziassa käynyt useamman kerran kuin saatan mainita. Jok'ainoassa tapauksessa opas on musertanut paisuvan innostukseni huomauttamalla:

"Ei se ole mitään — se on *renessanssia*."

Minä en tietänyt, mitä hittoa tuo renessanssi oli, jonka vuoksi minun joka kerta vain täytyi tyytyä sanomaan:

"Ah! niinpä onkin — minä kun en huomannut." En voinut tunnustaa tietämättömyyttäni sivistyneelle neekerille, etelä-carolinalaisen orjan jälkeläiselle. Mutta kun se sattui siksi usein tuo "ei se ole mitään — se on renessanssia", ettei minunkaan itsetyytyväisyyteni enää sitä kestänyt, niin sanoin lopulta:

"*Kuka* on tuo Renessanssi? Mistä hän oli tullut? Kuka antoi hänelle luvan tupata koko tasavallan täyteen kehoja töherryksiään?"

Saimme silloin tietää, ettei renessanssi ollut ihminen; että *renessanssi* vain oli oppisana, jota käytettiin vaillinaisesta taiteen nuorennuksesta. Opas sanoi, että Tizianin jälkeen ja sen jälkeen kun nuo muut kaikille tutut suuret nimet kukoistivat, korkea taide oli rappeutunut; sitten se oli jälleen osaksi noussut — oli kasvanut ala-arvoisempi maalaripolvi, ja nämä tuhrustaulut olivat heidän käsialaansa. Minä silloin sanoin kiivaudessani, että minä "toivoin että korkea taide herran nimessä olisi rappeutunut jo viittäsataa vuotta aikaisemmin." Renessanssitaulut käyvät minusta sangen hyvin laatuun, vaikka totta puhuen tuo koulu liian mielellään maalasi todellisia ihmisiä eikä kylliksi harrastanut marttyyrejä.

Tässä mainitsemani opas on ainoa kaikista niistä, mitä meillä on ollut, joka on tiennyt jotain. Hän oli syntynyt Etelä-Carolinassa orjavanhemmista. Perhe tuli Veneziaan jo hänen lapsuudessaan. Hän on täällä kasvanut. Hän on saanut sangen hyvän kasvatuksen. Hän osaa lukea, kirjoittaa ja puhua englantia, italiaa, espanjaa ja ranskaa aivan sujuvasti; hän on harras taiteen ihailija ja siihen perinpohjin perehtynyt. Hän osaa ulkoa Venezian historian eikä koskaan väsy puhumaan sen mainehikkaasta menneisyydestä. Hänen pukunsa on luullakseni parempi kuin kenenkään meistä, ja hän on hienosti kohtelias. Veneziassa neekereitä pidetään yhtä hyvinä kuin valkoisiakin, eikä tällä miehellä sen vuoksi ole vähintäkään halua palata synnyinmaahansa. Hän arvostelee asian oikein.

Olen taas ajattanut partani. Kirjoittelin nyt iltapäivällä etuhuoneessamme ja ponnistin kovasti mieltäni kiinnittääkseni sen työhön, jotten katselisi kanavaa. Vastustin ilmaston veltostuttavia vaikutuksia niin hyvin kuin taisin ja koetin voittaa haluni laiskotella ja olla iloinen. Toverit lähettivät hakemaan parturia. Kysyivät minulta tahdoinko minäkin ajattaa partani. Muistutin heille, miten minua oli kidutettu Genovassa, Milanossa ja Comossa; ja että valani velvoitti minua olemaan kärsimättä Italian maassa enempää. Sanoin siis: "Ei kiitoksia, en minä."

Jatkoin kirjoitusta. Parturi alkoi tohtorista. Kuulin tämän sanovan:

"Dan, näin kepeästi minua ei ole ajeltu siitä kuin laivasta lähdin."

Ja vähän ajan kuluttua hän taas sanoi:

"Dan, kuuditko, sitä melkein voisi nukahtaa tämän ajellessa."

Dan asettui vuorostaan tuoliin. Sitten hän sanoi:

"Kah, tähän on itse Tizian. Yksi niistä vanhoista mestareista."

Minä jatkoin kirjoitustani. Vähän päästä Dan sanoi:

"Tohtori, tämä on todellista nautintoa. Laivan parturi ei ole mitään tähän verraten."

Karkea parransänkeni vaivasi minua sietämättömiin. Parturi parailaan kokoili kapineitaan. Viettelys oli liian voimallinen. Sanoin:

"Seis, ajelkaa minunkin partani."

Istuin nojatuoliin ja suljin silmäni. Parturi saippuoi kasvoni, otti partaveitsensä ja raapaisi sillä vedon, joka oli vähältä, saada minut kouristuksiin. Hypähdin ylös tuolista: Dan ja tohtori molemmat pyyhkielivät kasvoistaan verta ja nauroivat.

Minä sanoin, että tämä oli keho, häpeällinen petos.

He sanoivat, että tämän ajelun kurjuus oli siihen määrään voittanut kaikki, mitä he olivat ennen kokeneet, että heidän täytyi ottaa vaari tilaisuudesta kuullakseen asiasta minunkin vilpittömän mielipiteeni.

Tämä oli häpeällistä. Mutta asiaa ei voinut enää auttaa. Nylkeminen oli alettu ja se oli loppuun saatettava. Kyyneleeni virtasivat joka vedolla ja sama oli hehkuvain sadatustenkin laita. Parturi hämmästy ja vuodatti verta joka vetäisyllä. Tovereitani tämä näytti huvittavan enemmän kuin mikään muu mitä he olivat nähneet tai kuulleet siitä kuin kotoa lähdimme.

Olemme käyneet katsomassa Campanilea, Byronin kotia ja maantieteilijä Balbin asuntoa ja Venezian kaikkien entisten herttuain ja doogien palatseja ja olemme nähneet heidän veltostuneitten jälkeläistensä tuulettavan jalosukuisuuttaan muodin mukaisessa ranskalaisessa puvussa San Marcon suurella torilla ja syövän jäätelöä ja juovan halpoja viinejä, sen sijaan että kävisivät upeissa rautapaidoissa ja hävittäisivät laivastolta ja armeijoja, kuten heidän suuret esivanhempansa tekivät Venezian kunnian aikoina. Emme ole nähneet salamurhaajia myrkkystilletteineen, emme naamareita, emme hurjaa karnevaalia. Mutta me olemme nähneet Venezian muinaisen ylpeyden, tuimat pronssihevokset, joista tuhannet legendat kertovat. Venezia on täysi syy suosia niitä, sillä ne ovat ainoat hevokset, mitä sillä on koskaan ollut. Tässä kummassa kaupungissa sanotaan olevan sadoittain ihmisiä, jotka eivät ole eläissään elävää hevosta nähneet. Se kai on totta, epäilemättä.

Ja täten kyliksi katseltuamme lähdemme huomenna matkoihimme ja jätämme tasavaltain ikäarvoisen kuningattaren kutsumaan aseihin kadonneita laivojaan ja johtamaan haamuarmeijojaan ja jälleen unessa tuntemaan muinaisen kunnian ylpeyttä.

XXIV LUKU,

Halki Italian junalla — Laiskottelua Firenzessä — Dante ja Galilei — Kiittämätön kaupunki — Häikäisevää jalomielisyyttä — Ihmeteltäviä mosaikkeja — Historiallinen Arno — Jälleen kadotettuna — Taas löydettyä, mutta syöttövasikkaa ei varalla — Pisan vino torni — Vanha duomo — Vanhin heiluri, mikä on koskaan heilunut — Lumoava kaiku — Uusi pyhä hauta — Muinaismuisto — Kukistunut tasavalta — Livornossa — Jälleen kotona ja laivalla, kylläisinä — Laivamme vakavain epäluulojen alaisena — Käynti kenraali Garibaldin luona — Karanteeniuhkauksia.

Jotkut "Quaker Cityn" matkustajista olivat tulleet Veneziaan Sveitsistä ja muista maista ennen poistumistamme ja toisia odotettiin joka päivä. Emme kuulleet, että olisi sattunut tapaturmia tai sairastumisia.

Olimme kiertokatselusta hieman väsyneet ja kulkea retuutimme junalla paljon matkaa yhteenmittaan, viitsimättä pysähtyä. En kirjoittanut montakaan muistiinpanoa. Bolognasta en taskukirjassani ole maininnut muuta kuin että saavuimme sinne oikeaan aikaan emmekä nähneet ainoatakaan niistä makkaroista, joista paikka on niin hyvällä syyllä kuulu.

Pistoia vain ohimennen herätti huomiotamme.

Firenze miellytti meitä jonkun aikaa. Hyväksyimme muistaakseni Davidin suuren kuvapatsaan, joka on suurella torilla, ja veistosryhmän, jota sanotaan "Sabiinitarten ryöstöksi". Tietysti vaelsimme Pittin ja Uffizzin taulugalleriain päättömän pitkän taulu- ja veistoskokoelmani läpi. Totean tämän itsepuolustukseksi; mutta siihen jääköönkin. En voinut jäädä sille moitteelle alttiiksi, että olin käynyt Firenzessä, mutta jättänyt käymättä sen väsyttävät virstat taulukokoelmia. Koetimme välinpitämättömästi johtaa mieleemme jotain Gelfeistä ja Gibelliineistä ja muista historiallisista puukkojunnareista, joiden riidat ja salamurhat täyttävät niin suuren osan Firenzen historiasta, mutta aineelta puuttui viehätystä. Pienellä matkallamme oli meiltä riistänyt kaikki kauniit vuoristomaisemat

rautatien rakennusmalli, johon kuuluu aina kolme mailia tunnelia ja sata askelta päivänvaloa, eivätkä tunteemme Firenzeä kohtaan olleet ystävälliset. Olimme nähneet sen paikan, se oli jossain kaupungin ulkopuolella, jossa nämä ihmiset olivat antaneet Galilein luitten levätä pyhittämättömässä maassa monet ajat sen hänen suuren löytönsä johdosta, että maailma pyörii ympäri, jota oppia kirkko piti rangaistavana harhaoppina. Ja me tiedämme, että vielä kauan sen jälkeenkin, kun maailma oli tämän käsityksen hyväksynytkin ja kohottanut hänen nimensä korkealle suurmiestensä luettelossa, antoivat he hänen edelleenkin siinä levätä. Se että olemme saaneet nähdä hänen tomunsa kunniallisesti haudattuna Santa Crocen kirkkoon, on erään kirjallisen yhdistyksen ansio, eikä Firenze eikä sen vallanpitäjän. Näimme Dantenkin haudan samassa kirkossa, mutta olimme hyvillämme siitä, ettei hänen ruumiinsa ollut siinä ja että vaikka tämä kiittämätön kaupunki, joka oli hänet karkoittanut ja häntä vainonnut, antaisikin paljon saadaksesen hänet takaisin, on sen suotta toivoa itselleen koskaan niin suurta kunniaa. Medicit saavat kelvata Firenzelle. Viljelkoon se Medicejä vaan ja rakentakoon suuria muistomerkkejä heidän päälleen todistamaan maailmalle, kuinka kiitollisena Firenze oli tapa nuolla kättä, joka sitä kuritti.

Jalomielinen Firenze! Sen jalokivimarkkinat ovat täynnään mosaiikkiteoksia. Firenze mosaiikit ovat maailman valioimmat. Firenze sallii mielellään näin sanottavan. Firenze on siitä ylpeä. Firenze tahtoi edistää tätä erikoisuuttaan. Se on kiitollinen taiteilijoille, jotka sille tuottavat tämän suuren maineen ja täyttävät sen raha-arkut ulkomaalaisilla kolikoilla, ja se sen vuoksi antaa heille kehoitukseksi eläkkeitä. Eläkkeitä! Kuulkaahan, kuinka anteliasta. Se tietää, että ne ihmiset, jotka sommittelevat kokoon näitä kauniita pikkukoruja, aikaisiin kuolevat, työ kun on niin alallista, niin kättä ja aivoja uuvuttavaa, ja sen vuoksi se on päättänyt, että kaikki nämä taiturit kuusikymmentä vuotta täytettyään saavat loppuiäkseen eläkkeen. En ole kuullut kenenkään heistä vielä käyneen osinkoaan perimässä. Muuan ponnisteli, kunnes täytti kuusikymmentä vuotta, ja lähti eläkettään nostamaan, mutta hänen syntymäkirjassaan näyttää olleenkin vuoden erehdys, jonka vuoksi hän luopui koko yrityksestä ja kuoli.

Nämä taiteilijat ottavat kiven ja lasin siruja, jotka eivät ole sinapinsiementä suuremmat, ja sommittelevat ne paidan nappiin tai kalvosimennappiin niin tarkkaan ja sulatteleamalla niin täsmälleen yhteen sirujen hienot värivivahdukset, että siitä syntyy pienoinen ruusu varsineen, okineen, lehtineen ja terineen, ja kaikki on niin täydellistä, niin pehmeästi ja todesti väritetty, kuin olisi sen luonto itse rakentanut. He jäljentävät kärpäsen tai kirkaanvärisen kovakuoriaisen tai Colosseumin rauniot rintaneulan ahtaaseen kantaan ja tekevät sen niin siroasti ja taitavasti, että sitä voisi luulla suuren mestarin maalaukseksi.

Näin Firenze suuressa mosaiikkikoulussa pienen pöydän — vähäpätöisen yksijalkaisen sohvapöydän — jonka levy oli tehty jonkinlaisesta kalliista kiilloitetusta kivistä, ja kiveen oli upotettu huilun kuva, jolla oli kellomaisesti laajeneva suu ja monimutkainen läppäjärjestelmä. Ei mikään maalaus maailmassa olisi voinut olla pehmeämpi ja rikkaampi, vivahduksia ei olisi ollut mahdollinen saada täydellisemmin toista toiseensa sulamaan, taideteos ei olisi voinut olla täydellisempi kuin tämä huilu. Mutta jos olisi pitänyt laskea ne lukemattomat pienet kivensirukset, joista tämän kuvan vakuutettiin olevan kootun, olisi vaikka kenen laskutaito siinä tehnyt vararikon. En luule, että kukaan tavallisen tarkoilla silmillä olisi voinut erottaa, missä kaksi sirua liittyi toisiinsa. Emme ainakaan *me* olisi voineet semmoista vikaa huomata. Tämä pöytälevy oli maksanut yhden miehen kymmenen pitkän vuoden työn, niin sanottiin, ja siitä tahdottiin kolmekymmentäviisituhatta dollaria.

Kävimme Firenzessä ollessamme tuon tuostakin Santa Crocen kirkossa itkemässä Michel Angelon, Rafaelin ja Machiavellin haudoilla (otaksun heidän olevan sinne haudatut, mutta onhan mahdollista sekin, että he asustavat muualla ja ovat jollekulle toiselle hautansa vuokranneet — Italiassa tämä on muotina), ja aika ajoin meidän oli tapana käydä silloilla seisoskelemassa ja ihailta Arnoa. Arnon ihailminen on suuressa suosiossa. Se on suuri historiallinen oja, jonka uomassa on neljä jalkaa vettä ja jonka pinnalla uiskentelee jokunen lautta. Se olisi varsin mukiinmenevä joki, jos siihen pumputtaisiin jonkun verran vettä. Kaikki sitä sanovat joeksi ja rehellisesti luulevat, että se *onkin* joki ... nämä tummat ja veriset firenzeläiset. Paremmiin itseään pettääkseen he rakentavat sen poikki siltojakin. En ymmärrä, miksi he olisivat liian hyvät kahlaamaan.

Kuinka matkan rasitukset ja harmit toisinaan täyttävät mielen katkerilla ennakkoluuloilla! Voisin kuukauden päästä ehkä tulla Firenzeen paremmilla edellytyksillä ja silloin pitää sitä kauniina ja kerrassaan viehättävänä. Mutta nyt minua ei haluta ajatella sitä, ei vähääkään, eikä sen tilavia myymälöitä, jotka ovat kattoa myöden täynnään lumivalkeisia marmori- ja alabasterijäljennöksiä kaikista veistokuvista, mitä Euroopassa on kuuluisia — jäljennöksiä, jotka siihen määrään lumoavat silmän, että minua ihmetyttää, ovatko ne todella samoja kuin ne ryöttyneet kivettyneet yöpainajaiset, joista ne on jäljennetty. Eksyin Firenzessä eräänä iltana yhdeksän aikaan ja kuljin eksyksissä sen kapeitten katujen ja laajain talojen pitkän rivien sokkelikossa ... talot ovat kaikki toistensa näköisiä... aina kello kolmen aikaan aamulla. Se oli miellyttävä yö ja aluksi oli koko paljon ihmisiä liikkeellä, ja paljon kirkkaita tulia paloi. Myöhemmin totuin hiiviskelemään salaperäisissä rotkoissa ja komeroissa ja ihmettelemään ja utelemaan, kun kadunkulmain ympäri pujahtaen aina odotin äkkiä hotellin ilmestyvän

ja mulkoilevan minua vasten naamaa, eikä tapahtunutkaan mitään sinnepäinkään. Yhä myöhemmin aloin väsyä. Aloin pian olla aivan huomattavan väsyksissäni. Mutta nyt ei enää ollut ketään liikkeellä — ei edes poliisia. Kävelin, kunnes olin menettänyt kaiken kärsivällisyyteni ja minun tuli sangen kuuma ja jano. Vihdoin, mihin aikaan lienee ollut kello yhden jälkeen, tulin odottamatta eräälle kaupungin porteista. Tiesin silloin olevani sangen kaukana hotellista. Sotamiehet luulivat minun aikovan poistua kaupungista, hyppäsivät ylös ja salpasivat tieni musketeillaan. Minä sanoin:

"Hotel d'Europe!"

Siinä oli kaikki italiankieli, mitä taisin, enkä edes ollut varma siitä, oliko se italiaa vaiko ranskaa. Sotamiehet töllistelivät tyhmännäköisinä toisiaan ja minua ja pudistelivat päätään ja ottivat minut haltuunsa. Sanoin, että minä tahdoin mennä kotia. He eivät ymmärtäneet minua. He veivät minut vahtihuoneeseen ja kopeloivat minut, mutta eivät löytäneet minusta kapinahankkeita. Löysivät vain pienen saippuanpalan (meillä on nyt aina saippua matkassamme), ja annoin sen heille lahjaksi, nähdessäni heidän pitävän sitä harvinaisuutena. Ho'in vain edelleenkin Hotel d'Europe ja he edelleenkin ravistelivat päätään, kunnes vihdoin eräässä nurkassa torkkuva nuori sotamies havahtui ja sanoi jotain. Hän sanoi tietävänsä, missä se hotelli oli, niin luulen, koska vahtiupseeri lähetti hänet minun matkaani. Käyskentelimme satakunnan tai sataviisikymmentä mailia, minusta tuntui, kunnes *hän* eksyi. Hän kääntyi yhtäänne, kääntyi toisaanne ja lopulta heitti koko etsimisen ja viittaili minulle, että hän alkoi lopun aamusta yrittää löytäisikö takaisin kaupunginportille. Siinä samassa minuun iski, että vastapäätä kadun toisella puolella oleva talo näytti tutulta. Se olikin hotelli!

Se oli minulle onni, että siellä sattui olemaan sotamies, joka tiesi edes sen verran kuin tämä tiesi. Sanottiin nimittäin hallituksen noudattavan semmoista politiikkaa, että se herkeämättä siirtelee sotaväkeä paikasta toiseen ja maalta kaupunkiin, jotteivät miehet tutustuisi rahvaaseen ja alkaisi laiminlyödä velvollisuuksiaan ja kutoisi ystäviensä kanssa juonia ja salaliittoja. Kokemukseni Firenzessä olivat enimmäkseen ikäviä. Siirryn toiseen asiaan.

Pisassa kiipesimme kummimman rakennuksen päähän, mitä maailmassa on — Vinon tornin. Se on, kuten jokainen tietää, sadankahdeksankymmenen jalan vaiheille korkea — ja minä pyydän saada huomauttaa, että satakahdeksankymmentä jalkaa on melkein yhtä paljon kuin neljä tavallista kolmenkertaista taloa päällekkäin pantuna, ja se on sangen huomattava korkeus mille tasapaksulle tornille tahansa, vaikkapa se seisoo aivan pystyssäkin — mutta tämä kun on enemmän kuin kolmetoista jalkaa kallellaan pystysuorasta. Se on seitsemänsadan vuoden vanha, mutta ei historia sen enempää kuin perimätietokaan kerro, rakennettiinko se semmoiseksi kuin se on tahallaan, vai onko yksi sivu vajonnut. Ei ole säilynyt mitään tietoa siitä, että se koskaan olisi seisonut pystyssä. Se on marmorista rakennettu. Ilmava ja kaunis rakennus se on, ja kutakin sen kahdeksasta kerroksesta ympäröivät uurretut pilarit, toiset marmorista, toiset graniitista. Niiden korinttolaiset kapiteelit olivat kauniit uusina. Se on kellotorni ja päässä riippuu yhä vielä vanhanaikainen kellonsoitto. Tornin sisäpuolella kiertävät portaat ovat pimeät, mutta nouseva kuitenkin aina tietää, kummalla puolella tornia hän kulloinkin kulkee, hän kun aina säännöllisesti kaartaa porraskäytävän toiselta puolelta toiselle sen mukaan kuin torni nousee tai laskee. Toiset porraskivistä ovat kuluneet vain toisesta päästä; toiset vain toisesta päästä; toiset vain keskeltä. Kun tornin päästä katsoo alas tornin sisustaan, tuntuu siltä kuin katsoisi alas kallellaan olevaan kaivoon. Köysi, joka riippuu yläpäästä aivan keskeltä, koskee seinään, ennenkuin pohjaan ennättää. Päässä kun seisoo, niin ei tunnu kovinkaan hyvältä katsella alas korkealta puolelta; mutta kun vatsallaan ryömii alemman puolen reunalle ja koettaa kurkottaa kaulansa niin pitkälle, että näkee tornin juuren, niin karmii se nahkaa ja hetkiseksi saa katsojan vakuutetuksi siitä, kaikesta hänen filosofiastaan huolimatta, että rakennus juuri kaatuu. Hoidatte itseänne sangen huolellisesti kaiken aikaa sen typerän vaikutelman lumoissa, että *vaikkei* se kaatuisikaan, niin riittää teidän hiukkasenne painoa sen kaatamaan, ellette hyvin huolellisesti katso, miten liikutte.

Duomo, joka on aivan vieressä, on Euroopan kauneimpia tuomiokirkkoja. Se on kahdeksansadan vuoden ikäinen. Sen suurenmoisuus on elänyt kauemmin kuin se erinomainen kaupan kukoistus ja valtiollinen mahti, jotka tekivät sen välttämättömäksi tai paremminkin mahdolliseksi. Köyhyyden, rappeutumisen ja raunioiden ympäröimänä se kouraantuntuvammin kuin mitkään kirjat antaa meille käsityksen Pisan muinaisesta suuruudesta.

Kastekirkko, Battisterio, joka on Vinoa tornia muutaman viikon vanhempi, on komea rotunda, valtavan suuri ja kallis rakennus. Siinä riippuu lamppu, jonka säännöllisestä heilumisesta Galilei sai aatteen heilurin rakentamiseen. Se näytti kylläkin vähäpätöiseltä siihen verraten, kuinka valtavasti se laajensi tieteen ja mekaniikan aloja. Asioita aprikoidessani sen suggeroivassa läheisyydessä olin näkevinäni hurjistuneen universumin heiluvia kiekkoja, tämän alallisen isän työskenteleviä lapsia. Sillä näytti olevan jokin älyllinen ilme olennossaan, ikäänkuin se olisi tiennyt, ettei se ollutkaan oikeastaan lamppu; vaan että se oli heiluri; valepukuinen pendeli omia syvämietteisiä ihmeteltäviä ja selittämättömiä tarkoituksiaan varten, eikä suinkaan mikään tavallinen heiluri, vaan vanha alkuperäinen heiluripatriarkka — maailman Aatami heiluri.

Battisterion ihmeitä on kaiku, joka on ihanin kaikista kaiuista, mistä olemme lukeneet. Opas lauloi kaksi yhteen sointuvaa ääntä, joiden väliä oli puolen oktaavin verta; kaiku vastasi mitä lumoavimmalla, soinnukkaimmalla, rikkaimmalla sulosointujen sekoituksella, mitä kuvitella saattaa. Se oli kuin urkujen pitkä akordi, etäisyyden määrättömiin vienontama. Ehkä tätä asiaa liioittelen, mutta jos niin teen, on syy korvani — ei kynäni. Kuvaan muistoa — ja muistoa, jonka säilytän kauan.

Vanhan ajan omituinen uskonnollinen hartaus, joka enemmän luotti uskonharjoituksen ulkonaisiin muotoihin kuin sydämen valppaaseen vartioimiseen syntisiä ajatuksia vastaan ja käten varjelemiseen syntisiltä teoilta ja joka uskoi elottomien esineitten suojeleviin ominaisuuksiin niiden saatua pyhityksen kosketuksesta pyhitettyihin esineihin, esiintyy eräässä Pisan kalmistoista hyvin huomiota herättävällä tavalla. Haudat on kaivettu maahan, joka on ennen vanhaan laivoilla tuotu Pyhästä maasta. Vanhat piscalaiset pitävät hautausta semmoiseen maahan paljon pätevämpänä lunastuksen keinona kuin monta kirkolta ostettua messua ja monen kynttilän pyhitystä Neitsyelle.

Pisaa luullaan noin kolmeatuhatta vuotta vanhaksi. Se oli yksi vanhan Etrurian kahdestatoista suuresta kaupungista, yhteiskunnan, joka on erinomaisesta edistyksensä jättänyt niin monta muistomerkkiä ja niin vähän omaa asiallista määrättyä historiaa. Muuan Pisan muinaisesineitten kauppias antoi minulle vanhanaikaisen kyynelruukun, jonka hän vakuutti olevan kokonaista neljätuhatta vuotta vanha. Se oli löydetty Etrurian erään vanhimmman kaupungin raunioista. Hänen sanainsa mukaan se oli ollut jossain haudassa ja sitä oli käytetty niinä ammoisina aikoina, joina Egyptin pyramidit vielä olivat nuoria, Damasko kylä, Abraham jokeltava lapsi, jolloin vanhasta Troijasta ei vielä kukaan ollut untakaan nähnyt, käytetty vastaanottamaan kynelet, joita oli vuodatettu jonkun perheelle rakkaan omaisen haudalla. Se puhui meille omaa kieltään. Ja hellemmällä päätöksellä kuin mitkään sanat sen mykkä kaunopuheliaisuus kantoi kautta vuosisatain pitkän jakson, tuoden meille viestinsä tyhjästä istuimesta, tutuista askeleista, joita ei enää kuulunut kynnyksellä, miellyttävästä äänestä, joka oli keskusteluista hälvennyt, hävinneestä muodosta! viestin, joka meille aina on niin uusi, niin hämmästyttävä, niin kamala, niin aistimia turruttava, ja katso, kuinka, nukkavieru ja vanha se on! Ei valiosanaisinkaan historia olisi voinut kantaa eteemme tuon vanhan unelma-ajan taruja ja haamuja ihmislihaan verhottuina ja inhimillisen myötätunnon lämmittiminä yhtä elävästi kuin tämä pieni tunnoton savenvalajan tuote. Pisa oli keskiajalla tasavalta, jolla oli oma hallituksensa, armeijansa ja laivastonsa ja suuri kauppa. Se oli sotainen valta, joka lippuihinsa ikuisti monta loistavaa tappelua Genovaa ja turkkilaisia vastaan. Sanotaan tässä kaupungissa yhteen aikaan asuneen neljäsataatuhatta ihmistä; mutta valtikka on otettu sen kourasta, sen laivat ja armeijat ovat menneet, sen kauppa kuollut. Sen taistelulippuja peittää vuosisatain tomu, sen torit ovat autiot, se on kutistunut syvälle sortuvain muuriensa sisään ja sen lukuisa väestö on vähentynyt kahteenkymmeneentuhanteen sieluun. Sille ei ole jäänyt kuin yksi asia, mistä ylpeillä, eikä se hyvin paljoa: se on Toscanan toinen kaupunki.

Saavuimme Livornoon siksi ajoissa, että näimme siitä kaikki, mitä halusimmekin, kauan ennenkuin kaupungin portit illaksi suljettiin, ja lähdimme sitten laivaan.

Meistä tuntui, kuin olisimme olleet kotoa poissa kokonaisen aikakauden. Emme olleet ennen täysin älynneetkään, mikä erinomaisen miellyttävä koppi hyttimme sentään olikin; emmekä sitä, kuinka hupaisaa oli istua päivällistä syömässä omassa tuolissaan omassa salongissaan ja tuttavallisesti jutellen ystävien kanssa omalla kielellään. Oi mikä suloinen onni, kun ymmärtää jok'ainoan sanan, mitä sanotaan, ja tietää, että jokainen vastaukseksi lausuttu sana niinikään ymmärretään! Puhuisimme itsemme nyt kuoliaaksi, mutta kuudestakymmenestäviidestä ei ole kuin kymmenen, joiden kanssa puhua. Muut ovat vaelluksella, tuskin edes tiedämme, missä. Emme lähde Livornossa rantaan. Olemme saaneet kylläksemme italialaisista kaupungeista, toistaiseksi, ja paljon mieluummin kuljeskelemme tutulla peräkannellamme ja katselemme tätä etäältä.

Tämän Livornon typerät vallanpitäjät eivät jaksa ymmärtää, kuinka niin suuri höyry kuin meidän voisi tulla Atlantin takaa ilman mitään muuta tarkoitusta kuin palvella herras- ja naisseuraa heidän huviretkellään. Se näyttää liian uskomattomalta. Se heidän mielestään antaa aihetta epäluuloihin. Jotain tärkeämpää täytyy piillä tuon kaiken takana. He eivät jaksa sitä ymmärtää ja halveksivat laivan paperien todistusta. Lopun lopuksi he ovat päättäneet, että me olemme pataljoona valepukuisia kiihoittavia ja verenhimoisia garibaldilaisia! Ja täydessä vakavuudessa he ovat asettaneet tykkiveneen pitämään laivaa silmällä yöt päivät, käskien ryhtyä heti paikalla toimeen, jos huomataan jotain vallankumouksellista liikettä! Ympäriämme kulkee vahtivia poliisiveneitä kaiken aikaa, eikä merimiehen tarvitse muuta kuin pukea punainen paita päälleen, niin on hän vaarassa saada tehdä korttikaalin kanssa tuttavuutta. Nämä poliisit seuraavat perämiehemme venettä rannalta laivaan ja laivasta maalle ja pitävät valppaasti silmällä hänen hämäriä liikehtimisiään. Vielä he vangitsevat hänet, ellei hän ala näyttää naamaa, joka on vähemmän verenvuodatusta, kapinaa ja kiihoitusta. Muutamat matkustajistamme kävivät kaikessa ystävyudessa eilen (kutsuttuina) kenraali Garibaldin luona, ja tämä on paljon vahvistanut niitä hirveitä epäluuloja, joita hallitus hautoo meitä vastaan. Ystävällistä vierailua pidetään vain verisen salaliiton verhona. Nämä ihmiset tulevat läheltä katselemaan, kun uimme meressä laivan vieressä. Mahtanevat luulla, että pohjassa on enemmänkin konnia, joiden kanssa

pidämme yhteyttä.

Kuulostaa siltä, että meitä Napolissa luultavasti odottaa karanteeni. Pari kolme meistä ei halua antautua tähän vaaraan. Levätyämme aiomme sen vuoksi ranskalaisella laivalla kulkea Civita Vecchiaan ja sieltä Roomaan ja junalla Napoliin. Junia ei pidetä karanteenissa, olivatpa ne saaneet matkustajansa mistä tahansa.

XXV LUKU.

Vararikkoinen rakentaja — Rautatiekomeutta — Miten täyttää valtion tyhjä kukkaro — Kirkko-äidin uhkeutta — Kirkollista loistoa — Komeutta ja kurjuutta — Yleistä sadattelua — Yhä komeutta — Hyvä sana pappien puolesta — Kaamea Civita Vecchia — Matkalla Roomaan.

Täällä Italiassa on koko joukko semmoista, mitä en ymmärrä — varsinkaan en pysty älyämään sitä, kuinka vararikkoisella hallituksella voi olla tämmöiset palatsimaiset rautatieasemat ja tämmöiset ihmeteltävät maantiet. Tosiaan, nämä viimeksimainitut ovat timantin kovuiset, suorat kuin viivoitin, sileät kuin permanto ja valkoiset kuin lumi. Kun on liian pimeä nähdä mitään muuta, näkee vielä Ranskan ja Italian valkoiset maantiet. Ja ne ovat niin puhtaat, että niiltä vaikka söisi, ilman pöytäliinaa. Siitä huolimatta niillä ei kanneta veroa.

Mitä taas rautateihin tulee — ei meillä ole ainoatakaan rataa, mitä voisimme niihin verrata. Vaunut liukuvat niin tasaisesti, kuin olisi niiden alla jalakset. Asematalot ovat hakatusta marmorista rakennettuja palatseja, uljaat pilarikäytävät ja laajat seinät ja katot päästä päähän freskoilla runsaasti koristetut. Korkeita ovia sulostavat kuvapatsaat ja leveät lattiat ovat kaikki kiilloitetuilla marmorilevyillä lasketut.

Nämä seikat suostuttelevat minua enemmän kuin Italian sadat kokoelmat verrattomine taidearteineen, minä kun edelliset ymmärrän, jälkimmäisille en ole pätevä arvoa antamaan. Maanteissä, rautateissä, asemataloissa ja Firenzen ja muitten tšekäläisten kaupunkien uusissa bulevardeissa samanmallisine taloineen näen Louis Napoleonin hengen, taikka oikeammin, näen tämän valtiomiehen töitä matkittavan. Mutta Louis on pitänyt huolta siitä, että näillä uudistuksilla Ranskassa on tosi pohja ja perustus — rahoja. Hänellä on aina rahoja, millä tukea suunnitelmiaan; ne vahvistavat Ranskaa, eivätkä milloinkaan heikonna sitä. Ranskan aineellinen menestys on tosipohjalla. Mutta täällä asian laita on toinen. Tämä maa on vararikkotilassa. Täällä ei ole näihin suuriin töihin todellista perustusta. Varallisuus, jota niiden pitäisi ilmaista, on olematon. Valtion raha-arkut ovat tyhjat ja sen vuoksi ne heikontavat sitä, sen sijaan että vahvistaisivat. Italia on saavuttanut sydämensä rakkaimman toivon, siitä on tullut itsenäinen valtio — mutta tämä voitto on kuin olisi se voittanut elefantin valtain arpajaisissa. Sillä ei ole, millä sitä ruokkia. Tottumattomana hallitsemaan se syöksyi kaikenlaisiin tarpeettomiin menoihin ja turmeli raha-asiansa melkein yhdessä päivässä. Se tuhlassi miljooneja frangeja laivastoon, jota se ei tarvinnut, ja heti ensi kerralla, kun se otti uuden leikkikalunsa käytäntöön, sille annettiin semmoinen potku, että se lensi korkeammalle kuin Gilderoy'n leija — pyhiinvaeltajimme sanoja käyttäkseni.

Mutta huono se tuuli, joka ei tuo kenellekään hyvääkin mukanaan. Vuosi takaperin, kun täydellinen luhistuminen uhkasi Italiaa ja sen setelit tuskin olivat paperin arvoiset, jolle ne olivat painetut, rohkeni eduskunta tehdä kaappauksen, joka vähemmän epätoivoisissa oloissa olisi ollut sen lujimmillekin valtiomiehille liian kammottava. He tavallaan takavarikoivat kirkon tilukset! Tässä pappien riivaamassa maassa! Tässä maassa, joka on haparoinut papillisen taikauskon sydänyössä tuhatkuusisataa vuotta! Se oli Italialle harvinaisen hyvä onni tuo paha ilma, joka pakotti sen vankilansa seinät murtamaan.

Sitä ei sanota kirkon omaisuuden *takavarikoimiseksi*. Tämä vielä kuulostaisi liian karkealta. Mutta sitä se kuitenkin on. Italiassa on tuhansia kirkkoja, kullakin tiesi kuinka monia miljoonia aarteita komeroittensa säiliöissä ja jokaisella pappipataljoonansa, jota se elättää. Ja sitten ovat kirkon tilukset — penikulmittain parhaita peltoja ja jaloimpia metsiä Italian eri osissa, joista kaikista kirkko saa suunnattomia tuloja, mutta joista ei ainoakaan maksa valtiolle sentin vertaakaan veroa. Muutamissa suurissa piireissä kirkko omistaa *kaiken* omaisuuden — maat, vedet, metsät, myllyt ja tehtaات. Kirkko ostaa, myy, valmistaa, ja kun se ei maksa veroa, niin kuka voi sen kanssa kilpailla?

Mutta nyt hallitus on tämän kaiken anastanut, ei tosin vielä muodollisesti, mutta epäilemättä anastuksesta vielä tulee kaikin puolin ankara ja runoton todellisuus. Jotain on tehtävä nälkiintyneen valtionrahaston vahvistamiseksi, eikä koko Italiassa ole muita apulähteitä — ei muuta kuin kirkon

rikkaudet. Hallitus sen vuoksi aikoo anastaa suuren osan pappien maatilain, tehtaitten y.m. tuloista, jopa kirkotkin ja jatkaa niiden toimintaa omalla tavallaan ja omalla edesvastuullaan. Muutamassa tapauksessa vain se aikoo jättää suurien suosituimpain kirkkojen laitokset koskematta, mutta kaikissa muissa se aikoo pitää vain kourallisen pappeja saarnaamista ja rukoilemista varten, maksaa joillekuille harvoille eläkkeen ja antaa lopulle matkapassit.

Katsokaa, pyydän, jotakuta näistä kirkoista ja niiden koristuksista nähdäkseen, menetteleekö hallitus oikein vai eikö. Veneziassa, kaupungissa, jonka asukasluku on satakuntatuhatta, on nykyään tuhatkaksisataa pappia. Taivas yksin tietää, paljonko niitä oli, ennenkuin eduskunta niiden luvun rajoitti. Siellä oli muun muassa jesuiittain suuri kirkko. Ennen tarvittiin sen koneiston käyttämiseen kuusikymmentä pappia — hallitus tulee nyt toimeen viidellä ja muut on viroistaan erotettu. Tämän kirkon ympärillä on joka puolella vain kurjuutta ja köyhyyttä. Sen ovella kurotettiin eteemme toistakymmentä hattua ja lakkia, ja yhtä monta päätä nöyrästi kumarrettiin, yhtä monta kättä ojennettiin pennejä pyytämään — niitä pyydettiin vieraalla kielellä, jota emme ymmärtäneet, mutta niitä pyysivät myös surulliset silmät, kuopalle painuneet posket ja ryysyiset vaatteet sanoilla, jotka eivät kaivanneet kielenkääntäjää. Astuimme sitten sisään suuresta ovesta, ja siellä näyttivät koko maailman rikkaudet olevan edessämme! Valtavia, yhdestä ainoasta marmorilohkareesta veistettyjä pilareita, pitkin pituuttaan täynnään monimutkaisia, kalliista viheriästä marmorista vuoltuja, varteen upotettuja kuvioita; saarnastuoleja samoista kalliista aineista, kuvallisine, laskoksissa riippuvine kiviverhoineen, joihin kankaan langatkin oli mitä hienoimmin jäljennetty; loistava pääalttari kiilloitettuihin pintalevyineen ja kaiteineen, jotka ovat tehdyt itämaisestä agaatista, jasperista, verde anticasta ja muista kalliista kivistä, joiden nimiäkään tuskin tunnemme — ja kaikkialla arvaamattoman kalliita lapislazuli-levyjä niin tuhlaten, ikäänkuin kirkolla olisi ollut niitä kokonainen kivilouhos. Keskellä tätä loistoa näyttivät täydestä kullasta ja hopeasta tehdyt alttariesineet halvoilta ja jokapäiväisiltä. Lattia ja kattokin maksavat ruhtinaallisen omaisuuden.

Mutta mitä hyötyä on siitä, että nämä rikkaudet saavat maata joutilaina, vaikka toinen puoli yhteiskunnasta päivästä päivään tuskin tietää, kuinka voisivat säilyttää ruumiinsa ja sielunsa yhteyden? Ja mitä viisautta on siinä, että pidetään jos kuinka monia satoja miljoonia hyödyttöminä kirkkokoruina kautta Italian ja annetaan kansan nääntyä horjuvan valtiomahdin verotaakan alla?

Sen mukaan mitä minä voin nähdä, on Italia tuhannen viidensadan vuoden aikana käyttänyt kaiken tarmonsaa, kaikki rahansa ja kaiken ahkeruutensa rakentaakseen valtavan määrän ihmeteltäviä kirkkoja ja näännyttääkseen kansalaistensa nälkään saadakseen tämän aikaan. Koko maa on nykyään kuin yhtenä ainoana loiston ja kurjuuden museona. Tavallisen amerikkalaisen kaupungin kaikki kirkot yhteensä eivät riittäisi yhden ainoankaan italialaisen duomon jalokivikorujen ostamiseen. Mutta duomoja siellä on satoja. Ja yhtä Amerikan kerjäläistä vastaan Italia voi asettaa sata — ryysyjä ja syöpäläisiä sen mukaan. Se on maailman kurjin ja ruhtinaallisim maa.

Katsokaamme esimerkiksi Firenzen suurta duomoa — valtavaa rakennusta, joka on kansalaisten kukkaroita nylkenyt viisisataa vuotta, eikä ole vielä likimainkaan valmis. Samoin kuin kaikki muut ihmiset minäkin lankesin maahan ja palvelin sitä, mutta kun likaisia kerjäläisiä alkoi hyöriä ympärilläni, oli vastakohta liian jyrkkä, liian kaunopuhelias ja minä sanoin: "Oi te klassillisen Italian pojat, *onko* yritteliäisyyden, itseluottamuksen, jalon alotteen henki teissä kerrassaan kuollut? Miks'ette ryöstä kirkkoanne?"

Kolmesataa onnellista pappia, joilta ei mitään puutu, on tässä katedraalissa toimessa.

Firenzessä on suuri mausoleokin, joka rakennettiin Herramme ja Vapahtajamme ja Medicin perheen haudaksi. Tämä kuuluu jumalanpilkalta, mutta se on totta ja jumalanpilkka toteutettiin. Kuolleet ja kiroitut Medicit, Firenzen julmat hirmuhallitsijat, jotka olivat sen kirouksena yli kaksisataa vuotta, lepäävät suolattuina kallisarvoisessa holvikehässä ja tämän keskelle aiottiin Pyhä Hauta tuoda. Retkikunta, joka lähetettiin sitä Jerusalemissa noutamaan, kohtasi kuitenkin vastarintaa eikä voinutkaan ryöstöä toimittaa ja mausoleon keskusta on sen vuoksi nyt tyhjä. Firenzessä sanotaan, että koko mausoleo oli aiottu Pyhäksi haudaksi ja että se muutettiin perhehaudaksi vasta sitten kun Jerusalemin-retki meni myttyyn — mutta minulla on omat epäilykseni. Epäilemättä jotkut noista Mediceistä olisivat hiljaisuudessa pitäneet huolta siitä, että he olisivat sisään päässeet. — Mitä *ne* eivät juljenneet tehdä, se ei ollut tekemisen arvoista. Niin, antoivathan he maalata noista tavallisista, ammoiin unohdetuista sotaretkistä maalla ja merellä suuria freskoja (kuten Venezian vanhat doogitkin), joissa Vapahtaja ja Neitsyt heille heittävät pilvistä kukkavihkoja ja Jumaluus itse taivaassa valtaistuimellaan osoittaa heille mielihyväänsä! Ja kutka maalasivat näitä? Tizian, Tintoretto, Paolo Veronese, Rafael — kutkas muut kuin nuo maailman epäjumalat, "vanhat mestarit".

Andrea del Sarto ikuisti ruhtinaansa maalauksilla, jotka luultavasti ainaiseksi pelastavat heidät hyvin ansaitusta unhotuksesta, ja he antoivat hänen nähdä nälkää — joka kyllä saattoi olla paikallaan. Rafael maalasi Katharina de Medicin kaltaisen ilkimyksen taivaaseen istumaan tuttavallisessa juttelussa

Neitsyt Maarian ja enkelien kanssa (en mainitsekaan korkeampia), mutta siitä huolimatta ystäväni morkkaavat minua siitä, että minulla on ennakkoluuloja "vanhoja mestareita" vastaan, minä kun en aina huomaa kauneutta, joka heidän tuotteissaan on. Minä en voi olla sitä näkemättä silloin tällöin, mutta minä yhä edelleenkin huudan sitä matelevaa henkeä vastaan, joka sai nuo mestarit halventamaan jalot lahjansa semmoisten hirviöitten liehakoitsemiseen, kuin Ranskan, Venezian ja Firenzen ruhtinaat olivat kolmisensataa vuotta sitten.

Minulle sanotaan, että vanhain mestarien täytyi tehdä nämä häpeätyöt leipänsä vuoksi, ruhtinaat ja vallanpitäjät kun olivat taiteen ainoat suosijat. Jos suurlahjaisen miehen on lupa tallata ylpeytensä ja miehuutensa lokaan leivän vuoksi mieluummin kuin nähdä nälkää ja säilyttää jaloutensa tahrattomana, silloin puolustus on pätevä. Samalla syyllä voisimme puolustaa Washingtonia ja Wellingtonia, jos he olisivat varkaita, ja epäsiiveitä naisia.

Mutta oli miten oli, Medicien mausoleo ei vain lähde mielestäni. Se on kirkon suuruinen, sen kivilattia niin upea, että se kelpaisi vaikka kuninkaan palatsiin, sen suuri kupu täynnään freskoja, sen seinät tehdyt — mistä? Marmoristako? — vai laastista? — puusta? — paperista? Ei. Punaisesta porfyyristä — viheriäisestä marmorista — jaspiksesta — itämaisesta agaatista — alabasterista — helmiäisestä — kalsedonista — punaisesta korallista — lapis latsulista! Kaikki nuo laajat seinät ovat kokonaan näistä kallisarvoisista kivistä, jotka on yhteen upotettu muodostamaan mitä monimutkaisimpia kuvioita ja kirjailuja ja kiilloitettu niin sileiksi, että ne loistavat kuin suuret peilit, heijastaen ylhäältä kuvun loistavia maalauksia. Ja erään Medici vainajan muistopatsaan edessä lepää kruunu — jossa on niin paljon loistavia timantteja ja smaragdeja, että niillä melkein ostaisi suuren sotalaivan — jos ne nimittäin ovat oikeita. Tämmöisiin esineihin hallitus on kateen silmänsä iskenyt, ja onnen päivä on Italialle se päivä, jona ne valtion rahastoon katoavat.

Ja nyt — Ei mutta tuossa taas lähestyy kerjäläinen. Käyn ulkona tuhoamassa hänet ja tulen sitten takaisin ja kirjoitan vielä luvun sisunpurkauksia.

Syötyäni tuon ystäväntömän orvon — karkoitettuani pois hänen toverinsa — lopulta taas tyynnyttyäni ja käytyäni jälleen miettiväiseksi — alan nyt olla ystävällisemmällä tuulella. Alan tuntea, että puhuttuani niin vapaasti papeista ja kirkoista tulee minun oikeuden nimessä myös kertoa, jos tiedän niistä jotain hyvääkin. Minä olen kuullut koko joukon asioita, jotka näyttävät olevan papistolle ansioksi, mutta huomattavin asia, minkä nyt muistan, on erään kerjäläismunkkikunnan uhrautuvaisuus viime vuonna raivonnon koleraan aikana. Tarkoitan dominikaaneja — munkkeja, jotka käyttävät karkeaa paksua ruskeaa kaapua ja hilkkaa ilmaston kuumuudesta huolimatta ja käyvät paljain jaloin. He elävät luullakseni kokonaan almuista. Epäilemättä he rakastavat uskontoaan, kun he niin paljon kärsivät sen vuoksi. Koleraan raivotessa Napolissa ja sortaessa ihmisiä sadoittain, joka päivä, itsekkäitten yksityisten etujen hukuttaessa kaiken huolen yhteishyvästä ja kaikkien kansalaisten pitäessä vain kukin omaa parastaan ainoana silmämääränään liittyivät nämä miehet yhteen ja kiertelivät pitkin kaupunkia hoitamassa sairaita ja kuolleita hautaamassa. Moni sai hengellään maksaa jalon työnsä. Iloisella mielellä he siitä luopuivat, kuten hyvin saattoivatkin. Matemaattisen tarkat uskontunnustukset ja oikeaoppisuuden saivartelut ovat ehdottomasti välttämättömät eräänlaisten sielujen autuudelle, mutta varmaankin armeliaisuus, puhtaus ja epäitsekkyys, joka asuu tämänkaltaisten ihmisten sydämessä, lunastaisi heidän sielunsa, vaikkapa he oikeaan uskontunnustukseen nähden — siihen, joka on meidän — olisivatkin vararikkaisia.

Eräs tämmöinen paljasjalkainen veitikka tuli tänne Civita Vecchiaan kanssamme samassa pienessä ranskalaisessa höyrylaivassa. Salongissa meitä kaikkiaan oli vain puolikymmentä henkeä. Munkki kuului kansimatkustajiin. Hän oli laivan sielu, tuo inkvition verenheimoinen poika! Hän ja erään ranskalaisen sotalaivan kapellimestari soittivat pianoa ja vuorotellen lauloivat oopperasäveliä. Yhdessä he lauloivat duettoja. Sommittelivat itselleen sitten tilapäisiä teatteripukuja ja esittivät meille hullunkurisia ilveilyjä ja pantomiimeja. Tulimme munkin kanssa kerrassaan ensiluokkaisesti toimeen ja juttelimme aivan ylöttömästi, vaikkei hän ymmärtänyt, mitä me sanoimme, eikä hänkään lausunut sanaakaan, jonka merkityksen me olisimme arvanneet.

Tämä Civita Vecchia on suurenmoisin lian, syöpäläisten ja tietämättömyyden pesä, mitä vielä olemme nähneet, lukuunottamatta tuota afrikkalaista kadotusta, jota sanotaan Tangeriksi ja joka on juuri tämän kaltainen. Täckäläiset ihmiset elävät kujien varsilla, jotka ovat kahden askeleen levyiset ja uhoavat hajua, joka on omituinen, mutta ei erikoisen ihastuttava. Hyvä on, etteivät kujat ole sen leveämmät, sillä nyt niissä on niin paljon löyhkää kuin ihminen kestää voi. Jos ne olisivat leveämmät, niin tietysti niihin mahtuisi enemmän ja ihmiset kuolisivat. Nämä kujat ovat kivellä lasketut ja permantoverhona niissä on kuolleita kissoja ja hajonneita ryysyjä ja mätäneviä naatteja ja vanhojen kenkäräjojen rauskoja, joka kaikki on tiskivedestä vettynyttä, ja ihmiset istuvat ympärillä tuoleilla ja nauttivat siitä. Yleensä he ovat laiskoja, mutta siitä huolimatta heillä on vähän ajanviettoja. Pari kolme tuntia tehdään työtä yhteen mittaen, ei kuitenkaan kovasti, sitten heitetään ja pyydystellään karpäsiä. Tähän ei erikoista taitoa tarvita, ei tarvitse kuin hairaista — ellei satu tulemaan tavoitettu, tulee joku toinen.

Heistä se ajaa saman asian. Heillä ei ole erikoisia suosikkeja. Saivatpa minkä tahansa, juuri se heidän pitikin saada.

Niillä on muunkinlaisia hyönteisiä, mutta eivät he siltä ole ylpeitä. Sangen rauhallista, vaatimatonta kansaa. Heillä on enemmän tämänkaltaista omaisuutta kuin muilla yhteiskunnilla, mutta he eivät siltä kersku.

He ovat kovin likaisia — nämä ihmiset — naama likainen, vaatteet likaiset, koko ihminen likainen. Kun he näkevät jonkun, jolla on puhdas paita päällään, suuttuvat he. Vaimot pesevät toisen puolen päivästä vaatteita kadulla yhteisissä altaissa, mutta ne luultavasti ovat jonkun toisen vaatteita. Taikka ehkä heillä on yksi puku, jota pitävät, ja toinen, jota pesevät; sillä koskaan heillä ei ole päällään vaatteita, joita olisi koskaan pesty. Kun he ovat pestävänsä pesseet, istuvat he kujissaan ja hoitavat penskojaan. Hoitavat yhtä tuhkimusta kerrallaan ja toiset hinkkaavat selkäänsä ovenkamaraa vastaan ja iloitsevat.

Kaikki tämä maa kuuluu kirkkovaltioon. Kouluja täällä ei näy olevan ensinkään ja vain yksi biljardipöytä. Opetus on sangen alhaisella kannalla. Osa miehistä menee sotaväkeen, osa rupeaa papiksi ja loput suutariksi.

Täällä on voimassa passijärjestelmä, mutta sama on asian laita Turkissakin. Tästä näkyy, että Kirkkovaltio on yhtä edistynyt kuin Turkikkin. Tämä seikka jo sinään riittää tukkimaan pahansuopain pärjääjien suun. Minun täytyi saada passini "viseeratuksi" Roomaa varten Firenzessä, mutta täällä minua ei siitä huolimatta tahdottu laskea maihin, ennenkuin poliisi oli sen tarkastanut ja sitten lähettänyt minulle luvan. Eivät edes uskaltaneet kahteentoista tuntiin antaa minun saada passiani takaisin omaan käteeni, niin pelättävältä näytin. Pitivät viisaimpana antaa minun ensin jäähtyä. Pelkäsivät arvatenkin, että valloittaisin kaupungin. Vähän he minua tunsivat. Minä en huolisi siitä ilmaiseksikaan. Asemalla matkatavarani tutkittiin. Otettiin eräs kaikkein parhaista kaskuistani ja luettiin se kahteen kertaan huolellisesti läpi ja sitten luettiin takaperin. Mutta se oli heille liian syvällistä. Antoivat sen kiertää ja jokainen punnersi sitä vähän aikaa, mutta se vei heistä kaikista voiton.

Se ei ollutkaan mikään tavallinen kasku. Lopulta eräs upseeri veteraani tarkkaavasti tavaili sen läpi ja pudisti kolmesti tai neljästi päätään ja sanoi, että se hänen käsityksensä mukaan oli kapinallinen. Tällöin ensi kertaa tunsin levottomuutta. Lupasin paikalla selittää asiakirjan ja he keräytyivät ympärilleni. Ja sitten minä selitin ja selitin ja selitin ja he tekivät muistiinpanoja kaikesta, mitä sanoin, mutta kuta enemmän selitin, sitä enemmän he eivät ymmärtäneet sitä, ja kun vihdoin herkesin, niin en ymmärtänyt sitä itsekään. He sanoivat luulevansa, että se oli paloartikkeli, joka oli tähdätty hallitusta vastaan. Minä selitin juhlallisesti, että sitä se ei ollut, mutta he vain pudistelivat päätään, eivätkä tahtoneet uskoa. Sitten he neuvottelivat hyvän aikaa ja lopulta ottivat sen takavarikkoon. Olin kovin pahoillani siitä, sillä olin nähnyt paljon vaivaa siitä pilasta ja olin siitä koko lailla ylpeä, mutta nyt luullakseni en saa nähdä sitä enää koskaan. Arvatenkin se lähetetään Roomaan, ja pistetään rikosarkiston lokeroihin, ja siellä sitä vasta pidetään salaperäisenä helvetinkoneena, joka olisi kuin miina räjähdyttänyt hyvän paavin ilmaan ja hajoittanut hänet yltympäri, ellei ihmeellinen kaitselmus olisi sitä estänyt. Ja luultavasti seuraavat poliisit minua Roomassa kuin koirat paikasta paikkaan kaiken aikaa, pitäen minua vaarallisena yksilönä.

Civita Vecchiassa on peloittavan kuuma. Kadut ovat hyvin kaidat ja talot hyvin paksuseinäiset, vankat ja korkeat suojaksi kuumuutta vastaan. Tämä on ensimmäinen kaupunki, mitä olen Italiassa nähnyt, jolla ei ole suojeluspyhimystä. Luultavasti ei kukaan muu pyhimys kestäisi ilmastoakaan kuin se yksi, joka meni taivaaseen tulisissa vaunuissa.

Täällä ei ole mitään nähtävää. Ei ole edes tuomiokirkkoa eikä yhtätoista tonnia puhtaita hopea-arkkipiispoja sen sakastissa. Eikä täällä näytellä seitsemäntuhannen vuoden vanhoja lahoavia rakennuksia, eikä savukuivia vanhoja tulivarjostimia, jotka olisivat Rubensin tai Simsonin tai Tizianin tai Fergusonin tai kenen muun tahansa "mestari-teoksia". Eikä täällä ole pullottuja pyhimysten jäännöksiä eikä naulaakaan oikeasta rististä. Lähdemme Roomaan. Täällä ei ole mitään nähtävää.

XXVI LUKU

Nykyinen roomalainen matkoilla — Pietarin kirkon suuruus — Pyhäinjäännöksiä — Suurenmoinen näköala kirkon katolta — Pyhä inkviisiatio — Mielenkiintoista munkkipetkutusta — Colosseum raunioina

Mikä antaa ihmiselle jaloimman tyydytyksen? Mikä se on, joka ylpeydellä paisuttaa ihmisen rinnan yli sen, mitä muut kokemukset voivat? Löytäminen! Se että tiedätte astuvanne, missä ei kukaan ennen ole astunut, että katselette, mitä ihmissilmä ei ole ennen nähnyt, että hengitätte ilmoilla, missä ei ennen kukaan ole hengittänyt. Se, että luotte idean — keksitte suuren aatteen — älyllisen kultamöhkäleen aivan saman kentän pintapölyn alla, minkä poikki jos kuinka moni älyaura on ennen kulkenut. Se että löydätte uuden planeetan, keksitte uuden saranan, huomaatte tien, miten saada salamat viestejänne viemään. Olla *ensimmäinen* — se on pääasia. Tehdä jotain, sanoa jotain, nähdä jotain ennenkuin *kukaan* muu — tämä se tuottaa mielihyvän, jonka rinnalla kaikki muut mielihyvät haalenevat ja tuntuvat jokapäiväisiltä, muut haltioitumiset halvoilta ja triviaaleilta. Morse, joka alisti salaman palvelijakseen viestejään viemään, Fulton, joka tuolla seisauksen pitkällä vuosisadalla laski kätensä höyrykoneen läpälle ja sai höyrylaivan liikkumaan, Jenher, jonka potilaat, lehmästä saatu myrkkyy suonissaan, tarttumaa saamatta saattoivat kulkea isorokkosairashuoneen läpi, Howe, jonka mieleen äkkiä juolahti, että neulansilmä sadanviidenkymmenen sukupolven aikana oli ollut neulan väärässä päässä, se nimetön taiteen mestari, joka muinoin, muistoista häipyneellä ajalla, laski kädestään taltan ja katseli valmiiksi saamaansa Laokonia, Daguerre, joka käski auringon keskitäivaalta piirtämään maisemankuvan hänen hopeoituun levyynsä ja sai auringon tottelemaan, Columbus "Pintansa" köysistössä, kun hän heilutti hattuaan yli tarumaisen meren ja loi ensimmäisenä katseensa tunteuttamaan maailmaan! Nämä ovat niitä miehiä, jotka ovat todella *eläneet* — jotka ovat todella tienneet, mitä mielihyvä on — jotka ovat monta innoittamisen elinaikaa keskittäneet yhteen ainoaan hetkeen.

Mitä voi Rooma tarjota minulle nähtävää, mitä muut eivät olisi nähneet ennen minua? Mitä on siellä minun kosketeltavaa, mitä muut eivät olisi ennen koskettelleet? Mitä on siellä minulle huomattavaa, opittavaa, kuultavaa, tiettävää, joka sykäyttäisi minun mieltäni, ennenkuin se muille joutuu? Mitä voin löytää? — En mitään. En yhtään mitään. Yksi matkustuksen viehätöksistä tässä kuolee. Mutta olisinpa roomalainen! — Jos omani lisäksi voisin saada nykyroomalaisen laiskuuden, nykyroomalaisen taikauskon ja nykyroomalaisen rajattoman tietämättömyyden, mitä aavistamattomain ihmeitten pyörryttäviä maailmoja löytäisinkään! Ah, olisinpa vaikka vain Campagnalla syntynyt ja elänyt, viidenkolmatta mailin päässä Roomasta. *Silloin* minä vasta matkustelin.

Menisin Amerikkaan näkemään ja oppimaan ja palaisin Campagnalle ja seisaisin maanmiesteni edessä kuuluna löytäjänä. Sanoisin heille:

"Näin siellä maan, jossa ei ollut kaikki varjostavaa kirkko-aitia, ja siellä kuitenkin elettiin. Näin hallituksen, jolla ei turvanaan ole ollut ainoatakaan ulkomaalaista sotamiestä ja joka ei niiden palkkaamiseen kuluta suurempaa summaa kuin maan koko hallintoon. Näin tavallisia ihmisiä, jotka taisivat lukea ja kirjoittaa; näin tavallisen maalaiskansan pieniä lapsiakin, jotka lukivat kirjaa; jos rohkenisin luulla teidän uskovan sitä, niin sanoisin heidän taitavan kirjoittaakin. Kaupungeissa näin ihmisten juovan maukasta juomaa, joka oli tehty liidusta ja vedestä, mutta en kertaakaan nähnyt vuohia ajettavan pitkin heidän Broadwaytaan tai Pennsylvania Avenuetaan tai Montgomery Streetiään ja talojen ovilla lypsettävän. Näin oikeita lasiakkunoita alhaisimmankin rahvaan asunnoissa. Osa taloista ei ole kivistä eikä edes tiilestä; minä pyhästi vannon, että ne ovat puusta. Talot siellä syttyvät ja palavat, toisinaan — palavat todella aivan pohjiaan myöden, niin ettei jää mitään jäljelle. Voisin vaikka kuolinvuoteellani vanna, että tämä on totta. Ja todistukseksi siitä, ettei tuo ole edes harvinaista, minä väitän, että heillä on kone, jota sanotaan paloruiskuksi ja joka syöksee itsestään virtanaan vettä ja on aina varalla, yöt päivät, lähetettäväksi paikalla palaviin taloihin. Arvellette kai yhden koneen riittävän, mutta joissakuissa suurissa kaupungeissa on satakin. Siellä pidetään kuukausipalkalla miehiä, joilla ei ole mitään muuta tehtävää kuin sammuttaa tulipaloja. On ihmisiä, jotka vakuuttavat talonne, ettei se pala, kun maksatte heille jonkun verran; ja jos se kuitenkin palaa, maksavat he sen. Kouluja siellä on sadoittain ja tuhansittain ja ken tahansa voi ruveta oppimaan ja tulla yhtä viisaaksi kuin itse pappi. Tuossa ihmeellisessä maassa rikas joutuu kadotukseen, jos hän kuolee synnintekijänä; hän ei paljollakaan rahalla voi ostaa synninpäästöä. Siellä ei rikkaudesta ole paljoa apua. Nimittäin toisen maailman asioihin nähden, mutta tämän maailman asioihin nähden paljon, ylen paljon. Siellä nimittäin rikasta pidetään hyvin suuressa arvossa ja hänestä tehdään lainsäätäjä, kuvernööri, kenraali tai senaattori, vaikka hän olisi kuinka tietämätön aasi tahansa — aivan samoin kuin meidän rakkaassa Italiassamme aatellisilla on kaikki korkeat virat, vaikkapa he joskus olisivatkin jalosyntyisiä idiootteja. Rikkaalle annetaan siellä kalliita lahjoja, häntä kutsutaan pitoihin ja häntä kestitään monimutkaisilla juomilla; mutta köyhät ja velkaiset taas aina maksavat laskunsa. Naiset pukeutuvat erilaiseen pukuun melkein joka päivä; tavallisesti heidän pukunsa on hieno, mutta muodoltaan vallan luonnon.

"Sen itse muoto ja kuosikin vaihtuu kaksi kertaa vuosisadassa; ja jos himoitsisin ylöttömän valehtelijan mainetta, niin sanoisin sen muuttuvan useamminkin. Amerikan naisten päässä ei kasva hiuksia; hiuksia heille tekevät taitavat työmiehet erikoisissa verstaissa, kähertäen ja kihertäen niitä

häpeällisiin ja jumalattomiin muotoihin. Toiset ihmiset käyttävät lasisia silmiä, joitten läpi he taitavat nähdä helpostikin, muutoin kaiketi he eivät niitä käyttäisi. Ja toisilla on suussa hampaita, jotka ihmisen epäpyhä käsi on valmistanut. Puku on naurettavan hullunkurinen. Jokapäiväisessä elämässä he eivät käytä muskettia eivätkä pitkä suippoa tankoa. He eivät käytä laajaa, viheriävuorista viittaa; eivät mustaa huopaista pipohattua, eivät polviin ulottuvia nahkasäärystimiä, eivät vuohennahkaisia housuja, joissa karva on ulospäin, eivät kantanaulakenkiä, eivätkä valtavia kannuksia. Päässä he pitävät silinterin muotoista hattua, jota sanotaan 'stormiksi'; muita vaatteita takkia, joka on kaikkein synkintä mustaa, paitaa, jossa lika näkyy niin helposti, että sitä on joka kuukausi vaihdettava, joka tuottaa paljon vastusta; vaatekappaleita, joita sanotaan housuiksi ja joita olkahihnat kannattavat, ja jalassaan kenkiä, jotka ovat naurettavaa mallia eivätkä vähääkään kestä kulumista. Mutta vaikka näillä ihmisillä on näin kummalliset puvut, nauroivat he *minun* pukuani. Kirjat ovat tuossa maassa niin tavallisia, ettei niitä suinkaan ole vaikea saada nähdäkseen. Sanomalehdet niinkään. Heillä on suuri kone, joka painaa semmoisia kapineita tuhansia tunnissa.

"Näin siellä tavallisia miehiä — miehiä, jotka eivät olleet pappeja sen enempää kuin ruhtinaitakaan — mutta jotka siitä huolimatta täydelleen omistivat viljelemänsä maan. Sitä ei ollut antanut vuokralle kirkko enempää kuin aatelikaan. Olen valmis tämän valallani vahvistamaan. Siinä maassa saattaa kolmesti pudota kolmannen kerroksen akkunasta tekemättä hilloa sotamiehestä tai papista. — Tämmöisten henkilöitten harvinaisuus on aivan hämmästyttävä. Kaupungeissa voitte nähdä kaksitoista siviilimiestä aina yhtä sotamiestä kohti ja saman verran jokaista pappia ja saarnaajaa kohti. Juutalaisia kohdellaan siellä aivan kuin ihmisiä eikä kuin koiria. He voivat pitää mitä ammattia tahansa. He saavat myydä uuden uutukaisia tavaroita, jos tahtovat, saavat pitää rohtopuoteja, saavat harjoittaa lääkäriammattia kristittyjen kesken, saavatpa kristityn kättäkin puristaa, jos tahtovat, he saavat liittyä yhteen heidän kanssaan, kuten yksi ihmisolento tekee toisen ihmisolennon kanssa, heidän ei tarvitse olla yhteen kaupungin nurkkaukseen suljettuina; he saavat asua missä kaupunginosassa ikinä itse parhaiten haluavat; sanotaan heillä olevan oikeus ostaa maata ja talojakin ja itse omistaa ne, mutta sitä minä puolestani epäilen; heidän ei ole koskaan tarvinnut juosta aasien kanssa alasti kilpaa julkisilla kaduilla huvittaakseen karnevaalin aikana ihmisiä; siellä eivät sotamiehet koskaan ole satoja vuosia ajaneet heitä sunnuntaisin kirkkoon kuulemaan, miten heitä itseään ja erikoisesti heidän uskontoaan kirotaan; ja aivan tänä päivänä on tuossa kummassa maassa juutalaisen sallittu äänestää, hoitaa virkoja ja vieläpä nousta, julkisella kadulla puhujalavallekin ja lausua mielipiteensä hallituksesta, ellei hallitus ole hänelle mieluinen! Ah, se on ihmeellistä. Yhteinen kansa tietää siellä koko joukon: jopa se julkeaa, valittaakin, ellei sitä kunnollisesti hallita, ja ottaa hallituksen pois ja auttaa itse sitä hoitamaan; jos heillä olisi niinkuin meillä laki, joka jokaisesta kolmesta dollarista, minkä sato tuottaa, antaisi yhden hallitukselle, niin he muuttaisivat tämän lain: heidän ei tarvitse jokaisesta saamastaan dollarisadasta maksaa kolmeakymmentä kolmea veroa, vaan he valittavat jo, jos tarvitsee seitsemänkään maksaa. He ovat ihmeellistä kansaa. He eivät tiedä, koska ovat hyvissä varoissa. Kerjäläispappeja ei hiiviskele heidän keskuudessaan koppineen kerjäämässä kirkolle ja syömässä heidän tavaraansa. Tuskin milloinkaan näkee siellä sananjulistajaa vaeltelemassa ympäri paljain jaloin kerjäämässä koppaansa almuja. Saarnaajat eivät siinä maassa ole kuten meidän kerjäävät munkkikuntamme — heillä on pari kolme vaatekertaa ja aina joskus he peseytyvätkin. Siinä maassa on vuoria, jotka ovat Albanisia vuoria paljon korkeammat. Rooman laaja Campagna, joka on sataa mailia pitkä ja kokonaista neljäkymmentä mailia leveä, on todellisuudessa pieni Amerikan Yhdysvaltoihin verraten. Kuulu jokemme Tiber, jonka mahtava juoksu on melkein kahtasataa mailia pitkä ja jonka poikki poikanen Roomassa tuskin kykenee kiveä heittämään, ei ole yhtä pitkä eikä leveäkään kuin Amerikan Mississippi — eikä edes vedä Ohiolle eikä Hudsonillekaan vertaa. Amerikassa kansa on ehdottomasti viisaampaa ja tietää paljon enemmän kuin sen isoisät. *He* eivät kynnä teroitetulla seipäällä eivätkä edes kolmitahoisella puumöhkäleellä, joka vain kynsii maan pintaa. Me kynnämme sillä tavalla, koska isämme ovat niin kyntäneet arvatenkin kolmetuhatta vuotta. Mutta nuo ihmiset eivät tunne mitään pyhää kunnioitusta esi-isiään kohtaan. He kyntävät auralla, joka on terävä käyrä rautalevy, ja se viiltää maata viittä tuumaa syvältä. Eikä siinä kaikki. Viljansa he leikkaavat hirvittävällä koneella, joka päivässä kaataa kokonaisia vainioita. Sanoisin, jos uskaltaisin, että siellä joskus käytetään hirveätä auraa, joka työskentelee tulen ja höyryn voimalla ja repii nurin ekerin maata vain yhdessä tunnissa — mutta — mutta — minä näen silmistänne, ettette te usko, mitä minä kerron. Voi, olen menettänyt rehellisen nimeni ja minut leimataan valeitten puhujaksi!"

Tietysti olemme käyneet suunnattomassa Pyhän Pietarin kirkossa ja montakin kertaa. Tiesin sen mittasuhteet. Tiesin, että se oli mahdottoman suuri rakennus. Tiesin, että se oli juuri Washingtonin Capitolin pituinen — seitsemänsataakolmekymmentä jalkaa. Tiesin sen leveyden olevan kolmesataakuusikymmentäneljä jalkaa, ja että se siis oli Capitolia leveämpi. Tiesin kirkon kupolan päällisen ristin olevan neljäsataakolmekymmentäkahdeksan jalkaa maasta ja siis sataa tai ehkä sataaviittäkolmatta jalkaa korkeammalla kuin Capitolin kupolan huippu. — Täten minulla siis oli vertausmitat. Koetin muodostaa itselleni niin oikean käsityksen kuin suinkin siitä, miltä se tulisi näyttämään. Olin utelias näkemään, paljonko olin erehtynyt. Ja minä erehdyin melkoisesti. Pyhän Pietarin kirkko ei näyttänyt likimainkaan niin suurelta kuin Capitol, ja varmaan se ei ollut kahdenneksikymmenneksikään osaksi yhtä kaunis, ulkopuolelta.

Kun astuimme ovesta ja seisoiimme kirkon sisällä, oli mahdotonta käsittää, että se oli *hyvin* suuri rakennus. Minun täytyi laskemalla koettaa saada siitä käsitys. Minun täytyi etsiä muistoni kätköt löytääkseni lisää vertauskohtia. Pyhän Pietarin kirkko on kyllä sangen kookas. Sen korkeus ja koko vastaisi kahta Washingtonin Capitolia päällekkäin asetettuna — jos Capitoli olisi leveämpi. Taikka kaksi tai kaksi ja puoli kortteeria tavallisia rakennuksia päällekkäin asetettuina. Pyhän Pietarin kirkko on niin suuri, mutta se ei näytä siltä. Vika piilee siinä, että kaikki sen sisässä ja ulkopuolella on niin valtavan suurta samassa mittakaavassa, ettei ole mitään vertauskohtaa, jonka mukaan arvostella — muuta kuin ihmiset, ja niitä minä en huomannut. Ne olivat hyönteisiä. Kuvapatsaitten esittämät lapset, jotka kantavat vihkivesiastioita, ovat valtavan suuret ja samaan suuntaan juuri on kaikki heidän ympärilläänkin. Kupolan mosaiikkimaalaukset ovat valtavat ja valmistetut lukemattomista tuhansista lasikuutioista, jotka ovat pikkusormeni pään kokoisia, mutta siitä huolimatta nuo maalaukset näyttivät aivan sileiltä ja meheviltä ja niiden suhteet kupolaan ovat hyvät. Ilmeisestikään ne eivät kelvanneet mittakaavaksi. Alhaalla kirkon toisessa päässä (minä todella luulin, että se oli aivan toisessa päässä, mutta perästäpäin huomasiinkin, että se oli keskellä, kupolan alla) on se laitos, jota *baldacchinoksi* sanotaan — suuri pronssinen pyramidimainen kehys, joka muistuttaa sääskiverhon kehystä. Se ei näyttänyt kuin melkoisesti suurennetulta sängyltä — ei sen kummemmalta. Mutta minä tiesin, että se oli koko joukon korkeampi kuin puolet Niagaran putouksesta. Sen kattona on niin valtava kupola, että sen oma korkeus sen rinnalla vaipuu mitättömiin. Kirkossa on neljä suurta nelitahoista patsasta, yhtä kaukana toisistaan, jotka kannattavat kattoa, mutta en millään vertailumenetelmällä voinut muodostaa itselleni oikeata käsitystä niiden todellisesta koosta. Minä tiesin, että niiden, kunkin yksi sivu on jotenkin yhtä leveä kuin hyvin suuri asuinrakennus (viidestä kuuteenkymmeneen jalkaan) ja että ne ovat kahta vertaa korkeammat kuin tavallinen kolmenkertainen talo, mutta siltä ne näyttivät pieniltä. Koetin kaikkia eri keinoja, mitä saatoin ajatella, pakottaakseni itseni ymmärtämään, kuinka suuri Pyhän Pietarin kirkko on, mutta huonolla menestyksellä. Eräs apostoli, joka on kuvattu mosaiikkiin, kirjoittaa kuuden jalan mittaisella kynällä, mutta hän ei näyttänyt kuin tavalliselta apostolilta.

Mutta jonkun ajan kuluttua ihmiset herättivät huomiotani. Kun seisoo kirkon ovella ja katselee sen toisessa päässä, kahden korttelin mitan päässä olevia ihmisiä, vaikuttaa etäisyys niihin pienentävästi. Valtavain maalausten ja kuvapatsaitten ympäröimänä ja tilan mahtavuuteen kadoten he näyttävät hyvin paljon pienemmiltäkin, kuin jos he seisoisivat ulkona kahden korttelin matkan päässä. Tarkkasin vaikutuksen miehestä, kun hän kulki ohitseni, ja seurasin häntä silmilläni, kun hän liikkui kaukana baldacchinon luona ja siitä yhä pois päin — näin hänen kutistuvan vähäpätöiseksi koulupojaksi ja vihdoin menetin hänet näkyvistäni ihmiskäppiöiden äänettömään vilinään, jonka keskitse hän kulki. Kirkko oli hiljalleen koristettu Pyhän Pietarin kunniaksi vietetyn suuren juhlan johdosta ja paraillaan oli miehiä ottamassa seiniltä ja patsaista pois kukkia ja kultapaperia. Kun eivät mitkään tikapuut olisi ulottuneet niin korkealle, olivat miehet tämän työn suorittaakseen päästäneet itsensä köysillä alas kaidepuista ja pilasterien kapiteeleista. Ylempi galleria, joka kulkee kuvun ympäri, on kaksisataaneljäkymmentä jalkaa kirkon lattiaa korkeammalla — Amerikassa olisi hyvin vähän kirkontorneja, jotka siihen ulottuisivat. Vieraat nousevat aina sinne ylös katsellakseen sieltä alas kirkkoon, sieltä kun saa parhaan käsityksen muutamista korkeuksista ja etäisyyksistä. Seistessämme lattialla näimme yhden työmiehistä riippuvan tästä galleriasta pitkän köyden päässä. En ollut ennen luullut, että ihminen *voisi* näyttää siihen määrään hämähäkiltä. Hän oli aivan mitättömän kokoinen ja hänen köytensä oli vain hämähäkin lanka. Siihen nähden että hän täytti niin vähän tilaa saatoin uskoa tuon jutun, että Pyhän Pietarin kirkkoon kerran lähti messua kuulemaan kymmentuhatta miestä sotaväkeä ja ettei heidän komentajansa, vähän myöhemmin tultuaan, löytänyt heitä, minkä vuoksi hän otaksui, etteivät he olleet vielä saapuneet. Mutta kirkossa he silti olivat — olivat eräässä ristilaivassa. Lähes viisikymmentätuhatta ihmistä oli Pyhän Pietarin kirkossa koolla, kun oppi saastattomasta sikiämisestä julistettiin. Kirkon lattialle mahtuu arvion mukaan seisomaan — hyvin suuri luku ihmisiä; olen unohtanut tarkat numerot. Mutta se ei tee mitään — se melkein riittää.

Pyhän Pietarin kirkossa on kaksitoista pientä pilaria, jotka ovat Salomon temppelistä. Siellä on myös — ja tämä paljon enemmän kiinnittää minun mieltäni — pala todellisesta ristinpuusta ja muutamia nauvoja ja orjantappurakruunusta pala.

Tietysti nousimme kupolan huippuun ja tietysti kävimme myös kullatussa vaskipallossa, joka on sen päällä. — Siinä oli tilaa parilletoistakymmentä hengelle, kun hieman ahtaaseen asetuttiin, ja kuuma ja tukala oli kuin uunissa. Muutamia niistä, jotka niin mielellään kirjoittelevat nimiään merkkipaikkoihin, oli ollut siellä ennen meitä — miljoona tai pari luullakseni. Pyhän Pietarin kirkon kupolan katolta näkee jokaisen huomattavan esineen, mitä Roomassa on, San Angelon linnasta Colosseumiin. Sieltä erottaa ne seitsemän kukkulaa, joille Rooma on rakennettu. Näkee Tiberin ja sen sillan paikan, jota Horatius puolusti sinä "hyvänä vanhana aikana", Lars Porsenan yrittäessä valloittajajoukkoineen kulkea sen yli. Näkee paikan, missä Horatiukset ja Curatiukset taistelivat kuulun taistelunsa. Sinne näkyy leveä vihanta Campagna, joka ulottuu vuoristoita kohti, näkyvät muinaiset sortuneet holvikaaret ja katkeillut vesisillat, jotka ovat niin maalaukselliset harmaassa raunioilassaan ja niin somasti viiniköynnösten kiehkuroimat. Sinne näkyvät Albaniset vuoret, Apenniinit, Sabiiniset kukkulat ja sininen Välimeri.

Ympäryskuva, joka siellä katsojaa kohtaa, on vaihtelevainen, laaja, silmälle kaunis ja historiassa kuulumpi kuin Euroopassa ainoakaan toinen. — Hänen jalkainsa juuressa leviävät jäännökset kaupungista, jossa ennen oli neljä miljoonaa asukasta; ja sen rakennustiheikköjen keskeltä kohoo temppelien raunioita, pylväitä ja triumfiportteja, jotka ovat nähneet Caesarit ja Rooman kunnian päiväsydämen; ja niiden vieressä on yhtä vankkana kuin ennenmuinoinkin jyrkeviä holvikaari, muistona siitä vanhemmasta kaupungista, joka oli tällä paikalla ennen Romuluksen ja Remuksen syntymää ja ennenkuin Roomaa vielä oli ajateltukaan. Via Appia on vielä jäljellä ja näyttäneen hyvinkin samanlaiselta kuin keisarin ennen muinoin triumfisaattoineen kulkiessa sitä pitkin ja kuljettaessa mukanaan kahlehduittuja prinsskejä maan ääristä. Emme enää näe sotavaunujen pitkää jonoa emmekä anastettua saalista kantavia rautapaitaisia sotamiehiä, mutta voimme kuvitella, miltä tämä loisto näytti. Paljon mielenkiinnon arvoisia esineitä näemme Pyhän Pietarin kirkon katolta. Ja kaikkein viimeksi viipty katseemme rakennuksessa, joka on aivan jalkaimme juuressa ja joka kerran oli inkvisition. Kuinka ajat ovat muuttuneet vanhemmista tähän uuteen! Seitsemän- tai kahdeksantoista vuosisataa takaperin Rooman tietämättömäin miesten tapana oli työntää kristittyjä tuonne Colosseumin areenalle ja päästää petoeläimet yleisön huviksi heitä raatelemaan. Se oli samalla opiksi tarkoitettu. Siten tahdottiin opettaa ihmisiä kammoamaan ja pelkäämään sitä uutta oppia, jota Kristuksen seuraajat opettivat. Pedot repivät uhrin jäsen jäseneltä ja käden käänteessä muuttivat ne kurjiksi raadelluiksi ruumiiksi. Mutta kun kristityt saivat vallan, kun pyhä kirkkoäiti kohosi barbaarien valtiattareksi, ei se tämmöisillä keinoilla opettanut heitä erehdyksiään tuntemaan. Ei, se pani ne tähän viihdykkääseen inkvisitioon ja osoitti Siunattua Vapahtajaamme, joka oli niin hyvä ja sääliväinen kaikille ihmisille, ja vaati barbaareja rakastamaan häntä — ensin siten, että ruuvilla väänsi heidän peukalonsa nivelistään, sitten nyppien heidän ihoaan nipistimillä — ne olivat tulikuumat, koska ne siten tuntuivat paremmalta kylmällä säällä, sitten nylkien heitä jonkun verran elävältä ja lopuksi kärventäen heidät julkisesti. Barbaarit aina tulivat vakuutetuiksi. Oikea usko oikealla tavalla käytettynä, kuten kirkkoäiti aina on sitä käyttänyt, on sangen, sangen lohduttava. Ja se on ihmeen vakuuttavakin. On suuri ero ihmisten syöttämisellä villipedoille ja heidän hienompain tunteittensa kiihoittamisella inkvisitiossa. Edellinen on rappeutuneen barbaarisuuden, jälkimmäinen valistuneitten ja sivistyneitten ihmisten järjestelmä. On suuri vahinko, ettei tätä leikkisää inkvisitiota ole enää olemassa.

Ehkä on parasta, etten ryhdy Pyhän Pietarin kirkkoa kuvaamaan. Sen ovat muut jo ennen tehneet. Pietarin, Vapahtajan opetuslapsen, luut lepäävät kryptassa baldacchinon alla. Seisoimme hartaalla mielellä tällä paikalla. Niin teimme Mamertiiniläisessä vankilassakin, jossa häntä pidettiin vankina, jossa hän käänsi sotamiehet ja jossa hän tarun mukaan sai lähteen syntymään voidakseen kastaa heidät. Mutta kun meille näytettiin Pietarin kasvojen painalmusta vankilan kovassa kiviseinässä ja kun sanottiin sen syntyneen sen kautta, että apostoli oli kaatunut siihen, niin me epäilimme. Ja kun munkki San Sebastianon kirkossa näytti meille lattiassa kiveä, jossa oli kaksi suurta jalanjälkeä, ja sanoi niitä Pietarin jalkain tekemiksi, niin puuttui meiltä taas uskoa. Semmoiset seikat eivät vaikuta. Munkin kertomuksen mukaan enkelit tulivat ja yöllä vapauttivat Pietarin vankeudesta ja hän tiesi apostolin lähteneen Roomasta Via Appiaa myöten. Vapahtaja tuli häntä vastaan ja käski häntä palaamaan takaisin, minkä hän tekikin. Kiveen, jolla Pietari silloin seisoi, jäivät muka nämä jalanjäljet. Ei kerrottu, kuinka yleensä saatiin selville, kenen jalanjäljet olivat, siihen nähden että keskustelu tapahtui yöllä. Vankilan seinässä näkemämme kasvojen painalmus oli tavallisen kokoisen miehen; jalanjäljet vastasivat likimain numero kahdeksantoista. Ristiriita vahvasti epäuskoamme.

Tietysti kävimme Forumilla, jossa Caesar murhattiin, ja Tarpejilaisella kalliolla. Näimme Capitoliumilla "kuolevan gladiaattorin", ja luullakseni mekin käsitimme tämän taiteen ihmeen; ehkä yhtä paljon kuin annoimme arvoa sillekin marmoriin hakatulle hirmutarulle, jonka Vatikanissa näimme — Laokonille. Ja kävimme tietysti Colosseumissakin.

Ken ei tuntisi Colosseumia kuvista. Ken ei paikalla tuntisi tuota "reiällistä ja akkunallista" hattukotelo, josta toinen puoli on purtu pois. Se on verraten yksinään ja esiintyy sen vuoksi paremmin kuin mitkään muut vanhan Rooman muistomerkeistä. Kaunis Pantheonkin, jonka pakanalliset alttarit nyt kannattavat ristiä ja jonka Venus, kaikenlaisella pyhitetyllä rihkamalla koristeltuna nykyään vastahakoisesti virkailee Neitsyt Maariana, on joutunut kurjain hökkeliin sekaan, jotka pahasti häiritsevät sen vaikutusta. Mutta Euroopan kaikkien raunioitten valtias, Colosseum, on säilyttänyt tuon pidättyväisyyden ja kuninkaallisen eristyksen, joka on majesteettisuudelle ominaista. Rikkaruohoja ja kukkia versoo sen jyrkeistä holvikaarista ja kehäistuumista ja sen korkeilta seiniltä riippuu viiniköynnöksiä. Vaikuttava hiljaisuus vallitsee tässä kammottavassa valtavassa rakennuksessa, johon muinoin kokoontui niin paljon miehiä ja naisia. Perhoset ovat nyt anastaneet niiden muoti- ja sulokuningatarten sijat, jotka täällä loistivat kahdeksantoista vuosisataa sitten, ja keisarin pyhitetyllä istuimella liskot paistattavat itseään päiväliekkosessa. Elävämmin kuin mitkään kirjoitetut tarinat Colosseum kertoo Rooman suuruudesta ja Rooman rappeutumisesta. Se on kummankin arvokkain olemaan jäänyt edustaja. Kuljeskellessamme nykyään Roomassa voi meidän olla hyvinkin vaikea uskoa sen muinaiseen suuruuteen ja miljooniin asukkaihin. Mutta tämä itsepintainen todistaja, joka meille kertoo, että se tarvitsi teatterin, johon mahtui istumaan kahdeksankymmentätuhatta ihmistä ja näiden

lisäksi vielä kaksikymmentätuhatta seisomaan, jotta sen huvittelunhaluiset kansalaiset tulisivat tyydyttyiksi, tämä itsepintainen todistaja uskoamme helpottaa. Colosseum on yli tuhatkuusisataa jalkaa pitkä, seitsemäsataaviittäkymmentä leveä ja sataakuuttakymmentä korkea. Muodoltaan se on soikea.

Amerikassa käytämme rikoksenteleijöitä siten, että heistä on hyötyä, samalla kuin heitä rankaisemme heidän rikoksistaan. Annamme heitä vuokralle ja pakotamme heidät ansaitsemaan valtiolle rahaa tekemällä tynnyreitä tai rakentamalla teitä. Yhdistämme täten hyödyn ja rangaistuksen ja kaikki käy oivasti yhteen. Mutta vanhassa Roomassa uskonnollinen velvollisuus yhdistettiin huviin. Kun oli välttämätöntä hävittää se uusi uskonlahko, joka kutsui itseään kristityksi, arveli kansa parhaaksi tämän työn suorittamista siten, että se oli valtiolle hyödyksi ja samalla tuotti yleisölle huvia. Gladiaattoritaisteluitten ja muitten näytelmäin ohessa heitettiin aina silloin tällöin tuon vihatun uskonlahkon jäseniä Colosseumin areenalle ja villipetoja laskettiin heidän kimppuunsa. On arvioitu, että seitsemänkymmentätuhatta kristittyä kärsi tässä paikassa marttyyrikuoleman. Tämän vuoksi Colosseum on Vapahtajan seuraajain silmissä pyhää maata. Ja hyvällä kyllä syyllä; sillä jos kahleet, joilla pyhimys on ollut kahlehittuna ja jalanjäljet, jotka hän on jättänyt jalkainsa alla olleeseen kiveen, ovat pyhät, niin varmastikin on pyhä se paikka, missä ihminen on uskonsa vuoksi henkensä heittänyt.

Seitsemän- tai kahdeksantoista vuosisataa takaperin tämä Colosseum oli Rooman pääteatteri ja Rooma oli maailman valtiatar. Loistavia näytelmiä esitettiin täällä ja keisarit, valtion korkeimmat virkamiehet, ylimykset ja ääretön paljous vähempiarvoista yleisöä oli täällä niitä katsomassa. Gladiaattorit taistelivat gladiaattoreja vastaan ja toisinaan myös sotamiesvankeja vastaan, joita tuotiin monesta etäisestä maasta. Colosseum oli Rooman — koko maailman — pääteatteri eikä muotimies, joka ei kuin sivumennen ja mitään erikoista tarkoittamatta saattanut mainita "yksityisaitiostaan Colosseumissa", voinut kunnolla seurustella parhaissa piireissä. Kun valmiitten vaatteitten kauppias tahtoi saada kadun toisella puolella olevan siirtomaatavarakauppiaan kateudesta pakahtumaan, osti hän ennakkotilaukset eturivin istuimiin ja antoi tämän levitä naapurien kesken. Kun vastustamaton kauppa-apulainen, synnynnäistä vaistoaan noudattaen, halusi voittaa ja tuhota, pukeutui hän parhaaseen, mitä rahalla sai, ja vei jonkun toisen veitikan nuoren naisen Colosseumiin ja sitten yhä loukkausta painostaakseen tarjosi tälle jäätelöä näytäntöjen väliajalla, taikka lähestyi häkkiä ja valaanluisella kepillään tyrkki marttyyrejä seurakumppaniaan huvittaakseen. Roomalainen keikari oli oikeassa elementissään vasta kun hän nojautui pilariin ja naisia halveksien sormieli viiksiään, kun hän parin tuuman mittaisella teatterikiikarilla katseli verisiä taisteluita, kun hän herätti maaseutulaiden kateutta arvostelulla, joka osoitti hänen kovin, kovin usein käyneen Colosseumissa ja jo aikoja sitten päässeensä uutuuskannasta, tai kun hän haukotellen kääntyi pois ja sanoi:

"*Tuoko* tähti! Käyttelee miekkaansa kuin maantierosvon oppipoika! Maaseudulla hän ehkä menee, mutta ei hän pääkaupunkiin kelpaa!"

Iloista oli se nuori joukko, joka lauantaisin kokoontui permannolle, ja onnellisia roomalaiset katupojat, jotka paratiisin pyörryttävässä korkeudessa söivät maapähkinöitä ja härnäisivät gladiaattoreja.

Minulle oli suotu se suuri kunnia, että raunioiksi rauenneen Colosseumin ruuhkista löysin ainoan näytäntöohjelman, mitä on meidän aikoihimme säilynyt. Siitä tuoksui vielä sangen aatteluttavaa mintun tuoksua, yhtä sen kulumista oli ilmeisestikin pureskeltu ja reunaan oli sirolla naisen käsialalla puhtaimmalla latinalla kirjoitettu seuraavat sanat:

Tule tapaamaan minua Tarpejilaisella kalliolla huomislana, armaani, tarkalleen kello seitsemän. Äiti on silloin kotoa poissa ystävänsä luona Sabiinilaisilla kukkuloilla.

Claudia.

Ah, missä on nyt se onnen poika ja missä se pieni käsi, joka kirjoitti nuo sirot rivit? Tomuna ja tuhkana he ovat olleet seitsemäntoista vuosisataa!

Ohjelma kuuluu näin:

ROMAN COLOSSEUM.

VERRATON VETOVOIMA!

UUDET VARUSTUKSET! UUDET JALOPEURAT! UUDET GLADIAATTORIT!

Esiintyy kuuluisa

MARCUS MARCELLUS VALERIANUS!

AINOASTAAN KUUTENA ILTANA!

Johto pyytää saada yleisölle tarjota huvitusta, joka loistossa voittaa kaikki, mitä tähän saakka on millään näyttämöllä yritetty. Ei mitään kuluja ole säästetty avauskauden tekemiseksi sen jalon ja auliin suosion arvoiseksi, jota johto varmasti toivoo saavansa ponnistustensa palkaksi. Johto pyytää saada ilmoittaa, että sille on onnistunut palvelukseensa kiinnittää todellinen

TÄHDISTÖ KYKYJÄ!

jommoisia Roomassa ei ole vielä milloinkaan nähty.

Näytäntö alkaa tänä iltana

SUURENMOISELLA LEVEÄKALPATAISTELULLA!

kahden nuoren ja lupaavan harrastelijan ja kuulun Parthialaisen gladiaattorin välillä, joka juuri on tuotu vankina Veruksen leiristä.

Tätä seuraa suuri ja vaikuttava

SOTATAPPARA-OTTELU!

jossa esiintyvät kuulu Valerianus (toinen käsi taakseen sidottuna) ja kaksi jättiläismäistä raakalaista Britanniasta.

Jonka jälkeen kuulu Valerianus (jos hän jää henkiin) taistelee leveäteräisellä miekalla

VASEMMALLA KÄDELLÄÄN!

Kuutta Sofomooria ja yhtä Gladiaattori-opiston kokelasta vastaan Seuraa pitkä jakso loistavia otteluita, joihin valtakunnan parhaat!

kyvyt ottavat osaa.

Jonka jälkeen kuulu Ihmelapsi, joka tunnetaan nimellä

"NUORI AKHILLES",

taistelee neljää tiikerin penikkaa vastaan ilman muuta asetta kuin pikku keihonsa!

Koko näytäntö päättyy siveällä ja kauniilla

YLEISELLÄ VERILÖYLYLLÄ!

jossa kolmetoista Afrikan leijonaa ja kaksikymmentä kaksi Barbaarilaista vankia tappelee keskenään, kunnes kaikki ovat tuhotut.

PILETTIEN MYYNTI ALKANUT

Ensi Rivi Yksi Dollari; Lapset ja Palvelijat maksavat puolet. Tehokas poliisivoima ylläpitää järjestystä ja estää villipetoja hyppäämästä kaiteitten yli ja tuottamasta kuulijakunnalle ikävyyksiä.

Ovet avataan kello 7. Näytäntö alkaa kello 8.

VAPAAPAIKAT EHDOTTOMASTI EVÄTÄÄN.

Diodoruksen tilapäistöiden paino.

Merkillisen ja samalla ilahuttavankin sattuman kautta oli minulla myös onni samalla löytää areenan ruuhkista tahraantunut ja repaleinen kappale "Rooman Jokapäiväistä Sota-Tapparaa", jossa oli arvostelu juuri tästä samasta näytännöstä. Se on jo niin monta vuosisataa vanha, ettei sitä tietysti voi pitää uutisen arvoisena, ja käännän sen tähän vain osoitukseksi siitä, kuinka vähän teatteriarvostelun yleinen tyyli ja fraseologia on muuttunut niiden pitkäin aikain kuluessa, jotka ovat hitaasti laahustaneet päättymystään kohti siitä, kuin jakajat tämän kappaleen vielä kosteana ja uuden uutukaisena kantoivat roomalaisille tilaajilleen:

"AVAJAISNÄYTÄNNÖT. — COLOSSEUM. — Huolimatta epätydyttävästä säästä olivat kaupungin ylhäisö ja vallaspiirit huomattavan monilukuisina eilen illalla saapuneet katselemaan nuorta näyttelijää, joka viime aikoina on niittänyt niin kauniita laakereita maakuntain amfiteattereissa. Saapuvilla lienee ollut kuuteenkymmeneentuhanteen henkeen,

ja epäilemättä olisi huone ollut aivan täysikin, elleivät kadut olisi olleet niin mahdottomassa kunnossa. Hänen Ylhäinen Majesteettinsa, Keisari Aurelius, oli keisarillisessa aitiassa, ja häneen kääntyivät kaikkien katseet. Monet valtakunnan kuuluisimmista ylimyksistä ja kenraaleista kunnioittivat tilaisuutta läsnäolollaan, eikä vähin heistä ollut se nuori patriisiupseeri, jonka laakerit, 'Ukkosen legioonassa' voitettut, vielä ovat niin vihannat hänen otsallaan. Suosionhuudot, joilla häntä tervehdittiin hänen tullessaan, kuuluivat Tiberin taa!

"Hiljakkoin suoritettut korjaukset ja koristeet suuresti kohottavat Colosseumin näköä ja mukavuutta. Marmori-istuinten uudet patjat ovat erinomainen parannus siihen nähden, että niin kauan olemme saaneet tottua kovaan kiveen. Nykyinen johto pitää yleisöstä hyvää huolta. Se on jälleen hankkinut Colosseumiin ne runsaat kultaukset ja upeat pehmustukset ja läpikotaisen loisteliaisuuden, joka oli Rooman ylpeys viitisenkymmentä vuotta takaperin, kuten vanhat Colosseumin kävijät vielä muistavat.

"Eilisillan avauskohtaus — kohden nuoren harrastelijan taistelu leveäteräisellä miekalla kuuluisaa Parthialaista gladiaattoria vastaan, joka on lähetetty tänne sotavankina — oli mitä onnistunein. Vanhempi nuorista herroista harrastelijoista hoiti asettaan sulavuudella, joka ilmaisi erinomaisia luonnonlahjoja. Hänen valepistoansa, jonka suojassa hän silmänräpäyksessä sivalsi onnistuneen iskun, lyöden Parthialaisen päästä kypäriin, yleisö tervehti sydämellisillä kättentaputuksin. Syrjäisku ei häneltä vielä sujunut aivan mallikelpoisesti, mutta hänen lukuisille ystävilleen tuotti suurta tyydytystä se tieto, että hän käytännön koulussa vielä olisi tämän puutteen voittanut. Hän sai kuitenkin surmansa. Hänen sisarensa, jotka olivat saapuvilla, osoittivat melkoista mielihäpeää. Hänen äitinsä lähti Colosseumista kokonaan pois. Toinen nuorukaisista jatkoi taistelua semmoisella reippaudella, että yleisö puhkesi haltioituneihin suosionosoituksiin. Kun hän vihdoin ruumiina kaatui, juoksi hänen iäkäs äitinsä huutaen ja hiukset hajallaan, silmät kyyneliä valuen, alas ja pyörtäi samalla kun sai käsillään kaidepuista kiinni. Poliisi pikimmiten poisti hänet. Asianhaaroihin nähden vaimon käytös ehkä oli anteeksiannettava, mutta me uskallamme huomauttaa, että semmoiset kohtaukset ovat omiaan loukkaamaan näytännön aikana noudatettavaa sopivaisuutta ja varsinkin ne ovat Keisarin läsnäollessa suurella määrällä säädyttömät. Parthialainen sotavanki taisteli urhoollisesti ja hyvin; ja siihen hänellä olikin täysi syy, sillä hän taisteli sekä elämänsä että vapautensa puolesta. Hänen vaimonsa ja lapsensa olivat saapuvilla terästävässä hänen kättään rakkaudellaan ja muistuttelemassa hänelle vanhaa kotia, jonka hän saisi nähdä, jos voittaisi. Kun hän kaatoi toisen vastustajansa, puristi vaimo lapsiaan rintaansa vastaan ja itki ilosta. Mutta se oli vain ohimenevää onnea. Vanki hoiperteli häntä kohti ja vaimo älysi, että vapaus, jonka hän oli voittanut, oli voitettu liian myöhään. Mies oli saanut surmaiskun. Ensimmäinen näytös täten päättyi yleiseksi tyydytykseksi. Johtaja kutsuttiin verhon eteen ja kiitti hänelle osoitetusta kunnianpuheella, joka uhkui sukkeluutta ja huumoria, ja lopuksi lausui toivovansa, että hänen vaatimattomat ponnistuksensa hankkia rattoisaa ja opettavaista ajanviettoa yhä edelleenkin saavuttaisivat Rooman yleisön suosion.

"Tämän jälkeen esiintyi laitoksen uusi tähti, jota tervehdittiin äänekkäillä suosionosoituksilla ja kuudenkymmentuhannen nenäliinan heilutuksella. Marcus Marcellus Valerianus (näyttämönimi — hänen oikea nimensä on Smith) on loistava esimerkki ruumiillisesta kehityksestä ja harvinaisen ansiokas taiteilija. Tapa, jolla hän käyttelee sotakirvestä, on ihmeteltävä. Hänen rattoisuutensa ja leikkisyytensä ovat vastustamattomat koomillisissa asioissa, mutta silti ne jäävät varjoon hänen yleväin luomainsa rinnalla tragedian vakavilla aloilla. Kun hänen kirveensä hämmentyneitten barbaarien pään päällä piirsi tulisia kehiiän tarkkaan samassa tahdissa kuin hänen joustava ruumiinsakin ja ponnistavat säärensä, puhkesi yleisö vastustamattomiin naurun puuskauksiin; mutta kun hänen aseensa hamara ruhjoi yhden vastustajan kallon ja sen terä melkein samassa silmänräpäyksessä leikkasi toisen ruumiin kahtia, räjähtivät kaikki niin innostuneeseen suosion ulvontaan, että koko rakennus tärisi, ja näin oli mitä kriittisin yleisö tunnustanut hänet ammattinsa kaikkein jaloimman osan mestariksi. Jos hänellä vikaa on (olemme pahoillamme siitä, että meidän täytyy tämmöiseen mahdollisuuteen viitatakaan), olisi semmoisena mainittava tuo yleisöön vilkuminen keskellä esitysten kiihoittavimpia kohtia, ikäänkuin hän kaipaisi ihailua. Paussit kesken taistelua kumarruksia varten, kun hänelle heitetään kukkavihkoja, osoittavat nimikään huonoa makua. Suurella vasemman käden tappelussa hän näytti puolen aikaa katsovan yleisöön sen sijaan että olisi leikellyt vastustajiaan; ja kun hän oli kaatanut kaikki sofomoorit ja leikkeli oppilaan kanssa, kumarsi hän ja otti maasta kukka vihkon, joka juuri putosi, ja tarjosi tämän vastustajalleen, juuri kun hänen päätään kohti putosi isku, joka kaikin puolin suositteli itseään hänelle surmaiskuksi. Tämmöinen kevytmielisyys olkoon paikallaan maaseudulla, mutta pääkaupungin arvolle se on sopimatonta. Olemme vakuutetut siitä, ettei nuori ystävämme loukkaannu näistä

huomautuksista, sillä tarkoitamme niillä yksinomaan hänen parastaan. Kaikki, jotka meidät tuntevat, tietävät hyvin, että vaikka toisinaan olemmekin ankarat tiikereitä ja marttyyrejä kohtaan, emme koskaan tahallamme loukkaa gladiaattoreita.

"Ihmelapsi teki ihmeitä. Helposti hän suoriutui neljästä tiikerin pennustaan saamatta muuta vammaa, kuin että menetti osan päänahkastaan. Yleinen verilöyly suoritettiin detaljeihin nähden tarkkuudella, joka on mitä suurimmaksi kunniaksi siihen osaa-ottaneille vainajille.

"Kaiken kaikkiaan eilinen esitys oli kunniaksi sekä johdolle että koko sille kaupungillekin, joka rohkaisee ja kannattaa tällaisia terveellisiä ja opettavaisia ajanviettoja. Pyydämme vain saada huomauttaa, että raakamaisten nuorten poikain tapa nakella paratiisista tiikerin päälle maapähkinöitä ja paperitolloja ja huudella 'Hei! hei!' ja ilmaista mielihyväänsä tai tyytymättömyyttään huutelemalla 'antaas nyt leijonan koettaa!' 'no nyt, klatiaattori!' 'keltanokka, saapastas nyt vähän sukkelampaan!' ja niin edespäin, ovat suurimmassa määrin moitittavia Keisarin läsnäollessa ja tulisi poliisin kaikin mokomin estää ne. Monta kertaa eilen illalla, kun palvelusväki tuli areenalle ruumiita ulos vetämään, huutelivat poikaroikaleet heille paratiisista kaikenlaisia sopimattomia huomautuksia tehdäkseen heidät naurettaviksi. Tällaiset häiriöt ovat yleisölle ylen vastenmielisiä.

"Tänään iltapäivällä on pienokaisia varten luvassa matinea, jossa tilaisuudessa tiikereille syötetään useita pyhäkoululapsia siitä uskonlahkosta, jota sanotaan Kristityksi. Säännöllisiä näytännöitä on joka ilta, kunnes toisin ilmoitetaan. Valerianuksen lahjanäytäntö tiistaina t.k. 29 p., jos hän elää.

"Huom. — Teatterin johto haluaa ostaa kolme- tai neljäkymmentä ensi luokan jalopeuraa ja tiikeriä. Hyeenoja niinikään. Marttyyreista maksetaan hyvä hinta."

Olen itse ollut teatteriarvostelija aikamani ja ihmeekseni silloin huomasin, kuinka paljon enemmän tiesin Hamletista kuin Forrest; ja nyt minulle tuottaa iloa huomata, kuinka paljon paremmin kuin gladiaattorit virkaveljeni ennen vanhaan tiesivät, miten leveäteräistä miekkaa on tappelussa käytettävä.

XXVII LUKU.

"Teurastettu, että Rooma saisi juhlapäivän" — Eräs, joka ei koskaan valittanut — Tuskastuttava asia — Aasimaisia oppaita — Rooman katakombit — Pyhimys, jonka kylkiluut intoutuminen sai katkeamaan — Ihmeellinen verta vuotava sydän — Ara Coeli-legenda.

Sikäli siis kaikki on kuin pitääkin. Jos kenelläkään on, oikeutta tuntea itsensä ylpeäksi ja tyytyväiseksi, niin epäilemättä minulla. Sillä enkö minä ole kirjoittanut Colosseumista ja gladiaattoreista, marttyyreista ja leijonista käyttämättä kertaakaan fraasia "teurastettu, jotta Rooma saisi juhlapäivän". Minä olen ainoa vapaa valkoinen mies vakaantuneella iällä, joka olen tämän aikaan saanut sitten kun Byron tuon sananparren keksi.

Teurastettu, jotta Rooma saisi juhlapäivän kuuluu hyvältä ensimmäiset seitsemän- tai kahdeksantoistasatauhatta kertaa, minkä sen näkee painettuna, mutta sen jälkeen se alkaa väsyttää. Olen sen nähnyt kaikissa Roomaa koskevissa kirjoissa — ja tässä se nyt muistuttaa minua tuomari Oliverista. Oliver oli nuori lakimies, juuri kouluista päässyt, ja hän oli lähtenyt ulos Nevadan erämaihin elämänsä alkamaan. Hänestä tuo maa ja se elämänlaatu, jota siellä vietimme niinä varhaisina aikoina, koko lailla erosi Uuden Englannin tai Pariisin elämästä. Mutta hän puki ylleen villapaidan ja vyötti laivastorevolverin vyölleen, iski kiinni läskiin ja papuihin, joita maa tarjosi, ja päätti olla Nevadassa Nevadan tavalla. Oliver tyytyi asemaansa niin täydelleen, että vaikka monetkin hänen ratkaisemansa jutut varmaan tuottivat hänelle surua, hän ei koskaan valittanut — toisin sanoen, hän ei koskaan valittanut muuta kuin yhden kerran. Hän, kaksi muuta ja minä itse lähdimme sitten Humboldt-vuoriston uusille hopeakaivoksille — hän olemaan Humboldt-kauntin tuomari ja me hopeata kaivamaan. Matka oli kaksisataa mailia. Oli sydäntalvi. Ostimme kahden hevosen vaunut ja kuormasimme niihin tuhatkahdeksansataa naulaa sianlihaa, jauhoja, papuja, vuoriruutia, kakkuja ja kihveleitä. Ostimme kaksi surkean näköistä meksikolaista hevoskaakkia, joiden karva kasvoi nurjaan suuntaan ja joiden ruumiissa oli enemmän kulmia kuin Omarin moskeijassa; valjastimme ja lähdimme matkaan. Se oli kamala retki. Mutta Oliver ei valittanut. Hevoset kiskoivat vaunujamme kaksi mailia kaupungin ulkopuolelle ja sitten heittivät. Sitten me kolmen työnsimme vaunuja seitsemän mailia ja Oliver kulki

edellä ja kiskoi perässään hevosia suitsista. Me valitimme, Oliver ei. Maa oli jäässä ja se palelsi selkäämme maatessamme. Viima pyyhkieli naamaamme ja palellutti nenämme. Oliver ei valittanut. Viisi päivää työnnettyämme vaunuja päivällä ja yöllä vilua kärsittyämme tulimme matkamme pahalle osalle — neljänkymmenen mailin erämaahan tai Great American Desertiin, jos se nimi paremmin miellyttää teitä. Eikä vielääkään tämä miehistä tasaisin, mitä on milloinkaan elänyt, ollut valittanut. Lähdimme poikki yrittämään kahdeksan aikaan aamulla, kiskoan läpi hiekan, joka oli pohjatonta. Ponnistaen päivän pitkän tuhansien vaununrauskain ja kymmenientuhansien häränluurankojen ohi. Ohi niin lukemattomain pyöränvanteitten, että niillä olisi voinut vyöttää Washingtonin muistopatsaan ylös saakka ja ohi häränkahleitten, joita olisi riittänyt koko Long Islandin ympäri. Ohi ihmishautain. Kurkkumme kaiken aikaa janosta käheänä. Huulemme alkalipölystä verisinä. Nälkäisinä, hikoillen ja ylen, ylen uupuneina — niin uupuneina, että kun aina viidenkymmenen askelen kuluttua laskeusimme hiekalle hevosia lepuuttamaan, niin tuskin jaksoimme hereillä pysyä — Oliver vain ei valita. Eikä seuraavana aamunakaan, kun kolmen aikaan pääsimme poikki, puolikuolleina uupumuksesta. Herätessämme pari kolme yötä myöhemmin puoliyön aikaan ahtaassa kurussa siitä, että lunta satoi kasvoillemme, ja kauhistuen uutta vaaraa, että lumi meidät hautaisi alleen, valjastimme hevoset ja ponnistimme aamulla kello kahdeksaan, kuljimme vedenjakajan poikki ja tiesimme, että olimme pelastuneet. Ei valituksia. Viisitoista vuorokautta vaivaa ja uupumusta koettuaamme pääsimme kahdensadan mailin matkamme päähän eikä tuomari vaan ollut valittanut. Ihmettelimme, tokko mikään *saattoikaan* tuskastuttaa häntä. Rakensimme Humboldt-majan. Se tehdään näin. Vuoren juurelle kaivetaan jyrkkään rinteeseen neliskulmainen hauta ja kaivetaan maahan kaksi pystypatsasta ja niiden päälle pannaan kaksi niskahirttä. Niskahirsien päälle pannaan sitten suuri kangas, niin että se peittää ne ja vielä etusivunkin maahan saakka. Kangas muodostaa talon katon ja etuseinän. Sivuseininä ja takaseinänä on kaivettaessa nostettu multa. Savupiippu on helppo tehdä siten että katon yhtä kulmaa käännetään auki. Oliver istui eräänä iltana yksin tässä kolkossa kopissa marunavarvuista tehdyn valkean ääressä ja kirjoitti runoja; hänen mielitöitään oli tuo runojen kaivaminen itsestään, tai räjäyttäminen, jos ne istuivat kovassa. Hän kuuli jonkun eläimen käyskentelevän katon ääressä; kivi tai pari ja jonkun verran multaa varisi läpi ja putosi hänen viereensä. Hän kävi levottomaksi ja sanoi "Hoi! — menetkös sieltä, hoi hoi!" — aina vähän väliä. Mutta sitten hän sattui siinä torkahtamaan ja tuota pikaa putosi savupiipusta sisään muuli! Tuli lensi joka suuntaan ja Oliver kaatui selälleen. Kymmenisen iltaa kului kunnes hän taas rohkaisi mieltään sen verran että uudelleen alkoi kirjoittaa runoutta. Ja taas hän sattui torkahtamaan ja muuli jälleen putosi savupiipusta. Tällä kertaa sortui muulin kanssa sisään melkein puolet majan siitä osasta. Ponnistellessaan jalkeille muuli potkaisi kynttilän sammuksiin ja särki suurimman osan kyökkiastioista ja nosti melkoisesti pölyä. Nämä väkivaltaiset herätykset varmaankin lienevät tuntuneet Oliverista harmillisilta, mutta hän ei kertaakaan valittanut. Hän muutti toiseen majaan, joka oli kurun vastakkaisella puolella, hän kun oli huomannut, ettei sillä puolella käynyt muuleja. Eräänä iltana hän kahdeksan aikaan puuhaili runonsa päättelemisessä, kun sisään vierähti kivi — sitten ilmestyi vaatteen alle sorkka — sitten lehmästä toinen puoli — peräpuoli. Hän kauhistuneena nojautui taapäin ja huusi "Hoi nyt! hoi! menetkös siitä!" ja lehmä ponnisteli urhoollisesti — menetti jalansijaa kaiken aikaa — multaa ja pölyä ryöppysi alas ja ennenkuin Oliver pääsi kunnolla pois, putosi koko lehmä katon läpi pöydälle ja särki kaikki muodottomaksi läjäksi!

Silloin, ensi kerran eläissään luullakseni, Oliver valitti Hän sanoi:

"Tämä alkaa käydä yksitoikkoiseksi!"

Hän luopui tuomarinvirastaan ja lähti Humboldt-kauntista. "Teurastettu, jotta Rooma saisi juhlapäivän" on käynyt minulle yksitoikkoiseksi.

Haluan tässä yhteydessä lausua sanan Michelangelo Buonarottista. Olin ennen aina ihailut Michelangelon mahtavaa neroa — tuon miehen, joka oli suuri runoilijana, maalarina, kuvanveistäjänä, arkkitehtina — suuri kaikessa, mihin hän ryhtyi. Mutta minua ei maita Michelangelo aamiaiseksi — lunshiksi — päivälliseksi — teen särpimeksi — illalliseksi — välipalaksi. Haluan joskus vaihteluakin. Genovassa kaikki oli hänen käsialaansa. Milanossa hänen tai hänen oppilaittensa käsialaa. Como järvi oli hänen käsialaansa. Padovassa, Veronassa, Veneziaassa, Bolognassa, kuulimmeko oppaitten puhuvan kenestään muusta kuin Michelangelosta? Firenzessä hän maalasi kaikki, suunnitteli kaikki, melkein, ja mikä ei ollut hänen suunnittelemaansa, sitä hänen oli ollut tapana katsella joltain mielikiveltään, ja meille tämä kivi näytettiin. Pisassa hän piirsi kaikki paitsi tuota vanhaa haulitornia, ja senkin he olisivat antaneet hänelle, ellei se olisi niin kamalan pahasti poikennut pystysuorasta. Livornon rantasillat ja Civita Vecchian tullisäädökset, hänen työtään. Mutta täällä — täällä hän on kerrassaan hirveä. Hänen käsialaansa on Pyhän Pietarin kirkko, hänen paavi, hänen Pantheon, hänen paavin sotamiesten univormut, Tiber, Vatikaani, — Colosseum, Capitolium, Tarpejilainen kallio, Barberiini-palatsi, Pyhän Johanneksen Lateraani, Campagna, Via Appia, Rooman seitsemän kukkulaa, Caracallan kylpylät, Claudiuksen akvedukti, Cloaca Maxima — eikö tuo maanvaiva liene piirustanut koko Ikuista kaupunkia, ja elleivät kaikki ihmiset ja kirjat valehtele, maalasi hän siinä kaikki! Dan sanoi tuonaan oppaalle: "Riittää, riittää! Älkää sanoko enempiä! Sanokaa summakaupalla kaikki! Sanokaa, että Luoja teki koko

Italian Michelangelon piirustuksista!"

En ole koskaan tuntenut olevani niin hartaan kiitollinen, niin lohdutettu, niin tyyni, niin täynnään siunattua rauhaa kuin eilen kuullessani, että Michelangelo oli kuollut.

Mutta sen me olemme saaneet tästä oppaasta puserretuksi. Hän on näyttänyt meille mailittain tauluja ja veistoksia Vatikaanin loppumattomissa käytävissä; ja mailittain tauluja ja veistoksia kahdessakymmenessä muussa palatsissa; hän on näyttänyt meille Sixtiiniläisen kappelin suuren taulun ja niin paljon freskoja, että niillä voisi varustaa kaikki taivaat — ja melkein kaikki tuntui olevan Michelangelon käsi-alaa. Olemme sen vuoksi hänen kanssaan pitäneet somaa peliä, jolla olemme niin monta muutakin opasta voittaneet. Nuo arvon miehet eivät koskaan epäile — heillä ei ole käsitystäkään ivasta.

Hän näyttää meille taideteosta ja sanoo: "Statu bronzo." (Pronssinen kuvapatsas.)

Katselemme sitä välinpitämättömästi ja tohtori kysyy: "Michelangelon tekemä!"

"Ei — ei tiedä kenen."

Sitten hän näyttää Rooman vanhan Forumin. Tohtori kysyy: "Michelangelon tekemä?"

Opas tuijottaa häneen hämmästyneenä "Ei — tuhannen vuosi ennen hän syntyi."

Sitten egyptiläisen obeliskin. Taas: "Michelangelon tekemä?"

"Oh, *mon dieu*, hyvä herra! Tämä *kaksi* tuhannen vuosi ennen hän syntyi!"

Toisinaan hän siihen määrään väsyä tämän herkeämättömän kyselyn johdosta, ettei hän tahdo uskaltaa näyttää meille mitään. Hän on kaikilla tavoilla, mitä suinkin on keksiä voinut, koettanut saada meidät ymmärtämään, että Michelangelon vastuulle tulee vain osa maailman luomisesta, mutta syystä tai toisesta hän ei ole vielä siinä onnistunut. Silmämme ja korvamme, jotka ovat tutkimuksista ja kiertokatselusta liian rasittuneet, ovat huojennuksen tarpeessa, taikka meistä ehdottomasti tulee idiootteja. Tämän oppaan täytyy sen vuoksi kärsiä edelleenkin. Ellei se häntä huvita, sen pahempi hänelle, Meitä se huvittaa.

Voisinpa tähän paikkaan sovittaa pienen luvun näistä maanvaivoista, eurooppalaisista oppaista. Moni mies on sydämessään toivonut, että hän tulisi oppaatta toimeen. Mutta tietäen, ettei se käy päinsä, hän koettaa saada hänestä jotain huvitusta korvaukseksi hänen seuransa tuottamasta rasituksesta. Meille tämä onnistui, ja jos meidän esimerkkimme voi olla toisille hyödyksi, niin kehoitamme sitä kaikin mokomin koettamaan.

Oppaat osaavat englantia juuri sen verran, että osaavat kaikki asiat sekoittaa, niin ettei niissä ole pontta, ei perää. He osaavat sanottavansa ulkoa — jokaisen näyttämänsä veistoksen, maalauksen, katedraalin tai muun ihmeen historian. He osaavat sen ja latelevat sitä kuin papukaija — ja jos keskeytätte ja suistatte heidät radalta, täytyy heidän palata takaisin ja alkaa taas alusta. Koko elämänsä heidän täytyy näytellä ulkomaalaisille ihmeteltäviä esineitä ja kuulla heidän ihastuksen purkauksiaan. Ihmisluonnolle ominaista on iloita, kun voi herättää ihastusta. Se se yllyttää lapsia sanomaan voimallisia asioita ja tekemään nurinkurisia ja kaikin tavoin herättämään huomiota, kun on seuraa läsnä. Se se saa juorusuut lähtemään liikkeelle sateesta ja myrskystä huolimatta voidakseen ensimmäisenä kertoa jonkun huomiota herättävän pienen uutisen. Helppo on siis käsittää, mikä intohimo siitä oppaassa kehittyi, hänelle kun on suotu joka päivä näyttää vieraille ihmisille ihmeitä, jotka saavat heidät ihailusta kerrassaan haltioihinsa! Hän siitä pöyhistyy niin, ettei mitenkään enää voisi elää vaatimattomammassa ilmakehässä. Kun olimme tämän perille päässeet, emme enää koskaan joutuneet haltioihimme — emme enää koskaan ihailleet mitään — emme koskaan osoittaneet muuta kuin liikkumattomia naamoja ja tyhmää välinpitämättömyyttä, vaikka opas olisi meille näyttänyt kuinka yleviä ihmeitä. Olimme keksineet heidän heikon kohtansa. Olemme siitä pitäen mitä parhaiten käyttäneet keksintöä hyväksemme. Toisinaan olemme saaneet oppaan suuttumaan, mutta oma rauhallisuutemme ei ole koskaan järkkynyt.

Tavallisesti tohtori esittää kysymykset, hän kun osaa säilyttää vakavan naamansa ja näyttää enemmän haltioituneelta idiootilta ja äänensä sävyyn panna enemmän typeryyttä kuin kukaan toinen elävä ihminen. Hänelle se on luontaista.

Genovan oppaat opastavat erikoisella mielihyvällä amerikkalaisia seuroja, koska amerikkalaiset niin kovasti ihmettelevät kaikkia Columbuksen muistoja ja osoittavat niin paljon tunteellisuutta ja mielenliikutusta niiden edessä. Meidän oppaamme oli täynnään vilkkautta — täynnään malttamattomuutta. Hän sanoi:

"Tule minu kanssa, hyvä herra! — tule! Minä teille näyttää Christoforo Colombo käsikirjoitus! — hän itse kirjoitta! — hän itse kirjoitta oma käsi kanssa! — tule!"

Hän vei meidät kunnan palatsiin. Vaikuttavan avainten etsimisen ja lukkojen avauksen jälkeen tuo tahraantunut vanha asiakirja levitettiin eteemme. Oppaan silmät säteilivät. Hän tanssi ympärillämme ja naputti pergamenttia sormellaan:

"Mitä minä sano, herra! Onkko se niin? Katso! Christoforo Colombo käsikirjoitus! — hän itse kirjoitta!"

Teeskentelimme välinpitämättömyyttä. Tohtori tutki asiakirjaa sangen tarkkaavasti, kiusallisen paussin vallitessa. — Sitten hän sanoi, minkäänlaista mielenkiintoa osoittamatta:

"Ah — mitä — mikä se olikaan sen asianomaisen nimi, joka tämän kirjoitti?"

"Christoforo Colombo! se suuri Christoforo Colombo!"

Uusi tarkka tutkistelu.

"Ah — kirjoittiko hän sen itse, vai — vai mitä?"

"Hän itse kirjoitta! — Christoforo Colombo! Häne oma käsikirjoitus, hän itse kirjoitta!"

Tohtori sitten laski asiakirjan kädestään ja sanoi:

"Mitä, minä olen Amerikassa nähnyt tuskin neljätoistavuotiaitten poikain kirjoittavan paremmin kuin tuo. —"

"Mutta teme ole se suuri Christo—"

"Mitä minä huolin siitä, kuka se on! Se on huonointa käsialaa, mitä olen milloinkaan nähnyt. Älkää luulko voivanne meitä pettää, vaikka olemmekin muukalaisia. Me emme aio kärsiä semmoista kohtelua. Jos te voitte meille todella näyttää hyvää kaunokirjoitusta, niin tutustumme siihen mielihyvällä, mutta ellette voi, niin älkäämme viivytekö täällä."

Kuljimme edelleen. Oppaan mieli oli melkoisesti järkkynyt, mutta tämä teki vielä toisen yrityksen. Hänellä oli varalla jotain muuta, jonka hän toivoi voittavan meidät. Hän sanoi:

"Ah, hyvä herra, tule minu kanssa! Minä näyttää kaunis, oi, suuremoine Christoforo Colombo kuvapatsas! — ihana, mainio, loistava!"

Hän vei meidät kauniin kuvapatsaan eteen — se todella *oli* kaunis — ja hypähti taapäin ja asettui takakenoon:

"Ah, katso, hyvä herra! — kaunis, suuremoine — Christoforo Colombo kuvapatsas! — kaunis patsas, kaunis pedestaal!"

Tohtori pisti silmään monokkelin — jonka hän oli tämmöisiä tilaisuuksia varten hankkinut:

"Ah — mikä tämän herran nimi olikaan?"

"Christoforo Colombo! — se suuri Christoforo Colombo! Christoforo Colombo — se *suuri* Christoforo Colombo. Well, mitäs *hän* on tehnyt?"

"Löytä Ameerika! — löytä Ameerika, oh helvetti!"

"Löytänyt Amerikan. Ei. Tuo väitös ei mene meihin. Me olemme juuri itse tulleet Amerikasta. Emme ole siitä mitään kuulleet. Christoforo Colombo — kaunis nimi — onko — onko hän kuollut?"

"Oh, corpo di Bacho! — kolmesata vuosi!"

"Mihin hän kuoli?"

"Ei minä tiedä! — Ei minä voi sanoa."

"Ehkä isoonrokkoon?"

"Ei minä tiedä, hyvä herra! — Ei minä tiedä, *mihin* kuole."

"Luultavasti tuhkarokkoon?"

"Ehkä — ehkä — minä *ei* tietä — minä luule hän johonki kuoli."

"Elävätkö vanhemmat?"

"Mahtoton!"

"Ah — mikä on kuvapatsas ja mikä pedestaali?"

"Santa Maria! — *teme* se kuvapatsas! — *teme* se pedestaali!"

"Ah, kyllä näen, kyllä näen — onnistunut yhdistelmä — sangen onnistunut yhdistelmä, tosiaan. Onko — onko tämä ensi kerta, kun tälle herralle yleensä on patsasta tehty?"

Tämä pilapuhe ei enää mennyt oppaaseen — hän oli saanut kylläkseen.

Olemme koko lailla ylläpitäneet tämän roomalaisen oppaan mielenkiintoa. Eilen vietimme taas kolme tai neljä tuntia Vatikaanissa, tuossa omituisten nähtävyyksien ihmemaailmassa. Olimme jo hyvin vähällä ilmaista mielenkiintoa, toisinaan — ja ihastustakin — oli sangen vaikeata pidettyä siitä. Mutta onnistui se meille kuitenkin. Opas oli ymmällään — ei tiennyt mitä tehdä. Hän juoksi itsensä miltei läkähdyksiin etsiessään kaikenlaisia kummallisia nähtävyyksiä ja käytti meitä kohtaan kaiken kekseliäisyytensä, mutta yhtä huonolla seurauksella, emme kertaakaan osoittaneet minkäänlaista mielenkiintoa. Lopun lopuksi hän oli säästänyt sen, mitä hän piti suurimpana ihmeenä — kuninkaallisen egyptiläisen muumion, ehkä parhaiten säilyneen, mitä on koko maailmassa. Hän vei meidät sen luo. Hän oli tällä kertaa niin varma asiastaan, että hiukkanen vanhasta innostuksesta palasi häneen takaisin:

"Hyvä herra katso! — Muumio! Muumio!"

Monokkeli kohosi silmään yhtä tynnosti, yhtä tutkistelevasti kuin koskaan.

"Ah — minkä sanoittekaan olevan tämän herrasmiehen nimen?"

"Nimen? — ei hänellä ole nimi! — Muumio! — egyptiläine muumio!"

"Tietysti, tietysti. Täällä syntynyt?"

"Ei! Egyptiläine muumio!"

"Ah, aivan niin. Luultavasti ranskalainen?"

"Ei! — *ei* ranskalainen, ei roomalainen! — syntynyt Egyptassa!"

"Syntynyt Egyptassa. En ole koskaan ennen kuullut Egyptasta. Arvatenkin joku ulkomainen paikka. Muumio — muumio. Kuinka rauhallinen hän on — kuinka maltillinen. Onko, ah — onko hän kuollut?"

"Oo, *sacre bleu*, kuollu kolme tuhannen vuosi!"

Tohtori kääntyi hänen puoleensa vihaisesti:

"Kuulkaas nyt, mitä tarkoitatte tuommoisella käytöksellä? Pidätte meitä narrinanne, kun me olemme muukalaisia ja koetamme oppia! Koetatte tyrkyttää vanhaa kehnoa romuraatoanne *meille!* — tuli ja leimaus, minun tekee mieleni teille — teille — jos teillä on näytettävänä hyvä *veres* ruumis, niin tuokaa tänne! — tai kautta Yrjön me väännämme teiltä niskat nurin!"

Me pidämme tämän ranskalaisen mielenkiintoa kaikin puolin vireillä. Hän on kuitenkin, ainakin osaksi, maksanut meille samalla mitalla, vaikei tiennyt siitä. Hän tuli tänä aamuna hotelliin kysymään, olimmeko jo liikkeellä, ja koetti parhaan taitonsa mukaan kuvata meitä, jotta ravintolan isäntä tietäisi, kenestä oli kysymys. Lopuksi hän sivumennen huomautti, että me olimme hulluja. Tämä huomautus oli niin viaton ja niin rehellinen, että se oppaan sanaksi oli kaikin puolin kunnioitusta herättävä.

Olemme käyneet katakombeissa. Se oli kuin olisi laskeutunut hyvin syvään kellariin, se vain oli kellari, jolla ei ollut päätä ensinkään. Kapeat käytävät on karkeasti kalliosta louhittu ja kummallekin puolelle on seinämiin louhittu hyllyjä; kullakin hyllyllä on kerran ollut ruumis. Melkein joka ruumisarkkuun on kaiverrettu nimiä ja kristittyjä symboleja ja rukouksia tai kristillisiä toiveita ilmaisevia lauseita. Päivämäärät ovat tietysti kaukaa kristillisen ajanlaskun alkuajoilta saakka. Täällä syvällä maanalaisissa luolissa ensimmäiset kristityt aika ajoin piilivät vainoa välttääkseen. Öisin he hiipivät ulos ruokaa hakemaan, päivät pysyivät piilossa. Pappi kertoi meille Pyhän Sebastianon eläneen maan alla jonkun aikaa häntä takaa ajettaessa. Eräänä päivänä hän lähti ulos, mutta sotamiehet keksivät hänet ja ampuivat hänet nuolillaan kuoliaaksi. Viisi tai kuusi vanhimmista paaveista — ne jotka hallitsivat noin kuusitoista vuosisataa takaperin — piti paavillista hoviaan ja opetti papistoaan syvällä maan uumenissa. Seitsemääntoista vuoteen — armon vuodesta 235 vuoteen 252 — paavit eivät ensinkään nousseet maan pinnalle. Neljä tällä ajalla valittiin tuohon korkeaan toimeen. Kukin hallitsi nelisen vuotta tai niille vaiheille. Tuo puhuu kylläkin selvää kieltä näiden maanalaisten kalmistojen

epäterveellisyydestä asuinpaikkana. Myöhemmin eräs paavi vietti katakombeissa koko pontifikaattinsa — kahdeksan vuotta. Eräs toinen saatiin siellä kiinni ja murhattiin piispanistuimeensa. Paavina ei ollut hauska olla niihin aikoihin. Ikävyvyyksiä oli liian paljon. Rooman alla on satakuusikymmentä katakombia, jokaisessa sokkelo ristiinrastiin risteileviä käytäviä ja jokaisen käytävän seinät päästä päähän ja permannosta kattoon täynnään kallioon koverrettuja hautoja. Tarkan laskun mukaan on kaikkien näiden hautakäytävien pituus, yhteensä yhdeksänsataa mailia ja hautain luku on seitsemän miljoonaa. Emme kulkeneet kaikkien katakombikäytävien läpi. Olisimme kovin mielellämme sen tehneet ja olimmekin sitä varten ryhtyneet asianmukaisesti valmistuksiin, mutta ajan niukkuus pakotti luopumaan tuumasta. Haparoimme sen vuoksi vain Pyhän Calixtuksen kammottavan käytäväsokkelikon läpi, joka on Pyhän Sebastianon kirkon alla. Kaikissa katakombeissa on pieniä, kallioon karkeasti hakattuja kirkkoja, joissa ennen muinoin kristityt hämärässä, aavemaisessa valossa pitivät jumalanpalvelusta. Kuvitelkaahan messua ja saarnaa tuolla syvällä maan alla mutkikkaissa sokkeloissa!

Katakombeihin haudattiin Pyhä Cecilia, Pyhä Agnes ja useita muita kuuluisimmista pyhimyksistä. Pyhän Calixtuksen katakombissa oli Pyhän Brigitan tapana viettää monet tunnit pyhissä tutkisteluissa ja Carlo Borromeon oli tapa viettää siellä yökausia rukouksissa. Siellä tapahtui sangen ihmeellisiäkin asioita.

"Tässä Pyhän Philip Nerin sydämen täytti jumalallinen rakkaus siihen määrään, että se mursi hänen kylkiluunsa."

Olen lukenut tämän vakavan tiedon kirjasta, joka on painettu New Yorkissa 1858 ja jonka on kirjoittanut "Past. William H. Neligan, oikeustieteen tohtori ja filosofian maisteri, Dublinin Trinity Collegesta, ja Suur-Britannian muinaistieteellisen seuran jäsen." Täytyy siis uskoa. Muutoin ei voisi. Muutoin olisin ollut utelias kuulemaan, mitä Philip oli päivälliseksi syönyt.

Sama kirjoittaja aina vähän väliä panee herkkäuskoisuuteni kovalle koetukselle. Hän kertoo eräästä Pyhästä Joosepista Calasanctiuksesta, jonka talossa hän Roomassa ollessaan kävi. Hän näki vain talon — pappi kuoli jo parisataa vuotta takaperin. Hän kertoo Neitsyt Maarian ilmestyneen tälle pyhimykselle. Sitten hän jatkaa: —

"Hänen kieltään ja sydäntään, joitten huomattiin vuosisadan kuluttua säilyneen ennallaan, kun ruumis kaivettiin maasta kanonisoitavaksi, säilytetään yhä vielä lasilaatikossa ja kahden vuosisadan kuluttua sydän vielä oli ehjä. Kun ranskalaiset joukot marssivat Roomaan ja Pius VII vietiin pois vankina, tippui siitä verta."

Jos lukisi tämän jonkun munkin varhain keskiajalla kirjoittamasta kirjasta, ei se ketään ihmetyttäisi. Se tuntuisi luonnolliselta ja hyvin ymmärrettävältä. Mutta kun yhdeksännentoista vuosisadan keskivaiheilla mitä parhaimman kasvatuksen saanut mies, lakitieteen tohtori, filosofian maisteri ja yksi muinaistieteen suurmiehiä vakavissaan puhuu tämmöisiä, niin kuuluu se kylläkin kummalta. Ilolla siitä huolimatta vaihtaisin oman epäuskoni Neliganin uskoon ja antaisin hänen asettaa vaikka kuinka kovat ehdot.

Tuon vanhan herran epäilemätön tutkiskelematon yksinkertaisuus tuntuu niin harvinaisen raikkaalta näinä rautateiden ja sähkölennätyksen proosallisina aikoina. Kuulkaa, mitä hän sanoo "Ara Coeli" kirkosta:

"Kirkon kattoon on aivan pääalttarin yläpuolelle kaiverrettu '*Regina Coeli laetare Alleluia.*' Roomassa raivosi kuudennella vuosisadalla kauhea rutto. Gregorius Suuri vaati kansaa katumuksen tekoon ja muodostettiin yleinen juhlakulkue. Sen piti kulkea Ara Coelista Pyhän Pietarin kirkkoon. Kun se kulki Hadrianuksen mausoleon ohi, joka nykyään on San Angelon linna, kuului taivaallisten äänien laulua (se oli pääsiäisaamu,) '*Regina coeli, laetare alleluia! quia quem meruisti portare, alleluia! resurrexit sicut dixit; alleluia!*' Paavi, joka kädessään kantoi Neitsyen kuvaa (se on pääalttarin yläpuolella ja sitä sanotaan Pyhän Luukkaan maalaamaksi) vastasi hämmästyneen kansan kanssa '*Ora pro nobis Deum, alleluia!*' Samalla nähtiin enkeli, joka pisti miekkansa tuppeen, ja rutto samana päivänä lakkasi. On neljä seikkaa, jotka *vahvistavat* [kursiveeraus minun — *M. T.*] tämän ihmeen: vuotuinen juhlakulkue länsikirkossa Pyhän Markuksen juhlapäivänä; Pyhän Miikaelin kuvapatsas, joka on Hadrianuksen mausoleon päällä, jota rakennusta siitä pitäen on sanottu San Angelon linnaksi; antifoni Regina Coeli, jota katolinen kirkko pääsiäisen aikaan laulaa, ja kirkossa oleva kirjoitus."

Maalauksellista hirmua — Tuomas veljen legenda — Suru tieteellisesti esitettynä — Kuolleiden juhalseura — Vatikaanin suuret mestarit — Paavi taiteen suojelijana — Korkeita hintoja vanhoista mestareista — Raamatun korjaus — Rooman pyhimysten arvojärjestys — Heille osoitetun kunnioituksen järjestys — Lähestymme Napolia.

Pyhän inkvisition verinäytelmistä, Colosseumin teurastuksista ja Katakombian kammottavista haudoista tuntuu sangen luontevalta siirtyä kapusiiniluostarin maalauksellisiin kauhuihin. Pysähdyimme hetkeksi kirkossa olevaan pieneen kappeliin ihailemaan taulua, joka kuvaa Pyhän Mikaelin voittoa saatanasta — taulua, joka on niin kaunis, että minun täytyy uskoa senkin kuuluvan tuohon halveksittuun "renessanssiin", vaikka taisivathan ne mainita, että se oli jonkun vanhan mestarin maalaama — ja sitten astuimme alla olevaan laajaan holvistoon.

Täällä sitten oli näkö herkille hermoille! Ilmeisestikin olivat vanhat mestarit olleet täällä työssä. Huoneessa oli kuusi osastoa ja joka osasto oli omaan erikoiseen malliinsa koristettu — ja kaikki nämä koristukset olivat ihmisluista muodostetut! Oli komeita kaaria, jotka olivat kauttaaltaan reisiluista rakennetut, oli peloittavia pyramideja, jotka olivat kokonaan irvistävistä pääkalloista rakennetut, oli monenlaisia omituisia rakennustaiteellisia sommitelmia, joihin rakennusaineiksi oli käytetty sääriluita ja kyynärluita. Seinillä oli taidokkaita freskoja, joiden kiemurtelevat köynnökset olivat tehdyt solmuihin taivutetuista ihmisen selkärangoista, joiden hienot karhit olivat suonista ja lihaksista, kukat lumpion luista ja varpaan kynsistä. Jokainen ihmisruumiin pysyvä osa oli edustettuna näissä monimutkaisissa sommitelmissa (luultavasti Michelangelon käsialaa), ja nämä taideteokset olivat sangen huolellisesti viimeistellyt ja yksityisseikoille omistettu tarkkuus osoitti taiteilijan sekä työtään rakastaneen että olleen taitavan ja kouluutetun. Kysyin meitä saattavalta hyväluontoiselta munkilta, ken oli tämän tehnyt? Ja hän vastasi: "*Me olemme tämän tehneet*" — tarkoittaen itseään ja yläkertaan jääneitä veljiään. Saatoin huomata, että vanha munkki oli hyvin ylpeä tästä kummasta näyttelystä. Saimme hänet puheliaalle tuulelle osoittamalla mielenkiintoa, jota emme koskaan oppaille osoittaneet.

"Keitä nämä ihmiset ovat olleet?"

"Meitä — jotka asumme tuolla ylhäällä — Kapusiinien munkkikunnan jäseniä — veljiäni."

"Kuinka monta elämästä eronnutta munkkia on tarvittu näiden kuuden kammion koristamiseen?"

"Tässä on neljäntuhannen luut."

"Tarvittiin varmaankin paljon aikaa niiden kokoamiseen?"

"Monta, monta vuosisataa."

"Niiden eri osat ovat kauttaaltaan erotetut — kalloja yhdessä huoneessa, sääriluita toisessa, kylkiluita kolmannessa — täällä tulisi varmaan kova kiire vähäksi aikaa, jos tuomiopasuuna soisi. Jotkut veljistä voisivat sekamelskassa saada väärän jalan tai väärän kallon ja lähteä matkaan ontuen tai katsellen maailmaa silmillä, jotka ovat kauempana toisistaan tai lähempänä toisiaan kuin alkuaan. Luultavasti ette tunne näistä erikseen ainoatakaan?"

"Kyllä, tunnen heistä montakin."

Hän kosketti sormellaan erästä kalloa. "Tämä oli veli Anselmo — kuoli kolmesataa vuotta takaperin — hyvä mies."

Hän kosketti toista. "Tämä oli veli Aleksanteri - ollut vainajana kaksisataakahdeksankymmentä vuotta. Tämä oli veli Carlo — kuoli samaan aikaan."

Sitten hän otti erään kallon ja piti sitä kädessään ja katseli sitä miettiväisenä, samaan tapaan kuin haudankaivaja Yorickista puhuessaan.

"Tämä", hän sanoi, "oli veli Tuomas. Hän oli nuori prinssi, kuului ylpeään sukuun, jonka juuret olivat hamassa vanhan Rooman ajassa, ulottuen pari tuhatta vuotta taapäin. Hän rakasti halvempaan säätyyn kuuluvaa. Suku siitä vainosi häntä ja vainosi neitoakin. He ajoivat neidon pois Roomasta; hän meni perässä, etsi kadonnutta läheltä ja kaukaa, eikä löytänyt. Hän palasi takaisin ja uhrasi murtuneen sydämensä alttarillemme ja väsyneen henkensä Jumalan palvelukseen. Mutta nähkääs, miehen isä pian sen jälkeen kuoli ja äiti niinikään. Neitonen palasi iloiten takaisin. Kaikkialta hän etsi sitä nuorukaista, jonka silmät olivat hellästi katsoneet hänen silmiinsä tästä kurjasta pääkallosta, mutta ei löytänyt häntä. Lopulta hän näki nuorukaisen kadulla — puettuna tähän meidän karkeaan pukuumme. Nuorukainen tunsu immen. Se oli liian myöhään. Hän kaatui siihen missä seiso. Ihmiset nostivat hänet ylös ja toivat tänne. Hän ei sen koommin milloinkaan puhunut. Ennen viikon päättymistä hän kuoli. Näette hänen hiustensa värin — hieman haalistuneena — tästä ohuesta tupsusta, joka vielä on

ohimoissa kiinni. Tämä" (ottaen käteensä reisiluun) "on hänen. Siinä koristuksessa, joka on päanne päällä, näkyy suonia, jotka olivat hänen käsiniveliään sataviisikymmentä vuotta sitten."

Tämä koruton tapa kuvata liikuttavaa sydämen tarinaa panemalla eteemme rakastajan maallisia jäännöksiä sieltä täältä ja nimittelemällä ne tuntui niin nurinkuriselta ja kaamealta, että harvoin olen samanlaista kokenut. Tuskin tiesin, pitikö minun hymyillä, vaiko kauhistua. Ruumiissamme on hermoja ja lihaksia, joiden tehtävien ja toimintatapojen selostaminen kylmillä fysiologisilla nimityksillä ja haavurin teknillisillä sanoilla tuntuu kuin pyhyiden loukkaamiselta, ja jotain tämäntapaista munkin puhe minussa vaikutti. Kuvitelkaa, että haavalääkäri nipistimillään nostaa näkyviin suonia, lihaksia ja muita senkaltaisia ruumiin monimutkaisesta koneistosta ja huomauttaa: "Nyt tämä pieni hermo värisee — värinä kulkee tähän lihakseen — tästä se kulkee tähän säieaineeseen; tässä sen aineosat veren kemiallisen vaikutuksen johdosta hajaantuvat — osa menee sydämeen ja sykäyttää sitä sillä, mitä yleistajuisella sanalla sanotaan tunteeksi, osa kulkee tätä hermoa pitkin aivoihin ja vie sinne hälyyttävän luontoisia tietoja — kolmas osa luistaa tätä tiehyettä pitkin ja koskettaa jousta, joka hallitsee silmän takana olevia nestesäiliöitä. Tämän yksinkertaisen ja kauniin toiminnan kautta asianomainen saa tietää, että hänen äitinsä on kuollut, ja itkee." Hirveää!

Kysyin munkilta, aikoivatko kaikki päällä asuvat munkit kuoltuaan päästä tähän paikkaan. Hän vastasi rauhallisesti:

"Meidän täytyy kaikkien lopulta tulla tänne."

Kas vaan, mihin sitä voi tottua. Se aate, että hänet jonain päivänä hajoitetaan kappaleiksi kuin joku kone tai kello, taikka talo, joka on menettänyt omistajansa, ja kootaan uudelleen holvikaariksi ja pyramideiksi ja kamaliksi freskoiksi, ei vähintäkään huolestuttanut tätä munkkia. Minusta päinvastoin tuntui siltä kuin olisi hän itsetyytyväisellä turhamaisuudella ajatellut, että hänen oma kallonsa näyttäisi hyvältä keon ylimpänä ja hänen omat kylkiluunsa lisäisivät freskoihin viehätysten, joka niiltä nyt puuttui.

Siellä täällä makasi koristeellisissa alkooveissa luuvuoteilla kuolleita ja kuivuneita munkkeja, hinterät vartalogit käärityinä mustiin kaapuihin, joihin tavallisesti papit pukeutuvat. Tutkimme erästä tarkemminkin. Nahistuneet kädet olivat rinnan päällä ristissä; kallossa oli kiinni kaksi sameata hiustukkoa; iho oli ruskea ja kuopalle painunut; poskipäillä se oli kireällä, niin että ne terävinä pistivät esiin; syvällä kuopissaan olivat tuikeat kuolleet silmät; sieraimet olivat tuskallisen silmänpistävät, nenän pää kun oli kadonnut; huulet olivat keltaisista hampaista käpertyneet pois; ja vierivien vuosien takaa, niiden kivettämänä, tervehti meitä vuosisataa vanha nauru!

Se oli hyvätuulisin ja samalla hirvittävin nauru, mitä ajatella saattaa. Varmaankin, niin ajattelin, oli se mitä erinomaisin sukkeluus, jonka tämä veteraani lausui viimeisen kerran hengähtäessään, kun hän sitä nauraa vielä tänäpäivänä.

Päätäni pyörryttää, kun ajattelen Vatikaania — sen kuvapatsaitten, maalauksien ja kaikenlaisten ja kaiken ikäisten muitten ihmeitten rannattomuutta. "Vanhoja mestareita" (etenkin kuvanveistäjiä) oikein vilisee siellä. En voi kirjoittaa Vatikaanista. Luullakseni en koskaan ole selvään muistava siitä mitä siellä näin muuta kuin muumiot ja Rafaelin "Kristuksen kirkastuksen" ja muutamia muita seikkoja, joita on tarpeeton nyt mainita. "Kristuksen kirkastuksen" muistan osaksi siitä syystä, että se oli asetettu melkein yksinään omaan huoneeseensa ja osaksi koska kaikki tunnustavat sen maailman ensimmäiseksi öljymaalaukseksi ja osaksi siitä, että se oli kaunis. Värit ovat tuoreet ja mehevät, "ilme" on oiva, niin sanotaan, "tunne" vilkas, "sävy" hyvä, "syvyys" syvä ja leveys noin neljä ja puoli jalkaa minun arvioni mukaan. Se on taulu, joka virittää mielenkiintoa; sen kauneus on lumoava. Se oli kyllin kaunis ollakseen vaikka "renessanssia". Huomautus, jonka lausuin joku aika takaperin, johtaa erääseen ajatukseen — ja toivoon. Eikö ole mahdollista, että syy, miksi tässä taulussa näen niin paljon viehättävää, on sen yksinäisyys, se että se on eristetty galleriain hurjasta kaaoksesta? Jos joitakuuta muitakin eristettäisiin itsekseen, niin eivätkö nekin olisi kauniita? Jos tämä asetettaisiin keskelle sitä taulujen erämaata, jonka Rooman gallerioissa tapaamme, niin näyttäisikö se minusta yhtä kauniilta? Jos tähän saakka olisin joka palatsissa nähnyt vain yhden "vanhan mestarin", enkä eekerikaupalla seiniä ja kattoja aivan paperoituina niillä, niin eiköpähän minulla olisi vanhoista mestareista sivistyneempi käsitys kuin tämä nykyiseni? Melkeinpä luulen. Kun olin koulupoika ja minun piti ostaa uusi puukko, en voinut muodostaa itselleni mielipidettä siitä, mikä näytelaatikossa olevista oli sievin, eivätkä ne mielestäni ainoakaan olleet erikoisen sieviä. Tein senvuoksi vaalini raskaalla sydämellä. Mutta kun katselin ostostani kotona, jossa ei ollut muita kiiltäviä teriä sen kanssa kilpailemassa, niin aivan hämmästyin sen kauneutta. Aivan tähän päivään saakka ovat uudet hattuni aina näyttäneet kauniimmilta puodista päästyään kuin puodissa muitten uusien hattujen seurassa. Minulle alkaa nyt hämärtää, että se, mitä kokoelmassa olen pitänyt yleisenä rumuutena, ehkä oikeastaan onkin yleistä kauneutta. Minä toivon vilpittömästi, että se olisi sitä muille, mutta minulle se ei ainakaan sitä ole. Ehkä oli syynä siihen, että tapani oli niin mielelläni käydä New Yorkin taideakatemiassa, se, ettei siellä ollut kuin muutamia satoja maalauksia,

minkä vuoksi niihin kaikkiin tutustuminen ei käynyt yli voimaini. Akatemia oli kai kuin papuruoka ja läski neljäkymmenen mailin erämaassa, eurooppalainen galleria taas juhla-ateria, johon kuuluu kolmesta ruokalajia. Yhdestä ruokalajista ei jää pienintäkään näkyväistä merkkiä, mutta kolmesta ruokalajia karkoittaa pois ruokahalun tuottamatta mitään tyydytystä.

On kuitenkin yksi asia, josta olen aivan varma. Kaikista Michelangeloista, Rafaeleista, Guidoista ja muista vanhoista mestareista huolimatta Rooman suurenmoinen historia on jäänyt maalaamatta! Neitsyitä kyllä ja paaveja ja pyhiä variksenpelättimiä maalattiin niin paljon, että niillä melkein olisi voinut kansoittaa paratiisin, mutta muuta he eivät maalanneetkaan. "Nero soittaa Rooman palaessa", Caesarin murha, taikka semmoinen järkyttävä kohtaus, kun satatuhatta ihmistä Colosseumissa hurmauksen kiihkossa kumartui eteenpäin nähdäkseen kahden taitavan gladiaattorin kolhivan toisiaan murhamielellä, tiikerin hyppävään polvistuvan marttyyriin kimppuun — näitä ja tuhansia muita aiheita, joista luumme elävällä mielenkiinnolla, täytyy meidän tyytyä etsimään vain kirjoista — emme vanhain mestarien jättämästä romusta — mestarien, joita ei enää ole olemassa, kuten mielihyvällä muistan.

He maalasivat ja veistivät marmoriiin vain yhtä historiallista kohtausta (joka on jossain määrin kuulu), yhtä ainoata. No mikähän se sitten oli ja minkä vuoksi he erikoisesti sen valitsivat? Se oli "Sabiinitarten ryöstö" ja rintain ja säärin vuoksi he sen valitsivat. Minun täytyy punastua heidän tähtensä.

Minä kuitenkin katselen mielelläni kuvapatsaita ja katselen mielelläni taulujakin — yksinpä pyhässä haltioitumisessa taivasta kohti katselevia munkkejakin ja munkkeja, jotka mietiskelyssä katsovat alaspäin, ja munkkeja, jotka nuuskivat, mistä saisivat jotain syödäkseen — ja sen vuoksi minä heidän mielestäni kaiken kaunan ja kiitän paavillista hallitusta siitä, että se niin kateellisesti vaalii näitä esineitä ja niin uutteraan niitä kokoo; ja että se sallii minun, muukalaisen, joka en edes ole aivan ystävällinen, liikkua niiden kesken mielin määrin ja häiritsemättä, ottamatta minulta mitään maksua, vaatien ainoastaan sen, että käyttäydyn niin hyvin kuin minun tulee käyttäytyä kenen toisen talossa tahansa. Kiitän Pyhää isää oikein sydämellisesti ja toivotan hänelle pitkää ikää ja yllinkyllin onnea.

Paavit ovat kauan olleet taiteen suojelijoita ja säilyttäjiä aivan samalla tavalla kuin uusi käytännöllinen tasavaltamme on tekniikan edistyksen ja menestyksen suojelija. Heidän Vatikaaniinsa on koottu säilöön kaikki, mitä taiteen alalla on omituista ja kaunista, meidän patenttivirastomme säilyttää kaikki, mitä mekaniikan alalla on kummaa ja hyödyllistä. Kun joku keksii uuden mallisen riimun tai uuden entistä etevämmän sähkölennätysmenetelmän, antaa hallituksemme hänelle patentin, joka on suuren omaisuuden arvoinen; kun taas joku Campagnalla kaivaa maasta vanhan kuvapatsaan, antaa paavi hänelle suuren omaisuuden verran kultakolikolta. Voimme johonkin määrään arvata ihmisen luonteen siitä, minkälainen nenä hänellä on naamassaan. Vatikaani ja patenttivirasto ovat hallinnollisia neniä ja niissä on koko lailla luonnetta.

Opas näytti meille Vatikaanissa valtavaa Jupiterin patsasta, jonka hän sanoi näyttävän näin vahingoittuneelta ja kuluneelta — niin kulkuripoikain jumalalta — siitä syystä, että se aivan hiljakkoin oli kaivettu esiin Campagnan mullasta. Hän kysyi, paljonko arvoiseksi tämän Jupiterin otaksuimme? Minä vastasin, oikopäätä kuin älymies ainakin, että sen arvo oli noin neljä dollaria — ehkä puoliviidettä. "Satatuhatta dollaria!" sanoi Ferguson. Ferguson lisäksi sanoi, ettei paavi salli viedä tämänkaltaisia muinaistuotteita alueeltaan pois. Hän asettaa komissionin tutkimaan tämänkaltaisia löytöjä ja antamaan lausuntonsa niiden arvosta. Paavi sitten maksaa löytäjälle puolet arvioidusta määrästä ja ottaa kuvapatsaan. Hän sanoi, että tämä Jupiter oli löydetty vainiosta, jonka joku vast'ikään oli ostanut kolmellakymmenellä dollarilla, ja oli ensimmäinen sato uudelle viljelijälle siis ollut sangen tyydyttävä. En tiedä, puhuuko Ferguson aina totta vai eikö, mutta otaksun hänen puhuvan. Tiedän, että kaikille vanhain mestarien maalaamille tauluille on pantu suunnaton vientitulli, jottei niitä yksityisistä kokoelmista myytäisi. Olen myös tullut vakuutetuksi siitä, ettei oikeita vanhain mestarien tauluja ole Amerikassa juuri nimeksikään, koska halvimmistakin ja vähäpätöisimmistä vaaditaan hyvänlaisen maatalon hinta. Aioin vähin itsekin ostaa erään pienen vähäpätöisyyden, Rafaelin käsialaa, mutta hinta oli kahdeksankymmentätuhatta dollaria, vientitullin kanssa se olisi noussut joukon toisellesadalletuhannelle, jonka vuoksi vain tutkiskelin sitä vähän aikaa ja sitten päätin, etten huolikaan.

Tekee mieleni tässä mainita näkemäni kirjoitus, ennenkuin unhotan sen:

"Kunnia Jumalalle korkeudessa, rauha maassa *ihmisille, joilla on hyvä tahto!* Se ei ehkä ole hyvää Jumalan sanaa, mutta se on väärentämätöntä katolilaisuutta ja ihmisluontoa." [Verratessani tätä rovasti Alfordin Uuden Testamentin käännökseen huomaan kuitenkin nöyryytettyä, että se *on* hyvää Jumalan sanaa. No niin, ehkä olen tietämätön, mutta paha en ole. — *M. T.*]

Tämä on kultakirjaimilla kirjoitettu erään mosaiikkiryhmän ympäri, joka on "Scala santan" sivulla Pyhän Johanneksen Lateraanikirkossa; tämä taas on maailman kaikkien katolisten kirkkojen äiti ja valtiatar. Ryhmä esittää Vapahtajaa, Pyhää Pietaria, paavi Leoa, Pyhää Silvesteriä, Constantinusta ja Kaarle Suurta. Pietari antaa *palliumin* paaville ja lipun Kaarle Suurelle. Vapahtaja antaa avaimet

Pyhälle Silvesterille ja lipun Constantinukselle. Vapahtajaan ei kohdistu rukouksia — hänen tärkeytensä ei yleensä näytä Roomassa olevan suuri; vaan alla olevassa kirjoituksessa seisoo: "*Siunattu Pietari, anna paavi Leolle ikää ja Kaarle kuninkaalle voitto.*" Siinä ei sanota: "Välitä meidän puolestamme Vapahtajan kautta tämä pyyntö Isälle", vaan suoraan sanotaan "*Siunattu Pietari, anna se meille.*"

Kaikessa vakavuudessa — tahtomatta olla pilkallinen — tahtomatta olla epähurskas ja varsinkin tahtomatta olla pyhyyttä häväisevä — voin siitä, mitä olen kuullut ja nähnyt, pyhain henkilöiden arvojärjestykseen nähden Roomassa tehdä seuraavat johtopäätökset:

Ensimmäinen on "Jumalan äiti", toisella nimellä Neitsyt Maaria.

Toinen Jumaluus.

Kolmas Pietari.

Neljäs sija kuuluu kahdelle- tai viidelletoista kanonisoidulle paaville ja marttyyriille.

Viides Jeesukselle Kristukselle Vapahtajalle (aina kuitenkin sylilapsena).

Voin ehkä olla väärässä — päätelmäni usein käyvät harhaan, kuten muittenkin ihmisten — mutta tämä on päätelmäni, olipa tuo sitten hyvä tai paha.

Tässä juuri tahdon mainita erään seikan, joka minusta näyttää omituiselta. Roomassa ei ole ensinkään "Kristuksen kirkkoja", sen enempää kuin "Pyhän hengenkään" kirkkoja, mikäli minä olen huomannut. Siellä on kaikkiaan nelisensataa kirkkoa, mutta noin neljäs osa näyttää saaneen nimensä madonnasta ja Pyhästä Pietarista. Maarian mukaan on nimitetty niin monta, että niitä on täytynyt erotella toisistaan kaikenlaisilla lisäkkeillä, jos oikein käsitan. Siten on kirkkonsa Pyhällä Ludvigilla, Pyhällä Augustinuksella, Pyhällä Agneksella, Pyhällä Calixtuksella, Lucinan Pyhällä Laurentiuksella, Damason Pyhällä Laurentiuksella, Pyhällä Cecilialla, Pyhällä Athanasiuksella, Pyhällä Filippus Nerillä, Pyhällä Catharinalla, Pyhällä Dominicuksella ja monen monella pienemmällä pyhällä, joiden nimi ei ole kautta maailman tuttu — ja kaukana jälkipäässä, kerrassaan kirkkojen luvun ulkopuolella, tulee pari sairashuonetta: toinen niistä on saanut Vapahtajan, toinen Pyhän hengen nimen!

Päivän toisensa ja yön toisensa jälkeen olemme vaeltaneet Rooman sortuvain ihmeitten keskellä; päivän toisensa ja yön toisensa jälkeen olemme ahmineet viidenkolmatta vuosisadan tomuja ja tähteitä — olemme niitä päivät miettineet, niistä yöt unta nähneet, kunnes joskus mielestämme tunsimme itsekin lahoavamme ja muuttuvamme silvotuiksi ja kulmattomiksi, joka hetki joutuvamme jonkun muinaistutkijan saaliiksi, saavamme sääremme paikatuiksi, tulevamme "ennalleen korjatuiksi" kömpelöllä uudella nenällä, saavamme väärät nimilaput ja väärät aikamäärät ja joutuvamme lopulta Vatikaanin kokoelmiin, jotta runoilijat meistä loruilisivat ja kaikennäköiset vandaalit yhä ja ikuisesti kirjoittelisivat meihin nimiään. Mutta joutomme on nyt täällä päättynyt ja huomenna lähdemme matkaan.

XXIX LUKU.

Napoli — Vihdoinkin karanteenissa — Annunziata.— Vesuviolle nousu — Kahden sentin yhteiskunta — Napolilaisten luonteen mustia puolia — Pyhän Januariuksen veri — Vesuviolle nousua jatketaan — Vieras ja ajuri — Napoli yöllä vuoren rinteeltä nähden — Vesuviolle nousua jatketaan.

Laivamme lojuu täällä Napolin satamassa — karanteenissa. Se on ollut täällä monta päivää ja viipyy vielä monta päivää tämän jälkeenkin. Me, jotka tulimme Roomasta junalla, olemme tämän onnettomuuden välttäneet. Tietysti ei kenenkään ole lupa lähteä laivaan, eikä tulla siitä maalle. Vankila se nyt on. Matkustajat luultavasti viettävät pitkät hehkuvan helteiset päivät siten, että telttakattojen alta katselevat Vesuviota ja kaunista kaupunkia — ja kiroilevat. Ajatelkaahan, kymmenen päivää tätä huvia! — Me soudamme sinne joka päivä veneellä ja pyydämme heitä tulemaan maihin. Se lohduttaa heitä. Me jäämme kymmenen askeleen päähän laivasta ja kerromme heille, kuinka mainio kaupunki tämä on ja kuinka paljon parempi ruoka tšekäläisissä hotelleissa on kuin missään muualla Euroopassa; ja kuinka viileätä niissä on; ja kuinka täällä on jäähytelöä kuin napajäätiköitä; ja kuinka sanomattoman hauskaa on ollut laukata pitkin maata ja purjehtia lahden saariin. Tämä rauhoittaa heitä.

Vesuviolle nousu.

Vesuvio-retkemme ei tule hevillä unohtumaan mielestäni — osaksi ovat siihen syynä maisemakokemukset, mutta pääasiassa kuitenkin matkan raskuudet. Pari kolme meistä oli käynyt lepäilemässä Ischian saaren tyynten ja kauniitten näköalain keskellä, kahdeksantoista mailin päässä ulkona satamassa; olimme olleet siellä pari päivää. Sanomme sitä "lepäämiseksi", mutta en nyt muista, mikä siinä oli lepäämistä, sillä palatessamme Napoliin emme olleet nukkuneet neljäänkymmeneenkahdeksaan tuntiin. Olimme juuri yöpuulle asettumaisillamme varhain illalla, saadaksemme vähän takaisin menettämiämme unia, kun saimme kuulla tästä Vesuvion retkestä. Retkikuntaan piti kuulua kahdeksan henkeä, ja Napolista oli lähdettävä puolenyön aikaan. Varustimme matkalle jonkun verran eväitä, tilasimme ajoneuvoja viemään meidät Annunziataan ja kuljeskelimme sitten kaupungilla pysyäksemme kahteentoista valveilla. Matkaan lähdettiin täsmälleen, ja puolentoista tunnin kuluttua saavuttiin Annunziatan kaupunkiin. Annunziata on se vihoviimeinen paikka, mitä on auringon alla. Italian muissa kaupungeissa ihmiset makailevat alallaan rauhallisesti ja odottavat, että kysytte heiltä jotain, taikka teette jonkun julkisen teon, josta voi vaatia maksua — mutta Annunziatassa he ovat tämänkin hienotunteisuuden rippeen menettäneet. He ottavat tuolista naisen saalin ja antavat sen takaisin ja vaativat siitä lantin. Avaavat vaunujen oven ja vaativat maksun — sulkevat sen, kun olette ulos päässyt, ja vaativat maksun. Auttavat teitä ottamaan esiin vaateharjan — kaksi senttiä. Harjaavat vaatteenne ja pölyyttävät ne pahemmiksi kuin ne olivatkaan — kaksi senttiä. Hymyilevät teille — kaksi senttiä. Kumartavat, mielitelevästi irvistäen, hattu kädessä — kaksi senttiä. He kysymättä antavat kaikki tiedot, esimerkiksi että muulit tulevat paikalla — kaksi senttiä — lämmin päivä, hyvä herra — kaksi senttiä — neljä tuntia tarvitsette vuorelle päästäksenne — kaksi senttiä. Ja tähän suuntaan sitä jatkuu. He ahdistavat teitä — vaivaavat teitä, hyörivät ympärillänne ja hikoilevat ja haisevat pahalta. Ei ole niin alentavaa tointa, etteivätkö he sitä tekisi rahasta. Minulla ei ole ollut tilaisuutta omain havaintojeni perustuksella tutustua ylempiin luokkiin, mutta sen mukaan mitä olen niistä kuullut, olen päätellyt, että jos heiltä puuttuukin yksi tai pari hirtehisten huonoista piirteistä, korvaavat he ne yhdellä tai parilla toisella, jotka ovat vielä huonommat. Kuinka nämä ihmiset kerjäävät! — vaikka monikin heistä on hyvin puettu.

Minä sanoin, etten omain havaintojeni perustuksella tiennyt mitään ylemmistä luokista. En sattunut muistamaan. Se mitä näin heidän urhoollisimpain ja kauniimpain tekevän eilisiltana, oli semmoista, että lauhkeammassa maissa halvimmatkin sitä punastuisivat. Heitä oli kokoontunut sadoittain ja tuhansittainkin San Carlon suureen teatteriin — mitä tekemään? Mitäkö? Ilveilemään vanhan naisen kustannuksella — nauramaan, viheltämään, pilkkaamaan vanhaa näyttelijätärtä, jota he ovat aikanaan jumaloineet, mutta jonka kauneus nyt on lakastunut ja jonka ääni on entisen sointunsa menettänyt. Jokainen puhui siitä, mikä harvinainen urheilu odotti. Sanoivat teatterin täyttyvän reunojaan myöden Frezzolinia kuulemaan. Sanottiin, ettei hänen laulunsa enää ollut täysipätoistä, mutta että ihmiset ainakin tahtoivat nähdä hänet. Ja niinpä lähdimme mekin. Ja joka kerta kuin tämä nainen lauloi, he sihittivät ja nauroivat — koko suurenmoinen huone — ja heti kun hän poistui näyttämöltä, he taas kättentaputuksilla kutsuivat hänet esiin. Kerran tai pari hänet vaadittiin toistamaan viisi tai kuusi kertaa yhteen mittaan ja vastaanotettiin sihinällä esiintyessään ja laskettiin sihinällä ja naurulla menemään, kun oli lopettanut — sitten paikalla vaadittiin toistamaan ja joutumaan uudelleen samain solvausten alaiseksi! Ja kuinka jalosyntyiset nauttivat siitä! Valkohansikkaiset herrat ja naiset nauroivat, niin että kynelet juoksisivat, ja paukuttivat käsiään aivan haltioissaan joka kerta, kun tuo onneton vanha vaimo nöyränä astui esiin kuudennen kerran kärsivällisenä ja valittamatta — vastaanottamaan sihinän myrskyn! Se oli verrattoman julmaa menoa — riettainta ja tunnottominta, mitä ajatella saattaa. Laulajatar olisi kerrassaan voittanut puolelleen amerikkalaiset hampuisitkin urhealla, vääjäämättömällä tyyneydellään (sillä hän toisti ja toisti jos kuinka moneen kertaan ja nauroi ja kumarteli herttaisesti ja lauloi niin hyvin kuin suinkin taisi ja poistui kumarrellen keskellä ilkkunaa ja sihinää, menettämättä malttiaan tai ryhtiään). Ja varmaan missä muussa maassa tahansa kuin Italiassa hänen sukupuolensa ja avuttomuutensa olisi runsaasti riittänyt häntä suojelemaan — hän ei olisi muuta suojelusta kaivannut. Ajatelkaahan, mikä paljous pieniä sieluja eilen illalla tungokseen saakka täytti tuon teatterin. Jos johtaja olisi voinut teatterinsa täyttää vain napolilaisilla sieluilla, ilman niihin kuuluvia ruumiita, olisi hänen täytynyt saada kokoon ainakin yhdeksänkymmentä miljoonaa dollaria. Mitä luonteenpiirteitä täytyykään olla miehellä, kun ne saavat hänet tarjoamaan kolmelle tuhannelle heittiölle tilaisuuden sihistä, ilkkua ja nauraa vanhalle ystävättömälle naiselle ja häpeällisesti nöyryyttää häntä? Hänellä täytyy olla *kaikki* halpamaiset piirteet mitä yleensä on. Havaintoni minulle vakuuttavat (en mielelläni vakuuta yli omain henkilöillisten havaintojeni), että Napolin ylemmillä luokilla on nuo luonteenpiirteet. Muutoin voivat olla sangen hyvää väkeä. Mene tiedä.

Vesuviolle nousua jatketaan.

Tässä Napolin kaupungissa uskotaan yhteen kaikkein kehoimmista uskonnollisista petöksistä, mitä Italiassa voi tavata — Pyhän Januariusuksen veren ihmeelliseen nesteeksi muuttumiseen. Kahdesti vuodessa papit kokoavat kaiken kansan katedraaliin ja ottavat ulos tämän maksoittunutta verta sisältävän pullon ja antavat rahvaan nähdä, kuinka se hitaasti sulaa ja liukenee nesteeksi — ja

kahdeksan päivää tätä kehoa narripeliä jatketaan antamalla veren joka päivä uudelleen liueta, ja samalla papit kulkevat rahvaan kesken ja kokoavat maksuksi rahaa. Ensimmäisenä päivänä veri sulaa neljässä kymmenessä seitsemässä minuutissa — kirkko on silloin täysi ja kolehdin kerääjät tarvitsevat aikaa ennättääkseen kerätä rahat. Seuraavina päivinä se päivä päivältä sulaa aina vähän sukkelammin, sitä mukaa kuin "huoneetkin" vähenevät, kunnes se kahdeksantena päivänä, jolloin saapuvilla on vain muutama kymmenkunta, sulaa neljässä minuutissa.

Ja täällä oli myös tapana panna toimeen suuri juhlakulkue, johon otti osaa pappeja, kansalaisia, sotamiehiä, merimiehiä ja kaupunginhallituksen korkeimpia virkamiehiä, keritsemään hiukset tekemällä tehdyn madonnan päästä — täytetyn ja maalatun kuvan, joka oli kuin muotikauppiaitten nukke — sillä tämän nukan hiukset kasvoivat uudestaan ihmeen kautta aina kahdentoista kuukauden kuluttua. Vielä neljä tai viisi vuotta takaperin tätä keritsemisjuhlaa juhlittiin. Se tuotti suuria tuloja sille kirkolle, joka tämän merkillisen kuvan omisti, ja tuo julkinen tukan keritseminen toimitettiin aina mitä suurimmalla loistolla ja juhlallisimmilla menoilla — kuta juhlallisemmin, sitä parempi, sillä kuta suurempi oli komeus, sitä enemmän kokoontui väkeä ja sitä runsaammin meno tuotti rahaa — mutta viimein koitti se päivä, että Napolissakin paavi ja hänen palvelijansa menettivät suosionsa ja kaupungin hallitus lakkautti tämän vuotuisen keritsemisjuhlan.

Tässä meillä on kaksi kuvaavaa piirrettä näistä napolilaisista — kaksi tyhmintä petosta, mitä ajatella saattaa, mutta joita siitä huolimatta toinen puoli kansasta hartaasti ja uskollisesti uskoi ja toinenkin puoli joko uskoi taikka sitä vaieten suvaitsi, tukien siten tätä petosta. Minä puolestani mielelläni uskon, että koko väestö uskoi näihin surkeihin, halpoihin ihmeihin — ihmiset, jotka vaativat kaksi senttiä joka kerran kuin teille kumartavat ja julkisesti pitävät naista pilkkanaan, semmoiset ihmiset luullakseni siihen kykenevät.

Vesuviolle nousua jatketaan.

Nämä napolilaiset pyytävät aina neljä kertaa enemmän hintaa, kuin mihin he aikovat tyytyä, mutta jos annatte heille sen, mitä he ensiksi pyysivät, häpeävät he, kun pyysivät niin vähän, ja pyytävät paikalla enemmän. Kun rahaa on maksettava ja vastaanotettava, väitellään siitä aina rajusti ja huhdotaan käsillä ja liikkeillä. Mahdotonta ostaa ja maksaa kahden sentin arvosta simpukankuoria ilman toraa ja ikävyyksiä. Yksi ajurinmatka kahden hevosen vetämissä vaunuissa maksaa frangin — se on halpaa — mutta ajuri pyytää aina enemmän, milloin milläkin tekosyyllä, ja jos hän saa, pyytää hän uudelleen. Sanotaan erään ulkomaalaisen kerran ajaneen yhdellä hevosella erään matkan, jolta taksa oli puoli frangia. Hän antoi ajurille kokeeksi viisi frangia. Tämä pyysi lisää, ja sai vielä yhden frangin. Vielä sittenkin hän pyysi lisää ja sai frangin — pyysi lisää, mutta nyt tuli kieltoa Hän kiivastui — ja toisen yhä kieltäessä alkoi pitää pahaa ääntä. Ulkomaalainen sanoi: "No hyvä, antakaa minulle takaisin ne seitsemän frangia, niin katson, mitä voin tehdä" — ja saatuaan ne hän antoi ajurille puoli frangia, ja tämä paikalla pyysi kaksi senttiä juomarahoja. Voidaan ehkä luulla minua ennakkoluuloiseksi. Ehkäpä olenkin. Häpeäisin itseäni, ellen olisi.

Vesuviolle nousua jatketaan.

No niin, kuten minun piti sanoa, saimme muulimme ja hevosemme tingittyämme tunnin, puolentoista Annunziatan asukkaitten kanssa, ja lähdimme unisina nousemaan vuorta, joka muulin hännässä heittiö, joka oli muulia muka hoputtamassa, vaikka hän todellisuudessa pitikin kiinni ja antoikin elukan kiskoa itseään ylös. Alussa edistyi matkani hitaasti, mutta sitten minua alkoi kaduttaa tuo kauppa ... pitikö minun maksaa heitukalleni viisi frangia siitä hyvästä että hän kiskoi muuliani hännästä taapäin ja esti sitä mäkeä nousemasta? Annoin hänelle lähtöpassin. Matka alkoi nyt sujua sukkelammin.

Eräältä korkealta kohdalta näimme vuoren rinteeltä Napolin suurenmoisena kuvana edessämme. Emme tietenkään nähneet mitään muuta kuin kaasulamput — kaksi kolmannelta ympyrän kehästä suuren lahden ympärillä — timanttisen kaulakoristeen, joka kaukaisesta etäisyydestä kimalsi läpi pimeyden — ei yhtä säteilevänä kuin tähdet päämme päällä, mutta vienompana, sävyrikkaampana, kauniimpana — ja kautta koko suuren kaupungin kiiteli valoja ristiin rastiin, muodostaen jos miten monta kimaltelevaa viivaa ja käyrää. Ja kaupungin takana, kautta tasaisen campagnan, penikulmia laajalta ympäriinsä, oli siroteltuna valorivejä, ympyröitä ja rypäleitä, jotka kaikki kiilsivät kuin jalokivet ja ilmaisivat kymmenet unta ottavat kylät. Juuri tähän aikaan se heittiö, joka riippui edelläni kulkevan hevosen hännästä ja hevosta kohtaan harjoitti kaikenlaista tarpeetonta julmuutta, sai semmoisen potkun, että hän lensi noin neljäntoista sylen päähän, ja tämä seikka yhdessä etäisyyden satumaisten valojen kanssa herätti minussa autuaallista iloa ja minä olin hyvilläni, että olin lähtenyt Vesuviolle.

Vesuviolle nousua jatketaan.

Tästä aiheesta tulee oiva luku ja huomenna tai ylihuomenna minä sen kirjoitan.

XXX LUKU.

Vesuviolle nousua jatketaan.

Vesuviolle nousua jatketaan — Kaunis näköala auringon noustessa — Ei aivan yhtä kaunis syrjäkaduilla — Vesuviolle nousua jatketaan — Sadan jalan korkuisia taloja — Kirjava kulkue — Kaupustelijain ruokaseteli — Ruhtinaallisia palkkoja — Vesuviolle nousua jatketaan — Hintamietelmiä — Ihmeteltävä "Sininen luola" — Käynti Napolin lahden kuuluilla paikoilla — Myrkyllinen "Koiraluola" — Kivettynyt laavavirta — Nousua jatketaan — Saavutaan kukkulalle — Kraaterin kuvaus — Vesuviolta laskeudutaan.

"Nähdä Napoli ja kuolla". No niin, enpä kuitenkaan tiedä, tarvitsisiko siitä kuolla, että vain näkee sen, mutta hieman toiseksi voisi asia käydä, jos yrittäisi asettua sinne asumaan. Nähtynä aamun ensi valkeamalla korkealta Vesuvion rinteeltä, kuten me sen näimme, Napoli on ihmeteltävän ihana taulu. Näin etäältä nähden sen likaiset rakennukset näyttivät valkoisilta — ja niin ne rivi riviltä parvekkeilleen, akkunoineen ja kattoineen sinisestä merestä kohosivat yhä korkeammalle ja korkeammalle aina Pyhän Elmon valtavaan linnaan saakka, joka tuon valkoisen pyramidin huippuna antoi taululle sopusuhtaa, vaikuttavaisuutta ja täydellisyyttä. Ja kun sen liljat muuttuivat ruusuiksi — kun se auringon ensi suutelosta punastui — oli se sanoin kuvaamattoman kaunis. Silloin sangen hyvin olisi saattanut sanoa "nähdä Napoli ja kuolla". Taulun kehystys oli sekin lumoava. Edessä sileä meri - suunnattoman laajana monivärisenä mosaiikkina; korkeat saaret, jotka etäisyydessä ujuivat haaveellisissa autereissa; kaupungin meidän puoleisessa päässämme Vesuvion uhkea kaksoiskukkula jyrkine mustine laavasärmineen ja saumoineen, jotka valuivat alas rannatonta tasaista campagnaa kohti — vihanta matto, joka lumooa silmän ja opastelee sitä yhä edemmä ja edemmä ohi puuryhmäin, yksinäisten talojen ja lumivalkoisten kylien, kunnes se lopulta hajoaa ja on reunustus auerta ja yleistä epämääräisyyttä. Erakkolasta, Vesuvion rinteeltä, tulee "Napoli nähdä ja kuolla".

Mutta älkää menkö sen muurien sisäpuolelle tarkemmin katsomaan. Se hieman vähentää sen romanttisuutta. Väki on tavoiltaan likaista ja siitä ovat kadut likaiset ja tästä on seurauksena iljettäviä näköjä ja hajuja. Ei koskaan ole mikään yhteiskunta kammonnut koleraa siihen määrään kuin nämä napolilaiset. Mutta siihen heillä onkin hyvät syyt. Kolera tavallisesti voittaa napolilaisen häneen kiinni käydessään, sillä, nähkääs, ennenkuin tohtori lian kautta ennättää kaivautua tautiin saakka, mies kuolee. Ylemmät luokat kylpevät meressä kerran päivässä ja ovat melko siistit.

Katujen leveys yleensä riittää yksille vaunuille, ja kuinka niillä kuhisee väkeä! New Yorkin Broadway joka kadulla, joka aukiolla, joka kujassa! Semmoiset paljoudet, semmoiset tungokset, semmoiset vilinät kuin siellä on rientävää, hyörivää, taistelevaa ihmiskuntaa! Jalkakäytäviä on tuskin ollenkaan, ja jos on, niin ovat ne usein niin kapeat, ettei toisen sivu voi kulkea karamboloimatta häntä vastaan. Kaikki sen vuoksi kävelevät kadulla — ja missä kadut ovat kyllin leveät, siellä kiittää ajoneuvoja lakkaamatta ohitsenne. Kuinka ei joka päivä tuhatkunta ihmistä joudu vaunujen alle ja käy raajarikoksi, se on mysteeri, jota ei vielä kukaan ole kyennyt selvittämään.

Mutta jos maailmassa on kahdeksatta ihmettä, niin varmaan tämä kunnia kuuluu Napolin asuinrakennuksille. Rehellinen vakaumukseni on, että runsaasti suurin osa on enemmän kuin sadan jalan korkuisia! Ja niiden jyrkät tiiliseinät ovat seitsemää jalkaa vahvat. Täytyy nousta yhdeksät portaat, ennenkuin on ensi "kerroksessa". Ei, ei yhdeksiä, mutta niille vaiheille. Joka akkunon edessä on kuin pieni lautainen linnunhäkki aina ylös, ylös, ylös, ylös ikuisiin pilviin saakka, jossa katto on, ja joka akkunassa aina on joku, joka katselee ulos — tavallisen kokoisia ihmisiä, jotka katselevat ulos ensimmäisestä kerroksesta, hivenen pienempiä toisesta kerroksesta, ihmisiä, jotka näyttävät sitäkin pienemmiltä, kolmannesta — ja siitä ylöspäin ne säännöllisen vähenemisasteikon mukaan käyvät yhä pienemmiksi ja pienemmiksi, kunnes ylimpään kerrosten ihmiset enemmän kuin mitään muuta muistuttavat lintuja harvinaisen suuressa pääskysen pesässä. Tällaiset kapeat katurotkot korkeine taloriveineen, jotka etäisyydessä yhtyvät kuin rataiskot, niiden vaatenarut, joita kulkee kadun poikki kaikissa korkeuksissa heilutellen lippumaisia ryysyjään alla kihisevän ihmishyörinän päällä, ja valkopukuiset naiset, joita kyyröttää parvekkeiden kaiteilla pitkin matkaa kivilaskokselta hamaan taivaaseen — tämä on perspektiivi, jonka seikkaperäisyyttä todella kannattaa lähteä Napoliin katsomaan.

Vesuviolle nousua jatketaan.

Napolissa ja sen lähimmissä esikaupungeissa on kuusisataa kaksikymmentäviisituhatta asukasta, mutta olen varma siitä, ettei se alaltaan ole suurempi kuin sadanviidenkymmentuhannen asukkaana kaupunki Amerikassa. Mutta ylös ilmaan se ulottuu korkeammalle kuin kolme amerikkalaista kaupunkia

ja siinä onkin koko salaisuus. Tahdon tässä sivumennen huomauttaa, että ylellisyyden ja köyhyyden, loiston ja kurjuuden vastakohtat ovat Napolissa vielä räikeämmät kuin Pariisissaakaan. Pariisissa täytyy lähteä Boulognen metsään, jos mieli nähdä muodikkaita pukuja, loistavia ajoneuvoja ja kaikkein komeimpia livreitä, Faubourg St. Antoineen taas näkemään pahuutta, kurjuutta, repaleita ja likaa — mutta Napolin valtakaduilla on tämä kaikki sekaisin. Alastomia yhdeksänvuotiaita poikia ja rikkaitten korupukuisia lapsia, rääsyjä ja repaleita ja loistavia univormuja, aasinrattaita ja loistojoneuvoja, kerjäläisiä, prinssejä ja piispoja tyrkkii toisiaan joka kadulla. Kello kuusi koko Napoli joka ilta lähtee ajelemaan Riviera di Chiajalle (mitä sekin nimi merkinnee) ja pari tuntia voi silloin seisoa ja katsella sivu kulkevaa jonoa, joka on kirjavin ja räikein sekoitukseltaan, mitä silmänne ovat milloinkaan nähneet. Prinssit (Napolissa on enemmän prinssejä kuin poliiseja — niitä on vaivaksi asti) — prinssit, jotka asuvat kahdeksannessa kerroksessa eivätkä omista mitään ruhtinaskuntia, pitävät omia vaunuja ja näkevät nälkää; ja puotipalvelijat, mekaanikot, muotikauppiat ja irstaat naiset jättävät päivällisensä syömättä voidakseen ajaa Chiajalla vuokravaunuissa; kaupungin hunttiot ja ryysyläiset ahtautuvat kaksin-kolminkymmenin pienille retkuville rattaille, joita aasi vetää, ei paljoakaan kissaa suurempi, ja *hekin* ajelevat Chiajalla; herttuat ja pankkimiehet upeissa vaunuissa, loistavine ajomiehineen ja heitukkoineen lähtevät niinikään liikkeelle ja näin tuo hurja jono menee ja tulee. Pari tuntia ylhäisö ja rikkahisto ja alhaiso ja köyhälistö sahailee edes takaisin tässä hurjassa kulkueessa ja sitten kaikki lähtevät kotia tyydytetyllä mielellä, onnellisina ja mielestään kunnian kukkuloilla.

Katselin eräänä päivänä kuninkaan palatsissa suurenmoista marmorista porraskäytävää, jonka sanottiin maksaneen viisi miljoonaa markkaa, ja minä arvostelin, että olisikohan maksanut puoli miljoonaa. Minusta tuntui, että elämä mahtaisi olla kuin silkkiä maassa, jossa mukavuuteen ja loisteliaisuuteen kannattaa näin paljon uhrata. Ja sitten astuin ulos, mietiskellen, ja olin vähällä astua erään tyhjäntoimittajan päälle, joka jalkakäytävän reunalla söi päivällistä — leipäpalasta ja rypäleitä. Huomatessani, että tämä villivarsa olikin hedelmäliikkeen kauppa-apulainen (liike hänellä oli vasussa kanssaan), josta hän sai kaksi senttiä päiväpalkkaa, ja ettei hänen kotinsa ollut mikään palatsi, menetin jonkun verran innostustani Italian elämän silkkisyyteen nähden.

Tämä luonnon järjestyksessä saa minut muistelemaan tšekäläisiä palkkoja. Armeijan luutnantit saavat dollarin vaiheilla päivässä, tavalliset sotamiehet pari senttiä. Tunnen vain yhden konttoristin — hänellä on neljä dollaria kuussa. Kirjanpainajat saavat kuusi ja puoli dollaria kuussa, mutta olen kuullut mainittavan, että eräs työnjohtaja saa kolmetoista. Näin äkillinen ja raju rikastuminen on tietysti tehnyt tästä miehestä pöyhkeän aristokraatin. Hänen suhtautumisensa on käynyt aivan sietämättömäksi.

Ja palkoista taas johtuvat mieleeni kauppatavarain hinnat. Pariisissa saatte Jouvinin parhaista hansikkaista maksaa kaksitoista dollaria tusinalta; jotenkin yhtä hyviä hansikkaita myydään täällä kolmella tai neljällä dollarilla tusina. Liinapaidat maksavat Pariisissa viisi tai kuusi dollaria kappale; täällä ja Livornossa niitä myydään kahdella ja puolella. Marseillessa maksatte neljäkymmentä dollaria ensi luokan hännystakista, joka on hyvän räätälin tekoa, mutta Livornossa saatte samalla hinnalla täydellisen juhlapuvun. Täällä saatte siistejä arkipukuja hinnoilla, jotka vaihtelevat kymmenestä kahteenkymmeneen dollariin, ja Livornossa saatte viidellätoista dollarilla päällystakin, josta New Yorkissa saisitte maksaa seitsemänkymmentä. Hienot kengät maksavat Marseillessa kahdeksan dollaria ja neljä dollaria täällä. Lyonin silkistä maksetaan Amerikassa paremmat hinnat, kuin Genovan. Mutta enin osa siitä silkistä, mitä valloissamme myydään, on Genovassa kudottu ja sitten viety Lyoniin, jossa se on leimattu Lyonin tuotteeksi ja sitten viety Amerikkaan. Genovassa voitte viidelläkolmatta dollarilla ostaa niin paljon silkkiä, että siitä tulee puku, joka New Yorkissa maksaa viisisataa dollaria — niin naiset minulle vakuuttavat. Nämä seikat luonnollisesti ja vaivatta johtavat minut takaisin aiheeseeni —

Vesuviolle nousua jatketaan.

Ja siitä muistuu mieleeni tuo ihmeteltävä Sininen luola. Se on Caprin saarella, kahdenkolmatta mailin päässä Napolista. Vuokrasimme pienen höyryn ja kävimme siellä. Poliisi tietysti tuli laivaan ja tutki terveydentilamme ja vaati selvitystä valtiollisesta kannastamme, ennenkuin meitä laskettiin maihin. Näitten pienten hyönteishallitusten suhtautuminen on todella sanomattoman naurettavaa. Jopa he lähettivät laivaankin poliisin pitämään meitä silmällä, niin kauan kuin Caprin rajain sisäpuolella viivymme. Luulivat luultavasti, että me aioimme varastaa heidän luolansa. Se kyllä olisi kannattanut varastaa. Luolan suu on neljä jalkaa korkea ja neljä jalkaa leveä ja se sijaitsee korkean, merestä pystyyn nousevan kallioseinämän laidassa. Siihen kuljetaan pienillä veneillä ja tiukka paikka se onkin. Luolaan ei ollenkaan pääse vuoksivedellä. Kunnialla sisään päästyänne huomaatte olevanne holviluolassa, joka on noin sataakuuttakymmentä jalkaa pitkä, sataakahtakymmentä leveä ja ehkä seitsemääkymmentä jalkaa korkea. Kuinka syvä se on, sitä ei kukaan tiedä. Se ulottuu valtameren pohjaan saakka. Tämän tyynen maanalaisen järven vesi on kirkkainta ja kauneinta sineä mitä ajatella saattaa. Se on läpinäkyvää kuin kristalli, ja sen väri saattaisi häpeään hehkuvimmankin taivaan, mitä Italian yli on koskaan kaartanut. Ei kauniimpaa väriä, uhkeampaa loistoa voi ajatella. Kun nakkaat veteen kiven, säihkyvät ne lukemattomat pienen pienet ilmaporeet, joita siitä syntyy, kirkasta häikäisevää valoa kuin

siniset teatteritulet. Kun kastat siihen airon, muuttuu sen lapa uhkeaksi sinikiehtavaksi himmeäksi hopeaksi. Jos annat miehen hypätä veteen, paikalla hänen päällään on loistava haarniska, jonka vertaa ei kuninkaallisillekaan ristiretkeläisille ollut suotu.

Sitten menimme Ischiaan, mutta siinä saarella olin jo ollut ja olin nyt aivan menehtyä ikävään, kun piti siellä "levätä" pari päivää ja tutkistella inhimillistä konnamaisuutta, Grande Sentinellan hotellinomistaja mallina. Lähdimme sitten Procidaan ja sieltä Pozzuoliin, jossa Samoksesta matkaan lähtenyt Pyhä Paavali astui maihin. Astuin maalle juuri samassa paikassa, jossa Pyhä Paavali oli astunut maalle, ja niin tekivät Dan ja kaikki muutkin. Se oli merkillinen yhteensattuma. Pyhä Paavali saarnasi näille ihmisille seitsemän päivää, ennenkuin lähti Roomaan.

Neron kylpylä, Baiaen rauniot, Serapiin temppeli, Cumae, jossa Cumaen Sibylla selitteli oraakkelilauseita, Agnano järvi, jossa syvällä pohjassa näkyy vanha uponnut kaupunki — näitä ja useita muita huomattavia paikkoja tutkimme kriittisellä typeryydellä, mutta suurinta huomiotamme herätti Koiraluola, me kun olimme siitä kuulleet ja lukeneet niin paljon. Kaikki Pliniuksesta hamaan Smithiin ovat kirjoittaneet Grotto de Canesta ja sen myrkköhöyryistä ja harva se matkailija, joka ei ole luolan permannon päällä pitänyt koiraa jaloista koetellakseen paikan tehoa. Koira kuolee puolessatoista minuutissa — kananpoikanen paikalla. Yleensä eivät vieraat, jotka ryömivät siihen nukkumaan, herää, ennenkuin heitä kutsutaan. Eivätkä he herää sittenkään. Vieras, joka panee sinne maata, aikoo jäädä vakinaiseksi asukkaaksi. Minua halutti nähdä tämä luola. Päätin ottaa mukaan koiran ja antaa sen hiukan tukehtua ja katsoa ajan, antaa sen tukehtua enemmän ja sitten lopettaa sen. Saavuin luolaan kolmen aikaan iltapäivällä ja ryhdyimme paikalla kokeita tekemään. Mutta nyt esiintyi huomattava vaikeus. Meillä ei ollut koiraa.

Vesuviolle nousua jatketaan.

Erakkolassa olimme noin viisi- tai kahdeksantoistasataa jalkaa yli merenpinnan, ja niin kauas oli enin osa tietä noussut aika jyrkkään. Seuraavat kaksi mailia tie oli sekalaista — toisin paikoin nousu oli jyrkkää, toisin paikoin ei. Mutta yksi tunnuspiirre sillä oli kaiken aikaa, erehtymättä — ilman muunteluita — se oli hellittämättömän ja sanoin kuvaamattoman katalaa. Se oli rosainen kapea polku ja kulki vanhan laavavirran yli — yli mustan valtameren, joka oli myllertänyt tuhansiin haaveellisiin muotoihin — hurja kaaos raunioita, autiutta ja karuutta — erämaa aaltoröykkiöitä, rajuja kurimuksia, rikkirevenneitä pienoivuoria — pahkaista, solmuista, ryppyistä ja kiertynyttä mustaa ainepaljoutta, joka matki haarovia juuria, suuria köynnöksiä, puunrunkoja, ja kaikki tämä oli sekaantunut ja kutoutunut yhdeksi ryteiköksi. Ja kaikki nämä ihmeelliset muodot, koko tämä melskeinen panoraama, kaikki tämä myrskyinen, kauas ulottuva musta autius järkyttävine elämän, toimen, kiehumisen, hyrskymisen ja raivoisan liikunnan ilmauksineen oli kivettynyt! — kaikki kuoliaaksi lyöty ja kylmäksi mielettömimmän hurjistelunsa hetkellä! — kahlehdittu, saanut jäykänkouristuksen ja jätetty ainaiseksi tuijottamaan taivasta kohti voimatonta raivoaan!

Vihdoin seisoiimme tasaisessa kapeassa laaksossa ja kahden puolen kohosivat korkeuteen Vesuvion molemmat jyrkät huiput. Toinen, jolle meidän oli kavettava ja jossa toimiva tulivuori on, näytti noin kahdeksansadan tai tuhannen metrin korkuiselta ja melkein liian pystyiltä kenenkään kuolevaisen kiivetä, eikä varmaankaan muuli voi sitä kiivetä ihminen selässään. Neljä tåkäläistä alkuasukasrosvoa kyllä ottaa kantaakseen teidät kukkulalle sedantuolissa, mutta otaksukaamme, että he sattuisivat kompastumaan ja te putoisitte — onko luultavaa, että koskaan lakkaisitte kierimästä? Tuskinpa ainakaan ikuisuuden tällä puolella. Jätimme muulit, hioimme kyntemme ja aloimme nousun, josta olen näin laajasti kirjoittanut, kahtakymmentä minuuttia vailla kello kuusi aamulla. Polku nousi suoraan ylös pitkin löyhää hohkakivirinnettä, ja aina kun astuimme kaksi askelta eteenpäin, luiskahdimme yhden taapäin. Se oli niin ylenmäärin jyrkkä, että meidän aina viiden- tai kuudenkymmenen askeleen kuluttua täytyi pysähtyä ja huo'ahtaa hetkinen. Nähdäksemme toverimme täytyi meidän yläpuolellamme olevia katsella melkein aivan suoraan ylöspäin ja allamme olevia melkein aivan suoraan alaspäin. Vihdoin seisoiimme huipulla — tunti ja viisitoista minuuttia oli kulunut tähän kapuamiseen.

Siellä emme sitten nähneet sen kummempaa kuin ympyriäisen kraaterin — ympyriäisen kuopan, jos haluatte — joka oli noin kaksisataa jalkaa syvä ja neljä tai viisisataa jalkaa leveä ja jonka sisäkehä oli noin puoli metriä ympärimitaten. Täten muodostuneen kehäaukon keskellä oli sataa jalkaa korkea rikkinäinen ja rosainen röykkiö, kauttaaltaan kuin lumisateen jälkeen jos kuinka monen kirkkaan ja kauniin värisen rikkikuoren verhoamana, ja hauta ympäröi sitä kuin vallihauta linnaa tai kuin pieni joki piirittää pientä saarta, jos tämä vertaus paremmin miellyttää. Tuon saaren rikkisilaus oli äärettömän väriloistava — siinä oli mitä uhkeimmassa sekaannuksessa punaista, sinistä, ruskeaa, mustaa, keltaista, valkoista en tiedä, mahtoiko siitä puuttua ainoatakaan väriä tai värin tai väriyhdistelmän vivahdusta — ja kun aurinko puhkaisi aamun huurut ja sytytti tämän värikkään upeuden, niin kattoi se keisarillisen Vesuvion kuin jalokivissään hohtava kruunu!

Kraateri itse — kuoppa — ei ollut väritykseltään niin vaihteleva, mutta pehmeudessaan,

mehevydessään ja vaatimattomassa hienoudessaan se oli viehättävämpi, silmää lumoavampi. Sen jalosyntyisessä ja jaloverhoisessa ulkomuodossa ei ollut mitään "huutavaa". Kysytte oliko se kaunis? Olisit voinut seistä ja katsella sitä vaikka viikon väsymättä. Se oli kuin miellyttävä niitty, hennot ruohot ja samettimaiset sammalet hohtavan tomun vienontamat ja haalea vihannuus asteittain syventyen oranssin lehvän tummimpaan viheriään ja siitä edelleen ruskeaksi, sitten kalveten oranssinkeltaiseksi, siitä kirkkaimmaksi kullaksi ja saavuttaen huippunsa vasta puhjenneen ruusun hennossa ruusunpunassa. Missä niitystä oli osia vajonnut ja toisia osia murtunut kuin ajojääkenttä, siellä elivät edellisten rotkomaiset onkalot ja jälkimmäisten rosoiset käppyräiset reunat hentoväristen rikkikiteitten muodostamani pitsikudosten paartamat, ja nämä muuttivat niiden muodottomuuden omituisiksi ulkonäöiksi ja kuvioiksi, jotka olivat täynnään suloa ja kauneutta.

Kuopan seinille antoivat loistoa keltaiset rikkisärkät ja monenväriset kirjavat laavat ja hohkakivipeitteet. Tulta ei näkynyt missään, mutta kraaterin tuhansista pienistä risoista ja halkeamista kohosi ääneti näkymättömiä henkäyksiä rikkihöyryä ja joka tuulahdus toi niitä nenäämme. Tukehtumisen vaaraa ei kuitenkaan ollut, kunhan vain kätkimme nenämme sitä varten tehtyyn liinaan.

Kumppaneista toiset pistivät halkeamiin pitkiä paperiliuskoja, joten he saattoivat sytyttää sikarinsa Vesuvion tulella, ja toiset keittivät munia kallionrisain päällä ja olivat tyytyväisiä.

Kukkulalta olisi ollut suurenmoinen näköala, ellei aurinko niin harvoin olisi kyennyt puhkaisemaan huuruja. Ne vilaukset, joita näimme alla olevasta suuresta panoraamasta, olivat sen vuoksi oikullisia ja epättydyttäviä.

Vesuviolta lasku.

Vuorelta laskeutuminen ei ollut kuin neljän minuutin työ. Sen sijaan että olisimme kompuroineet alas samaa rosoista polkua, jota olimme nousseetkin, valitsimme toisen, jolla oli polvia myöten pehmyttä tuhkaa, ja kynnimme tietämme suunnattomilla harppauksilla, jotka melkein olisivat saattaneet ne seitsemän penikulman saappaat häpeään.

Meidän aikaimme Vesuvio on vain laimea ihme Sandwich saariston mahtavaan Kilaueaan verraten, mutta olen kuitenkin hyvilläni, että kävin sillä.

Sanotaan Vesuvion erään suuren purkauksensa aikana syytäneen monen tonnin painoisia kalliomöhkäleitä tuhannen jalan korkeuteen ja sen valtavan savu- ja höyrypatsaan kohonneen taivaanlakea kohti kolmekymmentä mailia ja sen tuhkein kulkeneen ilmavirtain mukana ja sataneen laivain kannelle seitsemänsadanviidenkymmenen mailin päässä merellä! Tuhkan suostun vastaanottamaan kohtuullisella alennuksella, jos joku toinen vastaanottaa nuo kolmekymmentä mailia savua, mutta yksin en puolestani jaksa omistaa koko jutulle riittävää mielenkiintoa.

XXXI LUKU.

Pompejin haudattu kaupunki.

Pompejin haudattu kaupunki — Asuntoja, joissa ei tuhanteen kahdeksaansataan vuoteen ole ollut asukkaita — Tuomioistuin — Autiutta — Menneitten jalanjäljet — "Naisilta pääsy kielletty" — Teatterit, leipäpuodit, koulut j.n.e. — Tuhkan säilyttämiä luurankoja — Urhea velvollisuutensa marttyyri — Maineen katoavaisuutta.

Minulla oli aina se käsitys, että Pompejiin laskeuduttiin soihtujen valossa kosteita pimeitä portaita aivan kuin hopeakaivoksiin ja että siellä kuljettiin pimeissä tunneleissa, joissa oli kattona laavaa ja kahden puolen kovasta maasta kaivettu kuin sortuneita vankiloita, jotka heikosti muistuttivat asumuksia. Mutta se ei ollut sinnepäinkään. Ainakin ehkä puolet tästä haudatusta kaupungista on täydelleen esiin kaivettu ja paljastettu päivän täydelle terälle. Ja siellä seisovat vankasti rakennetut (katottomat) tiilitalot pitkissä riveissä aivan samoin kuin tuhatkahdeksansataa vuotta takaperin, hehkuvan auringon helteestä kuumina. Ja siellä ovat niiden permannot puhtaaksi laastuina ja ainoankaan kirkkaan sirusen himmentymättä tai puuttumatta isotöisistä mosaiikeista, joihin kuvattiin eläimiä, lintuja ja kukkia samaan tapaan kuin meidän aikoinamme nopeaan turmeltuviin mattoihin. Ja siellä Venukset ja Bakkukset ja Adonikset salien ja makuuhuoneitten seinillä armastelevat ja juopuvat monivärisissä freskoissa. Ja kadut ovat kapeat ja jalkakäytävät vielä kapeammat, hyvillä kovilla

laavala'oilla lasketut, kaduissa on vaununpyöräin kuluttamat syvät kourut ja jalkakäytävät ovat muinaisten pompejilaisten anturain kuluttamat. Siellä ovat leipurinmyymälät, tempelit, oikeuspalatsit, kylpylät, teatterit — kaikki puhtaiksi kaavittuina ja siroina ja millään tavalla muistuttamatta maan uumeniin louhittua hopeakaivosta. Murtuneet pylväät, joita makasi kaikkialla, ovettomat oviaukot ja seinäin erämaan sortuneet yläreunat muistuttivat merkillisesti meidän kaupunkiemme "palanutta kaupunginosaa", ja jos täällä olisi ollut hiiltyneitä hirsiiä, hajonneita akkunapuitteita, kasoittain kaikenlasta rauskaa ja kaikki yleiseen mustunutta ja savustunutta, olisi yhdennäköisyys ollut täydellinen. Mutta ei — aurinko paistaa vanhan Pompejin päälle tänä päivänä yhtä kirkkaasti kuin se paistoi Kristuksen syntyessä Betlehemissä, ja sen kadut ovat sata vertaa puhtaammat kuin minä pompejilaiset itse milloinkaan näkivät niitä kaupunkinsa loistoajanakaan. Minä tiedän, mitä sanon — sillä enkö ole suurilla valtakaduilla (Kauppiaitten kadulla ja Onnen kadulla) omin silmin nähnyt, kuinka kivilaskoksia ei oltu korjattu ainakaan kahteen sataan vuoteen! — kuinka petetyt veronmaksajat kautta sukupolvien olivat rattaanpyörillään kuluttaneet viiden ja kymmenenkin tuuman syvyisiä kouruja paksuihin laakakiviin? Ja enkö näistä merkeistä tiedä, etteivät Pompejin katukomisarjukset koskaan hoitaneet tehtäviään ja että kun he eivät koskaan korjauttaneet kivilaskoksia, niin eivät he niitä koskaan siivonneetkaan? Ja sitä paitsi, eikö katukomisarjusten luonteelle ole ominaista laiminlyöä velvollisuuksiaan milloin siihen on vähänkään tilaisuutta? Tekisi mieleni tietää sen miehen nimi, joka viimeksi hoiti tätä virkaa Pompejissa, niin saisi hän minulta kuulla kunniansa. Puhun tästä asiasta todellisella tunteella, sillä jalkani tarttui eräaseen pyörän kouruun, ja mielihaikea, joka minut valtasi nähdessäni ensimmäisen onnetoman luurangon, jossa vielä oli kiinni takertunutta tuhkaa ja laavaa, lauhtui koko joukon, kun mieleeni johtui, että ehkä juuri tuo sama olikin katukomisarjus.

Ei — Pompeji ei enää ole haudattu kaupunki. Se on monen, monen sadan katottoman talon kaupunki ja katusokkelojen kaupunki, jossa oppaatta helposti eksyisi ja saisi yönsä nukkua jossain aavepalatsissa, jossa ei ole elävää asukasta ollut jälkeen tuon kamalan marraskuun yön tuhatkahdeksansataa vuotta takaperin.

Kuljimme sen kadun, joka on Välimeren puolella (sitä sanottiin "Merikaduksi") ja Minervan ränstyneen, murtuneen kuvan ohi, joka vielä uupumatta vartioi omaisuuttaan, vaikkei voinutkaan sitä tuholta turvata, ja nousimme sitten pitkää katua, kunnes seisoi leveällä Oikeus-Forumilla. Permanto oli tasainen ja puhdas ja kummallakin puolella oli jalo rivi sorteineita pilareita, kauniita joonilaisia ja korintholaisia kapiteeleja joka puolella hajallaan. Yläpäässä olivat tuomarien tyhjät sijat ja niiden takana laskeuduimme vankilaan, jossa tuhkat ja rakeet tuona ikimuistettavana marraskuun yönä olivat tavanneet kaksi vankia kahleissaan ja kiduttaneet heidät kuoliaaksi. Kuinka he mahtoivat raastaa armottomia siteitään julmain tulten raivotessa heidän ympärillään!

Kuljimme sitten monen upean yksityisasunnon läpi, joihin emme olisi ennen vanhaan, omistajain eläessä, päässeet ilman käsittämättömällä latinalla kirjoitettua nimenomaista kutsua — jota kutsua me arvatenkaan emme olisi saaneet. Nuo ihmiset rakensivat talonsa koko lailla samanmallisiksi. Permannot olivat monivärisistä marmoripaloista koottuja mosaiikkeja, kuvat mielikuvituksellisia sommitelmia. Kynnyksellä silmään ensimmäiseksi sattui joskus latinalainen tervetuloause tai koiran kuva, jonka alla seisoivat "Varo koiraa", ja toisinaan karhun tai faunin kuva, johon ei kuulunut minkäänlaista kirjoitusta. Sitten astutaan jonkinlaiseen eteiseen, jossa oli tapana pitää hattutelinettä — luultavasti. Seuraava järjestyksessä oli huone, jonka keskellä oli suuri marmoriallas ja suihkulähteen torvet. Kahden puolen on makuuhuoneita. Suihkulähteen takana on vastaanottohuone, sitten pieni puutarha, ruokahuone ja niin yhä edespäin. Permannot olivat kaikki mosaiikkia, seinät stukolla verhotut tai varustetut freskoilla tai korkokuvilla koristellut ja siellä täällä oli kuvapatsaita, suuria ja pieniä, ja pieniä kala-allikoita ja kimaltelevia vesikaskaadeja, jotka juoksivat pihaa ympäröivän kauniin pylväskäytävän kätköistä ja pitivät kukkalavoja tuoreina ja ilmaa raikkaana. Nämä pompejilaiset olivat maultaan ja tavoiltaan sangen ylellisiä. Hienoimmat pronssiteokset, mitä olemme Euroopassa nähneet, ovat olleet kotoisin Pompejin ja Herculaneumin esiin kaivetuista kaupungeista, samoin kuin hienoimmat kameatkin ja hienoimmat jalokivikaiverrukset. Heidän maalauksensa ovat kahdeksantoista tai yhdeksäntoista vuosisadan iästä huolimatta usein paljon miellyttävämmät kuin kolme vuosisataa takaperin eläneitten vanhain mestarien kuulut yöpainajaiset. He olivat taiteessa sangen edistyneet. Näistä ensimmäisen vuosisadan teoksista aina yhdenteentoista vuosisataan saakka taidetta ei näytä sanottavasti olleen olemassakaan — ei siitä ainakaan ole mitään säilynyt — ja omituisia oli nähdä, kuinka suuresti nämä vanhan ajan pakanat (ainakin muutamissa suhteissa) voittivat ne etäiset mestarisukupolvet, jotka tulivat heidän jälkeensä. Maailman ylpeys kuvanveiston alalla näyttää olevan Laokoon ja "Kuoleva gladiaattori", jotka näimme Roomassa. Ne ovat yhtä vanhat kuin Pompeji ja kaivettiin esiin maasta kuten Pompejikin. Mutta niiden tarkkaa ikää ei voida muuta kuin arvata, samoin kuin ei sitäkään, kuka niiden tekijä on. Mutta kuluneina, halkeilleina, historiattomina ja päällään luvuttomain vuosisatain tahratkin ne yhä vielä mykkinä uhmaavat kaikkia yrityksiä kilpailla katoamattoman täydellisyytensä kanssa.

Kummalta ja omituiselta tuntui käyskennellä tässä kuolleiden vanhassa hiljaisessa kaupungissa —

vaellella pitkin tyhjän tyhjiä katuja, joissa kerran tuhannet ihmisolennot olivat ostaneet ja myyneet, käyskennelleet ja ratsastaneet ja täyttäneet paikat liikkeen ja ilomielen melulla ja hyöriällä. He eivät olleet laiskoja. Niihin aikoihin pidettiin kiirettä. Löysimme siitä todistuksen. Eräässä kulmauksessa oli temppele ja oli lyhempi kulkea kadulta toiselle tämän temppelein pylväitten välitse kuin ympäri — ja katso! aikaa säästävät jalat olivat monen miespolven aikana kuluttaneet rakennuksen vankkaan laakakivipermantoon syvän uoman! Ei ollut aikaa kiertää, missä oikaisemalla pääsi sukkelampaan.

Kaikkiällä näkee seikkoja, jotka saavat ihmettelemään, kuinka vanhoja nämä vanhat talot olivat, ennenkuin tuhoö tuli — ja nämäkin seikat palauttavat nuo ammoin kuolleet asukkaat mieleemme ja asettavat ne ilmielävinä silmäimme eteen. Ne portaat esimerkiksi (kahden jalan vahvuisia laavamöhkäleitä), jotka kulkevat pois koulusta ja samanlaiset portaat, jotka johtavat pääteatterin hienoimmille riveille, ovat melkein poikki kuluneet! Kautta sukupolvien olivat pojat kiiruhtaneet pois tuosta koulusta ja heidän vanhempansa kiiruhtaneet teatteriin ja hermostuneet jalat, jotka ovat olleet tomua ja tuhkaa kahdeksantoista vuosisataa, ovat jättäneet merkkinsä, jotka me voimme tänä päivänä lukea.

Käännyimme pois ja katselimme verstaan toisensa jälkeen, myymälän toisensa jälkeen Kauppiaitten pitkää katua alas kulkien ja kysyimme mielikuvituksessamme Rooman ja idän tuotteita, mutta kauppiat olivat menneet, torit olivat, tyhjat eikä ollut mitään muuta jäänyt kuin särkyneet ruukut, kaikki tuhkan ja tomun yhteen kivettämänä: viini ja öljy, jotka kerran olivat ne täyttäneet, olivat tuhoutuneet samalla kuin omistajatkin.

Eräässä leipomossa oli mylly viljan jauhamiseksi ja uunit leivän leipomiseksi. Ja sanotaan Pompejin esiin kaivajain näistä samoista uuneista löytäneen kauniita, hyvin leivotuita kyrsiä, joita leipuri ei ollut ennättänyt ottaa uuneista, kun hän viimeisen kerran lähti puodistaan, asianhaarat kun pakottivat hänen poistumaan niin suurella kiireellä.

Eräässä talossa (Pompejin ainoassa rakennuksessa, johon naisilta on pääsy kielletty) oli pienet kammiot ja lyhyet vuoteet vankasta kivistä aivan samanlaisina kuin ennen vanhaankin, ja siellä oli kuvia, jotka näyttivät melkein yhtä tuoreilta, kuin olisi ne eilen maalattu, mutta joita ei kynä rohkenisi selostaa. Ja siellä täällä oli latinalaisia kirjoituksia — ruokottomia neron pilkistyksiä, ehkä samain käsien riipustamia, jotka ennen aamun valkeamista kohotettiin apua rukoillen taivasta kohti keskellä tuiskevan tulen myrskyä.

Eräällä valtakadulla oli jyrävä kiviallas ja vesisuihku, josta siihen juoksi vettä. Ja missä Campagnan uupuneitten hikisten työntekijäin oli ollut tapa lepuuttaa oikeata kättään kumartaessaan huulensa suihkuun, siihen oli Vankkaan kiveen kulunut tuumaa tai kahta syvä leveä kouru. Ajatelkaahan, kuinka lukemattomat tuhannet kämmenet olivat noina ammoin olleina aikoina tätä kohtaa painaneet, kun raudan kovuiseen kiveen oli kuoppa kulunut!

Pompejissa oli suuri julkinen ilmoitustaulukin — paikka johon kiinnitettiin ilmoitukset gladiaattoritaisteluista, vaaleista ja muista sen tapaisista asioista — ei nopeaan turmeltuavaa paperia, vaan kestäviä, kaiverrettuja kivitauluja. Eräs nainen, joka nähtävästi oli rikas ja hyvin kasvatettu, ilmoitti vuokrattavaksi asumuksen tai muuta sen tapaista kylpylöineen ja muine ajanmukaisine parannuksineen, ja monta sataa puotia, pannen ehdoksi, ettei asumuksia käytettäisi siveettömiin tarkoituksiin. Vuolluista ovitauluista on helppo saada selkoa monenkin Pompejin talon asukkaan nimestä. Ja samoin on helppo nähdä, keitä oli haudoissa. Kaikkiällä näkee ympärillään esineitä, jotka ilmaisevat jotain tämän unhotetun väestön tavoista ja vaiheista. Mutta mitä jättäisi tulivuori amerikkalaisesta kaupungista, jos se sataisi jonkun päälle tulta ja tuhkaa. Tuskin merkkiäkään, josta myöhemmin sen kohtalot voitaisiin selville saada.

Pompejin pitkistä saleista löydettiin erästä miehen luuranko, jolla oli toisessa kädessä kymmenen kultarahaa, toisessa iso avain. Hän oli ottanut rahansa ja juossut ovea kohti, mutta tulimyrsky oli yllättänyt hänet aivan kynnyksellä ja hän oli vaipunut alas ja kuollut. Vielä yksi minuutti kallista aikaa olisi ehkä ollut hänen pelastuksensa. Näin miehen, naisen ja kahden nuoren tytön luurangot. Naisen kädet olivat leveälle levitettyt kuin kuolon tuskassa ja kuvittelin vielä näkeväni hänen muodottomissa kasvoissaan saman hurjan epätoivon ilmauksen, joka ne silloin ammoin muodottomiksi väänsi taivaan sataessa tulta näille kaduille. Tytöt ja mies makasivat kasvoja käsivarsillaan peitellen, ikäänkuin he olisivat tahtoneet suojella niitä ympäröivältä tuhkalta. Erästä huoneistosta löydettiin kahdeksantoista luurankoa, kaikki istuvassa asennossa, ja seinillä mustuneet kohdat vielä ilmaisevat heidän muotoaan ja asennoitaan kuin varjot. Eräällä heistä, joka oli nainen, oli vielä luurankokaulassaan helmet, joihin hänen nimensä oli kaiverrettu — Julie di Diomede.

Mutta ehkä runollisin muisto, mitä Pompeji on nykyaikaiselle tutkimukselle antanut, on se uljas, täyteen rautapukuun puettu roomalainen sotilas, joka velvollisuudelleen uskollisena, uskollisena roomalaisen soturin uljaalle maineelle ja täynnään sitä horjumaton rohkeutta, josta tuo maine sai suurimman kunniansa, seisoi vartiopaikallaan kaupungin portilla, suorana ja väistymättä, kunnes

ympärillä raivoava helvetti *poltti pois* pelkäämättömän hengen, jota se ei voinut lannistaa.

Aina kun luemme Pompejista, muistamme tuon sotilaan. Emme voi kirjoittaa Pompejista tuntematta luonnollista halua antaa hänelle tunnustusta, jonka hän niin hyvin ansaitsi. Muistakaamme, että hän oli soturi — eikä poliisi — ja soturina häntä kiittäkäämme. Soturina hän pysyi paikoillaan — soturin luonto kun kielsi häntä pakenemasta. Jos hän olisi ollut poliisi, olisi hän niinkään jäänyt paikoilleen — koska hän olisi vetänyt makeita unia.

Koko Pompejissa ei ole puoltakaan tusinaa portaita eikä muitakaan merkkejä, jotka osoittaisivat talojen olleen muuta kuin yhdenkertaisia. Ihmiset eivät siellä asuneet pilvissä, kuten nykyiset venezialaiset, genovalaiset ja napolilaiset.

Lähdimme sitten tämän ikäarvoisen menneisyyden kaupungin juhlallisista mysteereistä — tämän kaupungin, joka kaikkine vanhoine menoineen ja omituisine vanhoine tapoineen tuhoutui niin kaukana menneisyydessä, siihen aikaan, jolloin opetuslapset saarnasivat uutta uskoa, joka nyt on meistä yhtä vanha kuin vuoret ja kukkulat — ja haaveilimme puitten keskellä, joitten alla vielä lepää monet eekerit esille kaivamattomia katuja ja aukioita, kunnes räikeä vihellys ja huuto "*kaikki vaunuun — viimeinen juna lähtee Napoliin!*" herätti minut ja muistutti, että kuuluin yhdeksänteentoista vuosisataan enkä ollut kahdeksantoista vuosisataa tuhkaan ja ruuhkiin piintyneenä maannut tomuinen muumio. Siirtyminen nykyisyyteen oli yllättävä. Se tosiseikka, että vanhassa kuolleessa Pompejissa todella oli rautatie, joka siellä hihkaisi epäkunnioittavan vihellyksensä ja meluisasti ja arkimielisesti kutsui kokoon matkustajia, tuntui sangen kummalta ja yhtä runottomalta ja epämiellyttävältä kuin se oli kummaa.

Verrattakoon tämän päivän rattoisaa elämää ja auringonpaistetta hirmuihin, jotka Plinius nuorempi näki täällä marraskuun 9 p. armon vuonna 79, urheasti ponnistelussaan äitinsä pelastamiseksi vaaran ulottuvilta ja äidin taas, äidin kaikella epäitsekkyydellä, rukoillessa poikaansa jättämään hänet ja pelastamaan itsensä.

"Tällöin oli synkeä pimeys saonnut siihen määrään, että olisi luullut olevansa ulkona pilkkopimeänä ja kuutamottomana yönä tahi huoneessa, jossa kaikki valot oli sammutettu. Joka puolelta kuulimme naisten valituksia, lasten itkua ja miesten huutoja. Yksi kutsui isäänsä, toinen poikaansa ja kolmas vaimoaan ja vain äänistään he saattoivat tuntea toisensa. Moni epätoivossaan rukoili, että kuolema tulisi ja tekisi lopun heidän kurjuudestaan

"Toiset rukoilivat jumalilta apua ja toiset luulivat tätä yötä viimeiseksi, ikuisiksi yöksi, joka hukuttaisi koko maailman!

"Siltä minustakin tuntui — ja lohdutukseksi lähestyvää kuolemaa vastaan ajattelin: Katso, maailma katoaa tyhjyyteen!"

* * * * *

Kierreltyämme Rooman, Baiaen ja Pompejin mahtavain raunioitten keskellä ja vilkaistuamme ajan kalvamiin nimettömiin keisarillisiin marmoripäihin, joita Vatikaanin käytävissä on pitkät rivit, tunnen yhden vaikutelman kolkuttavan mieltäni voimalla, jota sillä ei ole koskaan ennen ollut: maineen tyhyyden ja hataruuden. Ihmiset ovat muinaisaikoina eläneet vanhoiksi ja kaiken pitkän elämänsä tehneet työtä kuin orjat, mikä puhujana, mikä sotapäällikkönä, mikä kirjailijana, ja sitten kallistuneet vuoteelleen ja kuolleet onnellisina siinä ajatuksessa, että heidän työnsä kestää historiassa ja heidän nimensä on saavuttanut kuolemattomuuden. Kyllä kai, parikymmentä lyhyttä vuosisataa lepattelee tiehensä ja mitä tästä kaikesta jää? Mustaankiveen mieletön kirjoitus, jota muinaistutkijat nuuskivat ja saivartelevat ja sekoittelevat saamatta siitä muuta selville kuin paljaan nimen (jonka he lukevat väärin) — ei historiaa, traditiota, ei runoutta — ei mitään, joka sille antaisi ohimeneväkään mielenkiintoa. Mitä mahtaa olla jäljellä kenraali Grantin suuresta nimestä neljänkymmenen vuosisadan kuluttua? Ehkä tämä — vuoden 5868 tietosanakirjassa:

"URIAH S (tai Z) GRAUNT — suosittu muinaisuuden runoilija Brittiläisen Amerikan Yhdysvaltain Azteekkiläisissä maakunnissa. Jotkut tutkijat sanovat hänen eläneen vuoden 742 vaiheilla j.Kr. Mutta oppinut Ah-ah Foo-foo vakuuttaa hänen olleen englantilaisen runoilijan Scharkspyren aikalaisen ja eläneen vuoden 1328 vaiheilla j.Kr., kolmisen vuosisataa Troijan sodan *jälkeen*, eikä ennen sitä. Hän kirjoitti: 'Liekuta minut uneen, äiti!'"

Nämä ajatukset tekevät minut alakuloiseksi. Minä menen maata.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK JENKKEJÄ MAAILMALLA I ***

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without

paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase "Project Gutenberg" associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than "Plain Vanilla ASCII" or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original "Plain Vanilla ASCII" or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain "Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE

TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written

confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.